

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

RAMAZAN KURTOĞLU

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI VE DAVRANIŞ EKONOMİSİ

NÖROFİNANS

RAMAZAN KURTOĞLU

NÖROFİNANS

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI VE DAVRANIŞ EKONOMİSİ

ASİ KİTAP

ASİ KİTAP

NÖROFİNANS

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI
VE
DAVRANIŞ EKONOMİSİ

Ramazan Kurtoğlu

Asikitap: 26
Araştırma: 18

Nörofinans / *Ramazan Kurtoglu*

© Guru Yapım Prod. Ltd. Şti.

Genel Yayın Yönetmeni
Gürkan Hacı

Kapak Tasarım
Volkan Karakaş

Sayfa Tasarım
Meryem Yardımcı

T. C. Kültür Bakanlığı Yayıncı Sertifika No: 31593
ISBN: 978-605-9331-02-9

Baskı ve Cilt
Tor Ofset San. ve Tic. Ltd. Şti.
Osmangazi Mahallesi 3112. Sokak No: 2
Esenyurt / İstanbul
Tel: 0212 886 34 74

Matbaa Sertifika No: 13137

1. Baskı, Haziran 2016, İstanbul

ASİKİTAP
GURU YAPIM PRODÜKSİYON LTD. ŞTİ.
Caferağa Mah. Sakız Sokak Park Palas Apt.
B Blok No: 12 Daire: 16 Kadıköy-İstanbul
Tel: 0216 418 61 64 Faks: 0216 336 99 67
www.asikitap.com

NÖROFİNANS

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI
VE
DAVRANIŞ EKONOMİSİ

Ramazan Kurtoğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	13
GİRİŞ.....	17
A- Küresel Para Savaşları-Davranış Ekonomisi	
ve Nörofinans.....	25
1- İnsanlar Rasyonel Midir?.....	25
a- Paranın “Beyinde” veya “Kalpte” Olması Durumu.....	33
b- Türk İnsanı.....	36
c-Makroekonomide Dışarıdaki “Çapa” ve “Çıpa” Türk İnsanın ve Türkiye’yi Kurtarmaz.....	40
2- Ben Var Ya Ben.....	43
3- Sürüler İçinde Sürmeli Koyun.....	47
4- Çoğunluğun İnandığı Masallar ya da Hayal ve Gerçekler.....	51
5- Küreselleşme ve Davranış Ekonomisi.....	55
6- “Yeni Ekonomi”de Karar Verme Sistematiği.....	65
a. “Otistik Ekonomi”.....	80
7- Davranışsal Finans ve “Mantıklandırıcı” Cihazı.....	97
B- Davranışsal Ekonomide İnançlar-Gelenekler-	
Plasebo Etkisi ve “Collateral Damage”ın Kurbanları.....	103
Plasebolar veya Kendini Gerçekleştiren Kehanet.....	108
1- Finans Dünyasının Krizler Karşısındaki Belirsizliği.....	111
Bilişsel (Kognitif) Tuzaklar.....	114
2- Psikoloji ve Nöroloji Ekonomi Bilimi ile Buluşuyor: Davranışsal Finans Yatırımı.....	124
a- Victoria’s Secret’ın Milyon Dolarlık Sutyeni.....	126
b- Nörobilim-Duygular ve Finansal Kararlar.....	128
c- Güven ve Ahlak Hormonu.....	131
d- Keyif Maddeleri-Alkol ve Seksin Ekonomide Söyledikleri.....	140
e- İnsan Vücudunda 24 Saat İçinde Neler Olur?.....	146
3- Davranış Ekonomisi ve Finansı.....	149
a- Matematik mi, Psikoloji mi?.....	158

b- Birey Kararlarında Mevsimlik ve Meteorolojik Etkiler....	162
c- Analitik Yargı ve Sezgi Sisteminde Beş Büyükler.....	164
d- Duygular-Dürtü Kontrolü ve Denetim Yanılsaması	166
e- Davranış Finansı ve “Risk Algısı”nı Kazanca Dönüştürmek	169
f- “Onay Önyargısı” Tuzağı ve “Uzay Yolu” Dizisi	173
g- “Değer Hisseleri” ve Momentum Stratejileri.....	175
h- Aktif Yatırım Yönetimi.....	177
i- Önceden Sonuca Varmak.....	180
j- Soyut Kavramlar Karmaşası.....	181
k- Onay Yanılgısı	183
l- Riayet Etme Eğilimi	184
m- Aşırı Özgüven ve Savunma Mekanizmaları	187
n- Başarıya Giden Akış: “Optimum Tecrübenin Psikolojisi”	192
o- Yüksek Başarı Düzeyine Giden Bir Yolu Oluşturan Akışın Bileşenleri.....	194
p- Küresel Finans Dünyasında Hayat	195

C- Neoliberalizmde Mali Piyasalar ve Manipüle Edilen İnsan Tabiatı.....197

1- Kapitalizmin İki Bireysel Devrimi: “Vajinal Ayaklanma” ve Finansal Spekülasyon.....	201
2- 2008 Finansal Krizinin Temelindeki İki “Beklenmedik” Neden.....	206
3- AIG Liderliğinde Manipülasyonlar.....	210
4- “Bu Kez Farklı Olacak” ya da Finansal Ötanazi	226
a- Beş Temel Salaklık Kanunu	235
b- Cipolla’nın Dört Tip İnsanı.....	236
c- Fay Hattı: Gölge Bankacılık	252
d- “Oluştur ve Elde Tut,” Yerine “Oluştur ve Dağıt” Formatlı Ninja Kredilerle Seküritizasyon.....	256
5- Gerçek: Fazla Kirli ya da Kumarbazlar-Spekülatörler- Bankerler- Finansal Manipülasyonlar ve Davranış Ekonomisi.....	263
a- 1973-2009 Döneminde ABD’de Finans Sektöründeki Yenilikler ve Türev Piyasaların Yükselişi	263

b- ABD’de Neoliberalizm-Büyük Borç Krizleri ve Kurtarma Operasyonları, 1973-2009.....	264
c- Şartları İçinde Ekonomiler Ya da Raf Ömrü Dolan İki Genel Yaklaşım.....	269
d- "Rüzgâr Ticaretinde" Boğalar-Ayılar ve Gökdelenlerin Önünde Yatan Cesetleri Unutma.....	274
e- Moda-Borsa-Psikoloji	281
f- Güney Denizi Projesi ve Balonu	286
6- Uyuz Eşek Yoncası: Ebegümeci ya da Yükselen Piyasalar	295
a-Buzdağı Bilançosu ve Yaratıcı Yıkım: Finansallaşma-Psiko Ekonomi-İletişim Sermayesi	296
b- Kitlelerin Obskürantizm (Bilmesinlercilik) Batağından Kurtuluşu	299

D- Uluslarüstü Bir Sınıf: Finans Elitleri-"Bobo"lar ve Prozac Kültürlü Milyarlık Kitleler	
Dünyasında Ekonomi.....	304

E- İnançlar ve Açgözlülük Bağlamında	
"Wall Street Filmi"nde Neoliberalizm ve Para	318
1- Adam Smith’ten Milton Friedman’a Kapitalizm ve "Paraizm"	318
2- Milli Devleti Koruyan Unsurlar ve Gelişmeler	328
F- Hollywood Filmlerinde Bilinçaltı Operasyonları- Küreselleşme ve Küresel Ekonomide	
Hollywood Filmlerinin Etkisi.....	331
1- "Yeni Dünya Düzeni"nin En Güçlü Silahı	331
2- Kitleleri Yönlendirmenin Sosyo-Psikolojisi	341
3- Hollywood ve Ekonomik İnisiyasyonlar.....	348
4- Hollywood Filmlerinin Mono Mitos Formatı ve Neoliberalizme Uygun İnsan Kimliğinin Kurulması.....	357
5- Finansal Risk Spekülasyon ile Kumar Arasındadır	369
6- Neoliberalizm ve Dünya Bankası-IMF-WTO’nun Bağınaz İlahiyatı	372
7- Küreselleşme ve Hollywood	375

8- Kibritin “Zinasından” Hollywood’un Dönüştürdüğü Kültürel ve Finansal Zina.....	378
9- Merkez-Çevre-Seçkinler-Hollywood ve Manipülasyon	389
10- Hollywood ve İnsan Zihninin Kandırılmaya Hazır Olması ile Ticari-Ekonomik ve Finansal Teşebbüsün Tetiklenmesi	393
11- “Mesih Kurtuluş” ve Hollywood Filmleri	408
G- SÖZÜN SONU:.....	419
Sosyal - İktisadi ve Siyasi Manipülasyonlar	
Dünyasında insanlığın Geleceği ile Türkiye’nin Yarını	419
Kaynakça	437

KÜRESEL FİNANS SAVAŞI GELİYOR

“ABD milli güvenlik çıkarlarının sürdürülmesi küresel sermaye piyasalarının dinamikleri bilinmeden gerçekleştirilemez. ABD’nin borçlarını finanse etmek için geleneksel rakiplerine bağımlı olması yalnızca maliye politikasını değil aynı zamanda ABD’nin milli güvenlik ve askeri seçeneklerini de kısıtlamaktadır.”

“Denetimsiz küresel sermaye ile istikrarsız jeopolitiğin birleştiği nokta pençelerini göstermeye başlamış bir canavardır.”

James Rickards

Finans Uzmanı

ABD İstihbarat Kurumları ve

Pentagon’un Finans Savaşı Danışmanı,

“Kur Savaşları” (2011) kitabından

“Finansal savaş artık resmen binlerce yıldır sadece askerlerin ve silahların bulunduğu savaş sahnesinin merkezine yerleşti... FİNANSAL SAVAŞ’ın çok geçmeden resmi askeri jargon sözlüklerine bir madde olarak ekleneceğine kesinlikle inanıyoruz. Üstelik insanlar 20. yüzyıl savaşları hakkındaki tarih kitaplarını incelediklerinde okuyucunun ilgisini en çok finansal savaşla ilgili kısım çekecek... Finansal savaş dünyanın ilgisini çeken HİPER STRATEJİK bir silah haline dönüşmüştür. Bunun sebebi finansal savaşın kolaylıkla manipüle edilmesi, gizli faaliyetlere izin vermesi ve aynı zamanda fazlasıyla tahripkâr olmasıdır.”

Albay Qiao Liang ve Albay Wang Xiangsui

Çin Halk Cumhuriyeti Ordusu

“Savaş Tanrısının Yüzü Değişti” (1999) adlı makaleden

ABD Ordusu İlk Finans Savaşı Tatbikatını 2009 Yılında Yaptı

Pentagon, yani ABD Savunma Bakanlığı 2009 yılının Mart ayında 60 üst düzey uzmanın katılımı ile Baltimore ile Washington D.C. arasındaki 1.600 dönümlük arazide yer alan ve 1942'den beri hizmet veren Uygulamalı Fizik Laboratuvarı bünyesindeki Savaş Analiz Laboratuvarı'nda ilk FİNANS SAVAŞI tatbikatını gerçekleştirdi.

Ordu, istihbarat, akademi ve Wall Street çevrelerinden üst düzey uzmanların katıldığı küresel finans savaşı oyununda izin verilen silah sadece finansal enstrümanlardı. James Rickards'ın "Kur Savaşları: Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu" adlı eserinde aktardığına göre; Pentagon B-52, füzeler, denizaltılar, savaş gemileri yerine para ve sermaye piyasalarını kullanarak KÜRESEL BİR FİNANS SAVAŞI başlatmak üzere hazır.

ÖNSÖZ

Ahlak, su ve ateş arkadaş olurlar. Bir gün uzak bir diyara gitmek için yola koyulurlar. Bir müddet sonra akıllarına takılır. Her ihtimale karşı birbirlerini kaybederler se, nasıl bulacaklarını düşünürler.

Su ve ahlak ateşe sorar: *"Kaybolursan seni nasıl bulacağız?"* Ateş: *"Nerede duman görürseniz ben oradayımdır"* der. Bunun üzerine ateş ve ahlak suya sorarlar ve su şöyle der: *"Nerede bir şırıltı duyarsanız ben oradayım"*. Sıra ahlaka gelince cevabı şöyledir: *"Beni kaybetmeyin, eğer kaybederseniz bir daha asla bulamazsınız."*

Evet, her insan bir dünyadır ve ahlakını kaybetmediği sürece insandır. Sanskritçe bir deyiş şöyledir: *"Paran varsa işbirlikçi ve köle satın alabilirsin, fikrin varsa lider olursun."* Öte yandan neoliberalizmde bir avuç elit "esas oğlan"ın tüketemediği, ömrünün ahir zamanına kadar da asla tüketemeyeceği kaynaklardan daha pek çoğuna sahip olmak uğruna bütün değerleri ve ömrünü tüketmesi de günümüz dünyasında bir vakıadır.

Yalıncılık kozların paylaşıldığı "er meydanları"ndan, şeytanı bile kışkırtan entrikalara kadar en geniş manasıyla SİYASET ve PARA bütün tarih boyunca hür veya köle ayırmaksızın, insanları yönetme metotları geliştirerek ekonomi, ekonomi kavramına konu olan canlı ve cansız her şeyden menfaat sağlamanın bilimi haline dönüştürüldü.

Bir tarafta toplumu kendi içine hapsedip, her anlamda üretkenliğini ve ahlakını örseleyen katı devletçilik, diğer

tarafıta yetmişlik aymaza on sekizlik bakire kız fantezisi sunan bir avuç elitin kontrolündeki küresel merkez sermayenin önderliğindeki deregüle edilmiş piyasalar canavarı neoliberalizm. Veya insanlığın kahir ekseriyetini “ucuz işgücü” olarak gören doğrudan hiksoslaştırıcı-kölecı veya dolaylı metotları kullanan neoliberalizm “ucuz maliyet” ve “tüketim” üzerine şakıyıp duruyor: para, para, illa ki para...

Para, üretim kabiliyetini yıkıma uğratma hususunda katı devletçiliği bile gölgede bırakan ekonomik bunalımın tek sebebi. Üretim altyapısını çökertip, işgücünü telef eden bir savaş değil de içinde her türlü dalaverenin cirit attığı sektörleştirilen (finans sektörü) para olduğuna göre, başı sonu enikonu metalaşma hikâyesinden ibaret neoliberal ekonomiyi rayına oturtma gayesiyle, parayı tek tek her ferdin, dolayısıyla toplumun genel menfaatleri doğrultusunda doğru yönetebilmek için önce üretim ve tüketim süreçlerini gerçekleştiren paranın unsurları SERMAYE ve GELİRİ, görev tanımlarına uygun olarak hiçbir biçim ve şartta birbirine karışamayacağı bir DUVAR ile birbirinden ayırmak gerekir.

Para, kolay ve tek katmanlı tüketim sürecinin tam aksine zorlu ve çok katmanlı üretim sürecini gerçekleştirmekle yükümlü bir vasıta iken, dönüştürölerek oluşturduğu finans sermayesinin kötü polis gibi devamlı nefretle hatırlanıyor olması, suiistimallere ve manipölasyonlara karşı hiçbir savunma mekanizması (hukuku) bulunmayan mevcut neoliberal kapitalist ekonomik sistemde, fonksiyonunu, doğru ve hakkıyla yerine getirememesindendir. Para artık bir avuç “elit” tarafından stoklanmaktadır. *Kuran* da şöyle der: “Para stoklayanları ateş dolu bir azapla müjdele.”

Özellikle 1978 Washington Konsenüsü ile insanlığı “hik-soslaştırma” fantezileriyle yanıp tutuşan, yeryüzüne çalışma kampı muamelesi çeken MERKEZ SERMAYE ve onun Va-tikan’ı IMF ve havarileri –WB, WTO– mali disiplinin mutlak şartı saydığı tasarruf prensibini, savunma harcamaları dışında kalan diğer bütün alanlarda dayatarak insanlığı şuur-suzca bir tüketim çukuruna itti. Gerçekte neoliberal piyasa ekonomisinin önemli bir birleşeniymiş gibi yeryüzündeki bütün insanlara çalım satarken, aslında IMF ve havarileri bu tutumlarıyla gerçek, adil bir pazar ekonomisinin geliş-mesine geçit vermeyen bir çöl olup, insanlığın önüne dikildi. Para alıp satmak ekonomi olarak tanımlandı.

Bilgisayarın işletim sistemine sızmış zararlı yazılımların –virüslerin– temizlenmesine benzer bir tarzda ekonomiye, daha doğrusu insanlığa kızılcık şerbeti niyetine kan içiren, sonra da kusturan finansal sektöre dönüştürülmüş para ve onu her nevi dalaverenin, manipülasyonun, kirli siyasi oyunların fahişesi haline getiren merkez sermaye elitlerinin her türlü mekanizmaları hukuk kavramının maharetiyle ahlak sınırlarının içine çekilmek zorunluluğundadır. Aksi takdirde insanlığın ölüm fermanının adı para olur.

15 Eylül 2011’de başlatılan Wall Street’i işgal hareketi aradan bir yıldan fazla zaman geçmesine rağmen etkili ey-lemleriyle devam ediyor.

ABD’nin New York kentinde, Doğu Brooklyn’deki evini kaybeden Kendali Jackman ve diğerleri evlerini kaybetme-lerinin sebebinin hileli krediler olduğunu söylüyor. Pace Üniversitesi’nden Profesör George Martinez, bankacıların kredileri Wall Street şirketlerine sattığını, bunların değeri-nin kısa süre içinde düştüğünü söyledikten sonra, “bankalar kirli işler çeviriyorlardı” dedi.

Hindistan'ın kurucusu Gandhi şöyle söyler:

"Söylediklerinize dikkat edin; düşünceleriniz olur.

Düşüncelerinize dikkat edin; duygularımız olur.

Duygularımıza dikkat edin; davranışlarımız olur.

Davranışlarınıza dikkat edin; alışkanlıklarınız olur.

Alışkanlıklarınıza dikkat edin; değerleriniz olur.

Değerlerinize dikkat edin; karakteriniz olur.

Karakterinize dikkat edin; kaderiniz olur."

Evet, davranış ekonomisi–nörofinans operasyonlarıyla küresel para oyunları mevcut neoliberal ekonomik sistemin "paraizm" çıkmazında çok yaygın olarak kullanılmış olup, kullanılmaya da devam edecektir. Mevcut ekonomik sistem insanlığa çok duvar, az köprü yapmaktadır. Bu ise tıpkı Oğuz Atay'ın "Tehlikeli Oyunlar"da söylediği gibi, "Kafam cam kırıklarıyla dolu doktor. Bu nedenle beynimin her hareketinde düşüncelerim acıyor"u çağrıştırıyor. Veya insanlık mevcut sistem ile hayata karşı topyekûn, Albert Camus'nün "Yabancı" adlı romanındaki gibi fanusta yaşayan, ilgisiz, gamsız bir canlıya dönüşerek şöyle diyecek: "Bugün annem öldü. Belki de dün, bilmiyorum."

Ama her daim "ne de olsa her son, bir başlangıçtır." Eğer dünyayı değiştirmek istiyorsak zaman içinde önce kendimizi değiştirmeliyiz. Bunun için de "yeni" kendinizi bulmak için önce "eski" kendinizi kaybedin.

GİRİŞ

Neoliberal kapitalizmin yeryüzüne dayattığı kurallar, deregülasyon diye tanımlanan ekonomi politikaları başta olmak üzere televizyon, sinema, basın üzerinden sürekli Hollywood yapımları yoluyla göz-beyin-kalp üçlüsüne pompalanan psikolojik harp veya Tavistock-HAARP gibi merkezlerin insan algısını değiştirmeye yönelik dönüş-türme operasyonları... Bütün bunlar insanı bir nevi fanusa hapsedmiş durumda. Neoliberalizm ağının kurguladığı sanal dünya insanı bir iç hapishaneye kapatmış vaziyette. Eh gerçek hapishaneler de ağzına kadar dolu. Ama insanın içinde yaşadığı hapishane daha yıkıcı.

Aşırı bireyselleştirme; bireysel başarı hırsı için ölümcül rekabet, her şeyi isteme, her şeyin fiyatını bilirken kıymetini bilmeme, ancak elde etmek için hiçbir ahlaki değeri tınlamama, acımama, işte Yeni Dünya Düzeni denilen Neoliberal dünya kuralları bunlar.

Limit de sizsiniz, limitsizlik de...

George Orwell'ın 1984'ünden beter bir zaman dilimi içinde her geçen gün hürriyetin kaybolan, içi boşaltılan bir kavram olduğunu görüyoruz. Prangalar artık insanların ayaklarında değil, zihinlerinde.

Bırakınız Kâmil İnsan/Kâmil Mümin olmayı, insanlar farkındalıklarını ve olgunluklarını her geçen gün kaybediyorlar. "Huzur" giderek susuzluğumuzun çöldeki "serap"ına dönüşüyor.

Fanus demiştik yukarıda. Saint-Exupery'nin "*Küçük Prens*"inde, Küçük Prens ile gül arasındaki dostluk, yukarıda anlattığımız günümüz insanının "*fanus*"taki hayatını pek güzel anlatıyor: Fanusun üretim gayesi kökünden koparılmış bir demet çiçek, bir tek gül vb. gibi içine süs maksatlı çiçek koymaktır. Fanus bırakınız insanı, bir Japon balığı için bile hayat alanı değildir. Balık canlıdır. Fanus ise hayatı imkânsız kılan bir mekân. İnsan/insanlık mekâna ve zamana hapsolmuş. Hollywood'un "*Matrix*" üçlemesindeki gibi sanallaşmış, zihni ve kalbi içeriksizleşmiş/muhtevasızlaştırılmış, adeta geçiciliği nefes alıp verirken zuhur etmiş bir mahpus. Çünkü neoliberalizm dünyayı bir fanusa çevirmiş durumda. Bunun adı adeta rahmetli Kemal Tahir'in "*Esir Şehrin İnsanı*" mı diyeceğim, ama hayır! Bunun adı tam anlamıyla küresel esaret.

Peki, küreselesaretin bedeli bir insan veya insanlık için nedir?

Günümüzde yedi milyar olan dünya nüfusunun 1.300 milyarı günde 1.25 dolarlık bir gelir ile geçinmek durumunda. 1970'lerden beri uygulanan neoliberal kapitalizmde, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın ilk üç çeyreğinde olduğu gibi üretimden gelen bir zenginleşme söz konusu değil. Günümüz elitleri başkalarının ürettiğine el koyarak ticaret ve borsa-faiz-döviz üçgeninde paradan para kazanma yoluyla giderek daha çok zenginleşiyor. 21. yüzyılın elitleri ve bunların emir komutasındaki "*bobo*"lar evrendeki orta tabakayı oluşturan kesimi tasfiye ediyorlar.

Neoliberal sistem gerçekte geleneksel kapitalizme de ters düşmektedir. Tasfiye edilen orta sınıfın idari/siyasi hiçbir hakkı bulunmamaktadır. Bu kesim kendi milli sınırları

içerisinde bile, mesela mahallelerindeki okul, hastane ve/veya eğitim, sağlık sistemleri için karar verici olma bakımından bile hiçbir hakka sahip değildir.

ABD’de günümüzde bankacılar evlerin ortalama % 60’ına sahip. Yani “*ev sahibi*” olan Amerikalılar aslında evlerinin sadece % 40’ına sahip bulunuyorlar. Bu durumun ABD tarihinde eşi benzeri yok.

Diğer ülkelerde durum daha da vahim. En azından ABD’de, evinin fiyatı aldığı ipotek kredisinin altına düşen insanlar borcu da, evi de bırakıp gidebiliyorlar. Ama Avrupa’da ve diğer yerlerde, borçlu aileler hayatlarının geri kalanını –ev ellerinden çıksa dahi bakiye borcu için– bankalara borç ödeyerek geçiriyorlar. Bu insanlar adeta borç köleliği yapıyorlar. Ortaçağdaki serfler gibi evlerine bağlanıp kalmış durumdalar.¹

“*Küresel merkez finans*”ı, yani sermayeyi kontrol eden Wall Street, City elitleri her şeyi finansallaştırmaya yönelik bir planı uygulamakla meşguller. Bu plan Eylül 2008’de patlak veren mali krizden sonra daha bir incelik ve yoğunlukla uygulanıyor. Merkez sermaye elitleri, yerküre üzerinde % 0.25’ten daha fazla faiz getiren her şeyi satın almaya yetecek kadar maliyetsiz elektronik kredi oluşturmaya çalışıyorlar. Eğer bu plan bu şekilde uygulanmaya devam ederse (QE2, QE3 vesaire), bunun mantıki sonucunda dünya “*finansallaşmış*” olacak. Bu finansallaşmış dünyada elde edilen ekonomik fazla; sermaye yatırımı, teknoloji ve üretim araçları yerine borç servisi ve genel giderler adı altında toplanan rantlara gidecek.²

1- Michael Hudson: “*Finansal Emperyalizmin Sonu mu?*”, Röportaj: Hüseyin Esen, Ekopolitik Gündem, Mayıs-Haziran 2011, Sayı: 7.

2- Michael Hudson, a.g. röportaj, s. 25.

1939 tarihli “*Amerikan Ekonomisinin Yapısı*” (The Structure of the American Economy) raporu içinde yayımlanan ve Paul Sweezy tarafından “*Yeni Düzen Ajansı Milli Kaynaklar Komitesi*” için hazırlanan “*Amerikan Ekonomisindeki Çıkar Grupları*” başlıklı araştırmaya göre, 31 Aralık 1936 tarihi itibarıyla Amerika’daki 50 büyük banka bütün ticari bankaların mevduat toplamlarının % 48’ini elinde bulundurmaktaydı. İlginçtir, 1990’da da ABD’nin 50 büyük banka sahibi şirketi bütün milli mevduatların % 48’ine sahipti.³

Wall Street’in finans “*ek*”leri “batmasına göz yumulmayacak kadar büyük” bir konumlanmayı birleşmelerle gerçekleştirmişlerdi. 1990-2005 arasında merkezileşmeyi sağlamak için 11.500 banka birleşmesi sağlanmıştı. Böylelikle –2008 mali krizi sonrasında görüldüğü gibi– bir kriz durumunda federal hükümetten avanta koparmak garanti oluyordu.

Foster’ın aktardığına göre, Paul M. Sweezy ve Harry Magdoff’un 1970’lerdeki tabiriyle “*ince buz üzerinde kaymaya*” giderek daha çok teşvik edilmesiyle Wall Street bankacılığı sermayeleşme seviyesine rağmen giderek zayıfladı. Finansal yoğunlaşma 2007’de başlayan ve 2008’de patlayan büyük mali krizin bir sonucu olarak iyice ivme kazandı. Rekor sayıda banka çöktü, en büyük şirketler federal yardımın/ desteğin asıl menfaat odakları “*çökmemesi gerekecek denli büyük*” konumlarını korumak umuduyla cesamet olarak büyüklük şemsiyesi altına sığındılar. 1991’deki en büyük 15 ABD ticari bankasının sadece beşi, bunlar da ya-

3- Kenneth J. Stiroh ve Jennifer P. Poole, “Explaining the Rising Concentration of Banking Assets in the 1990 s”, *Federal Reserve Board of New York, Current Issues in Economics and Finance* 6, No: 9, Ağustos 2000.

ralı olarak, 2008 sonunda dokuz trilyon dolarlık toplam varlıkla bağımsız kuruluşlar olarak ayakta kalabildi. Gölge bankacılık ve sigortacılık olarak tanımlanan ve ABD finans sektörüne çöreklenmiş bilanço dışı taahhütler de dahil olmak üzere, Amerikan ekonomisini tutsak almış dev finans şirketlerinden en büyük 10'u 2008 itibariyle ABD finansal varlıklarının % 60'ına sahipti. Bu oran 1990'da % 10'du. Yani ortada bir finansal oligopol vardı. Economy.com'un baş ekonomisti Mark Zandi'nin ifadesiyle, 2008'den itibaren "oligopol sıkılaştırmıştır."⁴

İngiliz BBC televizyonunun Newsnight ekonomi editörü Paul Mason, neoliberal iktidar seçkinleri olarak tanımladığı elitleri, diğer endüstriyel kapitalist şirket zenginlerini ayırıyor. Zira Mason, farklı bir iktidar seçkinine dayanacak ve neoliberal olmayan "akılcı" bir kapitalizmi savunmaktadır. Paul Mason 2009 yılında yayımladığı "Meltdown" adlı kitabında şunları yazıyor: "Her ne kadar teorize etmek zor gibi görünse de, neoliberal-küresel serbest piyasa kapitalizminin iktidar elitlerini belirlemek oldukça kolaydır. Bunlar bir hiyerarşi gibi görünse de, gerçekte bu bir ağıdır. Ağın merkezinde bankaların, sigorta şirketlerinin, yatırım bankalarının ve yatırım fonlarının sahiplerinin yanı sıra bunların yönetiminde bulunan kişiler vardır. 17 Eylül 2008'deki iflasta New York Merkez Bankası'nda karşılaşan kişiler herhangi bir Venn Modern iktidar diyagramında kendilerine ait bütün bir çemberi hak etmektedirler... Bu ağ ile iç içe geçmiş olansa askeri-diplomatik kurumlardır... Bir diğer sıkı çember de içeride piyasalaşmadan ve dışarıda ABD dış politikasından nemalanan enerji ve inşaat işi yapan şirketlerden oluşur."⁵

4- Floyd Norris, "To Rein in Pay, Rein in Wall Street", New York Times, 30 Ekim 2009.

5- Paul Mason, "Meltdown", Verso, London 2009, p. 136-138.

Mason'ın bu tespitini Charles Ferguson'un 2010 yılında yaptığı belgesel "20 Trilyon Dolara Mal Olan Film: Inside Job" tam olarak doğrulamakta olup, 6 Kasım 2012'de ikinci kez seçilen, "Oreo" unvanıyla anılan Başkan Obama'nın ekonomi ve siyasi kurmayları 2008 krizinin müsebbiplerinden oluşmaktadır.⁶

Neredeyse her şeyin bir mal ya da hizmet olduğu, bütünüyle parasallaşmış bir toplumda para dünyanın çeşitliliğini tekliğe, "başka neredeyse her şeyin ölçütü olan ve onlarla değiş-tokuş edilebilen tek bir şey"e dönüştürür.⁷ Neoliberalizmin oluşturduğu "kumarhane kapitalizmi"nin tefecilik çağının yükseliş hikâyesinin sonuna yaklaştık artık. Yeni çağın doğuşu, insan ırkının olgunlaşması imtihanı belalı olabilir. Ekonomik çöküşe genellikle eşlik eden unsurları –faşizm, iç huzursuzluk ve savaş– kapsayacak muhtemelen. Ama bu karanlık çağın beklenebileceğinden daha kısa ve çoğunlukla daha yumuşak olacağını düşünüyorum.⁸

Kapitalist-neoliberal iktisat teorisi "rasyonel insan" ve "etkin piyasalar" olmak üzere iki, "görünmeyen el" varsayımının parametresine dayanır. Neoliberal makroekonomi genellikle içinde yaşadığımız ekonomik ve finansal şartları /çevreyi açıklamakta yetersiz kalıyor. Bunun örneklerini 300 yıllık kapitalizmin son 30 yıllık neoliberal /serbest piyasa düzeninde bolca gördük. Çünkü ne "görünmeyen

6- Nomi Prins, "It Takes a Pillage", John Wiley and Sons, New Jersey-Hoboken, 2009, s. 92-95.

7- Richard Seaford, "Money and the Early Greek Mind", Cambridge University Press, Cambridge 2004, s. 150.

8- Charles Eisenstein, "Kutsal Ekonomi-Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum", Türkçesi: Sinem Gül, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2012, s. 354.

elin” “*etkin piyasası*” ne de “*rasyonel düşünce*” ekonomideki reaksiyonları tam olarak açıklıyor. Artık makroekonomik teorilere *Davranış Ekonomisi-Nörofinans* gibi kavramları eklemek mecburiyetindeyiz. Çünkü hiçbir insan sadece “bir beden”den teşekkül etmemektedir. İnsan bedenî olduğu kadar, ruhî bir varlıktır. Dahası insan, genellikle rasyonel karar veren bir varlık da değildir. Ekonomide gerçek mesele; mevcut neoliberal iktisat teorisinin büyük bölümünün temelsiz ya da temelinin mesnetsiz oluşudur. Buna rağmen neoliberalizm, başta merkez basın kuruluşları olmak üzere, Hollywood yapımı filmler ve TV dizileriyle insanlığın beyni yıkanarak adeta her derde deva reçete olarak sunulmuştur. Ekonomi hem parasallaştırılmış, hem de para evrensel düzeyde şeffaflığını kaybetmiştir. Paranın ekonomi ve siyasette bu kadar gizliliğe bürünmesi topyekûn insanlık için bir kansere dönüşmüş, toplumları içten içe kemirmektedir.

Mark Twain şöyle demiş:

“İnsanları kandırmak, kandırılmış olduklarına ikna etmekten daha kolaydır.”

A-

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI

DAVRANIŞ EKONOMİSİ VE NÖROFİNANS

*“Aklın gözü kördür yoksa ahlak,
Hırsın gözü kördür yoksa terazi
Muktedirin gözü kördür yoksa erdem
Paranın gözü kördür yoksa insaf...”
Hz. Mevlana’dan düzenleme*

1- İNSANLAR RASYONEL MİDİR?

“Milletlerarası gıda ve tarım borsalarındaki fiyat artışları, az gelişmişlerin yanı sıra merkezdeki zengin ülkeleri de vuracak. Özellikle son küresel kuraklığın yeni açlık isyanlarını tetiklemesinden korkuluyor. Tahıl ve şeker gibi hammadde konumundaki ürünlerin fiyat artışı, temel gıda girdileri arasında yer alan ekmek ve diğer unlu ürünlerin fiyatlarını da yukarıya çekiyor. FAO endekslerine göre Batı Avrupa ve Kuzey Amerika hane halkı bütçelerinde gıda harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı % 10-15 seviyelerinde iken, bu oranlar Hindistan, Rusya ve Çin’de toplam hane halkı bütçesinin % 30-45’i arasında. Afganis-

tan ve Asya'nun birçok kesiminde ise bu oran % 50'lerin çok üzerinde."⁹

15 Eylül 2011'de başlatılan Wall Street'i işgal hareketi, büyük şirketlerdeki yolsuzluklara ilişkin suçlamaları doğrudan bu şirketlere yöneltiyor. İşgal eylemleri büyük şirketleri, siyasetçileri satın almak için özel bir lobicilik grubunu devreye sokmakla suçluyor. Dünyanın en büyük ilaç şirketi Pfizer eylemcilerin hedefinde. Eylemciler Pfizer'ın New York'taki merkezinde gösteri düzenleyerek, şirketi maliyeti 5 sent olan ilaçları 50 dolara satmakla suçladı.

Protestocular kısaca ALEC olarak bilinen Amerikan Yasa Değişim Konseyi'ni de hedef aldı. İşgal hareketi eylemcisi Gabriel Johnson, "Bu kuruluş büyük şirketler tarafından oluşturuldu. Gayesi siyasetçileri etkileyerek kanunları şirketlerin lehine çıkarmak" dedi. Kuruluşun internet sitesinde konseyin serbest piyasa ve küçük hükümet ilkelerini savunan bir lobicilik grubu olduğu anlatılıyor.

Eylemciler Bank of America'yı da protesto etti. Protestocular bankayı, mali gücü yetersiz kişilere kasten mesken kredisi vererek kâr sağlamakla suçluyor. Wall Street'i işgal hareketine önderlik edenlerin hepsi, mesajlarının arkasında durmaya kararlı, çünkü toplumun % 99'unu temsil ettiklerini ve ekonomik adalet istediklerini savunuyor. Wall Street'i işgal hareketi 15 Eylül 2001'de bin kişinin Wall Street'e yürüyerek finans şirketlerinin açgözlülüğünü ve ABD'de giderek artan gelir adaletsizliğini protesto etmesiyle başladı.¹⁰

9- Osman Çutsay, "Açlık İsyanları Yolda", Cumhuriyet, 19 Ağustos 2012.

10- Jeff Swicord, "İşgal Gösterileri ABD Siyasetini Ne Derece Etkiler", Aydın, Mayıs-Haziran 2012.

26-31 Ağustos 2012’de 22. Milletlerarası Stockholm Su Haftası’nda konuşan uzmanlara göre:

- Yeryüzündeki 7 milyar insanın 900 milyonu açlık sınırında yaşarken, 2 milyarı yetersiz besleniyor. Yine 1 milyardan fazla insan temiz içecek su bulamıyor, 2 milyar insan da tatlı su sıkıntısı içinde. Buna mukabil 1.5 milyar insan gereğinden fazla tüketerek adeta Garfield adlı kediye benziyor. Her şey böyle gitse bile, 2050 yılına doğru insanlığı su ve gıda sıkıntısı bekliyor.

- Hadi şimdi böyle bir dünyada neoliberal makroekonomik teoriye göz atarak devam edelim. Ancak önce Karl Polanyi’den bir alıntı: *“Felaketin kökenleri, kendi kurallarına göre işleyen self-regulating bir piyasa sistemi yaratmak isteyen ütopyacı ekonomik liberalizm girişiminde yatar.”*¹¹

- Klasik ekonomi teorilerinin tamamı; “insanlar rasyoneldir” (akılcıdır) temeli üzerine oturtulmuş olup, en sonuncusu, Eylül 2008’de yaşanan Wall Street merkezli küresel mali /ekonomik krizler bunun kapitalizmin sınırsızdan ibaret olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Ekonomi, para ve bencillik ilişkisine daha yakından bakalım. “Ekonomik güdüler” o kadar uzun zamandır maddi kişisel menfaatlerle ve hatta açgözlülükle bağdaştırılmıştır ki, insanların “ekonomik olarak” güdülendiği söylendiğinde neyin kastedildiğini sormanın zamanı çoktan geldi. Fark edilmesi gereken ilk husus, en açıkça “ekonomik” durumlarda bile insanların sadece finansal çıkar için hareket etmedikleridir. Ekonomik davranış yalnızca para almakla alakalı değildir. Fark edilmesi gereken ikinci nokta, paranın

11- Karl Polanyi, *“The Great Transformation: “The Political and Economic Origins of Our Time”*, Beacon Press, Boston, 1944, s. 140.

ekonomik davranışta büyük rol oynamakla birlikte bu ihtiyacın bir kişinin açgözlü olduğu manasına gelmemesidir. Parayla güdülenen davranış her daim bencil değildir.¹²

“Ültilatom Oyunu” adı verilen bir ekonomik deney sonucuna göre, araştırmacılar belli bir miktar paranın yarı yarıya bölüşülmesinden uzak pazarlıkların reddedildiğini gördüler. Zira insanlar kendilerine haksızlık edilmesinden eli boş gitmeye razı oluyorlardı. Yani araştırmaların ortaya koyduğuna göre, çoğu insan katışıksız bireysel çıkarla güdülenmek yerine “ne bencil ne de sömürölmüş” olmayı arzu etmekteydi.¹³ Mevcut ekonomik davranışımız toplumsal algılar ve inançlardan son derece etkilendiği için, ekonomik hayat hakkında inandığımız şeyin kendi kendini gerçekleştiren bir kehanet olma potansiyeli vardır. Eğer insanların ekonomik hayatlarında her zaman kendi çıkarlarını gözettiğini söyleyen makine mitini etrafa yayarsak, hangi davranışı teşvik etmiş oluruz? Kamu yararı için alçakgönüllü davranışı mı, yoksa savunmacı kendini korumacı davranışı mı teşvik ederiz?¹⁴

Almanya’nın sağ kanattaki en etkili gazetesi *Frankfurter Allgemeine*’nin (FAZ) yayıncısı Frank Schirrmacher’in son kitabının adı “Ego”. Kendisi de Almanya’nın en saygın sağcı entelektüellerinden olan Frank Schirrmacher’in kitabı Almanya ve Avrupa’da büyük tartışmaları da beraberinde getirdi. Yazar, Soğuk Savaş sonrası Wall Street ve Rand Corporation gibi kurumlara gelen fizikçilerin, matematikçilerin, finans dünyasında-piyasalarında oyun teorisine dayalı

12- Julie A. Nelson, “Hayatımızdaki Ekonomi”, Türkçesi: Didem Kizen, YKY İstanbul, 2011, s. 73-74.

13- Howard Margolis, “Selfishness, Altruism and Rationality”, Cambridge University Press, Cambridge, 1982.

14- Julie A. Nelson, a.g.e, s. 75.

bir *Aldatma-Kandırma* sistemi kurduğunu ifade ediyor. Yazara göre, neoliberalizmin “enformasyon kapitalizmi” fizikçiler ve finansçılar aracılığı ile rasyonel düşünen “kendi azami menfaatlerine programlanmış” bir “*ego-manyak*” canavar insan oluşturdur. Üstüne üstlük, gerçekte normal insan mantığına aykırı olan bu “*ego-manyak*” canavarı şimdi “*en gelişmiş ideal insan modeli*” diye insanlığa pazarlıyorlar. Halbuki “*canavar insan tipi*” modeli normal insan mantığına aykırı.

Sol kanattan ve Marksist biri olmayan, üstelik geleneksel sağdan, hatta neo-muhafazakâr olan Schirrmacher’in “*Ego-Hayatın Oyunu*” (EGO-Das Spiel, Des Lebens) kitabında oldukça sert tenkitler yer alıyor. “*Enformasyon kapitalizmini*” ve “*insanların ruhunu çalan*”, “*içimizde ego-manyak canavar*” meydana getiren, John Nash’in “*oyun teorisi*”ne dayalı “*neoliberal piyasa sistemini*” yerden yere vuruyor.

Soğuk Savaş döneminde John Nash tarafından geliştirilen “*oyun teorisi*” Sovyet bloğuna karşı Batı dünyasının en önemli silahlarından biri olmuştu. Oyun teorisinin temeli: “*Herkes kendi çıkarını düşünür ve oyunu kazanmak için, karşısındakini aldatır! Böylece aldatma, kandırma ve ihanete dayalı prensipler, karşısındakinin davranış şifrelerini çözmek için temel faktör haline gelir.*”

Bu durumda “*Nash ikilemi*” veya “*mahkûm ikilemi*” adı verilen oyun teorisi yöntemi, karşısındakinin kendi menfaati için yalan da söyleyebileceğini hesaba katarak strateji geliştirmeyi öngörüyor.

“*Soğuk Savaş esnasında ABD’li asker stratejistler ve fizikçiler oyun teorisine dayanarak Sovyet bloğunu çökerttiler. Sosyalist blok çökünce 1990’larda işsiz kalan fizikçiler Wall Street’e gittiler*

ve şimdi de oyun teorisi ile dünyaya diz çöktürüyorlar. Hepimiz onların şekillendirdiği ego modeli ve ideolojisinin kurbanı oluyoruz. Savaş için geliştirilen bu teori günümüzde barışı dinamitliyor. Bu ego ideolojisi soğukluk ve otizm yayıyor. Neticede bir EGO-MANYAK insan tipi, adeta bir CANAVAR (Monster) hortlattılar. Bunu toplumun en gelişmiş İDEAL BİREYİ diye insanlığa pazarlıyorlar. Ego-manyaklık psikopatların psikopatlar için geliştirdiği bir ideoloji haline geliyor.”

Bunları söyleyen Schirrmacher’e göre, Rand Corporation gibi vakıflara dayalı kurumlar ile Wall Street el ele birlikte kendi çıkarları için insanlıkla oynuyorlar.

Öyleyse; *“insan rasyonel davranan bir varlık değilmiş.”*

Bu durumda; davranışsal ekonomi ve finans üç temele dayanır:

a - İnsan

- İnsan istediği ve dilediği için yapar
- İnsan içindeki sesi dinler
- İnsan davranışlarını “çekim kanunu” etkiler

b - Ekonomi ve finans bilimi sürekli olarak EKSİK BİLGİ/VERİLER ile analiz edilir.

- Eldeki veriler
- Gelişmeleri etkileyen tabiat olayları ve siyasi olaylar
- Manipülasyonlar: Siyasi-iktisadi-toplumsal-iklim-inanç

c - Psikoloji / davranış psikolojisi / sosyal psikoloji / bilişsel psikoloji

- Ferdi psikoloji

- Kitle-sürü psikolojisi

- İnsana, ekonomiye, finansmana yönelik psikolojik harp metotları.

Davranış ekonomisi ve finansı, “iki farklı disiplin” olan psikoloji ve finansı bir arada ele alan ve insanların yatırım yaparken, para harcarken, tasarruf yaparken nasıl, niçin mantıksız ve/veya irrasyonel-rasyonel olmayan kararlar verdiklerini açıklamaya çalışan ikili disiplinler birliğidir.¹⁵

- İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze fen ve tıbbi bilimlerde çok büyük mesafe alınmasına rağmen, merkezinde bizatihi insan olan sosyal bilimlerde yeterli, gerekli çalışmalar ya yapılmamış ya da daha çok toplum mühendisliği ve/veya psikolojik savaş metotlarında kullanılmak suretiyle manipüle edilmiştir.

- İnsanları çoğu hallerde yatırım, harcama ve tasarruf hususlarında kategorize etmek oldukça zordur. Cinsiyet, ırk, din, mezhep, tarikat, evli, bekâr, çocuk sahibi, yaşadığı çevre ve gelecek beklentisine göre bu hususlar etkilenmektedir.

- Ünlü Musevi ekonomist Meir Statman şöyle der: *“Standart ekonomi ve finansta insanlar rasyoneldir. Davranış ekonomisi ve finansında ise NORMAL.”*

- Kapitalizmin teorisyen babası Adam Smith ise *“The Money Game”*’de şunu söyler: *“Şayet kim olduğunuzu bilmiyorsanız, borsa bunu öğrenmek için çok fazla maliyetli bir yerdir.”*

15- G. Belsky ve T. Gilowich, *“Why Smart People Make Big Money Mistakes and How to Correct Them?”* Simon and Schuster Paperbacks, 1999.

- Bilgi “eksikliği” ya da “kirliliği”, birincisi eldeki mevcut kaynaklara veya manipölasyona bağılı olabilir; ikincisi ise mutlaka manipölasyon maksatlıdır. Sonuçta ikisi de “yanıltır.” Bu hususa en uygun örnek istatistiki bilgiler olup, dürbüne vizörden veya tersinden bakmaya benzer.

- Ekonomi ve finansmanda kahir ekseriyet niçin hata yapar?

a- Eldeki verileri ve/veya “sızdırılan verileri” mutlak doğrular gibi yanlış analiz etmek finansal karar arifesinde yapılan en sık ve en riskli hatalardır.

b- İnsanın içindeki “ben”i çok özel hissettirecek ekonomi ve finans kararları çok masraflıdır.

c- Kaydi para daha çok harcanır.

d- Kredi kartları, indirim kartları zihinsel olarak devalüe edilmiş olup, indirimlere yüzde olarak değil, mali büyüklük olarak bakmak gerekir.

e- Gelirin büyüklüğü ve kazanım şekli onun nasıl harcanacağını da belirler.

Davranış ekonomisi veya davranış finansı ya da bir başka ifade ile davranışsal ekonomi veya davranışsal finans, bilişsel ekonomik karar alma mekanizmalarının sosyal, bilişsel ve duygusal önyargılardan nasıl etkilendiğı üzerine çalışır. Bu çerçevede pazar fiyatlarının ve kaynak kullanımının neden değıştiğı sorusu bu alanda önemlidir. Ekonomik modellerdeki ferdin nedenselliğı ne derece, hangi ölçüde kullandığı ya da kullanmadığı, araştırma konuları içerisinde. Psikoloji ve neoklasik ekonomik yaklaşımlar ile çok yakından ilgili olan bu dal, pazar kararları kadar, toplum seçimleri ve bu kararların kaynakları üzerine de araştırmaları kapsar.

a- Paranun “Beyinde” veya “Kalpte” Olması Durumu

Para teorisinde Gresham Kanunu bize kötü paranın iyi parayı kovduğunu anlatır. Küresel bir serbest piyasada Gresham Kanunu’nun bir biçimi vardır: Kötü kapitalizm, iyisini kovma eğilimindedir. Amerikan serbest piyasasını yansıtacak biçimde tasarlanan neoliberal küresel *laissez-faire* kurallarıyla yürütülen herhangi bir rekabette, Avrupa ve Asya’nın toplumsal piyasa ekonomileri, sistemli bir şekilde dezavantajlı durumdadır. Derin ve hızlı reformlarla kendilerini modernize etmemeleri halinde, hiçbir gelecekleri yoktur. Egemen güçler, egemen devletler eliyle, kendilerine küresel serbest piyasa tarafından zorla benimsetilen rekabetçi kuralsızlaştırma savaşını veriyorlar.¹⁶

Kolektif bir kıtlık halüsinasyonu oluşturma gücü, paranın algılarımızı etkileme biçimlerinden sadece biridir. Para zihinlerimize, algılarımıza, kimliklerimize işlemiştir. Bir mali kriz çıktığında gerçekliğin dokusunun da çözülür gibi görünmesinin nedeni budur. Çünkü para, değiştirme gücüne sahip olduğumuz toplumsal bir kurgudur. Paranın itibarı değerine çok benzer bir biçimde zihin, fiziksel bir taşıtı süren bir soyutlamadır. Yunan felsefesi soyutun üstünlüğünü vurgular. Bu ise dünyayı düzene sokan görünmez ilkeyi. Paranın görüntüsünde bir Tanrı yaratılmıştır: Her şeyi harekete geçiren, dünyaya hayat veren görünmez bir güç, insan faaliyetlerinin gerçekleşmesini emreden, maddi olmayan ama her yerde var olan “görünmez el.” Bu ideoloji, mali sektörün büyüklüğünün reel ekonomiyi cüceleştireceği, finansal türevlerin toplam değerinin dünyanın

16- John Gray, “*Sahte Şafak*”, Türkçesi: Gül Çağalı Güven, Om Yayinevi, İstanbul, 1999, s. 111.

GSMH'sının ON katı olacağı, toplumumuzun en büyük mükâfatlarının sembolleri idare etmekten başka bir şey yapmayan Wall Street sihirbazlarına gideceği de! Medeniyetimizin DNA'sına işledi. Bilgisayarının başında oturan borsacı için durum gerçekten de Pythagoras'ın dediği gibi: *"Her şey sayıdır."*¹⁷ Yani neoliberalizmde artık tek ölçü sayılarla temsil edilen *"para"* dır.

- Maalesef para insanların çoğunun kalbindedir, bey-ninde olanlar ise hep kazanır.

- Borsa yatırımları ve kumarbazlar; her ikisi de risk-ge-tiri ekseninde hareket eder. Her ikisi de *"ortalama yapmak"* stratejisi ile davranır. Elbette yeterince zamanları, paraları ve şansları varsa. Neticede *"yatırım araçları"* yatırımcılarının arkasından ağlamazlar.

- *"Batık maliyet"* deyimi finansal bir kavram olup baştan ödenmiş ve geri gelmesi mümkün olmayan bir parasal maliyeti ifade eder. Ancak insan davranışlarını etkileyen bir psikolojik faktöre dönüşme ihtimali çok yüksektir. Bu durum ise mutlak kaybı engellemek için daha büyük risk alma eğilimini artırabilir. Öyleyse batık maliyet var diye bir şeyi sürdürmemek en doğrusu olabilir.

- Olayları nasıl çerçevelediğimiz, karar mekanizmalarımızı düşündüğümüzden fazla etkiler.

- *"Kazanç ortalaması"* ve *"maliyet ortalaması"* yapmak bilimsel olduğu ispatlanmamış bir doğrudur.

17- Charles Eisen Stein, *"Kutsal Ekonomi-Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum"*, Türkçesi: Sinem Gül, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2012, s. 45-49.

• Anadolu Türk'ü söylemiş: *"Ne kadar ekmek o kadar köfte."*

• İnsanların hiç sevmediği bir durum: mevcut ile yeni bir durum arasında karar vermek mecburiyetinde kalmak. Elbette kararsız kalmak da bir karardır ve bir maliyeti vardır. Statükoyu tercih kolayımıza gelir, ama aslında statükonun devamının da bir fırsat maliyeti vardır. İyisi mi sıfır noktasında olduğunuzu düşünerek karar verin.

Bütün anne ve babaların gayet iyi bildiği üzere, dört-beş yaşındaki çocuklar ebeveynlerinin bilgi dağarcığını tüketinceye kadar *"neden"* diye sormayı alışkanlık haline getirmiştir. Dört ya da beş kez *"neden"* diye sormak kendinizin veya bir başkasının bilgi sınırlarını sınamak bakımından oldukça faydalı bir davranıştır. Konuştukları konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan kişiler *"neden"* sorusuna nadiren üç kez cevap verebilirler. Eğer siz de ikinci *"neden"*den sonra cevap bulamıyorsanız, bu, bilgiye dayalı bir finansal yatırım kararı alabilmeniz için gerekli bilgiye sahip olmadığınız anlamına gelir. Akıllı yatırımcılar, dört yaşındaki bir çocuğunkine benzer bir davranış tarzı sergilemenin çoğu zaman iyi bir fikir olduğuna inanır.¹⁸

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Başkanı Erdem Başçı *"Ekonomi sadece paradan ibaret değil, biraz kültür ve sanat tarafının da ön planda olması gerekir"* dedi.¹⁹ Merkez Bankası'nın sahip olduğu sanat koleksiyonunun içinde yer alan 17 tablonun *"Gölge ve Hakikat"* adıyla İspanya'nın Barselona kentinde sergilenmeye başlaması vesilesiyle, Başçı yu-

18- Jason Zweig, *"Paranız ve Beyniniz"*, Türkçesi: Necdet Ünal Elbeyli, İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 176.

19- *Vatan*, 14 Ocak 2012.

karıdaki sözleriyle para ve ekonomiye bakışını dile getirdi. Ancak “*paranın, dokunduğu her şeyi homojenleştirme gücüne sahip olduğunu*” unutmayalım. Elbette “*para kullanıcılarını da homojenleştirip kişiliksizleştirir.*”²⁰

Judeo-Hıristiyan zihniyette “*pizzamı dörde bölün, çünkü altı dilim yiyemeyecek kadar tokum*”; Türk-İslam zihniyetinde “*katmerimi üçe bölün, iki parçasını aç olanlara verin, biri bana yeter*” şeklinde uhrevi bir iktisadi paylaşıma dönüşür.

b- Türk İnsanı

• Türk milleti bilinen beş bin yıllık tarihiyle oldukça ilginç bir millet. Türkiye... Türk milletin bin yıldır uğruna milyonlarca kandaşını, dindaşını “*bu topraklar için bu topraklara gömdüğü*” bir vatan coğrafyası. Lisedeki kimya dersinden beri “*periyodik cetvel*”de yer alan hemen hemen bütün elementlerin bu topraklarda mevcut olduğunu bilir.

Hakkârî’den Edirne’ye, Trabzon’dan Antalya’ya “*bir başkadır bizim memleketimiz.*” Mutfağından tarihine, eşi benzeri yoktur. Ancak böyle bir ülkede özellikle eksik bırakılmış bazı hususlar da vardır. Canını vererek kurduğu devletinin ve eşsiz ülkesinin yönetimini 16. yüzyılın başından itibaren “*Enderun Mektebi*”nde yetiştirilen devşirmelere devretmiş, karşılık olarak topyekûn eğitimsiz bırakılmıştır. Sonra 1071’den itibaren kanıyla suladığı Anadolu coğrafyasını elinden almak isteyen devşirme/dönme-Hıristiyan Batı ittifakına karşı istiklal harbi vermek durumunda kalmıştır. Atatürk ve arkadaşlarının başlattığı “*OKU, Allah’ın adıyla oku...*” temelindeki eğitim seferberliği o mübarek in-

20- Charles Eisenstein, a.g.e, s. 50.

sanların vefatlarıyla akamete uğramış, bugün ortalama eğitim süresi beş yıl civarına takılıp kalmıştır.

Okumayı sevmez, dinlemeyi ve beyaz camdaki renkli absürt televizyon programlarını seyretmeyi pek sever. Bilumum bilim ve teknoloji ürünlerini çok sever ama bilimi pek sevmez. Mensubu olduğu dinin kitabını yatak odasında başucuna, ilmik ilmik ruhunu işlediği güzel kılıflarda asar, ancak o kitapta 60 ayette yer alan “Siz aklınıza danışmaz mısınız?” mealindeki ayetlerden bihaberdir.

Futboldan başka spor tanımaz, çünkü orada en galiz küfürleri savurmaya fırsat bulur. Futbol ve kız meselesi gibi birkaç konu hariç kolay kolay galeyana gelmez. Hele hele hakkını aramaz. Çünkü beş yüz yıldır önce Enderun siyaseti ve bürokrasisinden, sonra da aynısının devamı olan zihniyetten yediği dayaklar, zılgıtlardan ruhuna işlemiş bir “devletlü” korkusu vardır. Devletinden korkmaz ama “devletlü”den canına tak etmiştir. Trafikte yol vermekten hiç mi hiç hoşlanmaz. Kendisine yol vermeyenin hakkı ise levye-lenmektir. Üç tarafı denizle çevrili ülkede yaşar, büyük bir bölümü yüzme bilmez ama harbiden mayo-haşema kavgası yapar.

Bu güzel coğrafyanın, dünyanın tahtının sahibi olan bu güzel milletin insanları kendi öz tarihini okumaz, bilmez. Ne dilinin, ne musikisinin, ne de dininin dört dörtlük, her evde bulunması gereken bir başucu “lügati” vardır. Kendi kültürü hariç diğer kültürlerin, çocukluktan mezara, tasallutu altındadır. “Business” denince akla “Ceyar” gelir. Güzel sanatlar denince “Tutti Furitti”; edebiyatı bir kenara bırakalım, pardon “bir milyon Ermeni’yi, otuz beş bin Kürt’ü kestik” diyen Nobel ödüllü Orhan Pamuk adlı bir romancısı vardır

ama yazar ne yazdığını bilmediği için ahali de onu okumaz, fen denince de artık *"Discovery Channel"* seyredilir.

- Bütün bunlara rağmen, gelgelelim Türk insanının muhteşem bir özelliği vardır: pratik ve pragmatik olmak.

Mesela Türk insanının matematik ile arası pek iyi değildir. Ancak pratikliği sayesinde bu hususta hiç sıkıntı çekmez. *"Rakamların karmaşası"*ndan kendi bulduğu yöntemlerle sıyrılır.

ABD'de ve Kanada'da çok gördüm. Şu hızlı yemek servisi yapan lokanta zincirlerinden birine giderseniz üç hamburger, iki peynirli, üç kola sipariş edersiniz ve daha sonra ilave olarak bir yiyecek veya içecek sipariş verirsiniz, Amerikalı/Kanadalı'nın kafası karışır. Kafasının daha fazla karışmaması için önce verdiğiniz siparişlerin parasını hesaplar, paranızın üstünü iade eder, sonra yeniden ilave siparişinizi kasaya girer ve sizden parasını talep eder... Benzer durumu bir Türk ile asla yaşamazsınız. Çünkü o eski siparişinizin üzerine ilave siparişinizi girer ve para tahsil ve iadesini tek seferde gerçekleştirir. Pratikliği size zamandan kazandırır.

Amerikan sinema tarihinin en fazla ses getiren korku filmi *"Jaws"* (Köpekbalığı) filminden sonra ABD'de yüz binlerce kişinin denize girmediğini hiç duydunuz mu? Öte yandan okyanuslarla çevrili ABD'de *"Jaws"* filminin gösterime girmesinden önceki 20 yılda toplam köpekbalığı saldırısının da sadece 20 olduğunu biliyor musunuz? Yani ABD'de yolda yürürken silahla vurulma ihtimalinin *"Jaws"* tarafından saldırıya uğrama ihtimalinden daha yüksek olduğunu bilmeyen bir Amerikan toplumu var karşımızda.

Televizyonlarda “*Türk’ün AIDS’le imtihanı*”nı seyretmeyenimiz ya da duymayanımız yoktur. Ebola, kuş gribi, domuz gribi hastalığı bizim ahaliyi hiç ürkütmez, panikletmez.

Hâsılı Türk insanı pratik ve faydacı bir reçete ile;

a- Türkler sadece bir serinin değerlerine pek aldırılmaz, büyük resme bakar.

b- Başa gelme ihtimali, bilinen ve hesaplanandan daha karmaşık bir konudur.

c- Türkler bazı şeyleri gazete ve televizyonların “*ihtimal*” dahiline soktuğuna inandığı için “*el ile gelen düğün bayram*” der.

d- Türkler için “*en olmayacak şeylerin*” olma ihtimali en yüksek, “*en olabilir şeylerin*” olma ihtimali en zayıftır.

Netice olarak Türk insanının genel karakteri çeşitli özellikler göstermektedir. Her milletin kendine has psikolojik, karakteristik özellikleri vardır. Genel bir değerlendirme yaparsak, Türkler duygusal, pratik zekâlı, karar alıcıdır. Bu özelliklerden dolayı normal gelişmiş ülke standartlarındaki insanların çeşitli ekonomik konularda verdikleri tepkiler ile Türk milletininkiler farklıdır.²¹

Türk ekonomisi nasıldır? Ortalama yedi yılda bir kırılan, döviz piyasasında sürekli devalüasyon görülebilen, mali bağımlılık, büyüme ve krizler üçgeninde, yüksek işsizlik, “*düşük kur-yüksek faiz*” arasında küresel sermayeye sürekli büyük faiz ödemeleri, dışarıya servet transferi gibi kronik-müzmin meselelerle boğuşan bir makroekonomik hüviyete sahiptir.

21- Haldun Soydal, “*Yeni Ekonomi-Kuantum Nöroekonomi*”, Devlet Yayınları, Konya 2010, s. 153.

Siz bunları bilin, ama “tedbirli” ve “aklı ile hareket eden” Türklerden olun. Hisler her daim doğruya götürmez.

Netice olarak sosyal bilimlerin laboratuvarı tarihtir. Özellikle tarihe, geleceğin aynası olarak bakıldığı müddetçe faydalıdır.²² Türk insanı ferdi yatırım kararlarından makroekonomik-siyasi kararlara kadar kendi tarihine daha dikkatli ve detaylı bakmak mecburiyetindedir.

c- Makroekonomide Dışarıdaki “Çapa” ve “Çıpa”

Türk insanını ve Türkiye’yi Kurtarmaz

Türk ekonomisi 1946 yılından beri IMF, ABD, Dünya Bankası, Avrupa Birliği... adı ne olursa olsun dışarıdaki bir “çapa” ya bağlıdır. Ya da “çıpa”ya...

1946’dan günümüze bizim geldiğimiz yer ile Japonya’nın, İspanya’nın, Güney Kore’nin, İtalya’nın geldiği yer ortada. Demek ki “keramet kavukta değil”, pardon çapa ve çıpada değil.

Meşhur iktisatçı John Maynard Keynes, “*The General Theory of Employment, Interest and Money*” kitabında şöyle der:

“Spekülasyondan kaynaklanan istikrarsızlığın dışında bir de insan tabiatından kaynaklanan istikrarsızlık vardır. Pozitif hareketlerimizin büyük bölümü matematik beklenti yerine ahlaki, hedonist ya da ekonomik anlık iyimserliklerimizden kaynaklanır.”

• Makro, mikro ya da bireysel ekonomik veya ekonomi dışı kararlarda doğrudan etkili olmaması gereken bir bil-

22- Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, “Osmanlı’nın Arka Bahçesi”, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 9.

giyi önemsemek ve onu bir kararda değişken olarak dikkate almak “çapalamak” veya “cıpalamak”tır.

Aldığımız hisse senetlerini, altınları, dövizleri zararına satamamak, aldığımız fiyata gelmediği sürece elde tutmak vs. de “çapalamak” veya “cıpalamak” versiyonlarından biridir.

- Dikkat edin, referans değerler, ölçüler yanıltıcı olabilir.

- İnsan algısını gelenekler, dini inanç, çevre ve bilinçaltına yönelik mesajlar etkiler, bundan dolayı insanlar algıda seçicidirler.

- Tutunacak bir dalımız olmadığında, “denize düştüğünüzde yılanı sarılmayın”, tesadüfi değerlere aşırı önem vermek çare değildir.

- Hiç unutmayın: “Olayları kontrol ettiğimi asla iddia etmedim. Hatta olayların beni kontrol ettiğini pek çok kez itiraf ettim.”²³

Yeri gelmişken belirtelim. Türk milletine dayatılan bir de “kültür çıpası” vardır. Ekonomi ve siyasette Kemal Deriş ne ise kültür-edebiyatta da Orhan Pamuk odur. Pamuk, Kopenhag Üniversitesi tarafından verilen bir milyon kronluk (312 bin TL) Sonning mükâfatını cebe atarken yaptığı konuşmada şu sözü söylüyor: “Hedef AB değil, Avrupa kültürü olmalı.”²⁴

Orhan Pamuk, aynı habere göre, PKK sempatzanı olduğu için 2000 yılında Danimarka’ya kaçan Fuat Talay’ın seslendirdiği Kürtçe “Naz Barı” türküsünün ardından ödü-

23- ABD Başkanı Abraham Lincoln

24- Cengiz Kahraman, Haber Türk, Kopenhag, 27 Ekim 2012.

lünü alıyor. Elbette törene Türkiye'nin Kopenhag Büyük-elçisi Berki Dibek davet edilmiyor.

Pamuk, cumhuriyetin kuruluş yılları öncesindeki İstiklal Harbi'miz döneminin Halide Edip rolünü üstlenmiş görünüyor. *"Halide Edip'in hemen hemen bütün romanlarında işlediği konulardan biri de Türk kadınlarının yabancı erkeklerle evlenmeleri ya da metresleri olmalarıdır."*²⁵ Bunu çok olumlu bir davranış olarak gösterir durur.²⁶ Halide Edip, eğer bu tür bir evlenmeyi sağlayamazsa, Türk ana ve babadan doğacak olan çocuk kız olursa adının Dolly Şadiye, erkek olursa George Halim konulmasını ister.²⁷ Böylelikle, Türkler Avrupalı ve Avrupa kültürünün bir parçası olacaktı! Halide Edip hakkında daha detaylı bilgileri Profesör Çetin Yetkin'in bir çalışmasında bulabilirsiniz.²⁸ *"Halide Edip Hanım, tipik bir burjuva toplum kadınıydı. Zaman imtihanını veremedi, milli kurtuluş hareketi, derebeylikle ve emperyalizmle savaş, onun gücünün dışında idi. Kocasıyla birlikte, İngiliz liberalizminin kanatları adına sığındı."*²⁹ Orhan Pamuk da Nobel Ödülü olan bir milyon doları almadan önce, *"Türkler bir milyon Ermeni'yi, 30 bin Kürt'ü öldürdü"* demişti. Son bir not: Adıvar da, Pamuk da Sabetayisttir deniliyor. Benzer görüşleri taşımaları tesadüf olabilir mi?

25- Çetin Yetkin, *"Karşı Devrim 1945-1950"*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 4. Baskı, Nisan 2006, s. 51.

26- Mesela, Halide Edip Adıvar, *"Akile Hanım Sokağı"*, 2. Baskı, Atlas yayınları, İstanbul, 1972, s. 18, 91-93 ve 116.

27- Halide Edip Adıvar, *"Hayat Parçaları"*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 128.

28- Prof. Çetin Yetkin, *"Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar"*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996.

29- S. İ. Aralov, *"Türkiye Anıları"*, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 75-76.

2- BEN VAR YA BEN

Bize en zor gelen, kendimizin, çocuklarımızın normal, sıradan olduklarını kabul etmektir. Bir Süpermen olmak veya Süpermen'e sahip olmak. Yunus'un "Bir ben vardır, benden içeri"nin "*ego/ben*" olarak taşması.

Satın almalarda, taksitlendirmede, kredilendirmede hep geleceğe yönelik bir itiraf edilmemiş "*ben*" vardır. O ben gelecekte asgari olarak stabiliteyi koruyacağına hükmeder.

Türk insanının genel olarak özgüveni yükseltir. İçten, samimi, temiz... Ancak en çok okumuşlarımızdan başlayarak, zenginlerimize hasılı genel olarak "*küçük burjuva*" ve "*lümpenleşme*"ye bağlı bir "*sadece ben bilirim*", benim dediklerim doğrudur. EGO/BEN mağruriyeti var ki...

- "Vallahi işi bilmiyorlar. Ağabey ben alacaktım ki..."
- "Biz hayat mektebinden mezunuz, âlâsını da biliriz danasını da..."
- "Ne okuyacağım onun kitabını, faso fisodur..."
- "Araştırma raporlarını tecrübesiz bir sürü çoluk çocuk yazıyor, benden fazla ne biliyor olabilirler ki?"
- "Hadi oradan. Vızzzt Erenköy!"

Her neviden yatırım konusunda düştüğünüz hatalar mevzu bahis olduğunda biliniz ki, yalnız değilsiniz. Yatırımcılar her şeyi bildiklerine inansalar da tıpkı perhiz yaparken Türkmen diyetinden Akdeniz diyetine, oradan da çoban diyetine sıçrayan ve sonunda kendilerini perhize/ diyet başladıkları kilodan yukarıda bulan insanlara benzerler.

Anaakım ekonomistlerin çok uzun zamandan beri, yani 300 yıldır savundukları görüş, yatırımcıların ne istedikle-

rini bildikleri, risk ve kazanç arasındaki dengeyi kavradıkları ve doludizgin hedeflerine ulaşmak için bilgiyi mantıklı bir şekilde kullandıkları şeklindeydi. Ancak davranış ekonomisi ve nörolojik ekonomiden elde edilen en son bulgular, finansal yatırım konusunda bize anlatılanların çoğunun yanlış olduğunu ileri sürüyor.³⁰ Ekonomi ve psikolojinin sentezi olan bu yeni bilim dalı nörolojik bilim sayesinde yatırım alışkanlıklarını neyin yönlendirdiğini, yalnız teorik ve pratik düzeyde değil, temel bir biyolojik fonksiyon olarak da anlayabiliyoruz.³¹

Türkiye Kastelli-banker faciaları ile çalkalandıktan, ekonomi ve işletme fakültesinde “Kastelli mucizesi” tartışmaları tavsadıktan sonra, 1988-2000 döneminde bir de “aracı kurumların seans odaları acısı” yaşadı. Bu salonlara, huysuzluklarından, vırvırlarından bıktıkları için evin hanımının sabah kahvaltısından sonra kapı dışarı ettiği bir kısım emeklilerle, okulu kız arkadaşı ile kıran paralı üniversite yeniyetmeleri teşrif buyuruyor, “kaynaşıyorlardı”. Hepsinin hayali “voley vurmaktı”. Ama para kazanan da pek görülmedi. Seans odalarında hem emekliler hem de yeniyetme veletler hürmet görmüştü. Üstelik çaylar şirkettendi. Ama hepsi “acının değişik tonları”nı tatmak zorunda kalmıştı.

- Türk insanı bankerler de, “ENFLASYON”u hesaplayamamıştı. Seans odalarında ise IMKB’de spekülatif işlem yapan bıyıklı, bıyıksız KÜRESEL FİNANS ÇETELERİNİ...

Davranış EKONOMİSİ ve FİNANSINDA “kendine aşırı güven hatası” (overconfidence) olarak tanımlanan bir durum söz konusudur. Bir de eksik bilgi ile birleşince felakete dönüşür.

30- Jason Zweig, a.g.e, s. 12.

31- Jason Zweig, a.g.e, s. 12.

Kesin kuralları olmayan ve yüksek belirsizlik içeren bir sermaye piyasasında çok fazla alım satım zaten zarar etme ihtimalini artırıyor. Bir de yapılan araştırmalarda pek çok yatırımcının kendine aşırı güvendiği ve/veya hem aşırı güvendiği hem de işlem yapmaktan çok zevk aldığı sonucu ortaya çıkmıştır. Böylesi bir sonuç da söz konusu yatırımların daha volümlü işlem hacmi yapmaları, dolayısıyla el-lerindeki varlıklarının değerini düşürmeleri neticesini doğurmaktadır.³²

- Psikologların yaptığı çalışmalara göre, finans ve ekonomi gibi bazı alanlarda, erkekler kadınlara göre kendilerine daha çok güven duymaktadır.

- Birey olarak bütün yatırımcılar piyasadan daha kötü performans göstermektedirler. Yani bireysel yatırımcı “*pazarı yenemez*”. Yapılan araştırmaya göre, erkekler kadınlara göre kendilerine daha çok güvenmekte, daha çok işlem yapmakta, sonuçta daha düşük getiri elde etmektedirler.

ABD’de Şubat 1991-Aralık 1996 döneminde yapılan bir araştırmaya göre, yapılan işlem hacmi ile getiri arasında ters yönlü bir ilişki olduğu ortaya çıkıyor. Araştırmacılar yatırım performanslarını inceledikleri 10 bin Merrill-Lynch müşterisinin ortalama % 17’nin getiri elde ettiğini tespit etmişler. Bir başka husus bu 10 bin müşterinin en çok işlem hacmi yapan, yani alıp satan % 20’lik kısmının getirisinin ise % 7 gibi çok düşük bir seviyede olduğunu tespit etmişler.

Sonuç: “*İşlem Hacmi Mal Varlığımız İçin Zararlıdır*” (Trading Is Hazardous to Your Wealth).³³

32-Barber, B.M ve T. Odean, “Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment”, University of California, Davis, 2000-Yayımlanmamış çalışma.

33-Barber, B.M ve T. Odean, “Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors”, Journal of Finance, 55 (2) Nisan 2000: 773-806.

- Bir de “tanıdıklara yatırım” vardır. Mensubu olmak, eski mensubu olmak, hemşerilik duygusu ile yatırım yapmak; ama bu da yanıltıcıdır.

- “Sen seni bil sen seni, sen seni bilmezsen patlatırlar enseni...”

- Aynı okuldan mezun olmak, hemşeri olmak vs. karşımızdaki kişinin karakteri hususunda mutlak bir fikir vermez.

- Tahminlerinize çok güvenmeyiniz.

- Yanılma ihtimalinize karşı bir B planınız olsun.

“*Para sihirbazı*” olarak anılan meşhur Musevi borsa spekülatörü George Soros, “*Küresel pazarın çöküşü, akla hayale getirilemeyecek sonuçlara sahip travmatik bir olay olacaktır...*”³⁴ demiş, ta 1995’te.

34- George Soros, “*Soros on Soros*”, John Wiley, New York, 1995, s. 194.

3- SÜRÜLER İÇİNDE SÜRMELİ KOYUN

Günümüzün yatırımcıları finansallaşmış bir ekonomide kazanmak ve kazançlarını maksimize etmek mecburiyetindedirler. Finansallaşma, özellikle Eylül 2008 krizinden itibaren küreselleşme gibi, dünyanın hemen her yerindeki insanların hayatını etkileyen bir kavram haline geldi. Ülkeden ülkeye zamanlama ve derece farklılıkları gösterse de, finansallaşma 1970'lerin ortalarından günümüze giderek etkisini artıran bir süreçtir. Finansallaşma tabiri ilk kez Kevin Phillips tarafından 1993'te ABD'de finans çevrelerinin giderek güçlenmesini, yani kısaca FIRE olarak adlandırılan finans-sigorta-gayrimenkul sektörü hızla güçlenirken, buna tezat olarak borç batağında yüzen Amerikan ekonomisinin giderek zayıflamasını tanımlamak için kullanıldı. 1994'te Giovanni Arrighi tarafından yapılan finansallaşma tanımı ise sistematik bir dönüşümün son safhası olarak, sanayi ve ticaret kapitalizmindeki kâr oranlarının düşmesine bir cevap olarak küresel sermaye sahiplerinin üretimden uzaklaşarak giderek artan bir oranda finansal yatırımlara yönelmesi şeklindedir.³⁵ Arrighi'nin tarifine göre finansallaşma; a) tarihsel bir sürecin sonucudur, b) küresel finans çevrelerinin hegemonik hedeflerini göstermektedir.

Finansallaşmanın bu tanımına itiraz eden John Bellamy Foster 2007'de şu görüşü ileri sürüyordu: *"Gelişmiş ülkelerin 1970'lerden itibaren yaşadıkları düşük büyüme ve kârlılık oranları, aşırı üretimin sebep olduğu adeta can çekişen yatırım oranları finansallaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmamış, tam aksine kapitalizmin bu problemlerini çözmek için sermaye finansallaşmıştır."*³⁶

35- Ali Rıza Güngen, "Finansallaşma: Sorunlu Bir Kavram ve Verimli Bir Araştırma Gündemi", *Praksis* 22, 2010, s. 86-87.

36- Ali Rıza Güngen, a.g.e, s. 89.

Finansallaşma ve neoliberalizm arasındaki ilişki üç farklı şekilde değerlendirilmektedir:

1- Neoliberal iktisat politikaları finansallaşmaya yol açmıştır.

2- Finansal sektörün / finans sermayesinin giderek güçlenmesi neoliberal iktisat politikasını getirmiştir.³⁷

3- Neoliberalizm, küresel sermayeyi kontrol eden yönetici elitlerin, 1970'lerde yaşanan gelişmeleri bir nevi kaos ve tehdit olarak algılamaları neticesinde, sermaye birikimlerini yeniden sağlamak ve kaybettikleri ekonomik-siyasi gücü yeniden kazanmak için gerekli şartları oluşturmak gayesiyle geliştirdikleri bir projedir.

Her üçünün kabul ettiği ortak sonuç ise finansal olmayan şirketlerin finansal varlıklara yatırım yaparak faaliyet dışı kârlarını artırmaları ve böylelikle esas faaliyet kârlarındaki kayıpları telafi etmeleri / etmeye çalışmalarıdır.

Tarihin en büyük finans krizlerinden biri de Hollanda'da yaşanan "*lale soğanı*" krizidir. "*Öyle bir şevk ile, daha açıkça söylemek gerekirse, öyle bir hırs ile doluydular ki bu çiçekler için; zevklerine uygun düşen bir lale buldular mı, tek sap çiçeğe 3 bin kron verdikleri oluyordu çoğu kez. Bu illete düşüp de varını yoğunu kaybetmiş zengin aileler de vardı.*"³⁸

- Herkes diyor diye öyle olmaz ama herkes yaparsa olur. Tıpkı "*kırk kere deli dersin delirir*" misali.

Sürü her zaman doğru yere gitmez. Bu şu demektir: "*Pi-yasa ne yapıyorsa doğrudur*" mavrasına pek fazla inanmayın.

37- David M. Kotz, "*Financialization and Neoliberalism*", University of Massachusetts, Amherst, 2008, s. 10.

38- Monsieur de Blainville, *Travels Through Holland*, 1743.

Böyle olmadığını en dehşetli haliyle Eylül 2008’de bütün dünya gördü.

Öte yandan ABD’de 1984-1995 döneminde bankaların pazarladıkları yatırım fonlarının ortalama getirisi % 12 olmuş. Yani 1984’te yastık altına koy, 1995’te sat, kazanç % 12. Aynı durumu al-sat ile götüren ortalama bir yatırımcının kazancı ise % 6 olmuş.

- Televizyondaki, gazetelerdeki finans uzmanlarının pek çoğu manipülatördür. Onun için bunların verdiği bilgilere inancınızı tadında bırakın.

- Zamanında hareket etmesini öğrenin, bunun da bir bedeli vardır.

- Sürüler içinde sürmeli koyun olmak bazen işe yarasa da, aman dikkat.

- Her şeyin fiyatını biliyor ama değerini bilmiyorsanız eyvah! “Karaman’ın koyunu sonra çıkar oyunu.”

- Kredi kartıyla alışverişte ölçüyü kaçırsanız, sadece ödemenin hüznünü ertelemiş olursunuz.

- Satın almanın zevkini ödeme azaltmamalıdır.

“Spekülasyon başlangıçta bir duygu ya da uygun görürseniz bir lezzet iken, alışkanlığa dönüşür. Sonra tutku, hükmeden bir tutku halini alır ve tıpkı Aaron’un yılanı gibi tutkuları yutarak kendini bunlarla güçlendirir. Sonunda öfkeden daha hararetli, kıskançlıktan daha sancılı, açgözlülüğten daha tamahkâr, aşktan daha kapsayıcı hale gelir.”³⁹ Ama “Wall Street’te küçük yatırımcı nadiren bir şansa sahiptir.”⁴⁰

39- William Fowler, “Ten Years on Wall Street”, 1879.

40- Daniel Fisher, “Küçük Avcısı”, Forbes, Aralık 2010, s. 168.

Herkes, başta Wall Street'teki strateji uzmanları olmak üzere, borsa uzmanlarının, ekonomistlerin piyasanın nereye yöneleceği hakkında tahminde bulunamadıklarını bilir. Buna rağmen yatırımcılar, ekonomi üstatlarının televizyon programlarındaki kehanetlerine harfiyen uymakta tereddüt etmezler.⁴¹

SONUÇ; Kendinize şu soruyu sorun ve samimiyetle cevaplayın: *"Ben Nasıl Bir İnsanım?"*

Unutmayın! Aklınızın yanında bir de yüreğiniz, gönlünüz var. Önce kendinizi tanıyın, başkalarını sonraya bırakınız.

41- Jason Zweig, a.g.e, s. 14.

4- ÇOĞUNLUĞUN İNANDIĞI MASALLAR

YA DA HAYAL VE GERÇEKLER

Borsayı alt etmenin mümkün olmadığını herkes bilir, ama yine de bunu başarabileceğini düşünür. Piyasaya yeni sürülmüş hisse senetlerinin veya yatırım fonlarının peşinden koşmanın kişinin kendisini ateşe atmanın en kesin yolu olduğunu herkes bilir. Buna rağmen her yıl milyonlarca yatırımcı kendisini ateşe atmak için koyun sürüsü misali hareket eder. Çoğu da bir veya iki yıl önce aynı hatayı bir daha yapmamak üzere yemin edenlerdir.⁴²

Hayal kurmak, profesyonel yatırımcıya göre değildir. Yatırımcı duygularına hâkim olur, gerçekçi faaliyet planı hazırlar. Mevcut piyasa durumunu analiz ederken; “*sübjektif*” yönlendirmeleri, planlamasını yaparken hesaba katar.

Başarısız yatırımcılar, mesela borsaya katılıp da başarısız olan yatırımcılar genellikle piyasa eğiliminin “*boyunu/dalga büyüklüğünü*” bilmedikleri için “*genel eğilim treninin*” son vagonuna atlarlar. Ancak kısa bir süre sonra piyasa “*son vagondakilerin*” düşündüklerine ters yönde hareket etmeye başlar. Artık zararın/kaybın büyüklüğü hata yapmış olduklarını kabul etmelerinin zamanlamasına bağlıdır.

Pek çok kişi piyasada olağanüstü başarı kazananların “*yöntem ve başarı sırlarını*” anlatan kitap, dergi ve konferanslara umut bağlar. Psikolojisi sarsılmış yatırımcı bu tür “*sırları*” öğrendiğinde hayatının kazancını gerçekleştireceğine inanır. Halbuki piyasada anlatılan olağanüstü kazanç hikâyeleri çoğu kez eksik ve yanıltıcıdır. Hikâyenin bir de bi-

42- Jason Zweig, a.g.e, s. 14

linmeyi, ama esasen üç beş kişi arasında geçen bir de asıl hikâye vardır. Genellikle de büyük kazançlar maalesef “*binmeyen*” yöntemlerle kazanılır.

Kaybeden yatırımcının meselesi asla yetersiz yatırım değildir. Düşünceleri ile duygularının karışması ile alınan riskli kararlardır. Kararlar gereğinden fazla risk üstlenerek alınırsa ticari taktik ne kadar mükemmel olursa olsun zarar edeceğiniz kesindir.

Mesela borsa yatırımcıları çoğu kere hangi hacimde bir sermaye ile yatırım yapacaklarına karar vermeye çalışırlar. Bu tip yatırımcılar ilk aşamada hesabın güçlü olmasını ve muhtemel zararlarının karşılanabilmesini ön plana alırlar. Böylelikle daha pozisyon almadan bile başarıya değil zarara odaklanırlar.

Açıkçası “*yatırım yetersizliği*” ve “*borsanın gerçek mit*”i ile ilgili şehir efsaneleri yatırımcıların kendilerini iki acı gerçekten, disiplinsiz ve kontrolsüz davranıştan kurtarmak için kullandıkları avuntulardır.

Gerçekçi yatırımcı-analist herhangi bir mücadeleye girmez, duygularına hâkimdir ve alım-satımlara karşı özel bir tutku hissetmez.

Yatırımcı *İÇGÜDÜ-AKIL-ÖNSEZİ* kullanarak mevcut piyasa durumunu *DUYGUSAL-ZİHİNSEL-RUHSAL* olmak üzere üç noktadan anlamaya çalışır.

İçgüdü: Düşünceden doğmayan ve çoğu zaman maddi isteklere bağlı biyolojik davranış kalıplarıdır. Bu açıdan yatırımcının her davranışını onun maddi taleplerini gerçekleştirme isteği olarak da tanımlayabiliriz.

Akıl: Yatırımcının içsel duygularını kontrolde tutabil-

mesi, etrafında gerçekleşen değişimleri realist bir yaklaşımla analiz becerisinde, karmaşık durumlarda basit ve doğru karar verme yeteneğinde otaya çıkar.

Önsezi: Gelecekteki bir durum, gelişme ya da hadisenin mantıki düşünce veya idrakele değil, ani oluşan duyum yeteneği sayesinde bilinmesidir.

Finans piyasalarındaki değişimleri daha iyi anlayabilmek için öncelikle insan psikolojisine bakmak gerekir.

İnsanın günlük hayatında duyduğu endişe, panik ya da korku gibi hisler küresel-neoliberal serbest piyasanın sert ve manipülatif şartlarında adeta beyaz kâğıt üzerine dökülen mürekkep gibidir. .

Her ferde ait duygular, korku, açgözlülük, umut vs. yüksek tempoya sahip mali piyasalarda, mesela borsa işlemleri esnasında büyük önem taşır.

Zayıf ve kendine çok güvenen, açgözlü ve tembel gibi psikolojik özellikler taşıyan ve bu duyguların hâkim olduğu insanların borsada başarısızlığa uğraması kuvvetle muhtemeldir.

Kendini iyi tanıma ve imkânlarını bilme, içsel duygularına hâkim olma yatırımcıyı iflas etme tehlikesinden kurtarır.

Ekonomi ve finans dünyasında sık sık “*sürü davranışı*,” yani çok sayıda yatırımcının başkalarını gözlemleyerek aynı seçimi yapması hali tezahür eder. Genellikle bu süreçte “*pompala ve boşalt*” manipülasyonu kurgulanır. Yani gerçekten bir kâğıdı almak, yalan haber uçurmak ve yüksekte satmak. Biri kazanırken, sürü kaybeder.⁴³

43- *Pump and Dump CBS News, 60 Minutes*, New York, 19.10.2000.

“BRSN”ye dikkat et. Bu bir “fiyat kalıbı”dır. Yani “söylen-tilere bakıp almak ve haberlere bakıp satmak” (Buy on the rumor and sell on the news-BRSN); mesela, bir hisse senedinin fiyatının olumlu bir olay öncesinde yükselmesini, olayın gerçekleşmesinden hemen sonra da düşmesini ifade eder. Görünen o ki, fiyat kalıbı şuuraltı düzeyindeki pek çok önyargı eğiliminden kaynaklanıyor.

Doğru yatırım yapmaya yönelik kararların en büyük düşmanın DUYGULAR, en iyi dostunun ise MANTIK olduğunu düşünmek doğru değildir. Duygulardan tamamen arınmış saf mantıksal yaklaşım, aklın denetiminden uzak saf duygusal yaklaşım kadar yatırımlarınıza zarar verebilir. Duygularınızı tamamen bastırarak değil, sadece dizginleyerek en iyi sonuçları alabilirsiniz ve nörolojik ekonomi yardımıyla duygu ile mantık arasındaki en doğru dengeyi bulabilirsiniz.”⁴⁴

44- Jason Zweig, a.g.e, s. 17-18.

5- KÜRESELLEŞME VE DAVRANIŞ EKONOMİSİ

Küreselleşme sermaye ve üretim faaliyetlerinin milli sınırların kısıtlaması olmadan dünya genelinde serbestçe hareket edebilmesidir. Küreselleşme olgusunun arkasında iki temel etken vardır. Birincisi milli devletin gücünü her geçen gün aşındıran neoliberal serbest piyasa ekonomisi felsefesidir. İkincisi ise teknolojik ilerlemenin iletişimde sağladığı baş döndürücü devrimdir.⁴⁵ Küreselleşmenin en önemli boyutu finansal küreselleşmedir. Ancak *“ister teoride ister pratikte neoliberal bir ekonomi anlayışından giderek vazgeçilmeye başlandığı bir dünyada ve dönemde, Türkiye’de neoliberal politikaların etkin bir şekilde kullanılmaya devam edilmesi çok ciddi bir çelişki yaratmaktadır.”*⁴⁶ 1 Ekim 2012’de vefat eden, İngiliz Yahudisi bir baba ve Avusturyalı Yahudi bir anneden 9 Haziran 1917’de doğmuş Marksist filozof Eric Hobsbawm, *“Açıkça görülüyor, neoliberal küreselleşen ekonomi dengesizdir. 1980’de Latin Amerika, 90’da Rusya krizleri ve en son 2008 krizi sistemde temel tutarsızlıklar olduğunu göstermektedir”* diyordu.

ILO’nun araştırma sonuçlarına göre, küresel işsizlik meselesi sosyal bir felakete dönüştü. Mortgage krizi, borç krizi, ekonomik durgunluk derken küresel işsizler ordusu 207 milyona ulaştı. Çalıştığı halde günde iki dolardan az kazananların sayısı ise bir milyona yaklaşıyor. Üstelik kısa vadede düzelmeye yönelik işaret yok. ILO’ya göre her sene iş arayanlar listesine 40 milyon genç insan ekleniyor ve AB ülkeleri dahil, *“kayıp nesil”* nüfusu hızla artıyor.⁴⁷

45- Gülten Kazgan, *“Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen”*, Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2000, s. 21-22.

46-Güran Tatlıoğlu, *“Ekonomik Sistem Sorgulanmaya Başladı”*, Haber Türk, 14 Ekim 2012.

47-Mahmut Sancak, *Haber Türk*, 13 Ekim 2012.

“Küreselleşmenin sonu: bir somun ekmek ve balık. Bilgi çağında değiliz, bilgi çağında değiliz. Haberleri, radyoyu ve bulanık ekranı unut.

Günümüz: Bir somun ekmek ve balık zamanı.

İnsanlar aç ve güzel bir söz, bin kişi için ekmek demek.”⁴⁸

“‘Globalleşmenin Sonu’ kitabını yazdım, çünkü deliller beni buna ikna edecek kadar sağladı. 30 yılı aşkın akademik kariyerim boyunca dünyanın en büyük 500 çokuluslu girişiminin faaliyetleri, finansal performansları ve iş stratejileri hakkında araştırmalar yürüttüm. Küreselleşmeye yön veren bu kurumlardır...”⁴⁹

Batı düşüncesinin çarpık yapısını Fritjof Capra şöyle dile getirir: “Kültürümüzün temellerini atan ve dikkatle gözden geçirilmesi gereken dünya görüşü ve değer sistemi, 16. ve 17. yüzyıllarda ana hatlarıyla formüle edildi. 1500 ve 1700 yılları arasında insanların dünyayı anlama biçimlerinde ve bütün düşünce tarzlarında çarpıcı bir değişim oldu. Yeni zihniyet ve yeni kozmos anlayışı modern çağın karakteristikleri olan özellikleri Batı uygarlığımıza kazandırdı. Bunlar geçen üç yüz yıl boyunca kültürümüze hâkim olan paradigmanın (değerler dizisi) temeli oldular ve şimdiye değışmek üzeredirler.

1500’lerden önce Avrupa’daki egemen dünya görüşü, çoğu başka medeniyetlerde olduğu gibi organikti. İnsanlar manevi ve maddi olayların karşılıklı dayanışmasıyla karakterize edilen ve ferdin ihtiyaçlarının topluluğunkilere tâbi

48- Alan Rugman, “Globalleşmenin Sonu”, Kapital Medya A.Ş.-Medikat Kitapları, İstanbul-Ankara 2004, s. 5.

49- Alan Rugman, a.g.e, s. 13.

olduğu, organik ilişkilere dayanarak tabiatı tecrübe eden küçük, ahenkli topluluklar içinde hayatlarını sürdürürlerdi: Bu organik dünya görüşünün bilimsel çatısı iki otoriteye dayalıydı: Aristoteles ve kilise. 13. yüzyılda Thomas Aquinas, Aristoteles'in geniş kapsamlı tabiat sistemini Hristiyan teolojisi ve ahlakıyla birleştirdi ve bu suretle bütün ortaçağ boyunca sorgulanmadan kavramsal çatıyı kurmuş oldu. Ortaçağ biliminin yapısı çağdaş biliminkinden tamamen farklıydı."⁵⁰

- Batı kökenli çağdaş bilimi ortaçağ biliminden ayıran ilk gelişme, Polonyalı Kopernik'in (1473-1543) Yeryüzü'nün evrenin merkezi olmadığını, Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğünü öne sürmesi ile başlar. Arkasından Kepler (1571-1630) ve Galile'nin (1564-1642) teleskopu Kopernik'i doğruladı. Kepler astronominin hızla gelişmesini sağlayan, gök cisimlerinin hareketlerini açıklayan temel yasaları ortaya koydu. Batılı modern bilimin yöntemini ortaya koyan üç düşünür daha vardır. İngiltere'de Francis Bacon (1561-1626) deneysel bilimi savunuyordu. Fransa'da René Descartes'ın (1596-1650) *"Bilimin tamamı kesin, apaçık bilgidir"* sözü ile bilimsel bilginin kesinliğine olan inanç, Kartezyen (Dekartçı) dünya görüşünün temelini oluşturdu. Descartes'a göre, bilim neredeyse matematikle eşanlamlıydı. Descartes ve Bacon bilimin gayesini tabiata egemen olmak, tabiatı kontrol altına almak şeklinde açıklıyordu. Onlara göre, bilim insanları tabiatın efendisi, sahibi yapacaktı.

- Bilimsel devrimi tamamlayan İngiltere'de Isaac Newton (1642-1727) oldu. Newton; Kopernik, Kepler, Galile, Bacon ve Descartes tarafından öne sürülen fikirleri bir po-

50- Fritjof Capra, *"Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası"*, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 53.

tada sentezledi. Sistematik deneyde Bacon'ı aşan Newton, her iki eğilimi de birleştirerek tabiat bilimlerinin dayandığı yöntembilimi (metodoloji) ortaya koydu.

- Newton, öyle bir sükse yaptı ki, sosyal-toplumsal alanda faaliyet gösteren düşünürler bile onu taklit etmeyi bir mecburiyetmiş gibi gören tutum ve davranışa yöneldiler.

- Newton fiziğinden pek çok kavramı ve yöntemi ödünç aldılar. Böylece oluşan “Kartezyen paradigma” toplumbilimlerin-sosyal bilimlerin ortaya çıkışı safhasında adeta “elbise kalıbı” gibi kullanıldı.

- Oysa bugün başta kuantum fiziği olmak üzere biliyoruz ki, toplumbilimlerinin sahasına giren fenomenler /görüngüler (duyularla algılanan her şey) Kartezyen bakış açısına tamamen ters düşüyor. Çünkü “birbiriyle ve tabiatıyla kesintisiz etkileşim içinde olan insan topluluklarının” incelenmesinde bu yöntem geçersizdir.

- Sosyal-toplumbilimlerinin genel ve temel yanlışı fenomenleri adeta bir makinenin parçaları gibi algılayarak, konuyu birbirinden kopuk akademik dallara ayırmasıdır.⁵¹

- İşte ekonomi alanında ister kapitalist, ister Marksist olsun sözde bilimsel yöntem böyle bir anlayışın egemenliğinde günümüze kadar gelmiştir.

Bu hususta ilk şikâyetler 1970’li yıllarda dile getirilmeye başlanmıştır. ABD Hazine Bakanı Michael Blumenthal 1978 yılında iktisatçıların öngörülerinin çıkmaması ya da tam tersinin çıkması üzerine şöyle der: *“Ekonomi mesleğinin, gerçekten olmadan önce ya da sonra mevcut durumumuzu anlama noktasında tükenmek üzere olduğu düşüncesindeyim.”*⁵²

51-Fritjof Capra, *“Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası”*, s. 212.

52-Fritjof Copra, a.g.e, s. 216.

- Öte yandan monetarizmin babası, neoliberalizmin teorisyenlerinden Milton Friedman bile 1990'lardaki finansal/ekonomik krizleri gördükten sonra bir gazetecinin sorusu üzerine şöyle demişti: "İnanıyorum ki biz yeni iktisatçılar, meydana getirebileceğimizden daha fazlasına göz dikmekle genelde topluma, özelde de mesleğimize çok büyük zarar verdik."

Bir de Eylül 2008'den bu tarafa olanlara ve olacaklara kafa yordukça insan davranışlarını hesap/ analiz dışı bırakan iktisat teorilerinin ve para teorilerinin ne kadar zavallı ve uyduruk olduğunu anlayabiliyoruz.

- Pozitif bilimlerin, mühendislik ve tıp bilimlerinin aksine sosyal bilimler hemen hemen tamamıyla elit/ seçkin çevrelerin menfaatine uygun olacak şekilde ya yönlendirilmiştir ya da sonuçlar manipüle edilmiştir. Elitler/ seçkinler kendi stratejilerine uygun laflar edenleri yüceltirken, aksini söyleyen ya da tutumlarını onaylamayanların yok farz edilmelerini türlü yöntemlerle sağlayarak, son 300 yıldır, ancak özellikle de 1945'ten günümüze sosyal bilimlerin altını oymuş, onun sağlam temellerinden yoksun kalmasını sağlamışlardır. Öte yandan sosyal bilimler alanında duayen olarak lanse edilenler, ya tesadüfi ya da daha bir çeyrek asır geçmeden öngörülerini iflas ettiği görülen "kiralık kalemler" dir. Bu hususa en iyi örnek 30 yıl arayla ekonomi alanında verilen Nobel Ödülünün gerekçelerinde yer almaktadır.

- Sosyal bilimlerde manipüle edilmiş sonuçların ortaya çıkması uzun zamana yayılabildiği için, psikolojik savaş metotları da kullanılarak yalancının mumu yatsıdan sonra da yanabiliyor. Özellikle ekonomi ve finans alanındaki bu zafiyet topyekûn insanlığı tehdit eder noktaya gelmiştir.

- Sosyal bilimlerdeki bu zafiyet dünyayı kendi çıkarları doğrultusunda yapılandırmaya çalışan küresel elitler/seçkinler için geçici fırsatlar sunuyor. Ancak özellikle Waterloo Savaşı'ndan (1813-1815) günümüze bunun çok çok ağır bir bedelinin insanlığa ödetildiği artık daha geniş kitlelerce anlaşıyor. Özellikle 1978 Washington Konsensüsü ile başlayan neoliberalizm ve Yeni Dünya Düzeni projesindeki ekonomik/finansal krizler giderek sıklaşmış ve tahribatı artmıştır.

- Sosyal bilimler alanındaki bütün “izm” kuyruklu “yeryüzü dinleri” insanın ruh dünyasını görmezden geldikleri için esaslı ölçüde sakattır. Bu durum kapitalizm, liberalizm, neoliberalizm, Marksizm ve paganizm veya küreselleşmenin dolgu malzemesi olan her proje için geçerlidir.

- 16. yüzyılda Avrupalı iktisatçılar, milletlerin zenginliğine giden yolun dış ticaret yoluyla sermaye birikiminden geçtiğini söylüyordu.

Bu dönemde Osmanlı devletinin merkezi yönetimini elinde tutan “Enderun” siyaseti ve bürokrasisi ise bunun tam tersi bir görüşün egemenliği altındaydı. Kısaca, ithalat sonuna kadar serbest, ihracat ise önemli ölçüde sınırlamalara tâbiydi.

- Halbuki Avrupalı devlet kadrolarının anlayışına göre, milletlerin zenginliği ihracatın ithalatı ne kadar aştığına bağlı idi. Bu anlayışın adı kısaca MERKANTİLİZM'dir. Cumhuriyet Türkiye'si de 24 Ocak 1980 Kararlarından günümüze dayatılan bu politikayı ortodoks bir inatla uyguluyor ve 2011 yılında Türkiye'nin ihracatının ithalatını karşılama oranı % 55'lere kadar inmiş durumda. Bunun adı yavaş yavaş ufuldür (batış).

- Elbette merkantilizmin bütün milletleri kapsamadığı, kapsamasının da mümkün olamayacağı görülebilir. Zira dış ticarete bir milletin kazanabilmesi için başka bir milletin/ milletlerin kaybetmesi şarttır, zorunludur.

- Batı dünyası zenginleşmenin ve yönetimin güven altına alınabilmesi için Batı dünyasının kendi açmazını kapatmak gayesiyle, üstünlük ideolojilerini, sistematik ırkçılık, sosyal Darwinizm vs. teorilerini ortaya attılar.

İkinci Dünya Harbi sonrasında sistematik ırkçılık suçları, günahları *"mayın eşiği konumuna"* getirdikleri Hitler'in sırtına yüklenmiş, şeklen tasfiye edilmiştir. Yerini ise toplumsal evrimcilik ve Hint Avrupalılık kavramları almıştır.

- Kapitalizmin birinci aşaması MERKANTİLİZM'dir. İkinci aşama LİBERALİZM, üçüncü aşama MÜDAHALECI KAPİTALİZM (1929-1978), dördüncü aşama NEOLİBERALİZM-KÜRESELLEŞME (1978-Eylül 2008).

Ancak Eylül 2008'den bu tarafa devlet/merkez bankaları eliyle devasa şirketler kurtarılırken, ABD'de, Avrupa'da, Türkiye ve diğer ülkelerde yüz milyonlarca insan fakirlik girdabının içine daha fazla itilmektedir.

- Kartezyen iktisat ve siyaset teori ve uygulamaları genelde insanlığı, özelde Türk toplumunu elle tutulur, gözle görülür bütün muhtevasından yoksun bırakmış, simgesel özünden çıkarmış, genetik temelimizle oynanmış, yaşanılmaz bir çevrede bitkisel hayat süren özneye dönüştürmüştür. Bir şekilde çoğunluk hem iktisadi hem siyasi karar mekanizmasından dışlanmış, sistem elitist/seçkin bir grubun kontrolüne girmiştir.

- Toplumsal kuralları büyürken öğrendiğimiz için, bu kuralları sonradan pek fazla düşünmeyiz. Bunların nasıl iş-

lediğini incelemek sosyologların ve psikologların görev alanına girer... Nitekim kapitalizmin geleneksel düzene karşı kazandığı zaferin önemli bir bölümü, insanların temel değerlerle ilgili düşüncelerini değiştirmesinden kaynaklanıyordu... “Kişilerin zorlanmadan davranış değiştirmelerinin tek şartı, neden değiştirmeleri gerektiğini anlamalarıdır; bu durumda bile değişim yavaş gerçekleşir. Yani fikirlerin yerleşip gelişmesi genellikle bir ya da iki kuşak gerektirir. Toplumların yavaş değişmesinin başlıca sebebi yeniliklerin kültür biçimlerine dahil olmasının gereğidir ki, bu da ifade ve tartışmayla olur.”⁵³ “İnsanların ekonomileri sadece maddi konularla uğraşır sanmaları ve bunun sonucunda bu alanda sadece maddi güçlerin etkili olduğuna inanmalarıdır. Oysa ekonomiler, zihinlerinde bir fikir olmadan hiçbir teşebbüste bulunmayacak bireylerden oluşur.”⁵⁴

- Kapitalist ekonominin teorisyen ve uygulayıcıları döviz kurları, ücretler, kiralar ve bilançolar konusunda her tavsiye, kadın ve erkeğin seçeneğe nasıl tepki verdiğiyle ilgili sürekli yeni kavramlara başvuruyor. Kapitalizmin “görünmez el” tarafından düzenlenen, nabız gibi atan ekonomik ritimlerin gözlemcileri, insan dürtüleri yerine, katılımcıların masrafları hesaplayan ve kârları tartan kişiler olarak tanımlamayı/değerlendirmeyi uygun gördü.

Böylesi yorumlarla geçen onlarca yıldan sonra özellikle piyasa yorumcularının önemli bir bölümü piyasadaki oyuncuların “birörnek”, “benzer” tepkilerinin olacağına inanmaya başladı. Çıkarlarını hesapladıkları için insanlara güvenilebilirdi. Zaten daha 18. yüzyılın ortalarında Samuel

53- Joyce Appleby, “Amansız Devrim-Kapitalizm Tarihi”, Türkçesi: Ali Cevat Akkoyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul Ocak 2012, s. 87-88.

54- Joyce Appleby, a.g.e, s. 89.

Johnson “İnsanın para kazanmak dışında masumca kullanılabileceği çok az alan vardır” dememiş miydi?⁵⁵

• Yaklaşık 300 yıldır ekonomileri analiz etmek için kullandığımız mevcut yöntem, bunların toplum ve kültürle, ferdin ruhsal kökenli davranış saiklerini, karmaşık ilişkilerini aydınlatmaz. Profesyonel iktisatçılar, akademisyenler kapitalizmi bir matematikçi kesinliğiyle inceler. Piyasaların nasıl davranacağını açıklamak için matematiksel modeller kurduklarında, herhangi bir toplumsal ilişki kümesinin yaratacağı karmaşayı görmezden gelmeye çalışırlar. Ekonomistlerin bütün kesin öngörülerini “*ceteris paribus-diğer her şeyin aynı kalacağı*” varsayımına dayanır. “*Halbuki bu nadiren gerçekleşir. Felsefeciler, bir kavramdan bir şeyden söz etme biçimi olarak değil de, gerçek bir şeymiş gibi söz edilmesine ‘şeyleştirme’ (reify) adını verir. İktisatçılar, konularından uygulamalar, alışkanlıklar ve kurumların bir karışımından ziyade bölünmez bir bütünlük gibi söz eder.*”⁵⁶

Artık kapitalizm-neoliberalizm-küreselleşme denildiğinde, insanlar uzun zamandan beri büyük mutsuzluklara sebep olan toplumsal hastalıklar için hemen Mahşerin Dört Atlısı baskı-savaş-kıtlık-yıkımı hatırlatmaktadırlar. Elit/seçkin dar bir grubun elinde biriken ekonomik ve siyasi güç kapitalizmin ayırt edici bir özelliği haline gelmiştir. Küresel erişimi nedeniyle sömürü, kapitalizmin küresel hegemonya kurmak üzere çıktığı yolculuğu insanlık için kritik bir noktaya taşımıştır.

• Biyolojinin hızla gelişen bir alanı olan “*epigenetik*”, belirli çevrelerin insanlarda gelecek nesillere aktarılabilir

55- James Boswell, “*Life of Johnson*”, ed. George Birkbeck, Norman Hill, The Clarendon Press, Oxford, 1887, II, s. 323.

56- Joyce Appleby, a.g.e, s. 20-21.

genleri nasıl harekete geçirdiğini inceleyen yeni bir bilim dalıdır. Çevre tetiklenmez ise gen hareketsiz kalır. Bu biyolojik yapımız ile kültürümüz arasında bilinen tabiat-besin ilişkisinin çok ilerisinde, çok çetrefil bir etkileşim olduğu manasına geliyor. İnsanların hepsi bencil olabilir ama her insana neyin ilginç geldiği insanların içinde yetiştikleri toplumla sıkı sıkıya bağlıdır. Küreselleşmenin dayattığı kritik eşik, kültürel etkilerin ve toplumsal kaygıların önemi, kavramsal bir belirsizliğe terk edilmiştir. İnsanlık bilerek, şuurulu, hesaplı bir belirsizliğe, çaresizliğe, "9 Ay 10 Gün" (9 Tenths)⁵⁷ filmindeki duruma benzer, "açlık-tokluk", "şerefsizlik" ikilemine itiliyor.

- Açıkçası, küreselleşmiş kapitalizm "hava durumu gibi tabii değil", hesaplı kitaplı, siyasi, kültürel, toplumsal Judeo-Hristiyan bir Yeni Dünya Düzeni projesidir.

- Günümüz insanlığı tarihin en büyük ahlak krizleri ile karşı karşıyadır. Hem görülmemiş kötülüğü hem de görülmemiş umut ve iyiliği kapsayan, çifte ihtimal... İçinde bulunduğumuz zaman dilimi, insanlık tarihi içinde bu hususu insanlığın geleceği hususunda benzeri olmayan bir dönem haline getirmektedir. Daha önceki nesillerden hiçbirinin karşılaşmadığı bu ihtimallerin hepsi, günümüz insanların karşısına aynı anda çıkmıştır.

- Sonuç olarak yapılacak seçim, insanlar için sadece bir fırsat değil, aynı zamanda bir mecburiyettir. Bu ihtimallerin mevcut oluşu gerçeğinde ise günümüzün paradoksu yatmaktadır. Diğer bir ifadeyle, siyasi, ekonomik ve/veya teknolojik olabilen etkenlerin yanı sıra asıl dikkate alınması gereken ahlaki sorulardır. Açıkçası insanlık ahlaki bir seçim yapmanın şafağındadır.

57- Spotlight Pictures ve film Medici-Kanal D Home Video DVD.

6- “YENİ EKONOMİ”DE KARAR VERME SİSTEMATİĞİ

Eylül 2008’den beri dünya ekonomisinde yaşananlar göstermektedir ki artık klasik, neoklasik, Marksist ekonomi teorileri geçerliliklerini yitirmişlerdir. “Yeni ekonomi”de dünya ekonomisine yön veren sistematik alanlar tamamen değişmiştir. Ancak şunu da belirtelim ki, özellikle akademik dünyada “iktisat” hâlâ “matematik teknisyenlerinin” hâkimiyetindedir. Bunlar neoklasik iktisadın ulu soyutlamalarını alır, en eğitimlinin bile itiraz edemeyeceği bir semboller âlemine sokarlar. Eski zaman ritüellerindeki rahipler gibi günümüzün iktisatçıları da bir bilinmez âlemde sadece kendi çözebildikleri işlerle uğraşırlar.⁵⁸

Fizik teorilerinde nasıl ki, en küçük birim ile uzay zaman gibi en geniş birimi tanımlamak için merkeze iniliyorsa, ekonomide de bir birimden, marjinaliteden yola çıkılarak, yani mikrodan makro karar birimlerine ulaşarak, önemli bir temel sağlanmış olmaktadır.

Gerek internetin keşfi, gerek telekomünikasyon alanındaki hızlı gelişmeler, neoliberal serbest piyasa lokomotifli küreselleşme ile birlikte özellikle para piyasalarındaki baş döndürücü gelişmeler, küresel ekonominin karar alıcıları ve uygulayıcılarını yeni ekonomide teorik zemin ve teknik arayışlarda, sistematik alanları tamamen değiştirmeye mecbur kılmıştır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi günümüzde “yeni ekonomi”ye yön verecek temel bilimsel değişimler yepyeni bir ekonomi anlayışını da beraberinde getirecektir.

58- Douglas Dowd, “*Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı*”, Türkçesi: Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul Mayıs 2008, s. 254.

Yeni Ekonomide Karar Alma Sistematiği	
Eski Ekonomi Sistematiği	Yeni Ekonomi Sistematiği
1- Klasik mekanik	1- Kuantum mekaniği
2- Doğrusal-linear geometri	2- Fraktal geometri
3- Klasik mantık	3- Bulanık mantık
4- Determinizm	4- Belirsizlik-kaos
	5- Psikolojik ve nörolojik faktörler

Gerçekte, mevcut iktisat teorileri incelendiğinde, Adam Smith'te Newton determinizminin, günümüzde ise fizik biliminin yapıtaşlarından olan kaos ve kuantum mekaniğinin varlığı görülmektedir. Bütün bu gelişmelere rağmen; iktisat biliminin tahmin ve varsayımlarının halen geçmişte edinilmiş olan tecrübelerle dayandırılıyor olması, çoğu ekonomi modelinin yanlışlandığının günümüzde açıkça gözler önüne serilmesi gibi, çok da geçerli olmayan teorilerle sınırlı kalmasına neden olmuştur. Fakat artık bu değişen paradigmaların ışığı altında ekonomi bilimi kendisini belli başlı "*homoeconomicus*" ya da "*ceteris-paribus*" gibi varsayımlar ile kıyaslayarak gelişimini engelleyici noktalar koymayacaktır ve yeni ekonomik kuramın bütün momentumu ve felsefesi bu çerçevede iktisat bilimini şekillendirecektir.⁵⁹

Fizikte kuantum mekaniğinin öne çıkması, fraktal geometri alanında yaşanan gelişmeler, kaos teorisinin bulanık mantık odaklı yapay zekâlarda kullanılmaya başlanmasıyla beraber kaos teorisinin yükselen ivmesine hız kazandırmıştır. Fizik bilimi, kuantum ve kaosa kadar 300 sene, lineer bir sisteme dayandırılmıştır. Halbuki gerçekte tabia-

59- Haldun Soydal, "*Yeni Ekonomi-Kuantum Nöroekonomi*", Palet Yayınları, Konya, Eylül 2010, s. 22.

tın, evrenin büyük bir bölümü lineer olmayıp, non-lineerdir. Bir diğer önemli husus ise; insan beyni de lineer bir tarzda işlememekte, bunun yanı sıra kaotik yükseliş ve çöküş döngüleri ile ekonomide non-lineer bir denklemin kaotik tabiatını dikkate almaktadır.⁶⁰

İktisat biliminin temel işlevi, sınırsız olan insan ihtiyaçlarını, maksimum faydayı sağlayacak tarzda sınırlı kaynaklarla karşılamaktır. Fertlerin aldıkları ekonomik kararlar, neyin sonucu ve neyin başlangıcıdır? Ekonomik olaylar karşısında fertler ne şekilde hareket etmektedir?

Günümüz iktisadi akımı, Marksist iktisat teorisini bir kenara koyarsak, klasik, neoklasik ve modern iktisat olarak kategorize edebileceğimiz üç temel akımın öncülüğünde geliştirilmiş olup, birinciden üçüncüye doğru bir etkileşim söz konusudur.

Ancak birbirini besleyen üç ana akım iktisat teorisi ve uygulamasının 21. yüzyılın başında insanlığı getirdiği nokta “*kitle imha silahları, borç ve açlık*”tır.⁶¹ Bir misal; 2006’da Kuzey’in sanayileşmiş ülkelerinin 122 üçüncü dünya ülkesine verdikleri kalkınma yardımı 58 milyar dolara yükselmiştir. Aynı yıl içinde Kuzey bankalarının kozmokratlarına borç ödemesi olarak 501 milyar dolar transfer etmişlerdir. Bu da bugünkü dünya düzeninin yapısal şiddetinin tam ifadesidir. Halklara boyun eğdirmek, onları köleleştirmek için makineli kılıçlara, zırhlılara, napalmlara gerek yok. Bugün borç aynı işi görüyor.⁶²

60- Wood, A ve Grant, T, “*Aklın İsyanı, Marksist Felsefe ve Modern Bilim*”, Tarih Bilinci Yayınevi, 2004, s. 5.

61- Jean Ziegler, “*Utanç İmparatorluğu-Yoksulluk ve Baskıya Karşı Savaş*”, Altın Kitaplar, İstanbul 2011. 57.

62- Jean Ziegler, a.g.e, s. 83.

Borç ve açlık, açlık ve borç, görünürde çıkışı olmayan ölümcül bir çevrim oluşturlar. Kim başlattı? Kim hareket halinde tutuyor? Kim astronomik yararlar elde ediyor? Bunlar kapitalist derebeylikler... Dünyanın yeniden feodalleşmesini yaşıyoruz.⁶³ Eylül 2008’de patlayan büyük finansal krizin şiddeti, krizin temelde spekülasyon oyunlarının ürünü olmadığını göstermektedir. Kriz aslında, ekonomik büyüme oranlarındaki düşme eğiliminin yanı sıra, uzun süren finansal tedirginlik ve artan iktidarsızlıktan kaynaklanan uzun vadeli yapısal faktörlerin sonucudur.⁶⁴ Nobel Ekonomi Ödülü sahibi iktisatçı Paul Krugman’ın “üçüncü bunalım” dediği mevcut ekonomik kriz “Uzun Depresyon” (1870’ler ve sonrası) veya “Büyük Bunalım”la (1930’lar) aynıdır, benzer özellikler taşımaktadır. Dünya ekonomisine ve her şeyden önce işsizliğin mahvettiği milyonlarca hayat için maliyeti çok büyük olacaktır. Bu üçüncü bunalım temel olarak, politikanın başarısızlığının sonucudur.⁶⁵

“Kapitalizm, ‘durgunluk-finansallaşma kapanı’ dediğimiz noktaya ulaşmıştır.”⁶⁶ Klasik, neoklasik ve modern iktisat olarak tanımlanan, yaşanan bu süreçler, ileri kapitalist dünyada eşi görülmemiş eşitsizlik üreten finans sermayesinin sahiplik yapısıyla ilgilidir. Forbes 400’leri, Amerika’nın en zengin 400’leri, yaklaşık 150 milyon Amerikalı’nın, ABD nüfusunun yarısının toplam zenginliğine sahiptir. Bazı Citigroup uzmanlarına göre, ABD ve diğer zengin ekonomiler, zenginlik ve gelir dağılımı bağlamında aşırı sermaye

63- Jean Ziegler, a.g.e, s. 227.

64- John Bellamy Foster, “Tekelci Finans Sermayesi”, Kalkedon Yayınları, İstanbul Eylül 2011, s. 8.

65- Paul Krugman, “The Third Depression”, New York Times, 28 Haziran 2010.

66- John Bellamy Foster, a.g.e, s. 9.

birikimi noktasında olup, yaşanan süreç en iyi, küçük bir sınıfın, sosyal zenginliğin parçalarını gittikçe artan bir eğilimle kontrol altına aldığı “*plutonomy*” olarak tanımlanır.⁶⁷

Öte yandan dünyanın en büyük 500 ulusötesi şirketi, dünyanın gayrisafi iç hasılasının % 52’sini kontrol ediyor. Bunların % 58’i ABD merkezli. Hepsi dünyada el emeği ile hayatını kazanan insanların sadece % 1.8’ini istihdam ediyor. Söz konusu 500 şirket dünyanın en fakir 113 ülkesinin toplam varlıklarından daha büyük zenginliği kontrol ediyor.⁶⁸

Yeryüzünü tamamen kuşatan bu ekonomik ve sosyal krizlerin, mümkün tek bir çözümü vardır: yerini sürdürülebilir insani kalkınma, ekolojik bütünlük ve gerçek bir insan toplumu yetiştirecek yeni bir ekonomiye bırakarak klasik, neoklasik, modern iktisat olarak birbirinin devam uygulaması olan kapitalizmin ötenazi hakkını kullanması.⁶⁹

İktisat biliminde artık yeni bir paradigmanın ayak sesleri duyulmaktadır. Kuantum fiziği ekonomik sistemde kendini gösterirken, nöroekonomi de artık iktisat biliminde yeni bir çığır açmaktadır. Değişen paradigmanın ayak sesleriyle gelen kaos ve kuantum bakış açısından yeni ekonomi, bir devrimin de habercisidir.⁷⁰ Deneysel yönü tenkit

67- Matthew Miller ve Duncan Greenberg, ed., “The Richest People in America” 2009, *Forbes*, <http://forbes.com> –Arthur B.Kennickell, “*Ponds and Streams, Wealth and Income in the U.S, 1989 to 2007*”, Federal Reserve Board Working Paper 2009-13, 55.63 –Ajay Kapur, Niall Macleod ve Narendra Sigh, “*Plutonomy: Buying Luxury, Explaining Global Imbalances*”, Citigroup Research, October 16, 2005 –Plutonomy Report, Part I ve “*Revisiting Plutonomy: The Rich Get Richer*”, Citigroup Research, March 5, 2006.

68- UNCTAD-BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, 85 bin ulusötesi şirketi sıralıyor- Ulusötesi bir şirket en az beş ülkede faaldir.

69- John Bellamy Foster, a.g.e, s. 10.

70- Haldun Soydal, a.g.e, s. 11.

edilen iktisat, nörokuantoloji ile beslenen nöroekonominin ortaya çıkışı ile yeni bir çehreye bürünmüştür. Böylelikle klasik fizikten kuantuma geçişteki bilimsel devrimlerin ayak sesleri kendini yerleşik iktisattan nöroekonomiye geçişte hissettirmiştir. Öklid matematiği fraktal geometri ve kaos teoremleri ile yenilenmiştir. Deterministik felsefe kuantum bakış açısı ile tahtını kaybetmiştir. Kompleksite iktisadı doğmuş, Aristo mantığı bulanık mantığa dönüşmüştür. Ve bütün bu değişen eksen, ekonomide de felsefi, doktrinel ve teorik kalıpları yeniden tanımlamıştır. Temelini kuantumun getirdiği bu yenilik, iktisadın bilim literatürünü yeni bir felsefe ile değiştirmekte, nöroekonomide bugün gelinen son noktayı ifade etmektedir. Sinirbilim (nöroloji) ve iktisat sentezinden doğan “nöroekonomi” iktisat biliminde önemli bir çıkış açmaktadır. Kuantum -sinirbilim-ekonomi üçgeninden oluşan bu alan nöroekonomiyle sonuçlanarak iktisadı laboratuvara taşıyabilmiştir.⁷¹ Bunun anlamı artık ekonomi tahminlerinde mikrodan makroya, fertten topluma “davranışsal ekonomi” analizlerde göz önüne alınacak temel unsurlardan biridir. Artık “insan davranışı”, “sosyal psikoloji” ve “sosyoloji”nin alanlarına giren hususlar iktisadi analizlerde “etkisiz eleman” değildir/olmayacaktır.

Dr. Luiz Machado, yaratıcı düşüncenin uyarılma ihtiyacı duyduğuna dikkat çekerek, “İnsanlar her zaman zeki değildir. Zekâ eylemleri, nöroglanduler devreleri belirli bir ihtiyacı karşılamak üzere faal hale getirdiklerinde gerçekleştirilir”⁷² şeklinde yazıyor.

71-Haldun Soydal, a.g.e, s. 12-13.

72-Luiz Machado, “The Brain of the Brain”, Cidade do Cerebra, Brazil, 1990, s. 141.

Diğer yandan kaotik sistemlerin hepsi –hiddetli ve coşkun akan şelaleler, meteoroloji modelleri ve çılgın borsalar gibi– tuhaf bir biçimde en küçük uyarıcı ile neredeyse anında bir durumdan diğer bir duruma geçme potansiye-line haizdir. Bakarsınız bir an her şey sakindir, bir dakika sonra şiddetli bir fırtına başlar. Pek çok iktisadi-finansal olay da buna benzer. Hyman Minsky'ye göre, krize yol açan olaylar makroekonomik sistemde bazı dış etkilere bağlı olarak büyüyen harici şokların “ağırlık kazanması”yla başlamaktadır. Para sisteminin kırılganlığına ve felakete sürüklenme eğilimine yönelik yaptığı vurgu sebebiyle para teorisyenleri arasında; özellikle kötümser ve hatta sıkıntı verici bir iktisatçı olarak tanınan Minsky de Irving Fisher gibi borç yapılarının mali sıkıntılara yol açmadaki rolüne büyük önem vermiş, özellikle daha sonra satılmak üzere edinilen spekülâtif aktiflerin elde edilmesini finanse etmek için gerçekleştirilen borçlanma üzerinde durmuştur.⁷³

“Ağırlık kazanmaya” başlayan şeylerin niteliği bir spekülâtif hızlı büyümeden diğerine farklılık göstermektedir. Bir savaşın başlaması veya sonu, bereketli bir hasat ya da tam tersi, genel ve yaygın etkilere sahip bir buluşun geniş kitlelerce benimsenmesi, bazı siyasi olaylar veya sürpriz mali başarılar, faiz oranlarını aniden düşüren bir borç dönüş-türme olabilir. Yani para politikasında beklenmeyen bir de-ğişiklik olması böyle bir etkiyi oluşturabilir.⁷⁴

73- Hyman P. Minsky, “John Maynard Keynes”, Columbia University Press, New York, 1975.

74- Hyman P. Minsky, ed. C. P. Kindleberger ve J. P. Laffague, “Financial Crises: Theory, History and Policy”, Cambridge University Press, Cambridge 1982, İçinde: *The Financial Instability Hypothesis: Capitalistic Processes and the Behavior of the Economy*, s. 13-29.

Finans sermayesi, düşünürleri son 300 yıl boyunca büyülemiş bir konudur. Marx *"altın yumurtlayan tavuğa"* dokunabilmek için fiziğin ötesine geçmemiz gerektiğini söylemiştir; Adam Smith ise aynı tavuğa erişmek için *"havaya bir demiryolu hattı"* döşemenin gerektiğini seziyordu. Ama tavuğun nerede saklandığını insanlara kimse söylemedi. Sermaye ne idi, nasıl çoğaltıldı ve para ile nasıl ilişkilendirilmişti?⁷⁵

"The Theory of Moral Sentiments" adlı çalışmasında Adam Smith bile ferdi davranışların psikolojik açıdan analizine değinmesine rağmen,⁷⁶ neoklasikler ekonomi bilimini sosyal bilimlerden iyice uzaklaştırarak pozitif bilimlere doğru kaydırmaya çalışmış, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin matematiksel ifadelerle dönüştürülmesinin mümkün olması sebebiyle de, iktisadi kararlar ve/veya analizler sürecinde etkisi altında kalınan söz konusu bu faktörler "etkisiz eleman" olarak kabul edilmiştir. Söz konusu kabullerin dayanağı ise şudur: *"iktisadi bireylerin, her durum ve şartta, rasyonel-akılcı kararlar alarak, rasyonel seçim ve tercihler yaparak, faydasını maksimum yapmaya çalışan davranışlar sergileyeceklerini"* kabul eden ütöpik *"homoeconomicus"* ve *"unseen-hand"* ve benzeri kavramların doğmasına sebep olmuştur. İktisat biliminin tarihi seyrine baktığımızda, neoklasik ekolle yoğunlaşan, özellikle 1978 Washington Konsensüsü ile birlikte küresel çapta dayatılan neoliberalizm, iktisadı *"etik"* değerlerden/kökenden matematik-mühendislik köküne doğru kaydırmış olup; *"finans mühendisliği"* kavramı bu kaymanın bir sonucudur.

75- Hernando De Soto, *"Sermayenin Sırrı"*, Türkçesi: Murat Aygen, Liman Kitaplar, Ankara 2005, s. 9.

76- Çalık, Ü. ve Düzü, G., *"İktisat psikolojisi"*, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi, ISSH: 1694-528x, Sayı 18, 2009.

Anlamak, gerçeklik ve görüntünün farklılığı ölçüsünde teoriye ihtiyaç duyar. Sosyo-ekonomik hadiselerin süreçleri bu zaviyeden-açıdan özellikle karmaşıktır. Bu sebeple sosyo-ekonomik teorinin neyi, nereden, ne zaman soyutlayacağı ve ne zaman yine somuta döneceğinin seçiminde dikkatli olmak her şeyden önce gelir. Bu husus en çok da toplumun hızla değiştiği-geçen yüzyıldaki gibi- dönemler için büyük ehemmiyet taşır. Ancak neoklasik-neoliberal akımın iktisatçıları söz konusu olguların bütün temel elemanlarını “veri” olarak alırlar, yani analizin kapsamından çıkarırlar. Siyasi ve sosyal kurumlar dahil her şey, değişen ne varsa hepsi teknoloji, işletme yapıları ve fonksiyonları, fertlerin gelirleri ve servetleri, bireylerin davranış ve saik-leri, bireylere etki eden nöroekonomik etkileyiciler, sonra güç ve daha birçok şey dışlanır. Neoklasik iktisatçıların yurkarda sıraladığımız ve Hugh Stretton tarafından⁷⁷ vurgulanan, “iktisatçıların beylik hataları”nı yapmasını mümkün kılan şey, bu prosedüre bağlılıklarıdır. Söz konusu prosedürler aynı zamanda, pek çok akademisyenin ve öğrencilerinin de “toplumu” sosyal bilimin konusu olarak değil, “parametre” teriminin eşanlamlısı gibi kabul etmelerini mümkün kılar.⁷⁸

Bu süreç 1978 Washington Konsensüsü ile yürürlüğe sokuldu. İngiltere’de 1979’da Margaret Thatcher, ABD’de 1980’de Ronald Reagan ile Türkiye’de 24 Ocak 1980 Kararlarıyla ve dünyanın pek çok ülkesinde gerek liberal sağ, gerekse sosyal demokrat formatlı siyasi iktidarlar tarafından uygulandı. Ta ki Eylül 2008 yıkımına kadar. Adeta kutsallaştırılarak.

77- Hugh Stretton, “*Economics: A New Introduction*”, Pluto Press, Londra 1999.

78- Douglas Dowd, a.g.e, s. 255.

Neoklasik ekonominin evrimi dört kategori halinde gerçekleşti:

a- Makroekonomi: 1929’da yaşanan Büyük Buhran sayesinde İngiliz iktisatçı Keynes ve takipçileri tarafından geçici de olsa çözülmüştür. Günümüzde Keynes’in önerdiği fikirler “*sol Keynesçilik*” olarak değerlendiriliyor ve “*piç Keynesçilik*” biçimlerinde uygulanıyor, ki Keynes bunu herhalde kabul etmezdi.⁷⁹

b- Mikroekonomi: Neoklasik iktisat daima küçük-orta işletmelerin yaygınlığı teorisi üzerine oturtulmuştur. Ancak uygulamada çokuluslu şirketler (ÇUŞ) veya ulusötesi şirketler (UÖŞ) denen “*nesebi belli*” devasa şirketler, devletler üstü güç ve varlıklara ulaşarak küresel ölçekte ekonomiye hâkim konuma gelmişlerdir.

c- Ticaret: Küreselleşmenin en çok kullandığı, “*küresel serbest ticaret*”, özellikle 1978 Washington Konsensüsü’nden sonra dünyanın her köşesinde, herkesin refahı için vazgeçilmez reçete olarak sunulmuştur. 1817’de Richardo’nun “mukayeseli üstünlük prensibi”nin modern versiyonu günümüzde Ricardo’ya parmak ısırtacak noktaya gelmiştir. NAFTA, AB, WTO gibi kurumlar başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde bile milyonlarca kişinin katıldığı – 1999’da Seattle’da olduğu gibi– sert protestolara sebep oluyor. Günümüzde yürürlükte olan pek çok ticari anlaşmaya taraf olan ülkeler içeride bazı kısıtlamalara –sübvansiyonlar, telif hakları vb.– uymak mecburiyetindedir. Diğer yandan bu anlaşmalar taraf ülkeler için bir tek egemenlik alanı meydana getirmek yerine, bütün insanları nesebi belli elitist bir grubun sahipliğindeki UÖŞ’lerin insafı altına sok-

79- Lynn Turgeon, “*Bastard Keynesianism: The Evolution of Economic Thinking and Policymaking since World War II*”, Greenwood Press, Conn, 1996.

mayı sağlar, ki o güçlü şirketler ve bu şirketlerin merkezlerinin bulunduğu güçlü ülkeler bu anlaşmaların mimarları olup, sürecin gereği olarak finansal sermaye piyasalarının, yani spekülörlerin egemenliği altındadır.⁸⁰ Günümüzde dünya ticaretinin % 70'i 500 UÖŞ'ün kontrolü altındadır. 2008 mali kriziyle sarsılan dünya ticareti 2009 yılında adeta çökerek % -12 olmuştu. IMF baş ekonomisti Oliver Blanchard, *"Dünya ekonomisinde 2018'den önce bir toparlanma beklememek gerekir"* diyor.⁸¹ Diğer taraftan *"ekonomi biliminde bütün varsayımlar baştan aşağı değişiyor, yepyeni bir paradigma ortaya çıkıyor ve bunun Türkiye de dahil pek çok ülkede kısa süre içinde ekonomi politikalarında ve siyasetin yapısında çok önemli değişiklikler getirmesi beklenebilir."*⁸²

d- Finansallaşma/Paraizm: 1978 Washington Konsensusü ile dayatılan *"küresel serbest ticaretin"* tabii neticesi olarak, özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren küresel finans sermayesini kontrol altında tutan dar, elitist bir grup paradan misliyle para kazanma metodunda hiçbir sınır tanımaz oldu.⁸³ IMF ve Dünya Bankası özellikle gelişmekte olan ülkelerde adeta *"mayın temizleyicisi"* rolünü oynayarak küresel finans sermayesinin bu ülkelerde –mesela Türkiye'de 1989'da çıkarılan 32 sayılı KHK ile– risksiz, misliyle para kazanmasının yolunu açtı. Öyle ki bu duruma Dünya Bankası'nın baş ekonomisti Joseph Stiglitz bile ağır tenkitler yöneltmiştir. Kasım 1999'da görevinden ayrılan Stiglitz *"IMF'nin tahribatı çok, faydası az"* diyordu. Açıkçası, IMF ve DB'nin yol açıcılığında küresel finans sermayesinin Eylül

80- Douglas Dowd, a.g.e, s. 256.

81- *The Guardian*, 03 Ekim 2012.

82- Serdar Turgut, *"Ekonomide Fakirin Önemi"*, Haber Türk, 9 Eylül 2012.

83- Ramazan Kurtoğlu, *"Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni"*, Sinemis Yayınları, Ankara 2012.

2008'e kadar pervasızca yürüttüğü politikalara zımnen cevaz veya destek vermekle, neoliberal görüşün iktisatçıları sistemin analistleri değil, adeta kulları olmuşlardır. Yayılan ve derinleşen küreselleşme II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki tüyler ürpertici tahribatla yarışa girmiştir.⁸⁴

İktisadi büyüme –kalkınma ile aynı değil– ve altta kalmanın canı çıksın politikaları, ister ekonomik ve kültürel olarak geri dönülmez bir şekilde üstünden geçilmiş düzinelerce millete bakılarak, ister refahlarından edilmiş, şeref ve haysiyetleri çiğnenmiş yüz milyonlarca insana ya da daha az dramatik olmakla beraber zengin ülkelerde her şeyin ticarileşmesini etkilediği insanların hayatlarına bakılarak ve isterse tabiata, yani varlığımızı ve edimlerimizi mümkün kılan şeye yönelik giderek artan tehditlere bakılarak değerlendirilsin, her açıdan böyledir.⁸⁵

Finansallaşmayı savunanların temel söylemi, finansal liberalizasyon ve kuralsızlaştırmanın (deregülasyon) reel sektör şirketlerinin finansal yatırımlara daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmasını temin ederek faydalı olacaktır. Gerçekte finansallaşmanın reel sektöre ve ekonomiye faydadan çok, spekülasyon yoluyla zarar getirdiği ve şirketlerin uzun vadeli yatırım ve büyüme planlarına adeta sekte vurduğu Eylül 2008'deki son krizle birlikte iyice ortaya çıkmıştır.⁸⁶

Bugün geline nokta, milli ve milletlerarası düzeyde finansal sistemin yeniden yapılandırılması zaruretidir. 1940-1970 yılları arasında uygulanan Keynesyen ağırlıklı bir model günümüzün şartlarına uygun hale getirilerek tasar-

84- Douglas Dowd, a.g.e, s. 256.

85- Douglas Dowd, a.g.e, s. 257.

86- Derleyen: Hayri Kozanoğlu, "Uç(ur)amayan Balon: Finans" içinde, Alev Dilek Aydın, "Finansallaşma ve Hayatımıza Kattıkları", Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011, s. 165.

rufların, spekülâtif ve yüksek derecede istikrarsızlığa sahip yatırımlardan ziyade büyüme ve kalkınmayı artırıp istihdam sağlayacak üretim odaklı yatırımlara yönlendirilmesi; veya 2006 yılında UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) tarafından önerildiği gibi sermaye kontrollerine tâbi tutulmasıdır. Bu sayede finansallaşmanın etkisini hissettirmeye başladığı 1970'lerin sonundan itibaren neoliberal politikalar sebebiyle yaşanan krizlerle, ekonomik belirsizlik, dalgalanma, enflasyonist baskılar ile döviz kurları üzerindeki baskıların da önüne geçilebilecektir.⁸⁷ Böylece kontrolsüz bir şekilde dolaşan ve özellikle de Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeleri hedef alan sıcak paranın getirdiği şoklar da bu kadar keskin sonuçlar doğurmayacaktır. Günümüzde artık finansal krizler daha önce görülmemiş şekilde sık ve şiddetli olmakta, bu durum da sermayenin giderek daha fazla küreselleşmesinden dolayı milyarlarca insanın canını acıtmaktadır. 2008 krizi 1929 Büyük Buhran'dan bu yana kapitalist ekonomileri bu derece sarsan ilk krizdir. Ne finansallaşma kavramı 2008 krizinden, ne de 2008 krizi finansallaşma kavramından ayrı düşünülebilir.⁸⁸

Son 30 yılda, tarihte eşi ve benzeri görülmemiş bir tarz ve sistematik içinde, televizyon programları, gazete ve dergi yazıları veya resmi açıklama ya da benzeri yollarla propagandasını ekonomistlerin yaptığı neoliberal tezlerin "serbest piyasanın ulviyetinin", kamunun kötülüğüne karşın özelleştirmenin iyiliği tezlerinin adeta bombardımanına

87- Fırat Demir, "Capital Market Imperfections and Financialization of Real Sectors in Emerging Markets: Private Investment and Cash Flow Relationship Revisited", *World Development*, 37 (5), 2009, s. 961.

88- Alev Dilek, a.g.m, s. 165.

şahitlik ettik. Mesela belli başlı kamu politikaları konusunda neoliberal politikalara destek veren bazı tezler ve bunlara karşı Hugh Stretton tarafından verilen karşılıklar kısaca şöyle:⁸⁹

1970'lerin başından itibaren ama özellikle 1978 Washington Konsensüsü ile alenen dayatılan neoliberal iktisadi, siyasi ve sosyal politikalar çok katlı bir yozlaşmayı

<u>Neoliberal Tezler (Serbest Piyasa Tezleri)</u>	<u>Hugh Stretton'ın Cevabı</u>
1- Parasal daralma enflasyonu durdurur sonra da istihdamı canlandırır.	1- İçinde bulunduğu durumda ikisini de yapmayacaktır. (Türkiye örneği, RK)
2- Kamu yatırımlarının azalması özel yatırımları artırır.	2- Pratikte özel yatırımı azaltacaktır. (Nitekim Türkiye örneği bunu doğrulamaktadır. RK)
3- Serbest ticaret imalat sanayimizi verimli kılar.	3- Ülkeye özgü şartlarda pek çok şirketi sektörden atacak, uzun vadede işsizliği artıracak ve ödemeler dengesini sarsacaktır. (Türkiye örneği RK)
4- Ücretlerin düşürülmesi istihdamı artıracaktır.	4- Artırmaz. (Türkiye örneği RK)
5- Vergileri zenginlerin üstünden, fakirlerin üstüne kaydırmak, zenginlerin daha fazla fakiri istihdam etmesini teşvik eder.	5- Etmeyecektir. (Türkiye ve dünya örneği RK)
6- Daha serbest bir sermaye piyasası, daha çok insanın kendine ev almasına imkan tanır.	6- Pratikte daha az insanın, kendine ev almasına imkân tanıyacaktır.
7- Kira kontrolü daima kiracılara zarar verir.	7- Pek çok hallerde kiracılar açısından büyük faydaları olabilir.

89- Hugh Stretton, "Economics: A New Introduction", s. 63.

hayatın hemen hemen bütün alanlarına soktu. Milyarlarca insanın küreselleşmeyle temelinden sarsılan yaşantılarında geri dönülmez tahribatlara sebep oldu.⁹⁰

Bugüne kadar ekonomi biliminin temel varsayımı, yani neoliberalizmin temel kabulü, sadece nüfusun en üst gelir düzeyinde olan % 20'lik bölümün önemli olduğuydu. Şirketlerin ürettiklerinin % 80'ini bu kesime sattıkları tespit ediliyordu. Bu durumun siyasetin yapısını nasıl etkilediğini biliyoruz. % 20'nin dışında kalan kesimler neredeyse yok farz ediliyor, popülist söylemlerin dışında bir ciddi icraat yapılmıyordu. Ancak 2008'de patlayan mali-ekonomik kriz gerek Türkiye gerek dünya ölçeğinde piramidin tabanının bir ekonomik güç olarak ortaya çıkmasına yönelik politikaların geliştirilmesine vesile olabilir. Böyle bir gelişme başta bankacılık olmak üzere ekonomideki bütün parametreleri etkiler/değiştirir.⁹¹

Neoklasik/neoliberal ekolün kabul ettiği ekonomik dengenin kararlı, dengesizliğin ise arızı/geçici kabul edildiği bir ekonomik sistemin, özellikle 1978-2008 döneminde yaşanan bunca ekonomik-finansal krizin de gösterdiği haller, mümkün olmadığı gibi, gruplar arası menfaat çatışmalarının yaşanmadığı bir ekonomik sistemde, gerçek hayatta gözlenmesi mümkün olmayan ütöpik kabullerdir.

90- Douglas Dowd, a.g.e, s. 253.

91- Serdar Turgut, Haber Türk, 9 Eylül 2012.

a- “Otistik Ekonomi”

Bir grup Fransız iktisat öğrencisi 2000 yılında internet üzerinden organize olarak Le Mondeon gazetesinde bir bildiri yayımladılar. Benzer bir tepki de 2011 yılında ABD’nin Harvard Üniversitesi ekonomi öğrencileri tarafından ortaya konulmuştur.

Fransız iktisat öğrencilerinin ifadesiyle “otistik iktisat”ın temel meseleleri şunlardır:

- Kurgusal iktisat eğitimi sonucunda elitist ve anlaşıl-
maz bir hale gelen iktisadın toplum üstü bir bilim olmaktan
çıkarılması,
- Model dogmatizmi,
- İktisada, tabiat bilimi gibi yaklaşılması ve yoğun ma-
tematik kullanımı,
- İktisat ile beşeri bilimler arası bağın koparılması.⁹²

“Yeni ekonomi”de öne çıkan noktalar şu şekilde özet-
lenmektedir:⁹³

- Analizlere “zaman” girmiştir.
- Faydacılık
- Marjinalizm
- Rasyonellik
- Yöntemsel ferdiyetçilik
- Çoklu denge

92- S. Durusoy, “İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgu-
lanıyor?”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, ISSN: 1303 ve de-
vamı, Cilt: 5, Sayı: 2, 2008.

93- Eren E., “Yeni İktisatta Ortak Noktalar”, Yıldız Teknik Üniver-
sitesi İktisat Bölümü, Çalışma Raporları, No: 13, 2009, s. 6.

Matematikte kalkülüsün yerini “set teoremi” ve “topoloji” alırken, lisansüstü programlarda okutulan kitaplarda kalkülüsün yerini oyun teoremi almıştır. Yine fraktal geometri, bilgisayar simülasyonlarının gelişimi ile birlikte yeni açılımlar sağlanmıştır. Faydacılık-rasyonellik ilişkisinin yerine “sınırlı rasyonellik”, norm temelli (norm-based) rasyonellik (evrimci oyun teorisi) ve ampirik olarak tanımlanmış rasyonellik kullanılmaktadır.⁹⁴

Diğer taraftan geleneksel iktisat teorilerinde yer alan kararlı ve geçici olarak “kararsız denge varsayımı”, yerini “çoklu denge”ye bırakmıştır.

“Geleneksel iktisat kökenli” olup ancak “tamamen yeni” olarak uygulama alanına giren “yeni alanlar” da şöyle sıralanabilir:

- Evrimci oyun kavramı
- Ekolojik ekonomi
- Psikolojik ekonomi
- Yeni ekonometri
- Nöroekonomi
- Kompleksite teoremi
- Bilgisayar simülasyonları
- Ekonofizik
- Mental muhasebe
- Psikolojik iktisat kökenli davranışsal ekonomi
- DeneySEL ekonomi

94- Eren, E., a.g.k, s. 6.

İktisadi analizlerde “tam rasyonalite” varsayımı, iktisat modellerine basitlik ve işlerlik sağlamasına rağmen tahmin gücü ve doğruluğu açısından yetersiz kalmaktadır.⁹⁵ Bu durumun bir neticesi olarak 20. yüzyıldan itibaren iktisat bilimi açısından diğer tabiat bilimleri ile analoji kurmak kaçınılmaz bir durum almıştır.⁹⁶

Serbest piyasa iktisatçılarının sürekli dile getirdiği “*piyasayı hükümetin siyasi müdahalelerinden korumaya çalışıyoruz*” iddiası yanlıştır. Hükümet her zaman işin içindedir ve bahsi geçen serbest piyasalarda herkes gibi siyasi motivasyonun etkisi altındadır. Nesnel olarak tanımlanmış bir “*serbest piyasa*” gerçeğinin var olduğu efsanesinin aşılması kapitalizmi anlamaya giden yolda atılması gereken ilk adımdır.⁹⁷ Son 30 yıldır en büyük başarıyı elde eden ekonomi bürokratlarının genelde iktisatçı olmamasını nasıl yorumlamak gerekir? Japonya ve Kore’de ekonomi politikaları avukatlar tarafından uygulandı. Çin ve Tayvan’da ise mühendisler tarafından.

*“Özellikle serbest piyasa söz konusu olduğunda, son 30 yıldır serbest piyasa ekonomisinin daha kötü performansla sonuçlandığı, daha düşük ekonomik büyüme, daha yüksek ekonomik istikrarsızlık, artan işsizlik ve en nihayetinde 2008 küresel kriz faciası. Ekonomi bilimine ihtiyacımız olduğu gibi, dünyada hâkim serbest piyasa ekonomisinden farklı ekonomi türlerine de ihtiyacımız var.”*⁹⁸

95- Akın, Z. ve Urhan, B., “İktisat Deneyisel Bir Bilim Olmaya mı Başlıyor?” TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ekonomi Bölümü Yayınları, Çalışma Num: 09-04, Ekim 2009, s. 13.

96- Haldun Soydal, a.g.e, s. 19.

97- Ha-Joon Chang, “Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey”, Türkçesi: Bilgin Topal, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 22

98- Ha-Joon Chang, a.g.e, s. 306.

“Yeni ekonomi” fizik, matematik, bilişim ve biyoloji gibi farklı alanlara ait metotların iktisada uyarlanmasını ifade etmektedir. “Ekonofizik” kompleksite ekonomi davranışsal iktisat, deneysel iktisat, matematiksel, fiziksel iktisat ve nöroekonomi gibi yeni alanların temel ortak çerçevesi dinamik, stokastik genel denge üzerine kurulmuştur.⁹⁹

“Ekonofizik” tanımı disiplinlerarası araştırma alanına verilen isimdir.¹⁰⁰ İlk kez 1995 yılında fizikçi H. Eugene Stanley tarafından Kolkata Konferansı’nda kullanılan ekonofizik kavramı, kaos ve kuantum paradigmaları etrafında geliştirilmiş olan kompleksite teorisi ve fraktal geometriden faydalanma şeklinde iktisat yazınına dahil olmuştur. Ekonofizikle ilgili ilk konferans 1997’de Macaristan’ın başkenti Budapeşte’de “*International Workshop on Econophysics*” adıyla tertiplenmiştir. Gerek para ve finans piyasaları, gerekse gelir ve refah dağılımı, iktisadi şoklar, büyüme oranları gibi makroekonomik meselelerde ekonofizikle ilgili yayınlar son on yıldır iktisat yazınında görülmektedir.

Ekonomi alanındaki yeni kaotik modeller farklı bilim alanlarına, farklı bakış açıları kazandırmıştır.¹⁰¹ Son 15 yıldır kaotik modeller iktisadi analiz ve modellerde kullanılıyor. Özellikle ekonomistler finansal piyasalara ilişkin daha işabetli tahminler yapmak için kaos kavramından faydalanmaktadırlar. Eylül 2008’de patlak veren son küresel ekonomik-finansal krizde kaotik durumlarda küresel pazarda oligopolleşen şirketlerin krize rağmen büyümeye devam

99- Haldun Soysal, a.g.e, s. 20.

100- Rosser, JB, Jr., “On The Complexities of Complex Economic Dynamics”, *Journal of Economic Perspectives*, 1999, p. 172.

101- Sorin, V., “*Chaos Models in Economics*”, University of Suceava, Economic Sciences and Public Administration Faculty Papers, 2008, s. 959.

etmeleri, finansal yapısı bozulmuş olan bazı şirketlerin ise kaostan faydalanıp, kaynaklarını varlığa dönüştürmeleri buna en önemli misallerden biridir.

Bütün bu olanları nasıl yorumlamak gerekir? “Bizim Marşlı nezdinde dünyanın aklını yitirdiği şeklinde görülmesi mümkündür. Oysa aklımızın başımızdan alındığını, yerine İSTEĞİN konulduğunu düşünmek daha doğrudur. Baran’ın reklam hakkında dediği gibi, kolayca ayartılmamızdan belli zaten. Fakat kapitalist toplumda hayat –biraz tatmin için– alternatif arayışlarını uyardığından daha fazla engelleyicidir. Özellikle de medyanın giderek daha pervasızlaşan, ustalaşan –ve yoğunlaşan– rolü düşünüldüğünde.”¹⁰²

Üstüne üstlük bir de Business Week’in bir makalesinden esinlenerek belirtelim. “*Küresel finans sermayesinin elitleri bütün dünyanın mahvına sebep olacak bir BORÇ BOMBASI mı yapıyor?*”

Hadisenin vahameti daha 1998’de ortaya konulmuştu.¹⁰³ Mesela ABD’nin 1980’de dış borç stoku bir trilyon dolar iken, 2011 sonunda 15 trilyon dolara çıkmıştı.

Aslında bütün olup bitenler açıktan yapılmakta, göstere göstere sonuçlara ulaşılmaktadır. Ancak olup bitenler kapitalizmin yeni misyoneri medya¹⁰⁴tarafından ustalıkla gizlenmekte, üstü örtülmektedir. Bugün dünya çapında geline nokta toplumun giderek fakirleşen % 80’lik kesimi

a102- Douglas, Dowd, a.g.e, s. 248-249.

103- New York Times, “*Worries About Loans Revive Ghost of 1980s Debacle*”, 15 Temmuz 1998.

104- Edward S. Herman ve Robert W. McChesney, “*The Global Media: The New Missionaries of Global Capitalism*”, Cassell, Londra, 1997, s. 104.

ile “zengin medya, fakir demokrasi”¹⁰⁵ gerçeğidir. Medya araçları içinde televizyon, duygular, düşünceler ve davranışlar üzerinde en güçlü etkiye doğrudan yahut dolaylı olarak sahiptir. Ekrandakilerin spor olayı, film, sohbet, yarışma, siyasi veya müzikli bir program olması fark etmez. Televizyon artık kitleleri çocuklaştırıcı ve tahrip edici...¹⁰⁶

Diğer taraftan neoliberal lokomotifli küreselleşmenin kendi içinde barındırdığı paradoksun (çelişkinin) bir sonucu olarak postmodernizmin geniş kitlelere “unutkanlık” hastalığını adeta zerk ettiğini görüyoruz. “Son zamanlarda bellek (hafıza) konusuna olan ilginin artmasındaki en önemli nedenlerden biri, belki de en temel açıklaması, modernitenin UNUTKANLIK gibi bir meselesinin olmasıdır... Unutkanlık, çağdaş dünyanın üzerine her şeyi kaplayan bir örtü gibi inmesede; modernite öncesindeki farklı toplumsal düzenler kendilerine özgü unutkanlık biçimleri sergilemiş olsalar da, hâlâ şunu söyleyebiliriz: Modernite kültürüne özgü kimi yapısal unutkanlık biçimleri vardır.”¹⁰⁷

Fredric Jameson da şöyle diyor: “*Şu andaki toplumsal sisteminizin bütününe, geçmişini muhafaza edebilme yeteneğini azar azar kaybetmeye başladığını görüyoruz.*”¹⁰⁸ Andreas Huysen, “*kültürümüzdeki büyük ve şaşırtıcı bir çelişkiye*” dikkati çeker: “*Tarihin ve tarihi şuurun karşı konulmaz bir şekilde so-luklaşmasına; siyasi, sosyal ve kültürel amneziye yakılan ağıta*

105- Edward S. Herman ve Robert W. McChesney, “*Rich Media, Poor Democracy*”, Londra 1999, s. 38-39.

106- Douglas Dowd, a.g.e, s. 250.

107- Paul Connerton, “*Modernite Nasıl Unutturur*”, “Türkçesi: Kübra Kelebekoğlu, Sel Yay., İstanbul Mart 2012, s. 11-12.

108- Fredric Jameson, “*Postmodernism and Consumer Society, Post-modern Culture*”, Pluto Press.

ve posthistoire (tarih sonrası) etrafındaki yüceltici ya da kötümser türlü çeşit söyleme son on beş yıldır emsalsiz boyutta bir bellek patlaması eşlik etmekte.”¹⁰⁹

Jacques Le Goff da Huyssen ile benzer bir görüşe sahip; belleğin kıymete binişini, kültürel unutkanlığa bağlıyor. “Hemen hemen herkes... bir tür kolektif amneziye kapılarak belleğini yitirme korkusuyla tedirgin. Bu korku, geçmiş zaman modalarına duyulan tuhaf bir ilgi ile ifade ediliyor ve nostalji tacirleri tarafından utanmazca sömürülüyor; bu yüzden de bellek kavramı tüketim toplumunda çok satar hale geliyor.”¹¹⁰

Tony Judt ise postmodernizmin unutkanlık hastalığının aslında sistematik olduğuna ve “unutturma”nın okul müfredatlarında kurgulandığına dikkat çekiyor. “Amerikan okul sistemi dahil birçok okul sisteminin müfredatından tarih dersinin fiilen kalktığına bakılırsa birçok vatandaş için ortak geçmişlerinin büyük bir kısmı unutkanlık alanlarından hatta belki de cahillik alanlarından meydana gelecek; çünkü pek yakında unutulacak çok az şey kalacak” diyor.¹¹¹ Ulrich Beck unutkanlık meselesine gelecekte bir perspektifle değiniyor. “Risk bilincinin merkezi şimdi değil gelecektir. Risk toplumunda geçmiş, şimdiyi şekillendirme gücünden yoksundur. Gelecek geçmişin yerini alarak güncel deneyim ve eylemlerimizin NEDENİ olur.”¹¹² Eric Hobs-

109- Andreas Huyssen, “Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek”, Türkçesi: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.

110- J. Le Goff, “History and Memory”, Columbia University Press, New York.

111- Tony Judt ve diğerleri, “The Past is Another Country: Myth and Memory in Postwar Europe, The politics of Retribution in Europe: World War 2 and its Aftermath”, Princeton University Press, NJ.

112- Ulrich Beck, “Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru”, Türkçesi: Bülent Doğan ve Kazım Özdoğan, İthaki Yay., İst.

bawm'a göre ise "geçmişin yıkımı, daha doğrusu kişinin şu andaki deneyimlerini önceki nesillere bağlayan toplumsal mekanizmaların yıkımı, 20. yüzyılın son dönemlerindeki en karakteristik, en esrarengiz olgulardan biridir. Yüzyılın sonunda yaşamış birçok genç kadın ve erkek, içinde yaşadıkları zamanın ortak geçmişi ile herhangi bir organik bağı bulunmayan bir tür daimi şimdiki zaman içerisinde büyüdüler."¹¹³

Hızla çoğalarak her yanımızı saran ve medya tarafından sürekli pompalanan, ellerimizle tutamadığımız NESNE OLMAYAN şeylere enformasyon (bilgi) diyoruz. Neoliberal kapitalist küreselleşmede "insanlığın hiç olmadığı kadar büyük bir kısmı enformasyon üretimiyle meşgul; hiç olmadığı kadar küçük bir kısmı nesne üretiminde görev alıyor."¹¹⁴ İnsanlık finans sermayesini kontrol eden elitler, psikolojik ve nörolojik "katkıları" her geçen gün artırılan ilaç endüstrisi, silah üreten, nükleer enerji santralleri kuran ve genetik mühendisliğini ilerleten enformasyon türüne hâkim olanlar tarafından giderek tahakküm altına alınıyor.

Neticede bu olguların birbiriyle bağlantılı olup, birbirini güçlendirdiğini açıkça görebiliyoruz. a) İnsan yerleşiminin boyutlarının artması, b) hızın üretilişi, c) kurulu bir çevrenin defalarca kasti olarak yıkılışı – bombardıman ve yenisinden yapım gayesiyle herkesi etkisi altına alan, yaygın ve güçlü bir kültürel amnezi meydana getirir. Kapitalist üretim süreci de bahsettiğimiz bu üç sürecin sırasıyla ortaya çıkmasına sebep olur. Modernite ya da en azından kapita-

113- Eric Hobsbawm, "Aşırılikler Çağı: Yirmibirinci Yüzyıl", Türkçesi: Yavuz Adoğan, Everest Yayınları, İstanbul.

114-Vilem Flusser, "The Shape of Things: A Philosophy of Design", Reaktion Books, New York.

list üretim sürecinin ekonomik genişlemesiyle temsil edilen bu bileşeni, kültürel amneziyi kazara değil, tabiatı gereği zorunlu olarak üretir. Unutkanlık kapitalist üretim sürecine dahildir; bu durum kapitalizmin hayat alanlarına ilişkin be- deni deneyimlerimiz ile bütünleşir.¹¹⁵

Günümüzde en azından küresel ölçekle dört farklı insan grubu ortaya çıkmıştır. a) Uluslararası işbölümündeki he- gemonik grup, b) uluslararasıındaki işbölümündeki madun grup, c) ekonomik göçmenler ve d) siyasi mülteciler. Son üç grup arasında elbette örtüşmeler vardır. Günümüzün bi- lişim kapitalizmindeki hegemonik grup belirli bir hayat tarzının tadını çıkarır, dünya genelinde gittikçe daha da ho- mojenleşen belirli bir çevre dahilinde hareket eder.

Birinci gruptakiler havaalanlarındaki VIP salonlarından beş yıldızlı otellerin benzer, tekdüze otel odalarına kadar, mobil, kişisel ve çevrimiçi telekomünikasyon ağlarına sü- rekli ulaşabilmeleri açısından diğer üç gruptan ayrılırlar. Bu homojen davranış kalıplarının hepsi, ulus-devletlerin kültürel sınırlarını aşarak bütün dünyaya yayılan bilişim ekonomisindeki yönetici çevrelerine dahil olduğunu gös- teren sembollerdir. Söz konusu elit yönetici grubun men- supları mahalli bölgelerin tarihi özgüllüğünü hükümsüz kılan bir çevre ve bir habitus dahilinde yaşarlar; böylece yerel bölgeleri de kendi tarihi özgüllüklerini amansızca unutmaya yöneltirler.¹¹⁶

Dört gruptan ikincisi, yani madun grup esas olarak yerel bölgenin özellikleriyle bağ kurar. Ekonomik göçmen- ler toplu göç tarihinde modern unutkanlık tarihinin, özel-

115- Paul Connerton, *"Modernite Nasıl unutturur"*, s. 124.

116- Paul Connerton, a.g.e, s. 126.

likle de mekânların unutulma sürecinin bir parçası olup, siyasi mültecilerin içine düştükleri durum ise daha travmatiktir.

Günümüzde “aşırı bilgi” içeren bir kültürde yaşıyoruz. Bu bakımdan, bugün yaygın olan arşivleme uğraşısı sebebiyle aslında bir hipermnezi (aşırı hafıza faaliyeti) kültüründe yaşıyoruz. Neoliberal politik-ekonomiyi sistematik olarak şekillendiren zaman yapılarını –tüketimin, kariyer yapılarının, enformasyon üretiminin ve modernite mekânları üretiminin zamanlarını– incelersek tam tersi bir sonuca ulaşıyoruz: Yani gerçekte post-mnemonik, bellek sonrası, unutkan bir kültürde yaşıyoruz. Her iki sonuç da doğrudur. Hem hipermnezi semptomları gösteren, hem de post-mnemonik olan bir kültürün barındırdığı paradoks, bu iki durum arasındaki tesadüfi olmayan-kurgulanmış ilişkiyi görebildiğimiz an çözülebilir.

İçinde yaşadığımız dünya, birçok kültürel göstergesi bakımından hipermnezik, politik ekonomi yapıları bakımından ise post-mnemoniktir. Kültürel hipermnezi belirtilerinin ortaya çıkmasının sebebi, sistematik olarak post-mnemonik bir kültür, yani unutkan bir modernite üreten politik-ekonomik sistemdir.¹¹⁷ Bu durum bireylerin ekonomik, finansal, siyasi karar verme süreç ve algılarını etkiliyor.

Yeri gelmişken belirtelim. Her ne kadar ihtiyatla karşılansa da, matematikçi John Von Neumann insan beyninin 280 kentilyon (280’in yanına 18 sıfır ilave ediniz) bit hafıza kaydedebileceğini hesaplamıştı.¹¹⁸ Beynimizdeki bu ola-

117- Paul Connerton, a.g.e, s. 140.

118- Michael Talbot, “*The Holographic Universe*”, Harper Perennial, New York, 1992, s. 21.

ğanüstü hafıza gücüne rağmen, pek çoğumuz hesap makinesi kullanmadan çift haneli-iki sayıyı çarpamaz, bazılarımız ise basit bir bulmacayı çözemez ya da geçen Cuma ne yediğini hatırlayamaz.

İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth, Kasım 2008’de bünyesinde dünyanın en saygın ekonomi bölümlerinden birini barındıran London School of Economics’i (LSE) ziyaret etti. Üniversitenin profesörlerinden Luis Garicano küresel sistemi içine çeken mali kriz hakkında bir sunum yaparken, kraliçe “Nasıl oldu da kimse öngöremedi?” diye sordu.

Yaklaşık son 30 yıldır aralarında Nobel ödüllü ekonomistlerin, son derece yetenekli kabul edilen birinci sınıf maliyecilerin, dünyanın en iyi üniversitelerinin ekonomi bölümlerinden mezun olmuş parlak genç yatırımcıların bulunduğu, yazılı ve görsel basında son derece yetenekli uzmanlar bize gözümüzün içine baka baka dünya ekonomisinde her şeyin yolunda gittiğini söyleyip durdular. 1978 Washington Konsensüsü’nden beri neoliberal ekonomistler nihayet ekonomilerimizin düşük enflasyonla ve hızla büyümelerini sağlayacak mucizevi formülü bulduklarını avaz avaz haykırdılar. Aşırılıklardan arınmış, ideal şartların hâkim olduğu bir ekonomiden bahsettiler. 20 sene boyunca dünyanın en büyük (finansal ve ideolojik olarak) ve etkili ekonomisinin başında bulunan ABD Merkez Bankası’nın (FED) eski Başkanı Alan Greenspan (Watergate skandalını haber yaparak meşhur olan gazeteci Bob Woodward’un onun hakkında kaleme aldığı kitabın başlığının gösterdiği gibi) “maestro” olarak anıldı. Halefi “helikopter” Ben Bernanke enflasyonun dizginlenmesi ve şiddetli ekonomi döngülerinin ortadan kalkmasıyla elde edilecek büyük bir ılımlılıştan bahsetti. Halbuki 1990’lardan

beri enflasyon evcilleştirilmiş ama dünya ekonomisi gide-
rek daha dalgalı bir hal almıştı. Son 30 yıldır fiyat değış-
kenliğini kontrol altına almada gösterilen başarılar
coşkuyla ilan edilirken, dünyanın dört bir yanındaki eko-
nomilerin yaşadığı olağandışı istikrarsızlıklar görmezden
gelindi.

2008 küresel mali krizi de dahil olmak üzere, bireysel
borçlanma, iflas ve işten çıkarılma sebebiyle pek çok kişinin
hayatını mahveden birçok mali kriz yaşandı. Enflasyona
aşırı derecede odaklanmak TAM İSTİHDAM ve EKONO-
MİK KALKINMA'nın tali hedefler durumuna düşmesine
sebeptir. "İşgücü piyasası esnekliği" adı altında gerçek-
leştirilen istihdam daha da istikrarsız bir hale getirildi ve
bundan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde milyonlarca
kişinin hayatı etkilendi. "Fiyat istikrarı"nın, büyümenin/
kalkınmanın ön şartı olduğu iddiasına rağmen, enflasyonu
düşürmeyi gaye edinen politikalar sonucunda, enflasyo-
nun en sonunda evcilleştirildiği kabul edilen 1990'lardan
bu tarafa sadece zayıf bir büyüme sağlandı. Dolayısıyla bu
kadar zeki ve becerikli iktisatçıların bütün büyük mesele-
leri tespit etmiş ve çözmüş olması gerekirken, nasıl oluyor
da dünya ekonomisinde işler bu kadar ters gitti? İngiltere
kraliçesi dahil olmak üzere, Allah'ın bir siyaset adamı ve
devletlüsü olmak üzere, en iyi üniversitelerden mezun
veya ceplerinde dünyanın en iyi üniversitelerinden alınmış
bir MBA diplomasına sahip olan ve kâğıt kaleme gerek
duymadan yüksek matematik problemleri çözen bu zeki
insanlar nasıl oldu da bu kadar yanıldı?

İngiltere kraliçesinin endişelerini fark eden İngiliz aka-
demisi 17 Haziran 2009 tarihinde akademik dünyadan, fi-
nans sektöründen ve hükümetten en önemli iktisatçıların

katıldığı bir toplantı tertip etti. Toplantının sonuçları LSE'den meşhur ekonomi profesörü olan Tim Besley ve İngiliz hükümeti adına çalışan Londra Üniversitesi tarih profesörü Peter Hennessy tarafından yazılan bir mektupla 22 Temmuz 2009'da kraliçeye sunuldu.¹¹⁹

Profesör Besley ve Profesör Hennessy bu mektupta ekonomistlerin ferdi olarak çok yetkin olduklarını ve kendi işlerini düzgün yaptıklarını ama krize yaklaşılan dönemde "detaylar içinde boğulup büyük resmi göremediklerini" ifade ettiler. Onlara göre, mesele hem İngiltere'de hem de milletlerarası arenada çok sayıda parlak insanın "*kolektif hayal gücünün sistemin risklerini bir bütün olarak anlayamamasından*" kaynaklanmıştı.

"Kolektif hayal gücünün bir başarısızlığı!"

Açıkçası neoliberalizmi dün göklere çıkaranlar, "biz mantıklı ve bireysel olduğumuz, dolayısıyla ne istediğimizi ve nasıl elde edeceğimizi bildiğimiz için serbest piyasaların başarılı olduğunu" söyleyenler, krizi "*kolektif hayal gücünün*" üzerine yıkmakta hiçbir ahlaki endişe duymamışlardı.

Halbuki iktisat ve finans tarihinde hiçbir zaman "*hayal gücünün*", özellikle de "*kolektif olanının*" tartışıldığına dair en ufak bir bilgi kırıntısı yer almıyor.

30 yıldır ekonomistlerin büyük çoğunluğu finansal serbestleşme ve kısa vadeli kâr peşinde olmanın sınırlandırılmasına yönelik teorik gerekçeler bularak Eylül 2008 mali krizinin şartlarını oluşturmada temel rol oynadılar. Üstelik

119- Mektubun metni için bakınız: <http://media.ft.com/cms/3e3b6ca8-7a08-11de-b86f-00144feabdco.pdf>.

1980'lerin başlarından beri ortaya çıkan bir düzine daha mali krizin, mesela 1982 üçüncü dünya borç krizi, 1995 Meksika pezosu krizi, 1997 Asya krizi, 1998 Rusya krizi, 2001 Türkiye krizi de dahil olmak üzere son 30 yılda dünyayı sarsan mali krizlerin daha sık yaşanmasına, eşitsizliğin artmasına ve iş güvencesinin azalmasına / ortadan kalkmasına sebep olan politikaları gerçekleştirecek kurumları da geliştirdiler.

Hepsinden daha önemlisi, 1978 "*Washington Konsensüsü*"nden sonra gelişmekte olan ülkelere uzun vadeli kalkınma stratejilerini zayıflatan politikalar dayatıldı. Genel kanının ve 2008 krizine kadar söylenenin aksine, devlet kaynaklı kalkınma döneminde gelişmekte olan ülkelerin büyüme / kalkınma performansı ortalama olarak takip eden serbest piyasa / neoliberal odaklı reform dönemindenkinden üstündü. Nitekim Türkiye'nin 1950-1980 dönemi ile 1980-2009 dönemini mukayeseli analiz eden ekonomist Dr. Ramazan Kurtoğlu benzer bulgulara ulaşmıştır. Türkiye'nin 1950-1980 dönemi ortalama yıllık büyümesi % 5.2 iken, 1980-2009 neoliberal dönemdeki yıllık ortalama büyüme % 4.1 dolayında olmuştur; üstelik ülkede 1980 sonrasında işsizlik artarken, iç ve dış borç stoku, cari açık anormal bo-yutlara ulaşmıştır.¹²⁰

Dahası hemen hemen bütün gelişmiş ülkelerin serbest piyasa / neoliberal iktisat politikalarıyla zengin oldukları da doğru değildir. Esasen tam tersi geçerlidir. Serbest ticaretin ve serbest piyasanın anavatanları kabul edilen İngiltere ve ABD de dahil olmak üzere, günümüzün zengin ülkelerinin

120- Ramazan Kurtoğlu, "*Türkiye Ekonomisi 1838-2010*", Sinemis Yayınları, Ankara 2012, s. 751-819.

çoğu korumacılık, sübvansiyonlar ve gelişmekte olan ÷lkelere asla önermedikleri diğerk politikaların kombinasyonları sayesinde kalkındılar, zengin oldular.

Serbest piyasa /neoliberal iktisat politikaları başta ABD ve İngiltere’de de geniş halk yığınlarını vurdu. Serbest piyasa ekonomistleri zengin ÷lkelerde insanları yeni teknolojilerin gücünü gözlerinde büy÷tmeye teşvik ettiler. Zengin ÷lkelerde de insanların hayatlarını istikrarsız hale getirdiler. Ekonomi üzerindeki milli kontrol kaybını göz ardı etmelerine sebep oldular. Sanayileşme hakkında kayıtsız kalmalarını sağladılar.

Küreselleşmenin asıl kahramanları bir avuç elit finans baronu ile çokuluslu /ulusötesi şirketler oldu. *“Bu kadar milliyetsiz olan sermaye çağında, yabancı sermayeye yönelik milli politikalar uygulamak en iyi ihtimalle verimsiz olur, en kötü ihtimalle ters teper”* dendi. Halbuki bugün gör÷nen çokuluslu şirketler gerçekten ulussuz şirketlere dönüşmektense, uluslararası faaliyetleri olan milli şirketler olmayı sürdürüyorlar. Üst düzey araştırma ve strateji geliştirme gibi temel faaliyetlerinin çoğunu kendi ÷lkelerinde yürütüyorlar. Sonuç olarak çokuluslu şirketlerden ve finans sermayesi sahipliğinden en çok yararlanan kendi milleti oluyor. Gör÷l÷yor ki, *“sermayenin milliyeti olmaz”* söylemi sadece bir kamuflemandan ibaret.

Eğerk bugün, Eylül 2008’den bu tarafa dünyayı tamamen iflas etmekten –şimdilik– kurtardıysak, bunu kapitalist ekonominin içinde yetişmiş az sayıdaki ahlaklı ve vicdanlı iktisatçıya borçluyuz. Bunlar arasında; başta John Maynard Keynes, *“Cinnet, Panik, Çöküş”* adlı kitabında mali krizleri konu alan Charles Kindleberger ve Amerikalı ekonomist /akademisyen Hyman Minsky sayılabilir.

Eylül 2008'den beri uygulanan ekonomi politikalarının pek çoğu dün ve bugün serbest piyasa ekonomistlerinin karşı çıktığı uygulamalardır.

Ortalama % 7'lik bir büyüme gösteren bir ekonomideyseniz, fert başına düşen milli geliriniz on yılda iki katına çıkar. Senede kişi başına % 3.5'lik bir büyüme gösteren bir ekonomide, birey başına düşen gelirin iki katına çıkması için yaklaşık 20 seneye ihtiyaç vardır. Diğer taraftan kişi başına % 1 oranında büyüyen bir sanayi ekonomisinin kişi başına düşen geliri iki katına çıkarabilmesi için yaklaşık yedi yıl gerekecektir.

Bir başka husus; serbest piyasa ekonomisine destek sağlayan neo-klasik ekolde bile, serbest piyasaların yetersiz sonuçlar doğurma ihtimalinin neden yüksek olduğunu açıklayan teorilerin var olmasıdır. "Piyasa başarısızlığı" veya "refah ekonomisi" teorileri ilk olarak 20. yüzyılın başlarında Cambridge Üniversitesi Profesörü Arthur Pigou tarafından önerilmişti. Daha sonraları Amartya Sen, William Baumol ve nihayet Joseph Stiglitz gibi bir kısım günümüz ekonomisti...

ABD'li ünlü yazar Gore Vidal, serbest piyasa ekonomisinin öncüsü Amerikan ekonomik sistemini "*fakirler için serbest teşebbüs ve zenginler için sosyalizm*"¹²¹ diye tanımlamıştır.

Benzer durumu küresel makroekonomik uygulamalar

121- Gore Vidal: "*The Man Who Said No-Hayır Diyen Adam*", Kaliforniya Seçimleri Belgeseli, 1982-Vidal'ın tam sözü şöyledir: "Kamu hizmetlerinde kamu parasının halka değil de özel şirketlere gitmesini tercih ederek biz Batı'nın sanayileşmiş ülkelerinin gerisinde kalıyoruz. Sonuç, Amerika içinde fakirler için serbest teşebbüs ve zenginler için sosyalizm bulunan benzersiz bir toplumdur."

için, yani neoliberalizmin son 30 yıllık uygulaması için değerlendirilen Ha-Joon Chang de şöyle yazar: “*Küresel ölçekli makroekonomik politika kısmen bunun gibidir. Zenginler için Keynesçi ve fakirler için parasalcı (monetarist) bir sistem.*”¹²²

Neoliberal iktisatçıların “*free rider*” suçlamasıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde alt gelir gruplarına yönelik “*sosyal devlet*” harcamalarının nasıl budandığını ve ortadan kaldırıldığını son 30 yıllık uygulamada gördük. Ancak düşük gelir gruplarından esirgenen –eğitim, sağlık, yeterli emeklilik vb.– devlet destekleri seçilmiş bir grup işadamlarının şirketlerine bol kepçe aktarıldı. Açıkçası yoksullar “*free rider*” olunca kötü, elitler olunca iyiydi. Neoliberalizmin insan anlayışı böyle bir şeydi.

121- Ha-Joon Chang, “*Sanayileşmenin Gizli Tarihi*”, Türkçesi: Emin Akçaoğlu, Epos Yayınları, Ankara, Şubat 2012, s. 219

7-DAVRANIŞSAL FİNANS VE “MANTIKLANDIRICI” CİHAZI(*)

Son yıllarda “davranışsal finans” adıyla finans sahasında yapılan analizler akademik alanda da önem kazanıyor. Risklerin tespit edilmesi ve istenilen risk oranında yatırımların yönlendirilmesi, planlanan getiriye hedeflerken doğru bir ölçü oluyor.

Yapılan araştırmalara göre, bir insanın yatırım kararları o gün içinde bulunduğu ruh haline göre değişiklik gösteriyor. Kişi o gün sevinçli ise farklı, kızgın ise farklı, üzgün ise farklı karar verme potansiyeli gösteriyor. Esasında finans alanındaki bütün çalışmaların bir şekilde “davranışsal finans” ile ilişkisinin kurulduğu gözlemleniyor.¹²³

İnsanların davranışlarını etkileyen önemli bir ölçü de GÜVEN duygusudur. Bir kimseye veya kuruma olan güvenimiz fazla ise bu güven duygusu o kişi veya kurum ile almayı kabulleneceğimiz risk oranını artırır. Mesela bazı otomobiller pazarlama stratejilerini güvenilirlik kavramı üzerine belirlerler. Bu duygunun oluşması ve pekişmesi için bireylerin bir ürün üzerindeki görüşleri de yönlendirici olur. Mesela, etrafınızdaki herkes güvenilir diye bilinen Volvo araba alıyorsa, siz de o yönde hareket etme eğilimi gösterebilirsiniz.

Eğer güven ortamı piyasalarda oluşuyorsa bu durum

*) Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İstanbul Finans Kongresi’nde (30-31 Mayıs 2013) bu başlık altında bir tebliğ tarafımızdan sunulmuş olup, çok büyük ilgi görmüştür.

123- Richard L. Peterson, “*Aklın Para Üzerindeki Gücü-Karar Anı*”, Türkçesi: Canan Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 412-432.

fiyat mekanizmasını etkiler. Yani güvenilen arabarun, evin, hisse senedinin, bononun talebi daha yüksek olacağı için piyasa fiyatları da yükselme eğilimine girer.

Ülkelere baktığımızda ise riski daha az olan ülkelerin hisse senedi fiyatları, güven algısının daha yüksek olması sebebi ile daha primli olarak işlem görür.

Riski az olan ülke, bütçe açığı, cari açığı, enflasyon oranı, borçlanma oranı düşük olan ülke olarak tanımlanabilir. Riski yüksek ve düşük olan ülkeler kıyaslandığında, gösterge hisse senedi fiyatlama rasyolarındaki fark dikkat çeker. Riski düşük olan ülkelerin volatilitesi de daha düşük olur. Volatilité düşük olunca beklenen getirideki esneklik azalır. Şayet volatilité daha yüksekse, cazip kamalar söz konusu olabileceği gibi, kayıplar da söz konusu olabilir.

The Economist dergisinde yer alan bir habere göre, insanlara duyguları ile yatırımlarının bağdaştırılmasını sağlayabilecek bir aletin piyasaya sunulduğu duyuruldu.¹²⁴ Duyguların yatırım kararlarını etkilemesi konusu, araştırmacıların son yıllarda detaylı olarak analiz etmeye çalıştıkları bir konudur. Bu hususta öğrenciler ve piyasa profesyonelleri ile deneyler ve anketler yıllardır yapılıyor. Öte yandan pek çok üniversitede bu maksatla kurulmuş araştırma merkezleri de mevcut.

Bu çalışmalar ekonomi, finans ve psikoloji bölümlerini ilgilendiriyor ve üniversitelerin ilgili bölümleri de bu çalışmaları zaman zaman yatırım bankaları ile beraber gerçekleştiriyor. Çalışmalarda duyguların etkisini ölçmek için son yıllarda MR, nabız atış sayısı gibi gözlemlerin de dikkate alınması gündeme gelmişti.

124- The Economist, 15 Ekim 2009.

The Economist'te yer alan haber Philips şirketinin internet üzerinden işlem yapan yatırımcıların "Rationalizer," yani "mantıklandırıcı" diye Türkçeye çevirebileceğimiz bir aleti geliştirdiğinin müjdesini veriyor. Bu alet kişilerin duygularını tespit ederek yatırımcılara alım veya satım işlemlerinde yardımcı olmayı gaye ediniyor.

Yatırımcılar bu alet sayesinde, karar verirken sakin olduklarını teyit ederek karar alabilecekler. Habere göre, Philips şirketinin elektronik grubu tarafından geliştirilen bu alet ABN Amro Bankası ile ortak bir çalışma sonucunda geliştirilmiş.

Günlük işlem yapan yatırımcıların stres altında yanlış kararlar alabileceği görüşü ve bu yöndeki çalışmalar göz önüne alınarak geliştirilen söz konusu alet, esasen kola takılan bir bilezik. Bu bilezik duygularla derideki oluşan değişikliklerin ölçülmesini sağlıyor. Bilezik ölçümleri bir başka alete transfer ediyor ve kişinin o andaki ruh haline göre oluşan değişik renkleri yansıtıyor. Neticede yatırımcı stresli veya sakin olduğunun analizini yapabiliyor ve alım veya satım kararlarını gerekirse erteleyebiliyor.

Bu alet ekonomi, finans ve psikoloji alanında yapılan akademik çalışmaların piyasaya geri dönüşünün ilk aşaması olmakla beraber, geleceğin iktisadi analizlerinde önemli bir adım olma özelliğini taşıyor.

Bundan sonraki dönemde, finans ile tıp alanını psikoloji biliminin desteği ile birbirine yaklaştıracak çalışmalara elektronik şirketlerinin daha büyük yatırımlar yapacağı kabul ediliyor. Bu çalışmalara en çok destek verenlerin sermaye piyasalarında işlem yapanlar ile yatırımcıların olması da sürpriz sayılmaz.

Benim de geçmişte öğrencisi olduğum UCSD’de (California Üniversitesi San Diego) Brain Observatory, insan beyninin haritasını çıkarırken çalışmaları twitter ve facebook’tan takip etmeyi mümkün kıldı. Çalışmalarda manyetik rezonans görüntü (MRI) aleti ve bilgisayarlı mikroskopi teknikleri gibi ileri yardımlardan kognitif sistemi analiz etmede faydalanılıyor.

Daha şimdiden bir kısım bilgiye sahip olduğumuz, gelecekte beynimizin hangi bölgelerinin yetkinlikleri sağlamakta kullanıldığını öğrendiğimizde, o yetkinlikler üzerinde kontrollü üstünlük sağlayabileceğimizi ve böylelikle ekonomik ve finansal analizlerde doğruluk ve isabet oranlarını araştırdığımızı düşünelim. Böylelikle doğru davranış bilimlerini geliştirebilmek için beynimizin yapısını daha iyi analiz edip tanıyacağımızı düşünelim. Ekonomi, finans alanındaki gelişmelere karşı duygusal reaksiyonlarımızı kontrol edebilmek için bu analizleri daha iyi kullanmanın bir çözüm olabileceğini düşünelim. Ancak bu gelişmeler gerek yatırımcı bireyi, gerek grupları ve gerekse de geniş kitleleri kontrol ve manipüle etme aracı olarak kullanılabilir.

Yukarıda kısaca özetlediğim konulardaki çalışmaları yapmak için beyni 50 seneden fazla kullanılan ilk kişi Henry Molaison’dur. Bilim dünyasında H.M. olarak bilinen bu kişi, 1926-2008 yılları arasında yaşadı. Gençliğinde sara hastalığı ile alakalı bir ameliyat geçirdi ve sonrasında hastalığı tedavi gayesiyle mecburi olarak beyindeki önemli bölümler ameliyat ile alındı. Ameliyattan sonraki tarihlerde hafızasında uzun dönemli problemler yaşayan bir hasta idi. 100 kadar farklı akademisyen, 1950’li yıllardan itibaren H.M. ile ilgili sayısız çalışma yürüttü.

Nöropsikoloji alanında insan beyni ve hafızanın ilişkisi ile ilgili çalışmalarda H.M’den faydalanıldı. Sonuçta insan beyninde farklı alanların farklı hafızaları kaydettiği gerçeği ile, uzun dönem ve kısa dönem için hafıza şekillerinin farkı ortaya çıkarıldı.

H.M. ölümünden sonra beynini kullanmaları için bir üniversiteye bağışladı. 2009’un Aralık ayında 53 saatlik bir çalışma ile H.M.’nin beyninden 2401 parça incelenmek üzere alındı. Bu çalışmada beyin önce -40 dereceye soğutuldu ve alınan parçaların incelenabilir olarak kullanılabilir halde ayrılması sağlandı. Yapılan çalışma 400 bin kişi tarafından üç gün içinde seyredildi.

B- DAVRANIŞSAL EKONOMİDE İNANÇLAR - GELENEKLER - PLASEBO ETKİSİ VE “COLLATERAL DAMAGE”IN KURBANLARI

Para kapitalist sistem içinde evrilerek sanayi ve emtia ticaretinin önüne geçti ve finansallaşma sürecini özellikle 1978 Washington Konsensüsü’nden sonra giderek hızlandırdı. Neticede 2008 Eylül felaketine gelindiğinde finansallaşma farklı düzeylerde de olsa kapitalist neoliberal küreselleşme sürecine dahil olan bütün ülkelerde gözler önündeydi.

John Bellamy Foster’a göre bir ekonomide finansallaşmayı beş ayrı göstergeye bakarak tespit etmek mümkün:¹²⁵

1- Toplam kârlar içerisinde finansal kârların oranındaki artış.

2- Borçluluk düzeyinin GSYİH’e oranı ve bu oranın yükselmesi.

3- Kısa adı FIRE olan finans-sigorta-gayrimenkul sektörünün ülkenin milli geliri içerisindeki payında ortaya çıkan artış.

4- Egzotik ve ezoterik finansal enstrümanların sayısındaki artış.

125- John Bellamy Foster, “The Financialization of Capitalism”, *Monthly Review*, Nisan 2007.

5- Finansal balonlar ve piyasalara etkisi. Pek çok “kehaneti” tutmayan Marx finansman için hem “peygamber” hem de “dolandırıcı” tabirini kullanır.

ABD’de Reagancılık, İngiltere’de Thatcherçılık ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde “yapısal uyum programlarıyla” kendini gösteren neoliberal yeniden yapılanmanın hedefi sermaye birikimine hayatıyet kazandırmaktı. Hesapta devlet ayak bağı olmaktan çıkacak, gelir fakir ve orta sınıftan elitlere yani zenginlere doğru yeniden paylaşılacak, zenginler yatırım yapmak ve ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için motive olacaktı. Küreselleşme ise yarı-kapitalist, kapitalist olmayan ve prekapitalist ülkelerin gelişmiş kapitalist ülkelerin öncülüğündeki küresel piyasa ekonomisine entegrasyonuydu. Bu entegrasyon finans sermayesinin önündeki engellerin kaldırılması, ticaretin liberalizasyonu ve ulusötesi şirketlerin önünün açılmasıyla olacaktı. Açıkçası, küresel finans sermayesi neoliberalizm ile yeniden yapılanıyor, küreselleşme ve finansallaşma¹²⁶ ile sanal evraklar/varlıklar üzerinden arsızca paradan para kazanma dönemini başlatıyordu. Ancak “para piyasası”nın oyuncularını eşit şartlarda değillerdi. Bir tarafta sistemin kurucuları ve onlar adına “pre-information” ile oynayanlar –bir avuç elit grup–; diğer tarafta günler, aylar ve yıllar geçtikçe “kumarhane toplumu ekonomisinin”¹²⁷ çarkında kurban olan “collateral damage”ın “peygambere” inanmış finansal yatırımcıları.

ABD’de enflasyonla düzeltilmiş ekonomik büyüme oranları 1960’larda % 4.4, 1970’lerde % 3.3, 1980 ve

126- Walden Bello, “A Primer on Wall Street Meltdown”, mrzine.monthlyreview.org/bello031008html

127- John Cassidy, “How Markets Fail”, Penguin Books, 2009, s. 216.

1990'larda % 3.1 ve 2000-2009 arasında % 1.9'a düşmüştü. Reel sektördeki/ekonomideki bu düşüşün de etkisiyle para finans sektörüne hızla aktı. Zayıflayan reel ekonomik temel üzerinde devasa bir finansal üstyapı oluşmuştu. "Yaratıcı muhasebe" teknikleri ile birlikte spekülâtif finans metotları, finans mühendisliği ürünü olan türev ürünler reel ekonomiyle hiçbir bağlantısı olmayan devasa kârlara –esasen balonlara– yol açtılar.

Ponzi finansman modeli ile belli bir büyüme oranını tutturmak için hane halkının, şirketlerin, eyalet hükümetlerinin ve federal hükümetin daha çok borçlanması teşvik edildi. Kaçınılmaz finansal çöküşü ertelemek gayesiyle FED merkezli ve sürekli nakit enjeksiyonu aslında 2007'ye gelirken artık sistemi döndüremiyordu. Borç ABD'nin GSYİH'sinin % 350'sine çıkmıştı.¹²⁸

Ekonomi bilimi insan davranışlarının, eldeki bilgiler doğrultusunda ekonomik kârlılığı maksimize ve masrafları minimize eden bir karar mekanizması olduğunu kabul eder.

İnsanlar değerlendirmelerini yaparken şirketlerin kâr, satışlar, büyüme, yatırımlar ve temettü gibi numerik verilerini dikkate almayı öğrenmişlerdir.

Ünlü Gallup şirketi insanları ve davranış şekillerini 70 seneden beri incelemektedir. Şirket yaptığı araştırmalar ile bazı davranışsal ekonomi kuralları uygulayan şirketlerin diğerlerinden daha fazla kâr marjı ve satış artışı gerçekleştirdiğini tespit etti. Şöyle ki, temel analizden sonra kârlılık için ayrıca toplam kalite yönetimi politikalarının şirket de-

128- John Bellamy Foster ve Fred Magdoff, "The Great Financial Crisis-There Years On", *Monthly Review*, Ekim 2010, s. 53.

ğerini artırdığını artık herkes öğrendi. Kısa bir zaman sonra kâr artırım mekanizması için gerekli olanın, insan kaynakları yönetimi ve organizasyonlarda çalışan fertlerin kuvvetli yönlerinin dikkate alınması olduğunu göreceğ gibiyiz. Gallup araştırmalarının sonuçlarına göre, duygusal olarak memnun olan müşterilerin şirketlerini ve ürünlerini bırakması mümkün görünmüyor. Bu duruma karşılık rasyonel olarak memnun olan müşterilerin davranışları memnuniyeti olmayan müşteriler ile paralellik gösteriyor. Duygusal olarak memnun müşteriler o şirketin ürünlerini daha fazla kullanıyor, o şirkete daha fazla değer kazandırıyor, harcamalarının daha fazla kısmını o şirkete yönlendiriyor.

Bir şirket ve mamullerine duyulan duygusal memnuniyetin dört boyutu var:

- Güven
- Hakkaniyet
- Gurur
- Tutku

Yapılan çalışmalar sonucunda, şirketlerin müşteri duygusal memnuniyet göstergelerinin yüksek olanlarına bakıldığında, söz konusu şirketlerin finansal verilerinin diğer şirketlere göre daha yüksek ve olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Duygusal memnuniyet göstergelerinin çalışanlar için de yüksek olmasının, şirketin finansal performansını maksimize etmek yönünde katkı sağlamakta olduğu anlaşılmıştır. Demek ki, finansal yatırımlarımızı yönlendirirken, uzun vadede müşteri ve çalışanlarını öne çıkaran, çalışanlarının olumlu özelliklerini kullanabilen şirketleri tercih etmenin

daha avantajlı olduğu / olacağı görülüyor. Yatırım kararlarında, mesela bir hisse senedi alım-satım kararında son derece mantıklı olduğumuzu düşünürken, şuurumuzun zaafı olabileceğine dair bazı şüphelerimiz de olmalıdır. Dikkatlice düşününce aldığımız kararlarda bazı yargılarımızın hâkim olduğunu anlayabiliriz.

İnsanlar pek çok kararı belirsizlik içinde veriyor. Mesela, tanıdıklarımızın, komşularımızın, arkadaşlarımızın aldığı bir malzemenin aynısını daha fazla araştırma yapmadan alabiliyoruz. Bu ise en doğru kararı verdiğimizi göstermez.

İnsanların karar verme mekanizmalarında  ne çıkan bir  zellik KARşILAşMA sıklığıdır. Bir yatırım kararı için genel bir görüşümüz varsa, düşük bir ihtimalle durumun gerçekleşme ihtimalini göz ardı ederek bir yargıya varma imk nımız çok fazladır. Herhangi bir menfi-müspet durumla karşılaşınca, o olayın hafızamızdaki etkisi çok fazladır. Bu etki aldığımız kararlarda daha etkili rol oynar.

Mesela, Türkiye’de 1994 ve 2001’deki devalüasyonlar sonrasında ekonomik durum düzelirken dahi, yatırımcılar daha önce borsada hisse senetleri varken bu kriz dönemini yaşamışlarsa, hisse senedi yatırımlarına daha şüpheli yaklaşmış olmalılar. Böyle bir olayla hiç karşılaşmamış aynı özelliklerdeki bir kişi ise yatırımlarında daha iyimser bir bakış açısına sahip olmalıdır.

 nyargılarımız inançlarımızın ve geleneklerimizin bir parçasıdır. Bu yargılarımız bizim düşüncelerimizi oluşturur. Çok değerlidirler ama kayıtsız ve şartsız olurlarsa bunun için ödeyeceğimiz bir bedel olur.

Nitekim  lkeler bazında baktığımızda, 1870’ten bu yana bir ülkenin GSY H’sinin % 10 ya da daha fazlasını kaybet-

tiği 148, tüketimin finansal bir felakete işaret eder şekilde senede % 3.6 düştüğü 87 kriz tespit edilmiş bulunuyor.¹²⁹

Eylül 2008 krizi iyice göstermiştir ki, *“finansal piyasaların nasıl çalıştığı hakkındaki anlayışımızı kökünden etkileyebilecek bir disiplin varsa, o da yeni yeni filizlenen davranışsal finans-tır.”*¹³⁰ *“Piyasaların verimliliği hipotezine dayanan çalışmaların ne kadarının bu yeni disiplinin sorgulamalarına dayanabileceği meçhuldür.”*¹³¹

Plasebolar veya Kendini Gerçekleştiren Kehanet

Bazı hallerde gayeye yönelik başarılı sonuçlar *“kendini gerçekleştiren kehanet”*¹³² meydana getiriyor. Bireyin hedefle-rini gerçekleştireceğine kuvvetle inanması, gayenin peşin-den koşmayı destekleyen iç kaynakları harekete geçiriyor. Başarma inancı, fiziksel ve zihinsel dayanıklılığı artıran des-tekleyici nöro-kimyasal değişiklikler gerçekleştiriyor. *“Pla-sebo”* (sözde ilaç) etkisi insanın inançlarının, arzularının ve beklentilerinin ruh halini nasıl değiştirdiğini gösteren önemli bir misal. Doktorun hastasına ilaç vermesi, hastanın daha iyi olacağı inancını temsil ediyor; bu durum hastanın yeniden sağlığına kavuşması yönündeki ruhsal (içsel) mo-

129- Robert J. Barro ve Jose F. Ursula, *“Macroeconomic Crises since 1870”*, Brookings Papers on Economic Activity. Ayrıca Robert J. Barro, *“Rare Disasters and Asset Markets in the Twentieth Century”*, Harvard University çalışma belgesi, 4 Aralık 2005.

130- Andrei Sgileifer, *“Inefficient Markets: An Introduction to Behavioral Finance”*, Oxford, 2000-Richard H. Thaler and Cass R. Sunstein, *“Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness”*, New Haven, 2008.

131- Peter Bernstein, *“Capital Ideas Evolving”*, New York, 2007.

132- Kendini gerçekleştiren kehanet: Ferdin başına gelebilecek-lerle ilgili öngördüğü şeylerin bir şekilde gerçekleşmesi. Bu durum çoğu zaman şuurulu bir durum değildir.

tivasyonunu güçlendiriyor. Connecticut Üniversitesi'nden Profesör Irving Kirsh, 19 vakada antidepresanların etkisini incelemiş ve ilaçların etkinliğinin % 75'inin beyin kimyasındaki düzelmelerden değil, iyileşme beklentisinden kaynaklandığı sonucunu elde etmiş.¹³³ Kirsh'e göre, buradaki kritik durum *"bize ne olacağına ilişkin inancımız"*; yani, ilaçlarla ilgili araştırma sonuçlarına göre, hastaların % 35-75'i kendilerine verilen ve hiçbir etkisi olmayan şeker tabletlerinin faydasını görüyorlar. Batı tıbbi yüzyıllardır nerdeyse tamamen plasebo etkisinden ibaret diyebiliriz.¹³⁴

Plasebo etkisi olumlu bir sonuca duyulan inançla sağlığı pozitif yönde etkileyerek iyileştirirken, *"nosebo etkisi"* tam tersi, negatif bir faktör olarak karşımıza çıkıyor. Bir şeyin zararlı olduğuna yönelik inanç veya varsayım *"nosebo etkisi"* adı verilen sendroma yol açıyor. Her iki durumda da, yani hem plasebo, hem de nosebo etkilerinde neticeye ilişkin beklenti *"kendini gerçekleştiren bir kehanet"* meydana getiriyor.

Nitekim piyasalarda katılımcıların beklentileri hızla fiyatlanıyor. Yatırım yapma sanatının büyük bölümü insanın kendi beklentilerini, piyasaların beklentilerini ve ekonominin temellerini anlama yeteneğinden oluşuyor. Piyasanın beklentisi ekonominin temellerinden uzaklaştığında, beklentiye bağlı duygusal bir şokun ortaya çıkma ihtimali artıyor.¹³⁵

133- Irving Kirsh ve G. Saperstein, "Listening to Prozac but Hearing Placebo: A Meta-Analysis of Antidepressant Medication", *Prevention and Treatment*, Haziran 1998.

134- M. Talbot, "The Placebo Prescription", *New York Times*, 9 Ocak 2000.

135- Richard L. Peterson, *"Aklın Para Üzerindeki Gücü -Karar Anı"*, Türkçesi: Canan Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 78.

ABD merkezli sağlık dergisi *Reader's Digest* Eylöl 2012 sayısında beyinle ilgili bilinmeyen gerçekleri derledi. Bunların bazıları şöyle:

- *Abur cubur zaafı*: Sevilen yemeklerin beynin madde bağımlılığına karşı duyarlı olan bölgelerini harekete geçirdiği tespit edildi. Bu durum motivasyon ve keyifle ilgili "dopamin" hormonuyla alakalı.

- *Kehanet*: Araştırma sonucuna göre, beynin ön bölümü tecrübelerle dayanarak gelecekle alakalı öngörü tahminlerinde bulunabiliyor. Olaylardan stratejik düşünerek ders çıkarmak gerekiyor.

- *Alışveriş zaafı*: İki araştırma sonucuna göre, alışveriş yaparken dikkatin çok hızlı dağılabildiği göröldü. Stresli ve uykusuzken ve yakınlarda potansiyel bir eř olduğuunda alışveriş yapma ve daha pahalı ürünler alma isteği yükseliyor.

- *Bağımlılık*: 2011 yılında yapılan bir araştırma sonucunda, solaryuma girmenin madde bağımlılığında olduğu gibi, beynin "mükâfatlandırma" fonksiyonunu harekete geçirdiği göröldü.

- *İ ses*: Bir araştırma, basit kararlar alırken mantıklı düşünmenin, daha karmaşık-komplike kararlar alırken şuuraltına güvenmenin daha sağlıklı olduğuunu ortaya koydu. Yani bilinçli karar vermek her daim en doğru seçim olmuyor.

- *Kritik 20'ler*: Hafıza 27. yaştan sonra giderek zayıflamaya başlıyor. Hücre kaybı 20'li yaşılda başlıyor.

1- FİNANS DÜNYASININ KRİZLER KARŞISINDAKİ BELİRSİZLİĞİ

Neoliberal düzende küçük işletmelerin aleyhinde çalışan sadece politika değil. Onları yatırımcılar da yüzüstü bıraktı. Yatırımcılar ile işletmeler arasındaki bağ, Wall Street'in sürecin her bir aşamasında ücret –ya da ekonomi jargonundaki ifadesiyle rant– kopararak aracı rolünü üstlenmesiyle birlikte büyük ölçüde koptu. Küçük işletme sahipleri, finansal sistemin genişlemekte olan çarkları içerisinde her geçen gün kayboluyor. Sermayeye ulaşamadıkları için ürün geliştirme yapılamıyor, genişleme beklemeye alınıyor, işe almaları son veriliyor. İnovasyon zarar görüyor. Sermayenin olmaması, yeni işletmelerin yarısının BEŞ YIL'dan daha uzun bir süre hayatta kalmamasının ana sebebi.¹³⁶ Bu anlamda İMKB'nin ve Türkiye'deki 3 milyon 85 bin KOBİ'nin durumu da yukarıdaki tespit ile hemen hemen örtüşüyor.

İster “tesadüflerin oyunu”na, ister “imkânsız gibi görünenin gerçekleşiyor oluşu”na, ister on yıllardır devam eden bir “süper balonun”¹³⁷ sancılı sönüşüne şahitlik edelim; finans dünyasının krizler karşısındaki belirsizliğinin tarihi süreç içinde üç temel sebebi vardır:

1- Birinci sebep geleceğe dair pek çok şeyin hesap edilebilir risklerin değil, belirsizliklerin alanına girmesidir.

“Belirsizlik, hiçbir zaman ayrı tutulmadığı risk kavramından

136- Amy Cortese, “Lokayatırım”, s. 9.

137- George Soros, “The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crash of 2008 and What it Means”, New York, 2008, s. 91 – Türkiye’de “Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma” adıyla İnkılap Yayınları tarafından yayımlandı.

tamamen farklı olarak ele alınmalıdır... Ölçülebilir belirsizlik ya da doğru tanımıyla risk, ölçülemeyenlerden çok farklıdır ve aslında belirsiz de değildir... Benzerleri olmayan ya da gerçek bir ihtimal hesabı yapılmasına imkân sağlayacak bir çizelge oluşturmaya imkân vermeyecek derecede az olan, kendine has olaylar meydana gelir”¹³⁸ ve tekrar tekrar vuku bulur.

Keynes’e göre, yatırımcıların bazı hallerde rasyonel, ekonomik insanlar gibi görünmemizi sağlayacak tarzda hareket etmeyi başarmaları şu üç şekilde mümkündür:

a- Şu anın gelecekle ilgili olarak geçmiş tecrübelerin gözden geçirilmesinden daha işe yarar bir rehber olduğunu kabul ederiz. Başka bir ifadeyle, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz esas konuyla ilgili gelecekte muhtemel değişiklikleri büyük ölçüde göz ardı ederiz.

b- Fiyatlarda ifade edilen mevcut görüşün ve mevcut imalat yapısının gelecekle alakalı beklentilerin doğru sonucu olduğunu varsayarak.

c- Kendi yargımızın değersiz olduğunu bildiğimiz için dünyanın geri kalanının –belki de daha fazla bilgiyle oluşmuş– yargısı karşısında geri çekilmeye çalışırız. Yani çoğunluğun ya da ortalamanın davranışlarına uyum göstermeye gayret ederiz.¹³⁹

Keynes’in doğru çizgideki bu yorumuna göre, fertlerin duygusal-sezgisel yanlılıklarının finansal piyasalarda oynaklığa sebep olmada kritik bir rol oynadığına şüphe yok.

2- Finansal sistemin bünyesinde barındırdığı istikrarsızlığın ikinci sebebi insan davranışlarıdır.

138- Frank H. Knight, “Risk Uncertainty and Profit”, Boston 1921.

139- John Maynard Keynes, “The General Theory of Employment”, *Economic Journal*, 51, 2, 1937, s. 214.

Finansal kurumların/ piyasaların hepsi insanların ve yatırımcıların coşkudan ümitsizliğe doğru kayışlarının; kendilerini “kuyruk riski”ne karşı koruyamıyor oluşlarının; tarihten ders almayı beceremeyişlerinin insafına kalmıştır.

İsraili uzmanlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky tarafından yapılan bir dizi deney sonucunda, insanların basit finansal seçimler yapma durumunda kaldıklarında ihtimalleri yanlış hesapladıkları görülüyor. Kahneman ve Tversky yaptıkları deneylerde çok ilginç bir ASİMETRİYİ ortaya koyuyor: Olumlu beklentiler için riskten kaçınma, olumsuz beklentilerle ilgili risk alma. Bir kayıp, aynı orandaki bir kazançtan iki buçuk kat daha fazla etkiye sahip oluyor.¹⁴⁰ Değişmezlik ilkesindeki bu aksama, gerçek insanları neo-klasik ekonomik teorideki erişilebilen bilgileri ve beklenen faydayı değerlendirip, rasyonel kararlar alan ekonomik insandan (homo economicus) ayıran sezgisel yanlışlıklara (çarpık düşünme ve öğrenme biçimleri) bir misaldir.¹⁴¹

Yapılan başka deneyler de var. Bunlar insanların, aşağıda özetleyeceğimiz bilişsel (kognitif) tuzaklara düşmeye ne derece meyilli olduğunu göstermesi bakımından oldukça manidardır. Öte yandan insan psikolojisini iyi bilenler kalabalıklardan akıl kadar çılgınlık da beklenmesi gerektiğini bilirler.¹⁴²

140- Daniel Kahneman ve Amos Tversky, “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, *Econometrica*, 47, 2, Mart 1979, s. 273

141- Niall Ferguson, “Paranın Yükselişi – Dünyanın Finansal Tarihi”, Türkçesi: Barış Pala, YKY, İstanbul 2011, s. 276.

142- Charles Mackay, “*Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*”, New York, 2003 (1841).

Bilişsel (Kognitif) Tuzaklar

1- *Ulaşılabilirlik Önyargısı*: İnsanların kararlarını esas ihtiyaç duydukları verilere değil de, hafızalarında yer alan kolayca ulaşabildikleri bilgilere dayanarak vermelerine yol açar.

2- *Geriye Dönük Önyargı*: Olaylara, gerçekleştirmelerinden sonra (ex post), gerçekleştirmeleri öncesine göre (ex ante) daha fazla ihtimal atfetmemize yol açar.

3- *Tümevarım Meselesi*: İnsanları yetersiz bilgidен genel kurallar çıkarmaya götürür.

4- *Çakışma Yanılgısı (gerçekleşmesi konusunda)*: % 90 ihtimale sahip yedi olayın hepsinin birlikte gerçekleşeceğini düşünüp, aşırı değerlendirme yapmaya meylederken, % 10 ihtimale sahip yedi olaydan birinin bile gerçekleşme ihtimalini ifade eder.

5- *Teyit Etme Eğilimi*: Başlangıçta yaptığımız varsayımı/varsayımları çürüten değil, teyit eden belgeler / destekler arayışımıza işaret eder.

6- *Bulaşma Etkisi*: Gerçekte konuyla ilgisi olmayan fakat konuya en yakın görünen bilginin kararımızı etkilemesine izin vermemiz halidir.

7- *Bulgu Etkisi*: Önceden edinilmiş değer yargılarının maliyet-fayda analizlerimize karışmasıdır.

8- *Ölçeği Göz Ardı Etmek*: Farklı büyüklüklerdeki hasarları engellemek için doğru oranda fedakârlık yapmamızı engeller.

9- *Ölçümlemeye Duyulan Aşırı Güven*: Tahminlerimizin sağlam olacağı güven aralıklarına gerekli önemi vermeyiz.

(Bu sebeple de “*en iyi durum*” senaryosuyla “*en muhtemel durum*” senaryosu birbirine karışır.)

10- *Üçüncü Kişi Kayıtsızlığı*: Kalabalık ve grup içindeyken ferdi sorumluluktan kaçınma halleridir.¹⁴³

Şayet insanlarda oldukça güçlü bir yanılma ihtimali olduğuna hâlâ ikna olmadıysanız, kendinize şu suali sorun: Bir beysbol sopası ve topu 1.10 pound tutmaktadır ve sopa toptan bir pound daha pahalıdır. Topun fiyatı ne kadardır? İki kişiden birinin cevabı 10 penidir ve yanlıştır. Doğru cevap ise 5 penidir. Çünkü ancak sopa 1.05 pound, top da 5 peni olduğunda şartlar da sağlanmış olur.¹⁴⁴ Gerçekten finansal piyasaların nasıl çalıştığını anlamak istiyorsak ve anlayışımızı kökünden etkileyebilecek bir disiplinden söz edeceksek, o da yeni yeni filizlenen davranışsal ekonomi finansıdır.¹⁴⁵

3- Analoji yoluyla finansmanda “*evrim teorisi*” ve finansmanın Darvinci yönü.

Finans tarihinin takip ettiği veya geçtiği yolun üçüncü sebebi yukarıdaki başlıktır ve özeti “uyum sağlayan veya güçlü olan ayakta kalır”dır. Bu söz finans dünyasının agresifleri tarafından çok sevilir. Yatırım bankaları “mükemmelliğin evrimi” ve benzeri cıfcaflı başlıklarla konferanslar tertip etmeyi çok severler. Ancak 2007’nin ikinci yarısından

143- Eliezer Yudkowsky, “Cognitive Biases Potentially Affecting Judgement of Global Risks”, s. 91-119, Ed. Nick Bostrom ve Milan Cirkovic “*Global Catastrophic Risks*”, Oxford University Press, 2008, içinde.

144- Mark Buchanan, “*The Social Atom: Why the Rich Get Richer, Cheater Get Cought and Your Neighbour Looks Like You*”, New York, 2007, s. 54.

145- Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein, “*Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*”, New Haven 2008.

itibaren işler değişti. Başta MIT (Massachusetts Institute of Technology) finansal mühendislik laboratuvarından Andrew Lo olmak üzere, piyasaları uyum sağlayan sistemler olarak yeniden kavramsallaştırma gayretleri¹⁴⁶ pek çok araştırmacı tarafından sürdürülüyor. Kapitalist tarihi süreçte finansal hizmetlerin gelişimi incelendiğinde, evrimsel süreçlerin tabii dünya kadar, finans dünyasında da mevcut olduğu ileri sürülebilir.¹⁴⁷ Darvinci sürecin ekonomide de işlediği görüşü yeni değildir. Evrimsel iktisat son 16 yıldır kendine ait bir dergisi olan, yerleşmiş bir alt disiplindir.¹⁴⁸

Joseph Schumpeter "Capitalism, Socialism and Democracy" adlı kitabında finansa da uygulanabilecek bir paragrafta sanayi kapitalizmini evrimsel bir ekonomik süreç olarak karakterize ediyor:

"Bu evrimsel karakter... sadece ekonomik hayatın, değişen ve değişimiyle ekonomik faaliyetlerin verilerini değiştiren bir sosyal ve tabii çevre içinde devam etmesinden kaynaklanmamaktadır; bu durum önemlidir ve bu değişimler (savaşlar, devrimler vb.) çoğu zaman endüstriyel değişimi şartlandırırlar ama o değişimin ana tetikleyicisi değildir. Evrimsel karakter nüfus ya da sermayedeki yarı otonom artışlara ya da aynı şeyin geçerli olduğu parasal sistemlerin aşırılıklarına da bağlı değildir. Kapitalist motoru çalıştıran ve çalışır tutan yeni tüketim malları, yeni üretim ya da nakliye yönetimleri, yeni piyasalar, kapitalist şirketlerin yarattığı yeni endüstriyel organizasyonlar... İç ya da dış yeni piya-

146- Andrew Lo, "Quants Adapting to a Darwinian Analysis", *Financial Times*, 19 Mayıs 2008.

147- Nail Ferguson ve Oliver Wyman, *"The Evolution of Financial Services: Making Sense of the Past, Preparing for the Future"*, Londra, New York, 2007.

148- *The Journal of Evolutionary Economics*, ve A. A. Alchian, "Uncertainty, Evolution and Economic Theory", *Journal of Political Economy*, 58, 1950, s. 211-212.

saların devreye girmesi ve küçük atölyelerden 'US Steel' gibi şirketlere uzanan organizasyonel gelişim, ekonomik yapıyı sürekli olarak içeriden değiştiren, sürekli olarak eskiyi yok eden, sürekli yeniyi yaratan –biyoloji terimini kullanmam gerekirse– endüstriyel mutasyon sürecini tanımlar. Bu YARATICI YIKIM süreci KAPİTALİZMİN TEMEL ÖZELLİĞİDİR.”¹⁴⁹

Son yıllarda ABD’de yapılan bir araştırma neoliberal, serbest piyasa ekonomisinin ne derece “yaratıcı yıkım” ile çalıştığını gözler önüne seriyor. Her sene ABD’deki on şirketten biri yok oluyor. 1989-1997 arasında toplam 5.7 milyon şirketten, her sene 611 bini yok oldu. Yıllık yok olma oranının % 10’dan fazla olduğu görülüyor. Bazı sektörlerde, kötü bir senede bu oranın –tasarruf ve kredi krizi esnasında District of Columbia’da olduğu gibi– %20'lere çıkabildiği görülmüştür.¹⁵⁰ İngiltere’de ise Ticaret ve Sanayi Bakanlığı’nın verilerine göre her üç senede bir vergi kaydı olan şirketlerin % 30’u yok olmaktadır.¹⁵¹

1912’de dünyanın en büyük 100 şirketi arasında yer alan 29 şirket 1995 tarihine kadar iflas etmiş, 48 şirket ise kapanmıştır; sadece 19 tanesi ilk 100 büyük şirket içindeki konumunu koruyabilmiştir.¹⁵²

Bankaların ve hisse senedi piyasalarının işinin büyük kısmının şirketlere finansman sağlamak olduğu düşünül-

149- Joseph A. Schumpeter, *“Capitalism, Socialism and Democracy”*, Londra 1987 (1943), s. 80-84.

150- Paul Ormerod, *“Why Most Things Fail: Evolution, Extinction and Economics”*, Londra 2005, s. 180.

151- Jonathan Guthrie, *“How the old Corporate Tortoise Wins the Race”*, *Financial Times*, 15 Şubat 2007.

152- Leslie Hannah, *“Marshall’s Trees and the Global Forest: Were Giant Redwoods Different?”*, s. 253-294 ed. N. R. Lamoreaux, D.M.G.Raff ve P. Temin, *“Learning by Doing in Markets, Firms and Countries”*, Cambridge, MA, 1999, içinde.

lürse, finans dünyasında da benzer bir “yaratıcı yıkım”ı görüyoruz. Daha çok bankanın batmamasının sebebi, gizli ya da açık olarak devletlerce çöküşe karşı korunuyor olmalıdır.¹⁵³

Nitekim 1978 Washington Konsensüsü’nden Eylül 2008 krizine kadar birleşmelerle “batmasına göz yumulmayacak” derecede büyüyen, bir avuç seçkin/ elit grubun kontrolündeki bankaların zararları ve batık paraları –ki IMF’in tahminlerine göre, ABD menşeli zarar 2.2 trilyon dolardı–; başta ABD’de olmak üzere merkez bankaları ve hazine destekleri yoluyla, –Amerikan halkından esirgenerek– trilyon dolar mertebesini bulan kurtarma operasyonlarıyla devlet kesesinden karşılanmıştır. Halkın zararı kendine, elitlerin zararı ve arsızlıklarıyla kaybettikleri paralar ise Amerikan halkının sırtına yüklenmiştir.¹⁵⁴

Üstelik bu aymazlık Niall Ferguson’a göre, “sermayenin ve insan kaynaklarının PİYASA tarafından dağıtılmasıyla gerçekleşen bir tabii ayıklanma mekanizması”¹⁵⁵ olarak telakki edilmektedir ve bu bağlamda finans tarihinin izlediği değişken yolun üçüncü sebebi evrim teorisiyle doğrudan ilişkilidir. Yine Niall Ferguson’a göre, “finansal tarih kurumsal değişimin ve tabii ayıklamanın sonucudur. Piyasanın yaptığı seçim ana tetikleyicidir. Finansal organizmalar sınırlı kaynaklar için birbirleriyle yarışır. Belli yer ve zamanlarda, belli türler baskın hale gelebilir...”¹⁵⁶

Evet, 1813-1815 Waterloo Savaşı’ndan günümüze “piyasanın seçimi” genel olarak bir avuç elitistin finans ve eko-

153- Niall Ferguson, “Paranın Yükselişi-Dünyanın Finans Tarihi”, s. 280.

154- *Inside Job*, DVD Belgesel.

155- Niall Ferguson, a.g.e, s. 280.

156- Niall Ferguson, a.g.e, s. 281.

nomi dünyasındaki kontrolünü her geçen yıl daha da artırdığı bir küresel hegemonyaya dönüşmüştür. Kabaca, küreselleşme ile birlikte Yeni Dünya Düzeni kurumlarına uyum sağlayanlar ayakta kalırken,¹⁵⁷ kendini çoğaltma ve kendini devam ettirme konusunda elitlerin gelişmiş “*bencil gen*”i ile formatlanmış kurumlar üremeye devam edecektir.¹⁵⁸ Bu evrimsel analojinin finans dünyasına tam uyduğunu söylemek mümkün değildir. Tabiatla bir organizma diğer bir organizmayı yuttuğunda bunun adı sadece yemektir. Fakat finans dünyasındaki birleşme ve satın almalar doğrudan değişime yol açabilir. Finansal organizmalar arasında, hayvanlar âlemindeki eşeyli üremenin muadili yoktur. Finansal dönüşümlerin çoğu tesadüfi değişimlerden ziyade, planlı ve şuurulu buluşlardır.¹⁵⁹

Tabiat ve finans dünyası arasında büyük bir fark vardır. Biyolojide evrim, değişimin rastgele olduğu tabii ortamda gerçekleşirken; finans dünyasındaki evrim, ateşli Darwin karşıtı Evanjelist Hıristiyan Siyonistlerin tabiri ile, “*akıllı tasarım*”ın rol oynadığı kontrol edilen bir çerçevede gerçekleşir. Ekonomi ve finans düzenlemelerindeki ani değişikliklere denk düşen makroekonomik değişikliklerden oldukça farklıdır. Farkın özü düzenlemelerdeki değişikliklerin barındırdığı derin etkidir. Nihayetindeki etki küresel iklim değişikliğinin sebep olduğu türdendir.

Alman cumhurbaşkanının söylediği gibi, “finansal piyasalar haddi bildirilmesi gereken bir canavar” a mı¹⁶⁰ dö-

157- Ramazan Kurtoglu, “*Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*”, Sinemis Yayınları, Ankara 2012, s. IX-XI.

158- Richard Dawkins, “*The Selfish Gene*”, 2. Baskı, Oxford, 1989.

159- Niall Ferguson, a.g.e, s. 281.

160- Bertrand Benoit ve James Wilson, “German President Complains of Financial Markets Monster”, *Financial Times*, 15 Mayıs 2008.

nüşmüş durumda? Bunun yorumunu okuyucuya bırakalım.

Pek çok uzman ve ortak akıl Eylül 2008’de Lehman Brothers’ın batmasına objektif şartlarda izin verilmemesi gerektiğini söylüyor. ABD Hazinesi’nin, Lehman Brothers’ın iflasının, özellikle yabancı uyruklu tahvil sahipleri üzerinde meydana getireceği etkiyi iyi hesaplayamadığına(!?) şüphe yok. Ama diğer taraftan Lehman Brothers’ın iflası olmasaydı ve kriz daha da kötüye gitmeseydi, ABD Hazinesi 700 milyar dolara ulaşan “Problemli Varlıkları Kurtarma Programı”nı ABD Temsilciler Meclisi ve Senatosu’na nasıl onaylatabilirdi?¹⁶¹ Üstelik kurtarma rakamı bununla da sınırlı kalmadı. ABD’de Federal Reserve (FED-Amerikan Merkez Bankası) minimum borçlanma faizini sıfıra çekti. Hazine iyice ısınmış olan Federal Mevduat Sigorta Kurumu’yla birlikte finansal kurumlara kredi, sermaye desteği ve garantiler şeklinde 8 trilyon dolar destek sağladı. Yetmedi... FED kredilerinin menkul kıymetlendirilmesini canlandırmak için Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler Kredi Kolaylığı Programı’yla (Term Asset Backed Securities Loan Facility Program) bir trilyon dolar daha kaynak ayırdı. Ancak 2012 yılının baharında gözüken bankaların tekrar sermayelendirilmesi veya kamulaştırılması için daha çok paraya ihtiyaç duyulacağı da bir gerçek.

Bütün bu harcamaların ve harcanacakların toplamının ABD’nin GSYİH’nın % 13’ünü geçeceği yönünde iyimser tahminlerin yanında, daha da artacağı yönünde tahminler mevcut. ABD’de harcamalar ve vergi gelirleri arasındaki makas İkinci Dünya Savaşı’ndan beri ilk kez bu kadar açılmış durumda.

161- Niall Ferguson, a.g.e, s.286.

Artık tartışılan ve merakla sonucu beklenen soru şu:
“ABD’nin yeni borçlarını kim ve/veya kimler satın alacak?”

a- Çimerika ortaklığına sadık kalarak Çinliler mi?

b- Birden tasarruf etmeyi öğrenen Amerikan hane halkı mı?

c- Ya da krizin bizzat müsebbiplerinin kontrolündeki,¹⁶² para basma makineleriyle donanmış, 100 dolarlık banknotu 6.5 sente mal eden FED mi?

Özetin özeti; bütün bunlar nasıl oldu da, 1978 Washington Konsensüsü’nden beri uygulamaya konulan, hatta dayatılan neoliberal küreselleşmenin serbest piyasa düzeni iflas etti? Sahi “görünmeyen el” piyasaları düzenlemekte niçin aciz kaldı? Bir hamburgere 150 dolar ödeyen, milyonlarca dolarlık prim çeklerini cebe atan bu MBA diplomalı ekonomist-finance analist “boys” ne oldu da milyar dolarlar kaybetti?

Anlaşıyor ki, “Voltran oluşturmak” Wall Street’in “eke”leri için “batmasına göz yumulmayacak cesamete ulaşarak” Amerikan vergi mükelleflerinin trilyon dolarlık paralarını hiç etmek demektir. Eylül 2008 krizinden sonra yaşanan da tam olarak budur. “Voltran oluşturmak” deyimini, ülkelerarası ilişkilerde ve para piyasaları için sıkça kullanılır. Güçler birleşiyor ve ortaya daha büyük bir yeni güç çıkıyor. Tıpkı “Voltran” adlı Hollywood yapımı çizgi film karakterlerinin, beş aslan şeklindeki robotun birleşerek daha büyük bir robot olan Voltran’ı oluşturmaları gibi. 1983 yılında Peter Keefe tarafından oluşturulan karakter İYİLER’in KÖTÜLER’le savaşında iyileri temsil eder ve Judeo-Hristiyan din ve kültür simgelerini üzerinde barındırır.¹⁶³

162- Inside Job, DVD belgesel.

163- Peter Keefe, “Creator of Cartoon, VOLTRON, Dies at 57”-New York Times, Retrieved, 11 Haziran 2010.

Her ne kadar cevapları apaçık ortada ise de, şu soruları tarihe not düşmek adına yine de sormuş olalım:

1- Bu kadar çok sayıda ABD ve Avrupa bankası, nasıl bu derece yüksek kaldıraçlı bir bilanço'ya sahip hale geldi? Bir başka ifadeyle, sermaye tabanları, güçlerinin çok çok üstünde bir parayı borçlanıp kredi olarak kullandırma noktasına gelirken, ABD'de ve Avrupa'da hiçbir siyasetçi ve/veya denetim mekanizmasında yer alan hiçbir kurum yöneticisi ve uzmanı olup bitenleri görmedi mi?

2- İpotekli borçlar ve kredi kartı borçları vb. gibi değişik borç türleri önce parçalandı, sonra birleştirildi ve nihayet melez tahviller haline getirildi. Hiçbir devlet kurumu bu olup biteni fark etmedi mi?

3- Merkez bankalarının para politikaları neden sadece "fiyat istikrarı" önceliğiyle enflasyonun dar bir tanımına odaklanıp, hisse senedi ve gayrimenkul/emlak fiyatlarındaki balonların muhtemel zararlarını görmezden geldi?

4- ABD ve Avrupa'daki siyasetçiler neden çeşitli teşviklerle ipotekli kredi piyasasının genişlemesini ve ev sahibi hane oranını artırmaya çalıştılar? Yoksa tek merkezden yapılan bir yönlendirmeyi mi uyguladılar?

5- Dünyanın en büyük sigorta şirketi, ABD devi AIG tarafından başı çekilen sigorta endüstrisi nasıl geleneksel risk kapsamından türev işlemler piyasasına kaydı ve yüksek oranda belirsizlik içeren finansal risklere karşı korunma poliçeleri sattı? Sonra AIG'nin % 79.9'u neden kamulaştırıldı? Şirketin mali raporları düzeltildikten sonra tekrar sahiplerine mi iade edilecek? ABD sisteminde geri dönülmez kamulaştırma oranı % 80'dir.

6- Son soru... Bütün bu olup bitenler 1978 Washington Konsensüsü'nden beri hesaplı, planlı bir projenin Yeni Dünya Düzeni'nin bir üst basamak uygulaması olup, yeni ve daha büyük bir küresel krize hazırlık mı? Zira daha krizin dumanı tüterken, bir kısım ekonomist daha büyük bir krizin yaşanacağından söz etmektedir. Bu manada James Rickards tarafından yazılan kitabın adı oldukça ilginç: "Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis" (Kur Savaşları ve Sonraki Küresel Krizi Gerçekleştirmek).¹⁶⁴

164- James Rickards, *"Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis"*, Portofolio/ Penguin Group, New York, 2011.

2- PSİKOLOJİ VE NÖROLOJİ EKONOMİ BİLİMİ İLE BULUŞUYOR: DAVRANIŞSAL FİNANS YATIRIMI

Depresifler Prozac, endişe kumkumaları valium, spor fanatikleri streoid, üstün başarılılar ise Adderall alıyor.¹⁶⁵ Ve biz bunlarla beraber yaşıyoruz, üstelik finansal yatırımcıların pek çoğu da yukarıdaki gruptan en azından birine dahil.¹⁶⁶ Yiyeceklerin, otların, ilaçların ve kanundışı uyuşturucuların içerdiği kimyasal elementler finansal karar alma mekanizmasını ciddi biçimde değiştirebiliyor. Öğle yemeğinde içilen birkaç şişe bira veya bir kadeh şaraptan başlayarak, bunların yargı üzerindeki etkisini hemen herkes biliyor. O kadar ki, kumarhaneler müşterilerinin otokontrolünü zayıflatmak için bedava alkol, bedava yakın ücretle bol kepçe yemek veriyorlar, ancak bazı yiyeceklerin ve otların davranışsal etkileri kasvetli tıp dergilerinin sayfalarından çıkıp finans dünyasına ulaşamıyor.¹⁶⁷ Bedavacılığın en meşhur uygulaması Las Vegas kumarhane ve otelleridir.

Her ne kadar neoliberal iktisatçılar insanların rasyonel ve dar manada çıkarıcı olduğunu varsaysalar ve serbest piyasa ideolojisini insanların "*mükâfatlandırılmadıkları*" veya "*cezalandırılmadıkları*" sürece hiçbir şeyi "*iyi*" yapmayacakları inancı üzerine kursalar da, ortaya çıkmakta olan davranışsal ekonomi alanı bu varsayımlara karşı çıkıyor. Mesela, bir lokantadan ayrılırken, oraya bir daha gitmeye-

165- Joshua Foer, "*The Adderall Me: My Romance with ADHD Meds*" –state.com.www.statecom/id/2118315, 26 Şubat 2012.

166- *Inside Job*, DVD belgesel.

167- Richard L. Peterson, "*Aklın Para Üzerindeki Gücü – Karar Anı*", Türkçesi: Canan Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 85.

cek olsak bile bahşış bırakırız ve açıkça alakasız olan bilgiler kararlarımızı sıklıkla etkiler. Zaten serbest piyasa ideolojisinin dayandırıldığı inanç asimetrik olarak uygulanıyor ve son 30 yılda zengin insanların daha zengin olanlar tarafından çalışmaya teşvik edilmesi gerekirken, fakir insanların da motivasyonlarının yoksulluk korkusu olması gerektiği görüşünde tekrar hayat buluyor.¹⁶⁸

Davranışsal ekonomi ağırlıklı olarak bilişsel hatalara odaklanır. İnsanlar, karar alırken kimi zaman yanlış bilgileri kullanırlar; kimi zamansa doğru bilgilerden hatalı çıkarımlar yaparlar. İsrailli psikologlar Daniel Kahneman ve Amos Tversky, davranışsal iktisat alanında öncü çalışmalarıyla tanınıyorlar. Yaptıkları bir deneyde lisans öğrencilerine, Afrika ülkelerinin yüzde kaçının Birleşmiş Milletler'e üye olduğunu sormuşlardı.¹⁶⁹ Deneyin püf noktası ise; hiçbir fikri olmayan öğrencilerden mutlaka cevap vermeleri yanında, bir de çarkıfelek çevirmeleri istenmişti. Çarkıfeleğin 1 ile 100 arasındaki bir sayının üzerinde durması ihtimali bütün sayılar için eşitti. Çarkın gösterdiği sayının sorunun cevaplanmasıyla herhangi bir mantıksal bağlantısı olamazdı. Ama öğrencilerden çarkıfelekte 10 ya da daha düşük sayı bulan öğrencilerin tahminleri % 25 iken, 65 ya da daha yüksek bir sayı bulanların ortalama doğruluk oranı % 45 olmuştu.

İnsanlar belli bir olayın hangi sıklıkla gerçekleştiğini tahmin etmeye çalışırken, bir olayla ilgili örnekler daha kolay hatırlanabiliyorsa, o olayın daha sıklıkla gerçekleşe-

168- Ha-Joon Chang, *"Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey"*, s. 321.

169- Amos Tversky ve Daniel Kahneman, *"Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases"*, Science 185, 1974, s. 1124-1130.

ceğini savunan ulaşılabilirliğe dayanan zihinsel kestirme (availability heuristic) yöntemini kullanırlar.¹⁷⁰ Bir başka ifadeyle, psikolojide “*bulunabilirlik kısayolu*” da denen bu yönteme göre, bir olguyla ilgili örnekler daha kolay hatırlanıyorsa, insanlar bu olguya daha sık rastlandığını varsayarlar.

Elbette daha sıklıkla gerçekleşen olaylarla ilgili misalleri hatırlamak daha kolaydır. Fakat olayları hatırlamamızı sağlayan bir diğer faktör ise dikkat çekiciliktir.

a- Victoria’s Secret’ın Milyon Dolarlık Sutyeni

Victoria’s Secret neden milyonlarca dolarlık mücevher işlemeli sutyenler hazırlar?

ABD kadın iç çamaşırı üreticisi Victoria’s Secret geçtiğimiz on yılın her noel/yeni yıl kataloğunda özellikle çok pahalı olan bir hediyeye yer verdi.

Bu özel koleksiyon, ünlü manken Claudia Schiffer’ın Victoria’s Secret’ın bir milyon dolar değerindeki mücevher işlemeli “*Miracle Bra*” adı verilen modelini tanıttığı 1996 yılında başlatılmıştı.

1997 yılında manken Tyra Banks, New York’un 5. Caddesi’nde bulunan Harry Winston mücevher mağazasının sergi salonuna zırlı bir arabayla geldiğinde, Victoria’s Secret’ın 1997 yılının süper hediyesi olan, safir ve mücevherlerle işlenmiş 3 milyon dolar değerindeki sutyeni giyerek gösterişli memelerinde bütün dikkatleri toplamıştı. 2006 yılının hediyesi ise Hearts on Fire tarafından hazırlanan ve

170- Amos Tuersky ve Daniel Kahneman, a.g.k, s. 1124-1130.

Caroline Kurkova'nın mankenliğini yaptığı "*Diamond Fantasy Bra*" adı verilen sutyendi ve onun da fiyatı 6.5 milyon dolardı.

Esasen mücevherlerle süslü bu sutyenleri kimse almadığına göre, Victoria's Secret bunları ısrarla hazırlamayı neden sürdürüyor? Victoria's Secret her yeni sutyenin ancak öncekilerden daha gösterişli olduğu takdirde medyatik olacağını ve dikkat çekeceğini bildiği için, faydanın açıkça farkında. Sutyenin satılmaması, mücevherler çıkarılıp başka yerlerde kullanılabileceği için pek önem taşımaz.

Mücevherlerle süslenmiş sutyen sunmanın belki de en önemli faydası/etkisi, "*rasyonel insan*" düşüncesiyle hareket eden iktisatçıların genellikle pek fazla önemsemedikleri bir şey olabilir. Bu sutyenlerin sadece katalogda yer alması bile bir hediyeye ne kadar para harcanması gerektiğini belirleyen REFERANS ÇERÇEVESİNİ değiştirir. Victoria's Secret, başkalarının hediye alırken milyonlarca dolar harcadığı düşüncesini yayararak, birkaç yüz dolar harcama fikrinin daha makul ve kabul edilebilir gözükmesini sağlar. 6.5 milyon dolarlık "*Fantasy Bra*"yı gören hevesli bir kocanın/sevgilinin Victoria's Secret'ın "*Chantal Thomass Pinstripe Merrywidow*" model sutyeni için 298 dolar verip ne kadar da duyarlı bir müşteri olduğunu düşüneceğini hayal etmek de zor olmasa gerek. Kaldı ki, Victoria's Secret'ın katalogu görsel/zihinsel olarak "*hale etkisi*" yaratacak sutyen modelleri ile süslenir. Hale etkisi (halo effect) iki şeyi karşılaştırırken bunlardan tercih edilenin özelliklerinin başka şeylerle yapılan karşılaştırmalarda da olumlu bir etki yapmasıyla ifade edilen bilişsel taraftarlık/yanlılıktır.

"Aslında insanlar televizyon reklamlarına o kadar az dikkat

ediyorlar ki, önemli savunma mekanizmaları harekete bile geçmiyor. ”¹⁷¹ İnsanları ikna etmenin alternatifi iknadan daha etkili görünüyor. ”Pek çok insan reklamların bizi, biz farkına varmadan nasıl etkilediği konusunda endişelerini dile getirmiştir. Bu süreçte bilinçaltımız farkına varmadan manipüle edilmektedir. Araştırmalarımın sonuçları bu endişelerin tamamen yersiz olmadığını göstermekteydi. Reklamların kullandığı alternatif yolu bilinçaltını baştan çıkarma olarak adlandırıyorum. ”¹⁷²

Sonuç olarak, “reklamların günlük davranışlarımızı ne kadar etkilemekte olduğu karşısında şaşkınlığa kapılacağınıza eminim. Ve belki de daha şaşırtıcı olan bunun ne kadar az farkında olduğumuzdur.”¹⁷³

b- Nörobilim – Duygular ve Finansal Kararlar

Sükûnet potansiyeli sinir sisteminde bilgi iletiminin temelidir. Elektrik sinyalleri dendritlerden doğru pasif bir şekilde ileriye iletilir ve aksan tepeciğinde birleştirilir. Bilgi sinapsta kimyasal yolla komşu nörona iletilir.¹⁷⁴

Beyindeki süreçler nasıl somut bir şekilde hayalde canlandırılabilir? Bunun için önce insan beyni hakkında kısa bilgileri aşağıya sıralayalım:

- İnsan beyinde yaklaşık olarak 1010 sayıda nöron ve 1013 sayıda sinaps vardır. 1mm³’lük bir alanda yaklaşık 100 bin nöron ve 109 sinaps mevcuttur.

171- M. Shudson, “Advertising The Uneasy Persuasion”, Routledge, Londra, 1984, s. 4.

172- Robert Heath, “Bilinçaltındaki Reklamlar-Reklamlar Bizi Nasıl Etkiler”, MediaCat, Türkçesi: Emrah Bilge, İstanbul, 2013, s. 11-12.

173- Robert Heath, a.g.e, s. 31.

174- Karl R. Gegenfurtner, “Beyin ve Algılama”, Türkçesi: Barış Konukman, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, s. 25.

- Bağlantı sayısının bu kadar çok olmasına mukabil, bu yine de bütün nöronların birbiriyle iletişim içinde oldukları manasına gelmemektedir. 1mm³'lük bir alandaki nöronlardan biri, aynı alan içindeki diğer nöronların sadece % 3'le bir sinaps aracılığı ile iletişim halindedir.

- Farklı beyin bölgeleri arasındaki bağlantılar tek yönlü değil, çift yönlü, yani gelişli-gidişlidir.

- Beyindeki nöronlar sıralıdır. Anatomik kriterlerle birbirinden ayrılan beyin bölgeleri çoğunlukla farklı fonksiyonlara sahiptir. Her beyin bölgesinin içindeki nöronlar, genellikle özelliklerine göre de sıralanır.

- Bir nöronun giriş sinyali analogdur – sürekli yeni değer girdilerini kabul edebilir. Çıkıştaki sinyalde ise aksiyon potansiyeli ya vardır ya yoktur.

- Tek bir sinaptik girişin etkisi nispeten azdır ve eşik potansiyelinin ortalama % 1-5'ini kapsar.

- Bir aksiyon potansiyeli yaklaşık 1 milisaniye sürer. Bunun sinaptik iletimi ise dendritlerde geçen süreyi de hesaba katarsak 5 milisaniyedir. Sinaptik potansiyel değerleri 1 saniye ile 1 dakika arasında değişebilir.

- Beyindeki önemli işlemlerin çoğu tek tek nöronlar ya da bütün beyin bölgeleri tarafından değil, büyük nöron kümeleri (100-1000) tarafından gerçekleştirilmektedir. Beynin bütün sırlarıyla keşfinde en önemli nokta, yöntemin tüm organizmanın gözlemlenebilir davranışlarına uygulanabilir olmasıdır.¹⁷⁵

Bilgi taşıma işini nöronlar gerçekleştirir. Nöronlar dış görünüş olarak birbirinden çok farklıdır. Temel yapıları: a)

175- Karl R. Gegenfurtner, a.g.e, s. 26.

dendrit adı verilen giriş bölgesi, b) hücre gövdesi, c) akson adı verilen çıkış bölgesi. Hücre gövdesi hücrenin bilgi ve özümleme merkezidir ve bütün genetik bilgileri içermektedir. Dendritler kablodur. Nöronlar 50-80 milivoltluk bir elektrik potansiyeline sahiptir.

Koku ve tat kimyasal duyular olarak tanımlanır. Normalde tat ve koku sistemleri birbiriyle yakın işbirliği içindedir. Fakat tat ve kokunun nöronlar tarafından işlenişi birbirinden çok farklıdır.

Araştırmalar göstermiştir ki, bilinçdışı bilgi duygu, davranış ve kararlarımızı etkilemektedir.¹⁷⁶ Öte yandan yapılan araştırmalara göre, insanın gördüğü her şey bilincine ulaşmamaktadır.

Nörotransmitör; sinaptik yarığı açarak, beynin farklı hücreler arasında bilgi değişimini gerçekleştirmesini sağlayan kimyasal maddedir. Bu sözkonusu bilgiler uyarıcı (eksitatörük) ya da tutuklayıcı (inhibitörük) etkide bulunurlar.

Son yıllarda nöromarketing diye bir bilim dalı çıktı. Sinir bilimiyle pazarlama kelimesi yan yana. Bir tür hipnoz ile insanlar etkileniyor. Reklamcı-tüketici arasındaki şartlar eşit değil. Ben fikrimi söylerim, kabul ya da reddedersiniz. Ama öyle değil. Şuuraltınız mesajlardan etkileniyor. İnsan beyninin aktivitelerini test edip ölçen cihazlarla bir reklam görselinden beynimizin hangi bölümlerinin uyarıldığı tespit ediliyor ve buna uygun afişler ve spotlar hazırlanıyor. Bu durum apartmanınıza, evinize giremeyen insanların mahreminize, zihninize ve hatta yatak odanıza girmesi ha-

176- Karl R.Gegenfurtner, a.g.e, s. 90.

lidir. Açıkçası, zihinsel hayatınız içinde olup bitenlerin neredeyse hepsi bilincinizin kontrolü dışında gerçekleşir ve işin doğrusu, böylesi de çok daha isabetlidir. Bilinciniz kendisine istediği kadar pay çıkarsın, beyninizde tıkırdayıp giden karar verme süreçlerinin çoğunda ikinci planda kalması hayrınızadır sonuçta. Ayrıntılara karışmaya kalktığında olan biteni kavrayamadığından işlerin verimi düşer. Parmaklarınızın piyano klavyesi üzerinde nereye zıpladığına kafa yormaya başladığınızda, bir müzik parçasını çalamaz hale gelirsiniz.¹⁷⁷ *“Beynin işi, özünde bilgi toplayıp davranışları uygun biçimde yönlendirmektir. Karar verme sürecinde bilincin devreye girip girmemesi durumu değiştirmez; çoğunlukla da girmez zaten.”*¹⁷⁸

c- Güven ve Ahlak Hormonu

İnsanlara güven duyulmasını sağlayan ahlak hormonu bulundu. ABD’li nöro-ekonomist Paul Zak *“ahlakın moleküllünü”* keşfetti. Zak’a göre, oksitosin hormonu güven, empati ve diğer duyarlılıklara sebep oluyor.

ABD’nin Claremont Graduate Üniversitesi’nden nöro-ekonomist Paul Zak’a göre, oksitosin hormonu aynı zamanda *“ahlak moleküllü”* olarak görev yapıyor. Paul Zak, *“aşk hormonu”* da denilen oksitosin hormonunun dengeli bir toplumun oluşmasında etkili olan güven, empati ve diğer duyarlılıklara sebep olduğunu ortaya koydu. Buna göre, bazı insanların daha yardımsever, bazı eşlerin daha sadık ve kadınların erkeklere göre daha yumuşak olma-

177- David Eagleman, *“Incognito-Beynin Gizli Hayatı”*, Türkçesi: Zeynep Arık Tozar, Bkz Domingo Yay., İstanbul, 2013, s. 8.

178- David Eagleman, a.g.e, s. 5.

rının sebebi de bu hormonun seviyesi. Cinsel ilişki sırasında, hamileyken ve emzirirken salgılanma oranı artan hormon diğer insanlara daha fazla güven duyulmasını sağlıyor.

2001 yılından bu tarafa konuyla alakalı araştırmalarını sürdüren Zak, bir burun spreyi yardımıyla vücuttaki oksitosin hormonu seviyesini artırmanın yolunu buldu. Hormon seviyesi arttığında insanların daha yardımsever oldukları, empati kurma yeteneklerinin geliştiği görüldü. Hormonun seviyesini düşürenin ise testosteron olduğu tespit edildi. Bir düğünde deney yapan Zak, duygusallığın doruğunda olan gelinin oksitosin seviyesinin % 28, gelinin annesinin % 24, damadın babasının % 19, damadın ise % 13 olduğunu hesapladı. Bu aşırı düşüş damadın testosteron seviyesindeki yüksekliğe bağlandı. Zak, oksitosin seviyesini yükseltmenin en kolay yolunun ise günde sekiz kez sarılmak olduğunu söylüyor.¹⁷⁹

Eylül 2008'den sonra eski iktisat teorileri, her ne kadar kalıplaşmış liberal/neoliberal iktisat teorisi söylemleri sürse de, artık yerlerini uygulamaya dayalı, daha karmaşık, daha davranış iktisadı temelli ve nörofinans ağırlıklı olarak sonuca giden alanlara bırakacaktır. Değişim kaçınılmazdır. Temel nokta Marksist ve "akılcı-rasyonel iktisat" teorisi, kapitalizmin artık ekonomi bilimi için geçer akçe olmaktan çıkmış olduğudur. Eylül 2008'den bu yana olanlar iktisat bilimini sonsuza kadar değiştirmiş ve yeni bir paradigmanın kapısını aralamıştır.

Paranın ve üretimin olağanüstü mobilite kazanmış olması davranış ekonomisi ve nörofinans ağırlıklı yeni eko-

179- *Milliyet*, 2 Mayıs 2012.

nominin momentumunu artıracak sebeplerdir. Washington Konsensüsü ile birlikte 1978'den bu yana dünya ekonomisine damgasını vuran ve bir dahaki finansal krize kadar ivmesini daha da artıracak olan küresel finans piyasası, yeni dönemin ekonomisi üzerinde belirleyici olacaktır.

Yeni dönemin ekonomisi, küresel para piyasalarının – ileri teknoloji ürünü buluşları gerçekleştiren kuruluşların– mega miktarda üretim proseslerine sahip imalat merkezlerinin/ bölgelerinin birbirine entegre olduğu bir yapıya bürünecektir. Diğerleri ekonominin bir nevi alt sektörleri/ unsurları olarak kalacaktır. Böyle bir küresel süreçte güvenli ve sağlıklı gıda üretimi tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar önem kazanırken, GENETİK-PSİKOLOJİ-NÖROLOJİ üçgeninde birey ve kitlelerin pozitif veya negatif manipüle edilmeleri kuvvetle muhtemeldir.

Böyle bir gelişme, milli devletler ve insanlığın çoğunluğu için çözülmesi daha zor, çok daha kompleks, bilgi ve teknolojinin en önemli tayin edici unsur olacağı devir anlamına gelir. Sanayi Devrimi'nden bu yana ekonomik parametreler daha basit ve düz bir üretimi ve enerjiye dayalı bir süreci takip etmiştir.

Ancak ekonomide yeni dönem/ devir dönün geleneksel metotlarını oldukça karmaşık hale getirmiş olup, sadece ekonometrik parametrelere değil, davranış iktisadı-ekonometri-nöroekonomi üzerine oturan yeni bir hayat ortaya çıkmıştır.

Kuantum ve getirdiği yeni bakış açısı kapitalist sistemin de dikkatini cezp eden kaos teoremi ve kelebek etkisi gibi teoremler ile küresel ekonomiyi şekillendiren bir yapıyı da beraberinde getirmiştir. Değişen yeni paradigma, kuantum

zeitgeist'i içinde yeni ekonomik çağın lokomotifidir. Nöro-ekonomi, işte bu yeni teorilerin getirdiği nihai noktalardan biridir.

Temelinde psikoloji, nöroloji, felsefe ve nörokuantoloji yatmaktadır.¹⁸⁰ İktisadi yazımlar ilk kez davranış ekonomisi ve nöroekonomi –nörofinans– ile beraber laboratuvara taşınıp test edilmiştir ve test edilmeye devam ederek hızlı bir ivmeyle 21. yüzyıla damgasını vuracaktır.

Beynimizin “ön alın korteksi”nin parçası olan ödül ve kayıp sistemlerinin finansal psikolojisi, esas itibariyle, kendi kendinin farkında olmakla ve limbik (duygusal) güdülerde otokontrolü sağlayarak oluşuyor. Yani “*duygusal zekâmızı*” çalıştırarak fırsatlar ve tehlikeler karşısında korunabiliriz. Duygusal zekâ ön alın korteksinin ve bu bölgenin limbik sistemle olan bağlantılarının gücüyle belirleniyor. Limbik sistemin yatırımla ilgili iki önemli bölümü var: mükâfatın peşinden gitme ve kayıptan kaçınma devreleri. Finansla ilgili pek çok önemli önyargı eğiliminin temelinde mükâfat/ödül sistemi bulunuyor. Mükâfat sisteminin fazla çalışması iyimserliğe, aşırı güvene ve aşırı düzeyde risk almaya sebep olabiliyor. Ödül sisteminde beynimizin en önemli bölgeleri “*nukleus akkumbens*” ve ön alın korteksinin medyal, yani orta bölümüdür. Nukleus akkumbens beynin tutku ve arzu merkezidir. Para kazanma dürtüsü nukleus akkumbensi harekete geçiriyor ve o da bizi istediklerimizi almaya ya da istediğimiz şeylere yatırım yapmaya yöneliyor. Nukleus akkumbensin çok çalışması bizi aşırı riskler almaya sürüklüyor. Ödül sistemindeki dopamin nöronlarının varış noktası olan medyal prefrontal korteks güven

180- Haldun Soydal, a.g.e, s. 164.

ve emin olma, mükâfat elde edildiğinde tatmin sağlama, mükâfatların nasıl elde edileceğini öğrenme ve başarı ya da hatalardan ders alma dürtüleriyle çalışıyor. Mükâfat sisteminin aşırı çalışması veya duyarsızlaşması kayıtsızlık ve uyuşukluk, beynin kayıp sisteminin çalışması, stres, sıkıntı, bıkkınlık, acı hatta panikle sonuçlanıyor. Stresin fiziksel ve zihinsel etkileri zarar sistemindeki hormonal ve kimyasal yollar tarafından üretiliyor.¹⁸¹

Nöron taşıyıcıları beyindeki sinir hücreleri, yani nöronlar arasında iletişimi sağlayan moleküllerdir. Her insanın kişisel nöron taşıyıcısı tabanı; genetik yapısı ve geçmiş tecrübeleri temelinde oluşur. İnsan vücudunun kontrol merkezi olan beyin bu fonksiyonunu nöron taşıyıcısı (sinir taşıyıcısı) adı verilen bilgi-ikaz kimyasalları vasıtasıyla gerçekleştirir. Bir diğer ifadeyle, nöronların ucundan doğruya doğruya aşağı akım nöronlarına sinyal ileten bazı nörokimyasallar salgılanır. Bunlar belli alıcılara ulaşır. Bu nöron taşıyıcılar ikinci nöronda hızlı bir elektrik tepkisi veya yavaş genetik tepki üretilmesini teşvik eder. Nöronlar, vücudun belirli bölümleri arasında bilgi alışverişi sağlar ve omuriliğe de bilgi taşır. Beyinde nöron taşıyıcısı düzeyleri açısından iyi bir kimyasal denge vardır ve bu dengedeki herhangi bir oynama huy değişiklikleri ve depresyon gibi alışılmadık psikolojik belirtilere sebep olur. Halen bilinen 108 nöron taşıyıcısı vardır. Pek çok nöron taşıyıcısı, çoklu alıcı alt tipleri üzerinde etkindir. Beynin büyük bölümünde etkili beş nöron taşıyıcısı vardır:

a- Histamin,

b- Serotonin,

181- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 67-68.

c- Dopamin,

d- Gamma-aminobutrik asit (GABA),

e- Asetilalkolin.

Serotonin iştah, uyku düzeni, ruh hali gibi birçok fizyolojik ve duyuşsal durum üzerinde etkilidir ve bu nöron taşıyıcısının beyindeki yoğunluğu veya alıcı duyarlılığı değiştğinde yargı da değişıyor. ABD’de 2005 yılında 150 milyonu aşkın reçetede serotonin düzeyini artıran bir anti-depresan yer almaktaydı.¹⁸² Bu grup ilaçlar birçok duygu ve davranış bozukluğunun tedavisinde kullanılıyor. Prozac bunlardan sadece biri.

Serotonin düzeyini dengeli tutmak için çikolata, yulaf, muz, kuru üzüm, süt, yoğurt, peynir, balık, hindi, tavuk, susam, leblebi ve yer fıstığı yemek gerekiyor.

Dopamin arzunun, motivasyonun, dikkatin ve öğrenmenin alt katmanı olarak pek çok sayıda zihinsel ve motor işlevde rol oynuyor. Günümüzde dopaminin mükâfat sisteminde üç rolü gerçekleştirdiğı biliniyor:

1- Gaye peşinde koşmayı motive etmek,

2- Öğrenmeyi güçlendirmek,

3- Dikkati yoğunlaştırmak.

Dopamin salgısının ödül sistemindeki diğer psikolojik etkileri, ruh halinin iyileşmesi ve uyanıklığın artması; kokain gibi bir kısım uyuşturucu ve bazı ilaçlar dopaminin salgılanmasını veya geri alımını doğrudan etkiliyor.

182- *The Top 300 Prescriptions for 2005 by Number of US Prescriptions Dispensed, 2006, Rxlist: The Internet Drug Index, www.rxlist.com /top200.htm*

Fiziksel performansın aksine, karar alma mekanizması kimyasal ilaçlarla kolayca iyileştirilebiliyor. Kafein ve alkol dünyada en çok kullanılan “*zihin değiştirici*” maddeler olarak ilk sırada. Zihinsel performansı ilaç kullanarak artırmak etik dışı bir davranış olarak kabul ediliyor ve bu uygulamalara “*kozmetik psikofarmakoloji*” deniyor.

“*Bu borsa Prozaclı mı?*” Psikiyatr Randolph Nesse’nin Şubat 2000’de yazdığı makalenin ilginç başlığı böyle. Nesse 1988 yılında psikoaktif ilaçlarda 131 milyon olan reçete sayısının 1998’de 233 milyona çıktığını belirterek, “Dört büyük yatırımcıdan birinin duygu durumunu değiştiren ilaç kullandığını öğrensem hiç şaşmam” diyordu.¹⁸³

ABD’de “*teflon ilaç*” olarak tanımlanan Prozac’ı finans dünyasından pek çok kişinin kullandığı biliniyor. Psikiyatr Peter Kramer “*Prozac’ı Dinlemek*” adlı kitabında, “*iş olimpiyatlarının dopingi*” olarak serotoninin geri alımını engelleyen antidepresan kullanımından şikâyetçi.¹⁸⁴ Stanford Üniversitesi’nden Profesör Brain Knutson tarafından yapılan deneylerde, deneklere terapi dozunda verilen antidepresan (paroxetine antidepresanı, yani serotonin geri alım inhibitörü) sonucunda deneklerin tehdit algılamasında bir azalma olduğu ve sosyal davranışlarının arttığı gözlemlenmişti.¹⁸⁵ Bir başkasında ise deneklere serotonin geri alımını önleyen bir ilaç (Citalopram) verildikten sonra yapılan gözlemlerde korku etkinliğinde (amigdalanın) azalma görül-

183- Randolph Nesse, “Is the Market on Prozac”, *The Third Culture*, 28 Şubat 2000.

184- Peter Kramer, “*Listening to Prozac A Psychiatrist Explores Antidepressant Drugs and the Remaking of Self*”, Viking, New York, 1993.

185- Brain Knutson, O. M. Wokowitz, S. W. Cole, “Selective Alteration of Personality and Social Behavior by Serotonergic Intervention”, *American Journal of Psychiatry* 155, 1998, s. 373-379.

müştü.¹⁸⁶ Bu karakteristik özellikler -tehdit algısının gerilemesi ve sosyalliğin artması- finansal yatırımlarda “aşırı boğacı” eğilimlerin güçlenmesini, çoğalmasını ve sergiledikleri gözü kara iyimserliği çağrıştırıyor.¹⁸⁷

Bugün bilinen bir gerçek var. Zekâyı arttırmaya yönelik yöntemlerin çoğu psikolojiyle ilgilidir. Bunun dışında özellikle “akıllı ilaçlar” denilen vitaminler, aminoasitler, bitkiler ve bazı araştırmacıların hafızayı ve zekâyı artırabileceğini iddia ettikleri kimyevi bileşenler...

Uzmanların iddiasına göre, “sağ beyin” ile güçlenmiş bir biçimde, insanlar zekâyı oluşturan nörokimyasalları akıllı ilaçların etkisi olmadan da salgılar. Nasıl mı? Kendi kendini güçlendiren geribildirim döngüsüyle, beyin zaman içerisinde kendi fiziksel evrimine yön verir. Arada sırada bu evrime hızlı bir başlangıç vermekte hâlâ bir problem yoktur; ancak akıllı ilaçların nörofinans sürecinde yıkım ve manipülasyonlar içinde kullanılabileceği aşîkârdır.

Nöroplastiklik, nöronların yeni ortamın taleplerine uyum sağlamak için yapılarını ve fonksiyonlarını değiştirme eğilimini ifade eden bir tanım. Nöron ağındaki genişleme, pratiğe ve yoğun kullanıma bağlı olarak zaman içinde oluşur. Mesela, piyanistlerin hızlı parmak hareketlerini kontrol ve koordine eden nöronlar yaygın bir ağ oluşturmuşlardır. Benzer şekilde, birey duygusal zekâsını geliştirecek teknikler uyguladığında, dikkat verme, farkındalığını koruma ve güdü kontrolü güçlenmektedir.

186- C. Ben -Del, M. Deakin, “The Effect of Citalopram Pretreatment on Neuronal responses to Neuropsychological Tasks in Normal Volunteers: An FMRI study”, *Neuropsychopharmacology*, 13 Nisan 2005.

187- Richard L. Peterson, a.g.e, s.101.

Araştırmacılar bir çalışmanın sonuç raporunda bulgularını şöyle özetliyorlar: *“Çalışmamız, gamma bandı EEG senkronizasyonunun da gösterdiği gibi, dikkat ve duygulanım süreçlerinin eğitilebilecek esnek beceriler olduğu fikri ile uygunluk gösteriyor.”*¹⁸⁸ Bu araştırmayla ilgili olarak Wall Street Journal’da yayımlanan yorum ise şöyle: *“Bu sonuç, vücudumuzun diğer bölgeleri gibi beynin de istendiği takdirde değiştirilebileceği yönündeki umutların önünü açıyor... Nasıl ki aerobik kasları biçimlendiriyorsa, zihinsel egzersizler de gri maddeyi bilim insanlarının şimdilik sadece anlamaya ve sondajlamaya başladıkları yollarla biçimlendirebilir.”*¹⁸⁹

Sonuç olarak, nöroplastiklik, yani nöronların yeniden yontma süreciyle, rehberli egzersizler, sık uygulama ve öz-disiplinle beynin yapısının ve fonksiyonlarının değiştirilebileceği... Zihinsel ve duygusal egzersizlerin atletik egzersizlerden hiçbir farkının olmadığı... Bu durumun finansal muhakeme üzerinde sayısız etkisi olacağı kesin. Öte yandan gıda kimyasallarının, ilaçların, uyuşturucuların ve seksüel faaliyetlerin finansal muhakeme üzerinde sayısız etkisi vardır. Kafein gibi bazı maddeler kimilerinin zihni esnekliğini olumlu etkilerken, kimilerini olumsuz etkiliyor. Tıp ve psikiyatrinin günümüz şartlarında bazı ilaçların finansal muhakeme ve davranışları olumlu yönde etkilediği görülüyor. Mesela, tansiyon veya performans sıkıntısı sebebiyle beta bloklayıcılar kullananların kalabalığın kaygılarından bir ölçüde uzmanlaşmayı sağlayabiliyor. CEO’lar liderlik rollerindeki sıkıntılarını azaltmak için seçici serotonin geri alım inhibitörleri kullanıyorlar.¹⁹⁰

188- A. Lutz, L. Greischar, N. Rawlings, *“Proceedings of the National Academy of Sciences 101 (46), 16 Kasım 2004, s. 16369-16373.*

189- M. Cook, *“What Makes A Trader Successful”, Tecnicel Securities Analysty of San Francisco Annual Conference, 2006.*

190- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 390.

Başta bira olmak üzere alkollü içecekler ile rahatlama yolunu seçen traderlar yatma vakti geldiğinde hızlı göz hareketi (REM) uykusunu bölüyorlar. Bu durum da zihnin ertesi gün daha kolay yorulmasına ve karar alma muhakemesinin –her kişide farklı– bozulmasına sebep oluyor.¹⁹¹

d- Keyif Maddeleri – Alkol ve

Seksin Ekonomide Söyledikleri

Kişisel gelişim uzmanı Napoleon Hill şunları yazıyor: *“Cinsel enerji, bütün dehaların yaratıcı enerjisidir. Cinselliğin bu itici gücüne sahip olmayan hiçbir büyük lider, mimar veya sanatçı olmamıştır ve olmayacaktır.”*¹⁹² Ancak Hill’e göre, fiziksel seks kişinin yaratıcı içgüdüsünü dağıtır. Hill, büyük dehaların cinsel arzularını fiziksel ifadeden *“uzağa”* yönlendirebildikleri ve daha verimli tutkulara *“dönüştürebildikleri”* ölçüde başarılı olduklarını ispatlamıştır.

Önce seksten başlayalım. *“Alternatif endeks”*lerden biri olarak değerlendiriliyor. Seks, her dönem ama özellikle de kriz öncesi dönemlerde ve kriz dönemlerinde ticaretin aracı oldu. Wall Street’teki yatırımcıların ve yatırım bankalarında çalışan MBA diplomalı yatırım uzmanı *“boys”*ların en fazla başvurdukları stres atma ve cesaret artırma yöntemlerinden birinin seks ve kokain olduğu artık biliniyor.¹⁹³ Her iki unsur da *“aşırı boğacı”* eğilimleri güçlendiriyor. *“Seksi garson endeksi”*ne göre, her zaman gittiğiniz bir restoran ya da

191- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 391.

192- Napoleon Hill, *“Think and Grow Rich”*, Fawcett Crest, New York 1964, s. 184.

193- *Inside Job*, DVD belgesel.

barda çalışanların yerini seksi giyimli genç kadınlar almışsa tedbir alma zamanı gelmiş demektir. Bu teoriye göre, işletme sahipleri, mekânlarına müşteri çekebilmek için bu yöntemi kullanma yoluna gidiyor... ABD ve Avrupa'da şu sıralar sadece barlarda değil, birçok dükkânda seksi giyimli kadınlar çalışıyor. Öte yandan başka endeksler de var. Kısaca isimlerini verelim. Bunlar ekonomik-finansal kriz habercisi:

1- Araba satıcılarının mesai saatleri ve araba promosyonları: Mesai erken başlayıp geç bitiyor ve promosyonlar artıyorsa.

2- Gökdelen endeksi: Gökdelenler artıyorsa.

3- Romantik roman endeksi: Aşk romanları satışı artıyorsa.

4- Karton kutu endeksi: Karton kutu kullanımı düşüyorsa.

5- Saç kesme endeksi: Japonya kökenli olup, ekonomi kötü gittiğinde kadınlar saçlarını kısa kestiriyor.

6- Tereyağlı "popkorn" (patlamış mısır) endeksi: Ekonominin iyi gitmediği zamanlarda ve kriz dönemlerinde patlamış mısır ve insanlara kendini iyi hissettiren filmler iş yapıyor.

7- Sivrisinek ısırtığı endeksi: ABD'de kriz varsa sivrisinek ısırtığı vakaları da artıyor. Zira mortgage'le alınan havuzlu evler terk ediliyor.

8- Tamircilerin dönüş hızı: Çağırdığınız tamirci hemen geliyorsa.

9- İndirim kuponu endeksi: ABD'de 2009'da kupon kul-

lanımı 3.3 milyar dolar olmuş. Kriz öncesi ve kriz dönemlerinde artıyor.

10- Kuru temizleme endeksi: ABD ve Avrupa'da kuru temizlemeye gidenlerin sayısı azalıyorsa.

11- Merkez ofis açıklamaları: New York Times tarafından geliştirilen bu endekse göre, küresel şirketler merkez ofislerini değiştiriyor ve hisse satacağını açıklıyorsa.

2008 krizinden önce Yahoo binasını değiştirmiş, Apple yeni bir bina yapacağını duyurmuş ve bir çeyrek dönem sonra kriz patlamış.

Gelelim kötüye kullanılan birçok ilaca. Bunlar finansal karar alma sistemini değiştiriyor. Mesela, marihuananın da aktif içerik maddesi olan THC (tetrahydrocannabinol) finansal karar almalarda önyargı eğilimi meydana getiriyor. Yapılan araştırmada, TCH enjekte edilmiş denekler riskli opsiyonu seçtikten sonra para kaybına uğramışlarsa, riskli seçimlerini ısrarla sürdürmüşler. Normal denekler ise daha çok beklenen, getiri değeri pozitif olan seçeneklere yönelmişler.¹⁹⁴ Benzer şekilde alkol de gereksiz risk alma davranışlarını teşvik ediyor. Yapılan araştırmada alkol enjekte edilmiş deneklerin riskli alternatiflere yönelme oranı normal deneklerden oldukça yüksek. Alkol enjekte edilmiş insanlar büyük ve küçük zararlar arasındaki farkı dikkate almıyorlar. Yani alkol risk algısını azaltıyor. Benzodiazefinler, potansiyel getirisi en yüksek ama kazanma ihtimali en düşük tercihlerde bulunmayı tetikleyerek risk alma rekorunu yukarıya doğru itiyor. Yani burada risk algısını azaltma etkisi temel motivasyon unsuru. Kötüye kullanılan

194- S. Lane, D. Cherek, "Acute Marijuana Effects on Human Risk Taking", *Neuropsychopharmacology* 30, Nisan 2005, s. 800-809.

ilaçların davranışlar üzerindeki etkileri fertlerin kişilik özelliklerine göre değişiklik gösteriyor. *"Riskli seven kişilik özellikleri, risk alma davranışında akut ilaç etkilerinin bir sonucu olabiliyor."*¹⁹⁵

Alkol kullanımı kolayca ve beklenmedik uzun vadeli karar alma meselelerine de yol açabiliyor. Yapılan araştırmalar alkol kullanımıyla ilgili üç temel meselenin ortaya çıktığını gösteriyor:

- 1- Alkol bağımlılık yapabiliyor.
- 2- Alkole tolerans giderek artıyor.
- 3- Alkol uzun vadede performansta gerilemeye sebep olabiliyor.

Ancak başta Wall Street yatırımcıları ve yatırım uzmanları olmak üzere, alkol yatırımcıların yaşadıkları en büyük problemlerden biriyle, sık sık karşı karşıya kaldıkları finansal belirsizliklerle başa çıkmaktan kaçınmalarına yol açabiliyor. Alkolün geri çekilme etkisi (ertesi günkü akşamdan kalma hal) yorgunluk, kafa karışıklığı, yaratıcılık ve üretkenliğin yok olması ile kendini gösterir. Akşamdan kalmamanın sıkıntısını yaşayan yatırımcılar gece iyi uyuyamazlar, bunun sonucunda da öğrenme ve dürtü kontrolü bozulur ve her zamankinden daha geç tepki gösterirler.¹⁹⁶

Yine Wall Street yatırım uzmanları arasında yaygın şekilde kullanıldığı iddia edilen kokain¹⁹⁷ dopamin düzeyinde çok hızlı ani artışa sebep oluyor ve son derece bağımlılık ya-

195- S. Lane, D. Tcheremissine ve diğerleri, "Acute Effects of Alprazolam on Risky Decision Making in Humans", *Psychopharmacology*, Berlin, 14 Nisan 2005.

196- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 104.

197- *Inside Job*, DVD belgesel.

pıyor. Kokain bağımlılığı daha çok sosyal statüsü düşük kişilerde görülüyor. Yapılan araştırmalar bunu doğruluyor.¹⁹⁸

Özgüveni düşük ve kendisini meslektaşları kadar başarılı bulmayan yatırımcıların da kokain kullanımına daha yatkın oldukları gözlenmiş. ABD'nin belli başlı borsalarında, özellikle de 1980'ler ve 1990'larda kokain kullanımının yaygın olduğu söyleniyor. İşlem katlarında ve seans salonlarında çalışan traderlar muhtemelen tükenmiş mü-kâfat sistemlerindeki dopamini yenilemek ve güçlendirmek, iş günü içinde güvenlerini ve motivasyonlarını artırmak için bu yola başvuruyorlardı.¹⁹⁹ Netice olarak nö-rokimya bilgileri gösteriyor ki, yaygın olarak aldığımız pek çok madde nöronların iletim yeteneğini ve finansal muhakemeyi etkiliyor, değiştiriyor. Yatırımcıların ve finans uzmanlarının yediklerinden içtiklerine kadar vücutlarına giren kimyasalların yatırım kararlarını nasıl, ne düzeyde etkileyebileceğini bilmeleri gerekiyor.

Waterloo Savaşı'nda (1813-1815) hem İngiltere'yi hem Fransa'yı finanse eden ve günümüzde dünyanın en zengini olarak kabul edilen, Türkiye'de de şubeleri bulunan HSBC bankasının sahibi Rothschild ailesinden Nathan Mayer Rothschild'a atfedilen bir söz vardır: *"Top sesleriyle al, trompet sesiyle sat."*²⁰⁰

Ünlü finans spekülâtörü George Soros şöyle der: *"Yatırım yapmak eğlenceliyse ya da zevk alıyorsanız, muhtemelen para kazanmıyorsunuzdur. İyi yatırım sıkıcıdır."*

198- D. Morgan, K. Grant, H. Gage, "Social Dominance in Monkeys: Dopamine D2 Receptors and Cocaine Self-Administration Nature" *Neuroscience* 5: 2002, s. 169-174.

199- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 105.

200- E. S. Browning, "Keeping Cool Amid Global Strife", *Wall Street Journal*, 17 Temmuz 2006.

Sonuçta kazanmak için duygularınızı kontrol edin, aklınızı kullanmak istiyorsanız beyninizi aktif tutun. Bunun için de:

- 1- Aklınızda tutma oyunu oynayın.
- 2- Kelime oyunu oynayın. Endişelenmeyin, banyo yaparken bile oynayabilirsiniz.
- 3- Hafızanızı güçlendirmek için evinizde hayali on köşe oluşturup buraları sembollerle hatırlayın.
- 4- İşitme testi yaptırın.
- 5- Topu havaya atıp tutun. Bu tür aktiviteler beynin görsel, dokunsal, el-göz koordinasyonu merkezlerini güçlendiriyor.

Davranış finansı *“kendi ayakları üzerinde”* yükselmeye devam ederken, nörofinans hâlâ bebeklik dönemini yaşamakta. Fakat nöro geribildirim, beyin yönelimli koçluk, eğitim paradigmaları, *“finansal kişilik tiplmesi”* gibi nörofinansın bizlere sunduğu araçlar çok hızlı bir şekilde gelişiyor. İlerlemenin önündeki en önemli engel, gerek araştırmaları yürütecek gerekse bunları yatırıma uygulayacak eğitimli yeteneklerin şimdilik az olması. Bir diğer engel de taşınabilir, rahat ve ekonomik nörobilim teknolojilerinin halen mevcut anlayışı. Nörofinansın, beynimizin birbiriyle etkileşim halinde milyonlarca iş sürecinden kaynaklanan ve psikolojik yasalarda kök salmış son derece temel ve etkili bir gücü var.²⁰¹

Nörofinans-nöroekonomi insanların nasıl seçim yaptığını araştırmak için nöroloji, ekonomi, finansman ve fizyo-

201- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 433.

lojiyi birleştiren, karar verme, risk değerlendirme, diğer insanlarla ilişkiler gibi olaylarda beynin rolünü inceler.

e- İnsan Vücudunda 24 Saat İçinde Neler Olur?

Çok sayıda araştırmadan derlediğim kadarıyla, insan vücudunun 24 saati özetle şöyledir:

Saat 00.00: Hücreler kendini yeniler. Yağlar parçalanır, saçımız uzar.

01.00: Ağrılar artar, konsantrasyon düşer.

02.00: Tuvalet ihtiyacı en azdır. İdrar torbası dinlenir.

03.00: Nefes almanın en zorlaştığı zamandır.

04.00: Ölüm riski en yüksek zamandır. Kalp atışı ve tansiyon düşer, kadınlar doğumu en çok bu saatlerde yapar.

05.00: Kemikler güçlenir. Büyüme hormonları en yüksek seviyeye çıkar.

06.00: Seks dürtüleri artar. Kadınlarda hamile kalma şansı yükselir. Erkeklerde testosteron seviyesi artar.

07.00: Kramplar girer. Kas sıcaklığı en düşük seviyededir.

08.00: Kalp krizine dikkat.

09.00: Enerji artar. Metabolizma en hızlı çalıştığı saattir.

10.00: Mantık iş başında. Konsantrasyon ve mantıklı düşünme yeteneği vücudun salgıladığı glikoz sayesinde en yüksek seviyededir.

11.00: Hastalıklara açığız. Bağışıklık sistemimizi ayakta tutan akyuvarların en az aktif olduğu bu saatte hastalanma riski en yüksek seviyeye çıkar.

12.00: Felç alarmı. Kan basıncının en yüksek düzeyde olması sebebiyle damar tıkanıklığına bağlı felç riski çok yüksektir. Felç sabah 6 ile öğle 12 saatleri arasında diğer saatlerden % 50 daha fazla görülür.

13.00: Toksinlerin atılma zamanı. Vücudumuzda üre oluşumunun olduğu saat. Böbreklerin en çok çalıştığı bu saatte zehirli maddeler atılır.

14.00: Dinlenme zamanı. Olimpiyat rekorlarının en çok bu saatte kırıldığı tespit edildi.

15.00: Günün en mutlu saati. Mutluluk hormonu bu saatte zirve yapar.

16.00: Adrenalin tavan yapar. Egzersiz yapmak için en uygun zamandır.

17.00: Kaslar güçlenir. Parmaklarımızdaki küçük kasların gün boyu aralıksız çalıştıktan sonra en güçlü olduğu saatte.

18.00: Yorgunluk başlar. Vücudumuzun yorulmaya başladığı bu saatte kaslarımız güçsüzleşir. Midemiz en çok bu saatte asit salgılar. Bu sebeple ülser ve gastrit ağrıları da artar.

19.00: Hayat tatlanır. Havanın kararmaya başlamasıyla vücudumuz uyku hazırlığı yapar. Melatonin hormonu salgılar. Vücudun rahatladığı bu saatler tat alma hislerimizin en kuvvetli olduğu zamandır.

20.00: Karaciğerin en çok çalıştığı saat. Karaciğer enzimlerinin en çok salgılandığı bu saatte alkolün vücudumuzdaki etkisi de azalır.

21.00: Bu saat acı verir. İnsanların acılarını en çok hissettikleri saattir. Vücudumuzdaki acıyı önleyen endorfin hormonları çok az salgılanır.

22.00: Bağışıklık artar. Bağışıklık sisteminin en iyi çalıştığı saattir. Bu sistemi ayakta tutan hormonlardan "interleukin 1" artmaya başlar.

23.00: Kaşıntılar başlar. Alerjiye karşı en duyarlı olduğumuz saattir. 23.30 civarında uyku getiren melatonin hormonunun en fazla salgılandığı görülür. Uykuya daldıktan on dakika sonra kalp atışlarımız ve beynimizin çalışması zayıflar. 25 dakika sonra ise derin uykuya dalarız.

3- DAVRANIŞ EKONOMİSİ VE FİNANSI

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, fertlerin şuuraltı düzeyindeki önyargılı veya taraflı düşünme eğilimleri aynı çizgiye geldiğinde bir farklılık kırılması yaşanıyor ve piyasa fiyatları birdenbire öngörülebilir hale geliyor.²⁰²

Eylül 2008’de patlak veren ve ABD’den Avrupa’ya bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik-finansal kriz çok ciddi tepkilere ve psikolojik faktörlere etki etmiştir. 21. yüzyılda artan negatif küreselleşme ve neoliberal kapitalizmin merkeze koyduğu bireycilik, önce ben anlayışı, sadece para merkezli düşünen ve insani değerleri hiçe sayan maksimum kâr mantığı ve internet gibi faktörler, yüz yıllık paradigmayı değiştirerek, liberal politikalar eşliğinde, Adam Smith’ten bu tarafa belki de çağın en bencil toplumunu-insanlığını oluşturarak yeni bir paradigmaya sebep olacak ve böylelikle eski kanaatkâr toplum (mesela, Türk toplumu) yerini daha çok gelir isteyen bir toplum psikolojisine bırakacaktır. Bu durum ise ekonomi ve finansın kararlarında hadisenin davranışsal, psikolojik, nörolojik tarafının önemi daha da artıracaktır.

Eylül 2008 krizinden bu yana üzerinde durulması gereken ana husus; bilimsel devrimlerin ekonomi biliminin çehresini değiştirmesi ve böylelikle yeni bir paradigmaya doğru kaydırmasıdır.

Kim ne derse desin, kalıplaşmış iktisat teorileri şimdilik geçerliliklerini korusalar da, artık yerlerini daha çok pratiğe dayalı, daha komplike ve daha fazla sonuca gidebilen alan-

202-Richard L. Peterson, a.g.e, s. 417.

lara bırakmaktadırlar. Değişim kaçınılmazdır ve istikamet davranış ekonomisi ve finansıdır. Bu ise iktisat biliminin önemini ve kalitesini artıracaktır. Yeni ekonominin momentumunu ise internet, esnek üretim, pazar ağlarının genişlemesi ve ulaşılabilirliği artıracaktır.

Ekonomi alanında Waterloo Savaşı'ndan (1813-1815) itibaren ivmesini giderek artıran, Washington Konsensüsü'nden (1978) itibaren son 30 yıla damgasını vuran ve gelecekte de ekonomilerin temel yapıtaşı olacak para piyasalarının ve türev piyasaların hızla tırmanan küresel hegemonyası ile küresel finans oligarşisinin Yeni Dünya Düzeni odaklı ilgisi yeni ekonomik dönemin fark yaratan en önemli unsurlarıdır. Yeni ekonomik dönem, para ve finansal sermaye piyasalarının ivmesini giderek artıracığı, birbirine entegre bir görünüm sergileyecektir. Bu durum çözülmesi zor, çok daha kompleks ve bilginin en önemli çıktısı olacağı bir yapıdadır. Yeni ekonomik dönem, Sanayi Devrimi'nden beri kabul gören geleneksel metotları farklılaştırmış ve günümüzün yeni bakış açısını ve yeni ekonometrik, davranışsal parametre üzerine oturan boyutunu kazandırmıştır. Kuantum ve davranışsal ekonomi, nörofinansın getirdiği yeni bakış açısı neoliberal kapitalizmin artık kabul ettiği kaos teoremi ve kelebek etkisi gibi teoremler küresel ekonomi ve küresel finans sistemini yeniden şekillendirip yeni bir yapıya evrilmesine yol açacaktır.

Davranış ekonomisi ve finansı ve nörofinans yeni dönem ekonomisinin teorilerinin getirdiği nihai noktardır. Temelinde dini inanç, felsefe, psikoloji, nörokimya, nöroloji ve nörokuantoloji yatmaktadır. Ekonomi ve finansal kararlar artık davranış finansı ve nörofinans ile laboratuvara girmiştir.

67 yıl önce yapılan Bretton Woods Antlaşması'nda, altına dönüştürülebilen tek para biriminin ABD doları olmasına ve diğer ülke para birimlerinin değerlerinin dolara endeksli hale getirilmesine karar verilmesiyle birlikte dünyanın rezerv para birimi olan Amerikan doları; Eylül 2008 küresel krizinin baş göstermesiyle, devletin ekonomideki rolünden, iktisat teorilerine kadar pek çok yapı ve kurum tarafından sorgulanmaya başlamış, krizden çıkış için ABD hükümetinin finansal kurtarma ve teşvik paketleri adı altında milyarlarca dolar dağıtmasına ve doların diğer para birimleri karşısında değer kaybetmesine sebep olmuştur.²⁰³

Görünen o ki, dünyanın süper gücü konumundaki ABD gibi bir ülkenin para biriminde meydana gelen bu tarihi rekor düşüş, sadece ekonomik sebeplere bağlanamaz. Ekonomik nedenlerin yanında, büyük ölçüde belirsizlik ortamı, güvensizlik, endişe ve beklentilerin negatifleşmesinin psikolojik sonuçları da sözkonusudur.

Fizik, matematik teorileri, kaotik ve kuantum teorileri her hâlükârda iktisadi olaylara farklı bakış açıları ve açıklama yöntemleri getirmiş olsalar da, iktisadi sistemin temel yapıtaşı olan insan ögesinin karmaşık yapısını açıklamada bugüne kadar yetersiz kalmışlardır.

İnsan hem fizyolojik, hem psikolojik açıdan var olan biyolojik ve kimyevi katalizörlerle varlığını sürdüren bir canlıdır. Yukarıda zikrettiğimiz teoriler, yeni teoriler insanın psikolojik/ davranışsal yönünü tam manasıyla açıklayamamış, ekonomik ve finansal karar alma süreçlerinin temelinde yatan ana etkenleri somut olarak ortaya koymada yetersiz kalmıştır.

203-A. Ünal, Ü. Övenç, *"Bir Rezerv Para Birimi Olarak Dolar: Dünyü, Bugünü, Yarını"*, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Der., 2009, s. 4.

İşte bu noktada devreye, insan psikolojisi odaklı, psikolojik, davranışsal, nöroekonomi temelli deneysel iktisadi/finansal akımlar girmiştir.

Ekonomi ve psikoloji bilimlerinin temelinde insan yer almaktadır. Davranışsal ekonomi psikoloji ve ekonomi biliminin sentezidir. Artık ekonomik ve finansal analizlerde psikoloji biliminden de yararlanılmaktadır.

İktisat bilimi, temelde insanı konu edinmesine rağmen, psikoloji faktörünü ve insan davranışlarını son yıllara kadar analizlerine dahil etmemiş, iktisadi birey olarak sınırlandırdığı “homoeconomicus” modelinin ötesine geçememiş, sonuçta da gerçek hayatta karşılaşılan gerçeklikler ile teorilerde varılan sonuçlar birbiriyle uyum sağlamış, tutarsız kalmıştır. Bu tutarsızlık insan tabiatının bir neticesidir. Çünkü insanlar fert fert çeşitli dışsal uyarılara karşı duyarlıdır ve farklı uyarılar karşısında birbirlerinden çok farklı tepkiler vermektedirler. Bireyler kendilerini insan yapan dini inanç, gelenek, görenek, kültürel, sosyal, toplumsal ve bütün diğer kişisel değer yargılarından, karakteristik özelliklerinden bağımsız değildirler.

Bu sebeptendir ki, son 300 yıldır da görüldüğü gibi insanın ekonomik-finansal karar ve tercihleriyle ilgilenen iktisat bilimini, insan davranışlarını ve bu davranışların sebeplerini inceleyen psikoloji biliminden tamamen soyutlayarak ele almak, hakikaten varılan neticelerin gerçekliğini ütöpik kılacaktır. Zira gerçek hayatta insanların fert fert sergiledikleri ekonomik davranışlar ve finansal kararlar ile tamamen bir paradoks hali teşkil etmektedir.

“Buradaki temel paradoks, aslında homoeconomicusun mental muhasebesinin içerisinde yaşadığı topluma ait kaotik şartların çevresinde kararlarını sürekli bir biçimde etkilemekte olan frak-

talların ve en önemlisi biyolojik ve psikolojik gerçekliklerinin göz ardı edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.”²⁰⁴

Nitekim psikoloji bilimi insan ögesinin davranış biçimlerini ve davranışlarına yön veren temel unsurları kendisine konu edinmekte; ekonomi bilimi ise sözkonusu bu insan davranışlarından “*ekonomik davranış*” ve “*finansal davranış*” kapsamına giren faaliyetleri; bir başka söyleyişle fertlerin ekonomik ve finansal kararlarını ve bu kararların sebeplerini kendine konu edinmektedir. Dolayısıyla, ekonomi ile psikoloji bilimleri arasında doğrudan bir ilişki olduğunu söylemek yanlış değildir.²⁰⁵

Öte yandan ihmal edilen diğer paradoksal değişkenleri ve etkenleri analize dahil etmede ise; fertlerin beyin ağlarındaki nörolojik dalgalanma ve aktiviteleri, aldıkları kararların biyolojik temellerini somut veriler ile ortaya koymaya çalışan nöroekonomi bilimi devreye girmekte ve bu aşılmanın kilit noktasını oluşturmaktadır.²⁰⁶

Neoklasik iktisat ekolünün 20. yüzyılda iktisat bilimine hâkim olmasıyla birlikte psikoloji biliminin iktisadi analizlerdeki izdüşümlerinin azaldığını ve neoliberalizm akımıyla birlikte tamamen ortadan kalktığını görüyoruz. Fizik, matematik ve mühendislik bilimleriyle işbirliği kurulmaya çalışılan ekonomi yazınında psikoloji, sosyoloji ve nöroloji bilimleri dışlanmıştı. Neoklasiklerin ekonomi bilimine en büyük katkıları “*marjinal fayda*” olmuş olup, “*hedonist psikoloji*” varsayımları çerçevesinde geliştirilen psikoloji-iktisat sentezine bir örnektir.

204-Haldun Soydal, “*Yeni Ekonomi-Kuantum Nöroekonomi*”, s. 97.

205- M. Rabin, “*Psychology and Economics*”, *Journal of Economic Literature*, Volume 36, 1998, s. 15.

206- Haldun Soydal, a.g.e, s.87.

Mikroekonomik birimlerde yapılan analizlerin yanında, makro boyutta da psikoloji biliminden faydalandığı görülmüyor. Mesela, Irving Fisher²⁰⁷ para yanılışı-miktar teorisi paradoksunu inceleyerek, algı ve yanılma kavramlarına ilk kez değinirken, John Maynard Keynes fertlerin spekülasyon vb. psikolojik güdülerini doğrultusundaki tercihlerinin makroekonomide meydana getirdiği izdüşümleri incelemiş ve psikoloji bilimini iktisadi analizlerine dahil etmiştir.

Keynes'ten sonra ekonomik teorilerdeki anaakım rasyonalite olmuş; Paul Samuelson ile zirve yapan "paretocu dönüşüm" neticesinde, rasyonel seçimler prensibi iktisat teorilerinin temelini oluştururken, psikolojik gerçeklikler ekonomik analizlerden elimine edilmiştir.

İkinci Dünya Harbi'nden sonra 1950'lere ulaşıldığında ise rasyonel seçim teorisi risk ve belirsizlik alanlarına mevzu olmaya başlamıştır. Mikro temelli ve rasyonel beklentiler literatürü, ampirik ve psikolojik temelli Keynesyen makroekonomik kabullerin yerini almıştır.²⁰⁸

Artık iyice açığa çıkmıştır ki, neo-klasiklerin iddia ettiği gibi bireyler rasyonel davranış göstermemektedir. En iyi ihtimalle bu durum "sınırlı rasyonellik" olarak kabul edilebilir. Zira fertler kararlarında her daim akılcı değil, aksine genellikle hissi ve tecrübeleri doğrultusunda davranışlar sergilemektedirler. İnsanlar çok sayıda ve çok çeşitli uyarıların etkisi altında, adeta tam bir alıcı istasyonu gibi işlev

207- Hülya Eser ve Toigonbaeva, Devletkan, "*Psikoloji ve İktisadın Birleşimi, Davranışsal İktisat*", Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Araştırma Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.

208- L. Bruni ve R. Sugden, "The Road not Taken: How Psychology Was Removed From Economics and How It Might Be Brought Back", *The Economic Journal*, Haziran 2007.

görmektedirler. Araştırmalar gösteriyor ki, bireyler ekonomik hadiseler karşısında çoğu zaman rasyonel hareket etmemektedirler. Ekonomik ve finansal karar alma aşamasında etkisi altında kaldıkları çok çeşitli uyarıcı ve değişkenlere karşı birbirinden farklı biçimde veya bazı hallerde aynı olaya sadece kendi içsel mentalleri doğrultusunda farklı zamanlarda farklı tepkiler de ortaya koyabilmektedirler.

Nöroekonomik deney ve araştırmalar sonucunda, fertlerin mental hafızalarına kaydetmiş oldukları mental muhasebeleri ile hareket ettikleri; bunu yaparken de sınırlı bir rasyonalite ile davrandıkları ve hatta bazı hallerde irrasyonel davrandıkları ortaya konulmaktadır.²⁰⁹ Bireylerin ekonomik ve finansal kararlarında tahmin edilenden daha fazla irrasyonel davrandıklarına dair pek çok çalışmadan biri, Dan Ariely'nin *"Predictably Irrational: The Hidden Forces that Shape Our Decisions"*²¹⁰ adlı eseridir.

Bireyler, nesnelere bir değer atfederken veya zihinlerinde bir şeyin kıymetini tespit ederken, onları sık sık mantıksız temellere dayanan garip şekillerde kategorize etmektedirler ve davranışları üzerinde bu kategorizasyonların etkili olduğu anlaşılmaktadır.²¹¹ Bir başka ifadeyle, fertlerin eski hesapları zihinlerinde yer etmiştir ve karar verme aşamasında ekonomik finansal tercihler yapmak zorunda kalan kişiler, bu bilgileri hafızalarından geri çağırıp kullanmaktadırlar.²¹²

209- Haldun Soydal, a.g.e, s. 91.

210- Dan Ariely, *"Predictably Irrational – The Hidden Forces that Shape Our Decisions"*, Harper Collins, New York, 2008.

211- H. Usul, "Mental Muhasebe-Rasyonalite ve Mantık Yanılgıları", *SOBE Dergisi*, Sayı 4-5, Eylül 2006, Nisan 2007.

212- R. Thaler, "Mental Accounting and Consumer Choice", *Marketing Science*, Cilt 4, Sayı: 3, 1985.

Mental muhasebe nedir? Bireylerin ve hane halkının bilişsel süreçler ışığında değerlendirme organize etme gibi finansal faaliyetlerine mental muhasebe denir.²¹³ Bir başka tanımla, mental muhasebe, fertlerin dünyaları ayrı ayrı zihinsel hesaplara göre organize etme eğiliminin adıdır.²¹⁴

Mental muhasebe ile beraber diğer "aşırı güven", "aşırı iyimserlik, çerçeveleme" vb. psikolojik önyargıların birleşimi, riskin yanlış algılanmasına ve sonuçta alınan ekonomik kararlarda, bireylerin yüksek risklere, düşük kazançlara ve hatta kayıplara maruz kalmalarına sebep olabilmektedir.²¹⁵ Diğer taraftan piyasaların ve bireylerin bu psikolojik önyargılarının farkında olan gerçek veya tüzel piyasa profesyonellerince kolaylıkla manipüle edilebildikleri/edilebilecekleri ileri sürülmektedir.²¹⁶ Nitekim Eylül 2008 krizine giden süreçte küresel boyutta manipülasyonun gerçekleştirildiği iddiaları vardır.²¹⁷

Bir başka husus; ferdi psikoloji ekolünün kurucusu Alfred Adler'e göre, hatıraların kişilerin bugünkü davranışlarına etkisi önemlidir ve bireyler geçmişte yaşadıkları önemli hadiseleri yorumlarlar ve şahsiyetleri bu yorumların tesiri altında şekillenir.²¹⁸

213- R. Thaler, "Mental Accounting Matters", *Journal of Behavioral Decision Making*, Cilt 12, 1999, s. 183.

214- M. B. Karan, "Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi", Gazi Kitabevi, Ankara 2001, s. 178.

215- S. Döm, "Yatırım Psikolojisi", Değişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 118.

216- S.Y. Kandır, "Türkiye'de Yatırım Duyarlılığının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, Mayıs 2006, s. 17-20.

217- *Inside Job*, ve *FreeFall* DVD Film.

218- Ü. Çalık ve G. Düzü, "İktisat ve Psikoloji", *Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, ISSN: 1694-528X, Sayı 18, 2009, s. 11.

Risk algılaması, belirsizlik şartlarında karar alma, beklenen fayda, periyotlar arası (dönemler arası) seçim, rasyonellik vb. konuların ele alındığı davranışsal ekonomi Wagner tarafından; “ekonomik karar alma sürecinde, bilişsel bilimin uygulanması” şeklinde tarif edilmektedir.²¹⁹ Wagner’in davranış ekonomisini bu şekilde tarif etmesinin temel sebebi; davranışsal iktisat teorilerini etkileyen psikoloji bilim dalının bilişsel (cognitive) dal olmasıdır. Bu haliyle oyun teorisi, ekonomik güven, alturizm vb. alt kategorilere sahip olan davranış ekonomisi²²⁰ nöroekonomi ve deneysel iktisada da kaynaklık etmektedir. İktisadi ve finansal analizlere insana ait sosyo-psikolojik unsurların dahil edilmesini öngören davranış ekonomisi ile daha gerçekçi temellere oturtulmaya başlanan iktisat teorilerini açıklayıcı ve kabul edilebilir gücü artmaktadır.²²¹

Davranış ekonomisi teori ve modellerinin test edilmesi hallerine deneysel iktisat denir. Deneysel ekonomi, kısmen kontrol edilebilen laboratuvar ortamında karşılıklı etkileşen bireylerin karar ve davranışlarını inceler.²²²

Nöroekonomi alanında yapılan araştırmalar, insan davranışının tek bir süreç tarafından değil, birbiriyle sürekli etkileşim halindeki çeşitli alt süreçler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır.²²³

219- E. Angner ve George Loewenstein, “Behavioral Economics”, 2006, s. 2.

220- Hülya Eser ve Davletkan Toigonbaeva, a.g.e, s. 14.

221- A. Otto, M. C, “The Economic Psychology of Adolescent Saving”, University of Exeter, Doktora Tezi, Aralık 2009, s. 14.

222- M. Baç, “İktisadi Analizin Disiplinlerarası Uygulamalarında Durum ve Öngörüler”, Sabancı Üniversitesi, 2007, s. 20.

223- A. Sanfey, G. Loewenstein ve diğerleri, “Neuroeconomics: Cross-Currents in Research on Decision-Making”, *Trends in Cognitive Sciences*, 10:3, 2006, s. 109-116.

Nöroekonomi çalışmalarının bulguları; duyguların ekonomik ve finansal karar ve tercihlerde oldukça etkili olduğunu göstermektedir. Nöroekonomi ve nörofinans bulgulara göre, ekonomik ve finansal karar süreçlerine beynin değişik bölgelerinin katıldığı tespit edilmiştir.²²⁴

Araştırmacılar insan beynini ve ruhunu daha iyi anlamaya başladıkça, bireylerin parayla alakalı nasıl iyi ve kötü kararlar alabildikleri hususunda da bazı sürpriz ve önemli bulgular ortaya çıkıyor. Nörobilimin finansal yatırım faaliyetlerine uygulanmasına yönelik bir çalışma sahası olan nörofinans birkaç bilim dalını kapsıyor. Finans, psikoloji, ekonomi ve nörobilim uzmanları, fertlerin yanlış veya uygun olmayan kararları nasıl aldıkları gibi bazı genel sorulara cevap arıyorlar. Dahası, klinik psikologlarının, psikiyatrların ve nörologların son araştırmaları sayesinde, bazı "nöral" (sinirsel) önyargı eğilimlerinin terapi teknikleriyle düzeltilebileceğine şahit oluyoruz.

a- Matematik mi, Psikoloji mi?

Long-Term Capital Management (LTCM), Şubat 1994'te John Meriwether tarafından kurulmuş ve tarihin o güne kadar gördüğü en itibarlı hedge fonu faaliyetine başlamıştı. Meriwether'ın genelde traderları mahveden iki duyguyu, yani korku ve açgözlülüğü kontrol altında tutmak konusunda derin bir yeteneği vardı. Bu durum onu büyük bir hırsla bireysel menfaatlerin peşinde koşan herhangi biri kadar soylu kılmaktaydı.²²⁵ LTCM'nin ortakları arasında

224- H. Erkan ve C. Erkan, "Bilgi Ekonomisinde Paradigmatik Arayışlar: Ekonomide Bilişsel, Connectionist ve Computationalist Yaklaşımlar" *Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management* Volum I-I, I-II, Özel sayı 2006.

225-M. Lewis, "Liar's Poker", Penguin, New York, 1990, s. 15.

parlak akademisyenler ve başarılarıyla meşhur olmuş traderlar mevcuttu. Mesela ortaklardan Myron S. Scholes ve Robert C Merton, Nobel Ödülü kazanmış iki iktisatçıydı. Menkul kıymetlerin gerçek değerini ve makasları belirlemek için matematikten faydalanan şirket uzmanları, uyguladıkları modeller yanlış fiyatlama gösterdiğinde ise, zaman içinde gerçeğe döneceğine –başta Meriwetter olmak üzere şirket ortakları– inanırlardı. LTCM’nin lansmanında bütün zamanların en yüksek meblağı olan 1.25 milyar toplanarak rekor kırılmıştı. LTCM, sektör ortalamasının üzerinde, getirilerin % 25’ini komisyon olarak alıyordu. 1994’te fon kurulurken yatırılan bir dolar Nisan 1998’de komisyonlar düşüldükten sonra, net 2.85 dolar değerindeydi. Diğer traderlar LTCM’nin stratejilerini çözdükçe, hırs ve açgözlülükleri arttı ve daha büyük riskler alıp pozisyonlarını daha geniş bir alana yaydılar. LTCM Eylül 1998’de beş ay gibi bir süre içinde varlıklarının % 90’ını kaybetti ve toplamda 1.3 trilyon dolar gibi bir pozisyonla battı. Wall Street’in “ekeleri” ve FED, “bankaya hücum” hareketini tetiklememesi için “kelebek etkisini” önlemek gayesiyle yaklaşık 3 milyar dolarlık bir “piyasayı kurtarma” harcaması yaptılar. LTCM’nin çöküşü küresel finansal sistemin neredeyse yerle bir olmasına yol açıyordu.²²⁶

Gerek Wall Street çevrelerinde gerek basında yer alan haberlere göre, LTCM ile ilgili haber ve yorumlar, bu hızlı çöküşün temelinde psikolojik sebeplerin yer aldığını ortaya koyuyordu. Birkaç yıl süren başarı, hırs, açgözlülük, kibir ve azamet ortakların karar alma sistemine bir virüs gibi bulaşmış, iletişimlerini bozmuştu. Matematiksel deha yatırım

226- R. Loewenstein, *When Genius Failed: The Rise and Fall of Long Term Capital Management*, Random House, New York, 2000.

yönetiminde kısa vadede iyi performans getirebilirdi; ancak duygusal zekânın ikamesi değildi, psikolojik haleti ruhiyenin yerine de geçemezdi.²²⁷ Görülüyor ki, *“para tehlikede olduğunda duygular kolayca mantığın önüne geçiyor.”*

Finans tarihindeki batışlar gösteriyor ki, piyasa çılgınlıklarının odağı değişse de, spekülâtorlerin psikolojisi yüzyıllar boyunca belirgin biçimde aynı kalıyor. Nitekim, Samuel Clemens’in (bilinen meşhur adıyla Mark Twain) 1860’ları saran gümüş hummasında müthiş bir servet elde etmesinden, ünlü bilim adamı Sir Isaac Newton’ın South Seas (Güney Denizi) balonu patladığında başına gelenlere veya Hollanda’daki “lale soğanı” çılgınlığına kadar, hasılı finansın bilinen 800 yıllık tarihinde,

- bilimsel deha (Newton örneğinde),
- yaratıcılık ve beceri (Clemens örneğinde),
- matematik zekâsı ve Nobel Ödülleri (LTCM örneği),
- zevk coşkusu (lale soğanı örneği) finansal yatırım başarısızlıklarına karşı koruyucu duvar oluşturmuyor. Üstelik coşkulu övgüler ve başarı, fiili yatırım başarısını engelleyebiliyor. Yukarıdaki örneklerde olayın kahramanlarının ortak özelliği, uyarıcı sinyaller kendini gösterdiğinde dahi kendi görüşlerine aşırı güvenmeye devam etmeleri ve riskleri görmezden gelmeleridir.²²⁸ Burada davranış ekonomisi ve nörofinansın önemi ortaya çıkıyor.

North American Securities Administrators Association (NASAA), yani Kuzey Amerika Menkul Kıymet Yöneticileri Birliği desteğinde 1998 yılında yapılan bir araştırmada, rastgele seçilmiş 26 adet günlük işlem hesabı incelenmişti.

227- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 29.

228- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 33.

1998’de günlük işlemler için mükemmel bir yıl olmuştu. Ancak incelemeye alınan 26 hesaptan % 70’i (18 hesap) para kaybetmişti. Rapora göre, daha da can sıkıcı olanı, bu 18 hesabın hepsinin de % 100 “yıkım riski” ile gerçekleşmiş olmasıydı. Yıkım riski, bir hesabın değerlerindeki dalgalanmalar temelinde, bir sonraki sene boyunca iflas etme ihtimalidir. Öte yandan 26 hesabın sadece üçü kısa vadede kârlı alım-satım imkânı göstermişti.²²⁹

Raporda dahası da vardı. Çoğu yatırımcının kârını sınırladığı ve zararının büyümesine seyirci kaldığı sonucuna ulaşıyor ve “bunun sıfırı tüketmenin yüzde 100 garantili yolu olduğuna” dikkat çekiyordu.²³⁰

ABD’nin en büyük perakende döviz deaları olan Foreign Exchange Capital Markets (FXCM) Yönetim Kurulu Başkanı Drew Niv 2005 yılında şöyle diyor: “Dövizde günlük işlem yapan traderların % 15’i kârlıysa şaşarım.”²³¹ Yani kısa vadeli döviz traderları da günlük traderlar gibi para kaybediyorlar. Araştırmacılar şu sonuca ulaşmışlar: “Hisse senetlerinde aşırı al-sat ve eşlik eden işlem maliyetleri performansın zayıflamasında etkili oluyor.”

1975-1994 yılları arasında yatırım fonlarının performansını inceleyen bir araştırmanın sonucu, yatırım fonlarının, net kazanç düzeyinde piyasa endekslerinin % 1 altında kaldıklarını gösteriyor.²³² Yatırım fonu yöneticilerinin kararları

229- R. L. Johnson, “Day Trading: An Analysis of Public Day Trading at a Retail Day Trading Firm”, 1998- www.nasaa.org/searchable-riies/1405/day.trading/analysis.pdf

230- A. Few, “States Spearhead the Crackdown on Day Trading, but Is It Warranted”, Money.CNN.com, 1 Eylül 1999.

231- Wall Street Journal, 26 Temmuz 2005.

232- R. Wermers, “Mutual Fund Performance: An Empirical Decomposition Into Stock-Picking Talent, Style, Transactions Costs and Expenses”, *Journal of Finance* 55(4), Ağustos 2000.

şuuraltı düzeyindeki davranış eğilimleri sebebiyle zayıflıyor. Yine yatırım fonları, fon yöneticisinin aşırı miktarda alım-satım yapması sebebiyle düşük performans gösterebiliyor.²³³

b- Birey Kararlarında Mevsimlik ve Meteorolojik Etkiler

Bir başka unsur bireysel yatırımları şaşırtıcı düzeyde etkiliyor. Mevsimler ve meteorolojik faktörlerin farkındalığı bütünüyle azalttığı ve piyasa fiyatları üzerinde düşünülen-den daha etkili olduğu tespit edilmiş durumda. Bu unsurların yatırım davranışı ve davranış finansı üzerindeki kısa vadeli tabii etkileri altı alandan kaynaklanıyor:

Bulutlu havaya karşı gün ışığı
Uyku kalitesindeki bozulmalar
Aşırı sıcaklık düzeyleri
Ayın döngüleri
Elektromanyetik fırtınalar
Rüzgârın şiddeti

Uzun vadeli biyolojik etkiler ise mevsim değişmelerinde gün ışığının kademeli olarak artması ve azalmasıyla kendini belli ediyor. Ohio Eyalet Üniversitesi'nden Prof. Hirshleifer, 1982-1997 yılları arasında dünya çapındaki 26 borsa endeksini inceleyerek, sabah saatlerindeki gün ışığının hisse senedi kazançlarıyla bağlantılı olduğunu tespit etmiş.²³⁴ Prof. Hirshleifer, gün ışığının yatırımcıların ruh

233- M. Carhart, "On Persistence in Mutual Fund Performance", *Journal of Finance* 52, s. 57-82, 1997.

234- D. Hirshleifer ve T. Shumway, "Good Day Sunshine: Stock Returns and the Weather", *Journal of Finance*, Haziran 2003, 58 (3), s. 1009-1032.

hallerini ve davranışlarını olumlu etkilediğine ve iyileştirdiğine dikkat çekiyor. Bireyler ruh halleri ve keyifleri iyi olduğunda, yatırım pozisyonu alırken riskten daha az kaçınıyor ve risk alma eğilimine giriyorlar. Hâsılı araştırma sonuçlarına göre, mevsimlik etkilerle duygu bozuklukları (SAD) ve insanın biyolojik yapısından kaynaklanan duygusal değişiklikler ve duygu dalgalanmaları bireyin risk tercihlerini ve buna bağlı olarak da kitleler üzerinde yatırımcı davranışını değiştiriyor.²³⁵

Yapılan çalışmaların ortaya koyduğuna göre, finansal yatırımcıların duyguları ve motivasyonları genel olarak şuraltında gelişiyor ve karar almada oldukça etkili. Psikoloji alanında geliştirilen yeni araçlar ve nöroloji, nöroekonomi/nörofinans sahasındaki yeni teknolojiler, yatırımcıların duygusal önyargı eğilimlerinin derin psikolojik ve nörolojik kökenleri olduğunu gösteriyor. Wall Street Journal 2006 yılında *“Beyin Hasarlı Yatırımcılardan Dersler”* başlıklı bir yazı yayınlamıştı. Söz konusu yazıda *“beyni hasar görmüş traderların piyasalarda avantajlı olabilecekleri”*²³⁶ belirtilmekteydi. Yazı bir araştırmanın sonuçlarına dayanıyordu. Beyinlerinde oluşan bir lezyon sebebiyle DUYGUSAL olarak *“hissetme”* yeteneklerini kaybetmiş bireylerin bir yatırım oyununda böyle olacakları sonucuna ulaşmıştı. Araştırmayı Stanford Üniversitesi profesörlerinden Baba Shiv gerçekleştirmişti.

Kısaca özetlersek, davranışlarımızı etkileyen duygular beynin trafik lambalarıdır. Bir fırsatı veya tehdidi düşünür-

235- M. Kamstra, L. Kramer ve M. Levi, “Winter Blues: A SAD Stock Market Cycle”, *American Economic Review* 93 (1), Mart 2003, s. 324-343.

236- *Wall Street Journal*, “Lessons from the Brain-Damaged Investor”, 21 Temmuz 2005.

ken, duygularımız bize risk almamızın mı (COŞKU), temkinli bir adım atmamızın mı (KAYGI), yoksa durup geri çekilmemizin mi (KORKU) iyi olduğunu gösterir. Bunlar öncel duygulardır.²³⁷

c- Analitik Yargı ve Sezgi Sisteminde Beş Büyükler

Nobel Ödülü kazanmış olan Daniel Kahneman (Tel Aviv 1934), davranış finansının öncü teorisyenidir. Bireylerin mantıksız görünen risk yönetimi davranışlarını açıklamak için ekonomi ile bilişsel bilişimi birleştirmiş ve karar alma mekanizmasını yöneten iki ana nörol sistem olduğunu kabul etmiştir:

Analitik yargı, öncelikle mantık temeline dayanıyor.

Sezgisel sistem ise duygu temelinde harekete geçiyor ve hızlı çalışıyor.

Yüksek duygusal zekânın da bireylerin finansal yatırım başarısında etkili olabileceği yönünde görüşler var ve duygusal zekâmızı oluşturan beş temel duygusal yetenekten söz ediliyor:

Kendinin farkında olmak, yani öz şuur

Kendini düzenleme, organize etme

Motivasyon

Empati

Sosyal yetenek ve maharetler.

Para kazanmak, sadece sosyal bir tabu değil, parayla ilgili duyuların aleni konuşulması da rahatsızlığa sebep ola-

237- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 72.

biliyor. Birçok kişi bu tür sohbetlerde daha duyarlı hale gelebiliyor; zira birilerinin önünde konuşuyor olmak, şuuraltında saklı olan duyguların dışı vurulması, açığa çıkması manasına geliyor.

Profesör John Johnson ve Lewis Goldberg tarafından yapılan ortak çalışmada geliştirilen ve internette yayımlanan *“neo kişilik”*, *“kişilik özelliklerinin temeli: beş büyükler”* şu şekilde sıralanıyor:

1- Duygusal denge/nevrotik kişilik özelliğı:

Dağınık, kararsız veya kötümserdir, sinirlidir. (Yüksek derece)

b- Duygusal olarak istikrarlıdır. Rahat ve yumuşaktır. (Düşük derece)

2- Açık/açıklık kişilik özelliğı:

a- Yeni fikirleri denemeye ve yeni tecrübeler yaşamaya açıktır. (Yüksek derece)

b- Gelenekçi ve muhafazakârdır. Değışimi sevmez, devamlılıktan hoşlanır. (Düşük derece)

3- Dışa dönük kişilik özelliğı:

a- Girgin, iyimser ve sosyaldir. (Yüksek derece)

b- İçe dönüktür, genelde yalnız kalmaktan hoşlanır. (Düşük derece)

4- Sorumlu kişilik özelliğı:

a- Öz disiplini yüksektir; kolay memnun olmaz, organize dir. (Yüksek derece)

b- Dürtüsel ve dağınıktır. Yöntem belirlemede ve kural koymakta zorlanır. (Düşük derece)

5- Uyumluluk hali / uyumlu kişilik özelliği:

a- Başkalarıyla işbirliğine ve anlaşmaya değer verir, cömerttir. (Yüksek derece)

b- Kendi işiyle ilgilenir, genellikle başkalarının niyetinden şüphe duyar. (Düşük derece)

Beş ana kişilik özelliğinin hepsi bir araya geldiğinde, kişiliğimizin bütünü içinde birbirini dengeliyor ve birey olarak TARZIMIZI belirliyor. Bazı insanlar birkaç güçlü kişilik özelliğini birden barındırıyor. Bu özelliklere sahip olmamız, bazılarına ise olmamamız bizi iyi veya kötü bir insan yapmaz. Her ana öncülük gerçekte bir "dünyaya bakma" biçimidir. Beş ana kişilik özelliğinden bazıları finansal başarılarla yakından bağlantılıdır. Kişilik özelliklerinin bir noktaya kadar kalıtsal, yani genetik boyutu vardır.²³⁸ Beş büyükler olarak adlandırılan BEŞ KİŞİLİK ÖZELLİĞİ; nevrotiklik - dışa dönüklük - açıklık - sorumluluk - uyumluluk uzun ve detaylı araştırmalar sonucunda bulunmuş beş yaygın kişilik faktörünü veya boyunu ifade etmektedir. Beş büyükler teori olmayıp tanımlayıcı bir modeldir.

d-Duygular-Dürtü Kontrolü ve

Denetim Yanılsaması

Kişilik özellikleri ile alakalı olarak "*duygular*", "*duygulanım*", "*dürtü kontrolü*", "*denetim yanılsaması*" gibi hususlara da kısaca bakalım.

• *Duygular*: Duygulanımları tespiti yardımcı olan şuurlu deneyimler. İnsan korku hissettiği zaman korku duygusunu belirleyebilir. Bütün duygular duygulanım değildir ancak bütün şuurlu duygulanım tecrübeleri duygudur.

238- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 214-215.

• **Duygulanım:** Özellikle yüz ifadesi veya beden diliyle dışa vurulan duygu veya heyecan. Duygulanım, duyguyla alakalı zihinsel tecrübenin tamamını kapsar. Tutumlar, tercihler, duygular, sezgiler ve ruhi durum duygulanım süreçlerinin bir parçasıdır.

• **Dürtü kontrolü:** Kişinin dürtülerini, kaprislerini ve ani arzularını yönetme yeteneği.

• **Denetim yanulsaması:** Kişinin şansa bağlı olan bir sonucuk etkileyebileceğine inanması hali. Çeşitli seçim ihtimali söz konusu olduğunda, kişi o işte daha önce başarı kazanmışsa veya bildiği bir işse, erişilebilir bilgi çoksa ve kişisel olarak içindeyse denetim/kontrol ve yanılması olabilir.

• **Kayıptan kaçınma:** Bu teoriyi ilk ortaya atanlar Daniel Kahneman (2002 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi) ve Amos Tversky'dir. Beklenti teorisinde kayıptan kaçınma davranışı insanların kazanımlar elde etmektense, kayıptan kaçınmayı çok daha fazla tercih etme eğilimini ifade eder. Yapılan araştırmalar kayıpların insanları kazançların iki katı etkilediğini ortaya koyuyor.

• **Nöroekonomi,** ekonomik karar alma sürecinin beyinle ilgili temellerini inceleyen bilim dalı olup, nörofinans ise nörobilimin yatırım faaliyetine uygulanmasını içeren bilim dalıdır. Her iki bilim dalında da sık sık kullanılan "nöroplastiklik", beynin işleyişinin zaman içinde değiştiğine ilişkin genel kavramdır. Genelde bazı nörol yalakların sık veya daha çok kullanılması zaman içinde bağlantılarını da güçlendirirken, az kullanılması ise bağlantıların zayıflamasına sebep oluyor.

• **"Somatik"** bedenle alakalı iken, **"psikosomatik"** psikolojik kaynaklı bedeni rahatsızlık anlamına gelir. **"Sempatik"**

sinir sistemi” otonomik (otomatik) sinir sisteminin yarısı, fizyolojik tepkilerin tahriki ve aciliyeti ile alakalıdır.

• Ruhsal değer, duygunun iki kutuplu kavranmasıdır. Pozitif duygulardan negatif duygulara kadar uzanır. Nesnelerin, olayların, insanların, hedeflerin vb. kişinin hayat sahasında taşıdığı değeri ifade eder. Birey açısından çekici olanlar için POZİTİF, itici olanlar için ise NEGATİF DEĞERLİK ifadesi kullanılır. Kimyadaki manasına en yakın kullanımıyla başkalarının kişiliklerinin ödünç alınmasıdır. Bu manasıyla DEĞERLİLİK, kişinin kendine güvenini kaybetmesinden sonra kendi benliğinin yerine koyduğu ikameleri ifade eder.

• Savunma mekanizmaları ya da duygusal savunma mekanizmaları; ferdi anksiyeteye, yani sıkıntı-endişe-korku gibi olumsuz olayları öngörerek sıkıntı ve rahatsızlık duy-maya ve kendi içindeki veya dışındaki stres unsurlarına ya da tehlikelere karşı koruyan otomatik psikolojik süreçlerdir. Savunma mekanizmaları bir şeyin duygusal çelişkilere ve harici stres unsurlarına yönelik tepkisine aracılık ederek uzlaşırlar. Bazı savunma mekanizmaları, mesela yansıtma, bölme ve eyleme dökme gibi, neredeyse değişmez biçimde uyumsuzluk gösterir.

Davranışsal finasta, psikolojik bilgilere (enformasyon) dayalı stratejilerin yatırım içinde kârlılığı artırabileceği yapılan araştırmalarla görülmüştür.²³⁹ Yine yapılan araştırmalarda en iyi davranışsal stratejilerin uzun vadeli olduğu görülmüyor. *“Davranışsal değerlendirmeler müthiş bir performans üstünlüğü getirmeseler de çoğu fon yöneticilerinin her geçen yıl piyasanın altında kaldığı bir dünyada kişinin kendi eşi-*

239- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 418.

ğinin üstüne çıkmasına yardımcı olacak önemli bir anahtar sağlıyorlar.” Değer yatırımı veya momentum yatırımı gibi başlangıçta “davranışsal” oldukları düşünülen birçok yatırım stratejisi şu anda finansın bir parçası haline gelmiş durumda.²⁴⁰

- Değer yatırımı “*değer hissesine*” yapılan bir yatırımdır. Değer hissesi, temelindeki varlıklara veya kazanç potansiyeline göre ucuz fiyatlanmış hissedir. Değeri ölçmede genel olarak kullanılan üç analiz rasyosu vardır: 1- Fiyat/defter oranı, 2- Fiyat/kazanç oranı (F/K), 3- Fiyat/nakit akış oranı.

- Momentum yatırımı, üstün performanslarını zaman içinde sürdürecekleri düşüncesiyle son dönemde fiyatı artan hisseleri satın alma esasına (kabulüne) dayanan yatırım yapma tarzıdır. Akademik araştırmalar, alımdan önceki altı ayda değer kazanan hisse senetlerinde “*momentum etkisi*” olduğunu gösteriyor. Bu hisseler takip eden 6-18 ay süresince piyasanın üzerinde getiri sağlama eğilimi sergiliyor.

e- Davranış Finansı ve “Risk Algısı”nı

Kazanca Dönüştürmek

Ekonomi/finans dilinde korkunun en belirgin karşılığı “*risk algısı*”dır. Risk algısı yüksek olduğunda “*risk primi*” de yüksektir. İşte burada bireylerin önyargılı ve taraflı düşünme eğilimleri sebebiyle risk algısı genellikle gerçek riskten sapma gösterir. Yani;

a- Duygular: Korku düşük ihtimalli felaketleri abartılı tahmin etmeye sebep olur.

240- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 418.

b- Peşin iskontosu: Ani bir tehlike görme duygusuyla şu andaki küçük bir kazancı gelecekte alınacak daha büyük bir kazanca tercih etme.

c- Sürü davranışı: Yatırımcılar sinyal almak gayesiyle birbirlerini gözler. Çok sayıda yatırımcının başkalarını gözlemleyerek aynı tercihte bulunması.

d- Belirsizlik ve güvensizlik: Kamu tarafından yayımlanan istatistiki verilerin doğruluğu belli değildir. Muğlak veya şüpheli olma durumu... Çelişkili tutum ve duygular da dahil olmak üzere birkaç muhtemel mana veya sonucun bulunması... Belli bir sonuca ilişkin % 50 ihtimal...

e- Zararı çerçeveleme: Temerrüde düşmek fırsat değil risk olarak görülür ve risk algısını etkiler.

“Risk algısı”nı kazanca dönüştürmenin en kestirme yollarından biri risk algısını arbitrajlamak’tır. Arbitraj, menkul değerlerin/değerin bir piyasadan alınıp HEMEN bir başka piyasada satılması yoluyla aradaki fiyat farkından KÂR elde etme işlemidir.

Küresel makro yatırımın “papa”sı olarak tanınan, ABD-New Jersey merkezli hedge fon Folcon Management’ın yöneticisi Jim Leitner, şirketini kurduğu 1997’den bu tarafa yılda yaklaşık % 30 kazandığı bilinen bir finans uzmanıdır.²⁴¹ Leitner dövizde, risk algısındaki farklılıkların çoğu kez faiz oranı getirilerine yansıdığına işaret ediyor. Milli parası devalüasyon riski altındaki ülkelerin tahvilleri tipik olarak daha yüksek kazanç sağlıyor.

Peki, yatırımcılar devalüasyon riskini nasıl, hangi hal-

241- Steven Drobny, “*Inside the House of Money*” –Türkçesi: *Para Palas*, Scala Yayıncılık-, John Wiley and Sons, Hoboken, N.J, 2006.

lerde algılıyorlar? Yatırımcılar hükümetin politikasını ma-
saya yatırıyorlar ve;

1- Tahvil getirilerinde, hükümetin ödemelerinde temer-
rüde düşebileceğine inandıklarında,

2- Para arzını önemli ölçüde artırarak enflasyonu körük-
leyebileceklerine inandıklarında,

3- Borç harcaması gibi başka yollardan hükümetin milli
parayı devalüe edebileceğine inandıklarında devalüasyon
riski algılıyorlar.

Neticede dış borçlanma sebebiyle devalüasyonla ilgili
risk algısı yüksek olan ülkelerde tahvillerin faiz oranları
yükseliyor. Böylelikle risk primi de yatırımcılardaki korku
ve miyopluğun dinamik bir fonksiyonu olarak karşımıza
çıkıyor.²⁴²

Leitner'e göre, yatırımcıların potansiyel zararlardan
duydukları korku opsiyonların yanlış fiyatlanmasına sebep
oluyor. Opsiyon primleri gelecekteki fiyat aralığının (vola-
tilitesinin) tahminini, kısaca yatırımların risk algısını ölç-
meyi kapsar. Opsiyon belirli bir kıymeti belli bir vade ve
fiyattan, önceden alma ve satma hakkı veren sözleşmeler-
dir. Kontratı, yani sözleşmeyi elinde tutan/bulunduran kişi
sözleşmeye konu olan kıymeti ALMA veya SATMA hak-
kına sahip olurken, sözleşmeden kaynaklanan herhangi bir
yükümlülüğü yoktur. Opsiyonu SATAN (yazan) taraflar bu
işlem karşılığı PRİM geliri elde etmektedirler. Alıcının sa-
tıcıya ödediği tutara göre, yatırımcılar gerçekleştirdikleri
yatırımların kısa vadeli fiyat performansından aşırı derece
endişe duyuyorlar. Yatırımcıların gerek aşırı özgüvenlerin-

242- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 419.

den –özellikle yanlış ölçme– gerekse korkunun sebep olduğu miyopluktan avantaj sağlayacak bir tekniği de beraberinde getiriyor.²⁴³ İnsanların çoğunluğu piyasanın gelecekteki fiyat trendlerine ilişkin güven aralığını doğru tahmin edemiyor. Mesela finans müdürlerinin sadece % 32’sinin, hisse senedi piyasasının bir yıllık kapanışını % 80 güven aralıkları dahilinde doğru tahmin edebildiği anlaşıyor.²⁴⁴

“Expectations Investment” (Beklenti Yatırımı) 2001 yılında Michael Mauboussin ve Bernard Rappaport tarafından yayımlandı. İki uzman geliştirdikleri stratejide, yatırımcıların beklentilerindeki miyopluktan avantaj sağlanacağını anlatıyorlar: Uzun vadeli kurumsal nakit akışı trendleri ile yatırımcıların kısa vadeli nakit akışı beklentileri arasındaki farkın bir alfa kaynağı olarak kullanılabileceğini, pozitif alfa üretmek için başkalarının beklentilerindeki değişimleri çok iyi tahmin etmek gerektiğini savunuyorlar.

Çoğu yatırımcı farkında olmadan liderlerin, uzmanların ve “iyi giyimlilerin” tavsiyelerine gereğinden fazla değer veriyor. Sürü davranışı eğilimi özellikle kararlar daha karmaşık olduğunda ve/veya gelecek tahminleri belirsiz görüldüğünde ortaya çıkıyor. Buna mukabil azınlıktaki “karşıt yatırımcılar” sürünün dışında kalıyor ve “dışarıdan bakışın” nemasını topluyorlar. Öte yandan yatırım komitesi üyeleri uzlaşma yönündeki iç baskı sebebiyle konformist davranışa yöneliyorlar; bu ise onların kararları üzerinde kısıtlayıcı rol oynuyor.

243- S. Drobny, a.g.k.

244- J.M. Graham ve E.R.Ha vey, “Expectation, Optimism and Overconfidence”, *Working Paper*, 12 Nisan 2005.

f- “Onay Önyargısı” Tuzağı ve “Uzay Yolu” Dizisi

Jim Leitner alım-satım tarzını “kesinlikle duygulardan arınmış” diye tanımlıyor. “Zararlar beni etkilemiyor, çünkü kayıplarımı tamamen ihtimallerin yönlendirdiğini düşünüyorum. Yani bazen zarar edebilirsiniz. Bugün eşim piyasalarda nasıl bir durum yaşadığını asla bilmez.”²⁴⁵ Yatırımcıların pek çoğu, kendilerini sadece kendi inançlarını destekleyen bilgileri aramaya yönelten psikolojik bir eğilim olan “onay önyargısı” tuzağına düşüyor. “Pek az yatırımcı kendini ‘görüşünü onaylamayan belirtileri arayacak tarzda’ eğitiyor. Ben ise işlemlerimde görüşümü onaylamayan bilgilere bakmaya çalışıyorum. Bu çok zor bir uygulama ve kâğıdın niçin yukarı değil de aşağı gideceğini sorma hususunda kendimi sürekli eğitiyorum.”²⁴⁶

Meşhur “Uzay Yolu” televizyon dizisinin kurgulayıcısı Gene Rodderbery, ileri bir insan ırkı olarak sadece mantık temelinde kararlar almaya çalışan “Volkanları” tasarlamıştı. Yani bir nevi neoliberalizmin “rasyonel insan” profili ve “analitik düşünen” bireyler. Bu fikrin tipolojisi Uzay Yolu’nun yarı volkan karakteri Mr. Spock tarafından sembolleştirilmişti.

Volkanlar otokontrolü (öz denetim) son derece yüksek canlı varlıkların duygusal etkilerini bastırıyordu. Volkanlar, duygularının mantıklarını etkilemesini engellemek için meditasyon teknikleri ve zihni disiplin uygulamaktaydılar. Fakat insanlar gibi Volkanlar da, mantıklarıyla yaşamayı sürdürebilmek için duygularının etkisinden yüzde yüz kaçamıyorlardı. Bu sebeple de duygusal ve cinsi enerjilerini kanallize edecek ve güvenli bir şekilde boşaltacak ayin ritüelleri geliştirmişlerdi. Bunun için Volkanlar her sene sıkı gö-

245- S. Drobny, a.g.e, s. 42.

246- S. Drobny, a.g.e, s. 50-51.

zetim altında düzenlenen bir tören için periyodik olarak kendi gezegenlerine gidiyor ve bu ayinde bütün duygularını boşaltıyorlardı. Bunlara rağmen Uzay Yolu'nun bütün bölümleri rutin olarak soğuk Volkan mantığına karşı insan duygusunu uzlaşmacı bir şekilde haklı çıkararak bitiyordu.²⁴⁷

Ekonomik ve finansal karar alma mekanizmasında bütün mesele şudur: İnsanlar *"karmaşık duygularını"*, *"yumuşacık sezgilerini"* ve dış etkilere fazlasıyla açık *"nöro-akıllarını"* rasyonel bir karar alma sürecinde nasıl bütünleştirebilirler ve kazanabilirler? Küresel finans sistemini kontrol eden *"cebi derin bankerleri"*n ciddi manipülasyonları altında çalışan borsalar ve döviz (forex) piyasalarında nasıl kazançlar sağlanabilir?

ABD'nin Michigan Üniversitesi profesörü Li Feng, SEC'in (ABD'nin SPK'sı) 34 bin şirketin yıllık faaliyet raporuyla alakalı hazırladığı 10-k (SEC'in şirketlerle ilgili kapsamlı raporu) raporunda yer alan *"risk, riskler, riskli, belirsiz, belirsizlik, belirsizlikler"* gibi kelimelerin hangi sıklıkta kullanıldığını incelemiş. Sonuçta 10-k raporunda riskle ilgili kelimelerin sayısında büyük artış gösteren şirketlerin, riskle ilgili kelimelere daha az rastlanan şirketlere oranla senelik bazda % 10 daha düşük performans gösterdiklerini tespit etmiş. *"Yıllık faaliyet raporlarında riske güçlü vurgu yapılması, gelecekteki kazançlarının düşmesiyle bağlantılı. Yıllık faaliyet raporlarındaki risk duygusu gelecekteki getirilerin de habercisi olabilir."*²⁴⁸

247- J. Cohen, "The Vulcanization of the Human Brain: Neural Per-Spective on Interactions between Cognition and Emotion", *Journal of Economic Perspectives* 19, 2005, s. 3-24.

248- Li Feng, "Do Stock Market Investors Understand the Risk Sentiment of Corporate Annual Reports?", 21 Nisan 2006, -SSRN: <http://ssrn.com/abstract=898181>

g- “Değer Hisseleri” ve Momentum Stratejileri

“Değer hisseleri” temelindeki varlıkların (binalar, fabrikalar, donanımlar, patentler, marka ve pazara nüfuzu gibi) gerçek değerine, beklenen kazanç artışına ve nakit artışı potansiyeline oranla nisbi olarak ucuz sayılır. Piyasa verilerinin gösterdiğine göre, tespit edilen ilk anomilerden biri “ucuz” değer hisselerinin nisbi olarak pahalı “cazip” hisselerle oranla uzun vadede daha iyi kazanç sağlamasıdır. Amerikalı yatırımcı Warren Buffett en tanınmış değer hisseleri yatırımcısıdır ve bir hisse senedinin değerini ölçmede yaygın olarak şu üç finansal oran kullanılır:

- a- Fiyat-defter değer oranı
- b- Fiyat-kazanç oranı
- c- Fiyat-nakit oranı

Fiyat-defter değeri oranı, hissenin mevcut değerinin varlık değerine olan oranıdır. Bu oran düşükse, hisse senedi nisbi olarak pahalı değildir. Eğer “BİR”in altındaysa, hisse senedi bütün varlıklarının değerinden daha ucuza satılıyor demektir.

Değer hisseleri dünyanın bütün borsalarında daha yüksek getiri sağlıyor.²⁴⁹ Uzun vadede iyi kazandıran değer hisseleri elbette kısa vadeli yatırım aracı değil.

Peki, kısa vadede hangi yöntem kullanılarak kazanç maksimize edilebilirdi? Momentum stratejilerinden, yani yükselen hisse senetlerini daha yukarı taşıyan “fiyat momentumundan” faydalanarak daha yüksek getiri elde edilebiliyordu. Araştırmalara göre, son altı ay fiyatları yükselen

249- E. Fama ve K. French, “The Cross-Section of Expected Stock Returns” *Journal of Finance* 47 (2), 1992, s. 427-465.

hisse senetleri, takip eden iki sene boyunca piyasanın üzerinde kazanç sağlama eğilimini sürdürüyordu.²⁵⁰

“Fiyat Momentumu ve İşlem Hacmi” başlıklı 2000 yılında yayımlanan bir araştırma raporuna²⁵¹ göre, işlem hacmine önem önceliği veren üç momentum stratejisi öne çıkıyor:

1- *Erken aşama momentum stratejisi*: Düşük hacimli kazananları alıyor, yüksek hacimli kaybedenleri satıyor. Bu strateji dört yıl boyunca son aşama stratejisinin ve piyasa genelinin % 35 üstüne çıkıyor.

2- *Son aşama momentum stratejisi*: Yüksek hacimli kazananları alıyor, düşük hacimli kaybedenleri satıyor. Her iki strateji de bir yıl üstün kazanç sağlıyor. Ancak son aşama momentum stratejisi bir sene sonra piyasanın altında kazanç sağlıyor.

3- *Desteksiz momentum stratejisi*: Kısa vadede hızla tersine dönüyor. Fiyatlar bir haberle bağlantılı olmaksızın yükseldiğinde, bir sonraki ay boyunca ters yöne doğru, geri gelme eğilimi gösteriyor. Yani temelsiz fiyat yükselişlerinde fiyat momentumu tehlikelidir. Momentum stratejilerinde yüksek ciro daha kısa elde tutma süresi gerektirdiğinden işlem maliyetleri yüksektir. Ayrıca 2006 yılında Wall Street’te momentum stratejilerinin sendelediği görülüyor. Bu durum ise “cebi derin bankerlerin” manipülasyonlarını akla getiriyor.

Momentumun uzun zaman periyodunda ise üç beş yıl arayla ilginç bir TERSİNE DÖNME ETKİSİ sergileniyor.

250- N. Jegadeesh ve S. Titman, “Return to Buying Winners and Selling Losers: Implications for Stock Market Efficiency”, *Journal of Finance* 48 (1), 1993, s. 65-91.

251- C. Lee ve B. Swaminathan, “Price Momentum and Trading Volume”, *Journal of Finance* 55(5), Ekim 2000.

1926-1982 yılları arasında New York borsasında işlem gören bütün hisse senetleri üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre, en iyi performans gösteren 35 hisse senedi “kazananlar”, en kötü performans gösteren 35 hisse senedi “kaybedenler” portföyünde toplanmış. Takip eden üç senede “kaybedenler” portföyünün ortalama yıllık getirisi “kazananlar” portföyünün yaklaşık % 8 üzerinde gerçekleşmiş.²⁵²

h- Aktif Yatırım Yönetimi

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, AKTİF YATIRIM YÖNETİMİ, gerek FERDİ gerekse PROFESYONEL yatırımcılar anlamında genellikle KAYBEDEN bir sonuçla bitiyor. Özellikle bireysel yatırımcılar için risk yönetimi tek tek hisselerden oluşmuş bir portföye göre daha kolay olduğu için endeks fonlara yatırım daha uygun. Çeşitlendirilmiş bir portföy için farklı endeks türlerinin –sektörel, milletlerarası, döviz ve emtia– dengelediği bir sepet oluşturulabilir. Endeks fonları alıp uzun süre elde tutmak çoğu yatırımcı için kazancı en yüksek yatırım planıdır.²⁵³ Elbette inip çıkan fiyatlara sık sık bakmamak kaydıyla.

Wall Street’teki en tehlikeli iki kelime “*mali mühendislik-tir*” diyor şirket devralma uzmanı Wilbur Ross.²⁵⁴ Türev ürünlere ise, Warren Buffett’ın ifadesi ile “*finansal kitle imha silahları*” deniliyor.²⁵⁵

Esasen “*finansal mühendislik*” terimi, likidite oluşturma

252- W. De Bondt ve R. Thaler, “Does the Stock Market Ouerreact?”, *Journal of Finance* 40, 1985, s. 793-805.

253- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 427.

254- *Fortune*, 3 Eylül 2007, “The Most Dangerous on Wall Street.”

255- Warren Buffett, *Berkshire Hathaway Annual Report*, 2002.

ve piyasaların işlemlerini sağlama sürecinde EZOTERİK (gizli anlam ve bilgileri olan) finans araçları kullanarak risk algılarını ehlileştiren Wall Street matematik dehalarını çağrıştırmaktaydı. 1987-1996 yılları arasında önemli türev formlarının ön değerinde dünya çapında ortalama büyüme oranı senede % 40 civarındaydı ve bu oran daha sonraki yıllarda katlanarak artış gösterdi. Northern Trust'ta ekonomik araştırma müdürü olan Paul Kasriel, finans sektöründeki gelirin toplam ABD kurumsal gelirinin % 31'ini oluşturduğunu söyledi. Bu, Amerika'nın mali mühendislerinden elde edilen gelir, makine mühendisleriyle meydana getirilenden çok daha fazladır.²⁵⁶

LTCM, 1998 yılında milyarlarca doları kaybedip birkaç ayda battıktan sonra *"piyasanın mantıksızlığından"* dem vurmuştu. Ama Wall Street'in *"eke"*leri, Maynard Keynes'in *"piyasa gücünüzün yettiğinden daha uzun süre mantıksız kalabilir"*²⁵⁷ sözünü hatırlamak istemiyordu.

"Finansal mühendislik" orijinli sihirbazlık Wall Street'ten kurumsal ABD'ye yayıldı. Burada şirketler geniş kurumsal teşebbüslere imkân vermek için finans ve hesap tekniklerini kullanıyor, yeniden yapılandırma, müşterilerin erişimine açık finansı artırma, yeni teşebbüslere fon sağlama ve finansal riskten korunma yoluna gidiyorlardı. Şirketler önce iki üç dönem içinde kâra geçmek için *"YARATICI MUHASEBE"* oyunlarına yöneldiler, sonra da bunu hayat tarzlarına dönüştürdüler. İş Warren Buffet'ın sözleriyle simyacılığa dönüştü. Ancak simya batmaya mahkûmdur. Finansal simyagerler zengin olabilirler ama genelde o zen-

256- Gretchen Morgenson, "There's No Superhero in the Wings", *New York Times*, 11 Kasım 2007.

257- Ben Finkelstein, *"The Politics of Public Fund Investing"*, Simon and Schuster, New York 2006.

ginliğin kaynağı iş dünyasındaki başarıları değil saf yatırımcılardır.²⁵⁸ Kore Savaşı'nın büyük bölümünde ABD Başkanı Harry S. Truman'ın Savunma Bakanı olan Robert A. Lovett şöyle söylüyor: *"Doğru hüküm genelde tecrübenin sonucudur. Tecrübe ise yanlış hükmün."*²⁵⁹ Bir başka söyleyişle, *"karar veren insanların hata yapma eğiliminin tamamen kökleşmiş olduğunu kabul etmeleri ve bu eğilimlere karşı mekanizmalar geliştirmeleri gereklidir."*

Michael Porter'ın *"Beş Kuvvet"* adını verdiği sistemden esinlenerek şöyle bir çıkarımda bulunabiliriz:

İnsanlar bütün bilgileri değerlendirmeden önce verecekleri karara hazırlanıyorlar.

İnsanlar pek çok ilgi türü konusunda objektif olmakta zorlanıyorlar, çünkü soyut terimlerle baş etme konusunda çok başarılı değiller.

İnsanlar bir karara doğru harekete geçtiklerinde, hatalı olabilecekleri ihtimalini açık bırakmak yerine, kararlarının doğru olduğunu onaylayan niteliklere bakıyorlar.

İnsanlar kararlarını/fikirlerini test etmek için itiraz etmek yerine, bir grubun arzularına razı oluyorlar, özellikle de grupta liderlik rolünde güçlü biri varsa.

İnsanlar hatalarından olması gerektiği gibi ders çıkarmıyor, çünkü özgüven sıkıntısı yaşıyorlar. Başarısızlıklarını açıklamak için savunma mekanizmaları geliştiriyorlar. Zeki insanların hatalardan ders alma ya da hatalarını görme hususunda daha zayıf oldukları görülmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz *"beş kuvvet"*i tekrar inceleyelim:

258- Paul Carroll-Chunka Mui, *"Milyar Dolarlık Dersler"*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2011, s. 73.

259- Arthur Schlesinger Jr, *"Are we Trapped in Another Vietnam"*, *Independent*, 2 Kasım 2001.

i- Önceden Sonuca Varmak

Yapılan psikolojik araştırmalar, insanların bütün bilgileri-delilleri değerlendirmeden önce sonuçlara varmaktan-karar vermekten sakınmasının fiziksel olarak zor olduğunu ortaya koyuyor. Nasıl ki ilk karşılaştığımız insana dair “ilk izlenim” ediniyorsak, bir finansal yatırım kararı için de aynı izlenimi ediniyoruz. İlk izlenimler gibi ilk kararları/hükümleri silmek de oldukça zor oluyor. İnsanlar önyargılı olmama konusunda eğitim aldıklarında bile kendilerini daha yatırım sürecinin başlarında bir hükme ulaşırken buluyorlar. Sonra vardıkları hükme karşılık ilave bilgileri değerlendiriyorlar ama bu bütün bilgilere aynı şekilde eğilmek ve tüm deliller-göstergeler incelenene kadar her çeşit karara açık olmakla aynı değil. Mesela istihbarat birimlerindeki analistler üzerine yapılan bir araştırma, olağanüstü eğitimlerine rağmen, analistlerin hızla karar verme eğiliminde olduklarını ve sonra verileri o karara “bağlamaya” çalıştıklarını gösterdi.²⁶⁰ Dahası, klinik psikologlar üzerinde yapılan bir araştırma, çok kısa sürede teşhis olduklarını ve ek bilgilerin teşhislerinin/kararlarının üzerinde bir etki yapmadığını da ortaya koydu.²⁶¹ İnsanlar bir karara vardıklarında, o kararın dayandığı bilgilerin hatalı olduğunu öğrendiklerinde bile, o kararı değiştirmek zordur. Nitekim yapılan bir araştırmada, insanlara sahte bir başarı hissi verildi. Sonra doğrusu söylendi. Ancak onlara becerilerini tekrar değerlendirmeleri söylendiğinde, katılımcılar yine kendilerini en az ilk sorulduğundaki kadar iyi hissettiklerini belirttiler, hem de yanlış şartlar altında.²⁶² İn-

260- Richard J. Heuer Jr, “*Psychology of Intelligence Analysis*”, Government Printing Office, 1999.

261- Nassim Nicholas Taleb, “*The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*”, Random House, New York 2007.

262- Phil Rosenzweig, “*The Halo Effect and the Eight Other Business Delusions That Deceive Managers*”, Free Press, New York, 2007.

sanların muhtemel bütün bilgileri değerlendirmemelerinin bir sebebi psikologların “*elverişlilik yanılgısı*” adını verdikleri olgudur; yani insanlar genelde “*elverişli*” olan bilgi veya fikirleri hatırlıyorlar. Elverişlilik yanılgısı aynı zamanda, ham veriler gerçeğe daha yakın bir resim sunuyor olsa da, anlatım ve analogilere, istatistiksel bilgilerden daha çok tepki verdiğimiz manasına gelir. Analogiler insanları yanıltabilir. Sonuçlar korkunç olabilir. Mesela Robert Galvin, Motorola’nın yıkıcı Iridium projesini onayladı. Çünkü Motorola’nın büyük mühendislik projeleriyle gerçekleşen başarıları ona öyle yakındı ki, Galvin yatırımın negatif yönlerini düşünmek için pek zaman harcamadı. Iridium pek çok açıdan önceki projelerle benzerlik gösteriyordu ama yetmedi. Yaşanan tam bir elverişlilik yanılgısıydı.

“*Human Universal*” adlı antropolojik çalışmasında Donald Brown, “*mitleri*” evrensellerden biri olarak listeliyor ve insanları istatistiklerden ziyade hikâyelerin etkilediğini ve karar mekanizmasında hikâyelerin insanların içine işlemiş oldukları için çok etkili olduğunu belirtiyor.

Sonuç: Finansal kararlarınızda hikâyeleri dinlemekten çekinmeyin ama bunlara kanmadığınızdan da emin olun!

j- Soyut Kavramlar Karmaşası

Albert Einstein’ın bile soyut kavramlardan hoşlanmadığı belirtilir. İnsanlar soyut kavramlar konusunda rahat değildir. Gerçek dünyada mevcut olan bütün karmaşık ilişkileri ve finansal verileri işlemek sözkonusu olunca zihinlerimiz bize her türlü numarayı yapar.

Psikologların “*sabitleme yanılgısı*” dediği şey karar verme sürecini etkileyen problemlerden biridir. Mesela, bir

insana bir ile yüz arasında bir değeri tahmin etmesini söy-
leseniz, ama önce rastgele seçilmiş bir sayı verseniz, bu
onun tahminini büyük ölçüde etkileyecektir. Rastgele sayı
ve tahmin birbirleriyle hiçbir ilişkileri olmasa bile, rasgel-
diği düşük bir sayı düşük, rasgeldiği yüksek bir sayı ise
yüksek tahminler verir.²⁶³

“Sabitleme yanılgısı” yatırım stratejisi belirlerken mesele
oluşturur. Çünkü insanlar şuurlarında kendilerine sunulan
bilgi ve belgeler ışığında çalışmayı tercih ederler. Sunulan
bilgi ve belgelerdeki fikirlerin değerlendirmeye bile değip
değmediğini araştırmak-sorgulamak yerine işe koyulurlar.
Sabitleme yanılgısı, tahmin yürütürken geçmişe ait trend-
lerin gelecekte de aşağı yukarı aynı şekilde gelişeceğini var-
sayma eğilimi gösterdiğimiz manasına gelir.

Brown antropolojik çalışması “*Human Universals*”ta sa-
bitleme yanılgısını inceliyor. Genel veri “interpolasyonu”
denen bir şeyden söz ediyor. Bu, geleceğe ait muhtemel so-
nuçları tahmin etmek için doğrusal bir yaklaşım benim-
seme eğilimidir. İnterpolasyon pek çok şartta mantıklı
olabilir, ama doğrusal değil de hızla değişen kuvvetlerle
karşılaşan piyasalarda başarılı olması ile yok olması ara-
sında ince bir çizgi bulunan istikrarsızlığı ile yatırımcılara
yardımcı olmaz. Psikologların sağ kalma üzerine sabitleme
yanılgısı dedikleri husus, olan şeyleri hatırlamamızdır; ol-
mayan şeyleri hatırlamayız. Hep “*Meryem’e dua edip hayatta
kalanların hikâyelerini okuruz, Meryem’e dua edip ölenlerin
değil.*”

Ekonomi dünyasında risk almaya teşvik ediliriz, çünkü

263- Nassim Nicholas Taleb, “*Fooled by Randomness: The Hidden
Role Chance in Life and in the Markets*”, Random House, New
York, 2004.

“borsa-döviz-faiz üzerine bahis oynayan” kararlar alıp köşeyi dönenlerin hikâyelerini okuruz. Başarıya ulaşamayanların hikâyelerini okumayız. Çünkü onlar yanlış kararlar alıp kaybetmişlerdir. Veya *“The Millionaire Next Door”* (Yan Kapıdaki Milyoner) gibi kitaplar okur ve milyoner olmak için yatırım yapmaya odaklanırlar. Çünkü borsada yanlış bir hisse senedine büyük yatırımlar yapıp bütün birikimlerini kaybeden insanlar hakkında hiçbir şey okumayız.

Nassim Nicholas Taleb, *“Fooled by Randomness”* adlı kitabında *“ideallerin insanların düşünce yapılarını karıştırdıklarını”* söylüyor. İnsanlar çoğunlukla ideale uymayan verileri görmezden geliyor. Psikologlar, zihin oluklarımız yüzünden yeni fikirleri kavrama sıkıntısı yaşadığımızı söylüyorlar. İnsanlar beyinlerinde nöron ateşleyici tespitlere ulaşıyorlar ve bunlar neredeyse gerçek anlamıyla oluklara dönüşüyorlar. Belirli şeyleri sadece belirli şekillerde algılamaya başlıyoruz.²⁶⁴ Zihin oluklarına sahip olmanın kötü yanı, sadece onların farkına vararak onlardan kurtulmamızın mümkün olmasıdır. Bir zihin oluşunu düzeltmek zordur ve özel eğitim gerektirir.

k- Onay Yanılgısı

İnsanlar bir karara doğru ilerlediklerinde, kararlarını doğrulayan bilgilere bakıyor ve o kararla çelişen bilgileri görmezden geliyorlar. Onay yanılgısı öyle güçlüdür ki, insanlar, bütün dünya onların aptal bir karar verdiğini açıkça görüyor olsa bile, haksız olduklarını kabul etmek istemezler. Donald Brown, *“onay yanılgısı”*nın insanların içinde olduğunu söylüyor. Brown, *“Human Universals”* kitabında

264- Richard J. Hever Jr, a.g.e.

“zihin haritalarının” evrensel olduğunu, yani yeni bilgileri alıp beynimizde var olan haritaların içine yerleştirdiğimizi anlatıyor. İnsanlar, genelde yeni bilgileri orada çoktan var olanları test etmek için kullanmıyoruz.

1- Riayet Etme Eğilimi

Solomon Asch 1955 yılında *“riayet etme”* baskılarını anlatan bir dizi deneyin sonuçlarını yayımladı. *“Toplumumuzda bulduğumuz riayet eğilimi öyle yüksek ki, nispeten zeki ve aklı başında genç insanların beyaza siyah diyebilmeleri endişe vericidir. Bu bizim gidişatımıza yön veren değerlerimiz ve eğitim sistemimiz hakkında ciddi sorular doğurmaktadır”* diye yazan Asch yaptığı 128 psikolojik testte, deneklerin % 37 oranında arkadaşlarının etkisiyle yanlış cevap verdiğini açıkladı. Deneklerin çoğu şaşkın görünüyordu. Bazıları grubun geri kalanının yanlış cevap verdiğini hissettiklerini ifade ettiler, ama yine de onlara uymuşlardı. Denekler arkadaşlarının etkisinde kalmışlardı.²⁶⁵

Asch'in yolundan devam eden Stanley Milgram, meşhur *“otorite figürlerinin etkisi”*ne dair bir deneyi 1960 yılında gerçekleştirdi. *“Öğretmen”* ve *“öğrenci”* figürlü ve geribildirimin öğrenmeyi nasıl etkilediği üzerine bir deneyin yapılacağı deneklere duyuruldu. Her denek, deneyde yer alan bir aktörle eşleştirildi. Denek her zaman *“öğretmen”* rolündeydi ve duvarın öbür tarafındaki aktöre her yanlış cevapta elektronik şoku verecek bir düğmeye basması istendi. Sonra kendisine göstermek için, aktöre (öğrenciye) vereceği elektronik şokunun nasıl etki edeceğini anlatan 45

265- James W. Kalat, *“Introduction to Psychology”*, Thomson Wardsworth, Belmont, CA, 2005.

voltluk elektrik verildi. Test sırasında, deneğin yani öğretmenin basması gereken tuş, elektriğe çarpılmış gibi davranan insanların ses kayıtlarına bağlıydı ve gerçekte öğrenciye şok verilmiyordu. Elbette bu durumdan öğretmenin bilgisi yoktu. Deney sonucunda dehşet bir durum ortaya çıktı. “Öğretmen” haykırıışları, çığlıkları, yalvarmaları duydu ama hiçbirini her seferinde yanlış cevaba karşılık 300 volt seviyesinden önce pes etmedi. Üstelik deneyin başında 450 voltun öldürücü etkinlikte olduğu söylenmesine rağmen, deneklerin (öğretmenlerin) % 65’i 450 volt seviyesine kadar çıktı.²⁶⁶ Bu deneyde deneklere kişi başına 4.50 dolar ödenmişti ve insanların nasıl da üstlerine riayet ettiklerini çok acı bir şekilde gösteriyordu. Demek ki şu iki hususa dikkatlice bakmak gerekiyor.

Her bilim insanının söylediğine “cumburlop” güvenmeyin. Onun söylediği ve test ettiği hususun dışında kesinlikle bir başka şey yatıyordur.

İnsanların aklı, onlara arkadaşlarına uyum göstermelerini ve özellikle OTORİTE FİGÜRLERİNİN arzularına riayet etmelerini söyler. Asch’in deneyinde test gayet basitti, soruların cevapları açıktı ve deneğin, grubunun geri kalanıyla hiçbir tanışıklığı yoktu. Buna rağmen denekler gruba şaşırtıcı derecede riayet ettiler.

Bir kez daha düşünün; bir iş ortamında, finansal yatırım kararı vermeden önce konu karmaşıksken, cevaplar net değilken, üstelik bir grubu ve/veya grupları birbirine bağlayan ekonomik ve sosyal bağlar varken, görünür ve/veya görünmez baskının, hatta manipölasyonların ne derece yönlendirici ve korkunç olabileceğini düşünün.

266- Wikipedie entry for milgram experiment.

Yine Donald Brown, “*Human Universals*” adlı kitabında “*grup içi/grup dışı*”, “*sosyalleşme*” ve “*statünün*” bütün kültürlerde var olduğunu belirterek riayet etme eğiliminin insanların içinde olduğuna dikkat çekiyor.

“*Grup içi/grup dışı*” insanların kendilerini yakın hissettikleri insanlarla grup oluşturmaları ve grubun dışındaki insanlardan kaçınmaları anlamına geliyor.

“*Sosyalleşme*” ve “*statü*” ise insanların başkalarıyla olan etkileşimlerine ve grupları içindeki statülerine odaklandıklarını gösterir.

Davranış ekonomisi ve davranış finansı açısından baktığımızda; a) *grup içi / grup dışı*, b) *sosyalleşme* ve c) *statü*; bu üç ortak özellik ne kadar zeki ve kararlı olsalar da, yatırımcıları, traderları, brokerları, hâsılı her insanı bulundukları pozisyona göre üstten aşağıya doğru grubun arzularına riayete zorlamakta, yönlendirmektedir.

Bilim insanları “*riayet geni*” olan insanların bir araya gelip, tek başına kalmayı tercih eden insanlar üzerinde baskı kurmalarının daha ihtimal dahilinde olduğunu açıkladılar.

Genetik ve biyomühendislik doktora öğrencisi Beliz Fatma Kurtoğlu’nun yardımıyla edindiğim genetik bilgisine göre, ilginç genler var ve bunlar insanların davranışları üzerinde oldukça etkili. İşte onlardan birkaçı:

Boşanma sebebi kadının genleri: İsveç’in Stockholm şehrinde bulunan Karolinska Enstitüsü’nden bir grup bilim insanının çalışmasına liderlik eden Hasse Walum, “*oksitosun hormonunun bir versiyonu olan ve ‘A-allele’ adı verdiğimiz geni taşıyan kadınların, taşımayanlara göre boşanmaya daha meyilli olduğu ve evliliklerinde mesele çıktığı anlaşıldı*” dedi. Araştırma

evli 1.800 kadın üzerinde yapılan DNA çalışmasında ortaya çıkmış.

New York Üniversitesi'nden Justin Garcia liderliğinde bir grubun yaptığı araştırmaya göre, vücutta dopamin "hücumu" ihtiyacı bazı insanların eşlerine sadık kalmamasına yol açıyor. DRD4 geninin aynı zamanda alkol, kumar ve aldatma bağımlılığı ve diğer risk alınan davranış şekilleriyle bağlantılı olduğu belirtiliyor. Bu genin insanların daha liberal görüşlere sahip olmasına da sebep olabileceği belirtiliyor.

Essex Üniversitesi psikoloji bölümü başkanı Elaine Fox yeni bulunan bir genin, kişinin günlük stresle başa çıkma kabiliyetinin temelini oluşturduğunu ve bu gene sahip olmayanların, hayata daha karamsar baktığını ve depresyon gibi akıl sağlığını bozan hastalıklardan daha fazla mustarip olduğunu söylüyor.

Brown her kültürün liderlere saygı gösterdiğini belirtiyor. Peter Drucker ise çok güçlü liderler bulmak için hevesli olduğumuzu ifade ederek şöyle söylüyor: *"Yirminci yüzyılın en güçlü üç lideri Hitler, Stalin ve Mao'ydu."*²⁶⁷

m- Aşırı Özgüven ve Savunma Mekanizmaları

Araştırmalara göre, akılları insanlara, becerilerine aşırı güven duymalarını ve onlara aksini gösterecek girişimlere karşı direnmelerini söylüyor.

Harvard Business School'da yapılan bir deneye katılan öğrencilerin % 45'i, çok basit sorulara, doğru aralığın dı-

267- Rich Karlgaard, "Peter Drucker on Leadership", *Forbes.com*, 19 Kasım 2004.

şında cevap vermişti.²⁶⁸ İsveç'te nüfusun % 94'ü, İsveçli şoförler arasında ortalamadan daha iyi olduklarına inanıyor. Fransa'da erkeklerin % 84'ü sevgili olarak ortalamadan daha iyi olduğu iddiasında.²⁶⁹

Araştırmalar uzmanlara odaklandığında ortaya çıkan durum bir facia. Uzmanlar kendi alanlarında bile mükemmel olmadıkları halde, bunun farkında da değiller. MIT mühendisleri üzerinde yapılan bir yol projesi araştırmasında, hiçbir cevabın verilen aralıklarda doğru olmadığı görüldü. Bir başka ifadeyle, bütün uzmanlar kendi cevaplarına güvenmişlerdi ve hepsi yanlıştı.²⁷⁰

James Surowiecki *"The Wisdom of Crowds"* isimli kitabında şunları yazıyor: *"Hisse senedi seçimi, mal tercihi, klinik psikoloji gibi bir dizi alanda uzmanların hemfikir olma ihtimali % 50'nin altındadır. Yani uzmanların aynı kararı savunma ihtimalleri, farklı kararları savunma ihtimallerine eşittir. Daha endişe verici olan ise bir araştırmaya göre, medikal patoloji uzmanlarının yargılarındaki tutarlılık oranı sadece 0.5'ti. Yani aynı sonuçlarla karşılaşan patoloji uzmanlarının farklı bir fikir sunma ihtimali % 50'ydı. Uzmanlar da sosyal bilimcilerin hükümlerini 'derecelendirme' dedikleri şeyde son derece başarısızlar. Kararlarınız doğru bir şekilde derecelendirildiyse, hükmünüzün doğruluğuna dair bir hisse varırsınız. Ama uzmanlar da normal insanlar gibi şürekli haklı olduklarını iddia ediyorlar."* Yani araştırmalar uzmanların aşırı özgüven yaşamalarının, dünyanın geri kalanından daha muhtemel olduğunu gösteriyor. Sonuçta onlar uzman.²⁷¹

268- Nassim Nicholas Taleb, *"The Black Swan."*

269- Nassim Nicholas Taleb, a.g.e.

270- Charles Perrow, *"Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies"*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1999.

271- Chris Argyris, *"Teaching Smart People How to Learn"*, *Harvard Business Review*, Mayıs-Haziran 1991.

Yine Brown, *"Human Universals"* kitabında, her kültürün *"risk aldığı"* ortaya koyuyor. Her kültürde risk almak cesur ve hayranlık uyandırıcı bir meziyet gibi görülüyor. Bütün bunlar *"düşüncenin objektifliğine aşırı değer biçmek"* durumunu gösteriyor. Davranış ekonomisinde de insanların kötü risklere girmelerine engel olmak oldukça zor. İnsanlar başarısızlıklarından ders almak yerine şanssızlığı suçluyorlar. Exxon şirketi yöneticileri üzerinde yapılan uzun vadeli bir çalışma şunu gösterdi: *"Zayıf performansı gösteren bilişsel haritalar, çevreye dair çok daha fazla varsayım içerirken, iyi performansı açıklayan haritalar yöneticilerin eylemlerinin etkilerine dair varsayımlara daha çok yer verirler."*²⁷² Yani bir başka ifadeyle; bir şey ters gittiyse, yöneticiler iş ortamını, piyasaları suçladılar; doğru gittiyse bunun için övgü aldılar. Bir misal: Kurumsal satın almaların % 70'inin satın alınan şirketin hisse senedi değerini ciddi bir biçimde düşür- düşüğü pek çok araştırmayla ispatlanmış olsa da, araştırmalara göre, yöneticilerin dörtte üçü, kendilerinin görev aldıkları satın almaların başarılı olduğunu iddia ediyor.²⁷³

Psikolog Robert B. Dilts, üç ciltlik *"Strategies of Genius"* (Dehanın Stratejileri) adlı kitabında Einstein'ın bilimsel düşünme süreci üzerine şu yargıya varmış: *"Einstein, kelimeler ve matematiksel formüller yerine öncelikle görsel imgeler ve hisleri ile düşünmeyi istedi... Einstein'ın düşüncelerinin sözel ve matematiksel sunumu, yalnızca önemli olan yaratıcı düşünce gerçekleştikten sonra yapıldı."*²⁷⁴

272- Charles R. Schwenk, *"The Essence of Strategic Decision Making"*, Lexington Books, Lanham, MD, 1988.

273- Jeffrey Pfeffer ve Robert I. Sutton, *"Hard Facts, Dangerous Half-Truths ve Total Nonsense: Profiting from Evidence-Based Management"*, Harvard Business School Press, Boston 2006.

274- Abraham Pais, *"Subtle Is the Lord, The Science and Life of Albert Einstein"*, Oxford University Press, New York, 1982, s. 131.

Psikologlar, zamanımızın % 50'sini gündüz, % 8'ini ise uyurken gördüğümüz rüyalar ile geçirdiğimizi değerlendirmektedirler. Bu, insanların hayatlarının % 58'ini bilinçaltı imgelerin pasif algısı ile geçirdiği anlamına gelmektedir.²⁷⁵

Einstein bilimsel hünerini ve olağanüstü sezgisini duygusal deneyimler, “işaretler”, “imgeler”, hem “görsel” hem de “kaslarla ilgili” olan diğer elementler ile “bulanık oyun” adını verdiği şeye atfediyor ve şöyle diyor: “Bu bileşim oyunu üretken düşüncenin önemli bir özelliği olarak görünmektedir.”²⁷⁶ Einstein, ünlü İzafiyet Teorisi ile ilgili olarak da şunları dile getirmişti: “Bu düşünceler herhangi bir sözel biçimde gelmedi. Kelimelerle nadiren düşünürüm.”²⁷⁷

Gerçekte her insanın gizli yetenekleri vardır ve bu çoğunlukla en az yetenekli olduğumuzu düşündüğümüz alanlardadır. Analiz, tecrübe ve sıkı çalışma giderek artan bir gelişme sağlayabilir. Ancak eğer finansal yatırım dehanızın bütün gücünü ortaya çıkarmak istiyorsanız, bedeninize, hislerinize, zihninize odaklanmanızı sağlayacak, size ait basit sırrı veya hüneri bulmanız gerekir. Yani size ait “katalizörü”... İsterseniz, Einstein ne yapmış, bir kez daha okuyunuz.

“Zekâ faaliyetleri”, serebral korteksin altında daha derinde ve daha ilkel orta beyin bölgesinde bulunan yapılar dizisi olan Limbik sistem ile başlatılır. Bilim insanlarına göre, Limbik sistem saldırganlık, açlık, cinsellik ve ebeveyn içgüdüğü gibi temel güdüler yanında, duyguları da idare etmektedir. Limbik sistem, duyuşal izlenimler için yüksek

275- Arthur Asa Berger, “Daydreaming”, *Whole Earth Review*, Num. 75, 1992, s. 37.

276- Robert B. Dilts, “*Strategies of Genius*”, Cilt. II, s. 46-48.

277-Robert B. Dilts, a.g.e, s. 48-49.

hızlı bir işlemci vazifesi de görmektedir. Limbik sistem, bütün beş duyardan gelen girdileri ayıklar, analiz eder, sonuçları korteksin ilgili alanlarına gönderir ve geri gelen veriyi bir daha analiz için yeniden birleştirir. Çok hızlı geribildirim döngüsü içinde bunları tekrarlayan Limbik beyin, çevremizdeki dünyaya dair daha karmaşık bir geç-talt şekillendirir.²⁷⁸

Yapılan araştırmalarda, insan zihninin bilinç düzeyinde saniyede sadece 126 bit işleyebileceği ve insan konuşmasının sadece 40 bit olduğu, ancak duyularımızın saniyede 10 milyon bit girdide bulunduğu belirtiliyor.²⁷⁹ Bilinçaltındaki bütün bu girdiler ayıklanır, işlenir ve lüzumlu hallerde –bi-linçli serebral korteksten 80 bin kat daha hızlı işleyen Lim-bik beyinde– hemen hemen anında eyleme dönüştürülür.²⁸⁰ Limbik sistemin süper hızlı işlem yeteneği, bir keseli fare-nin dalışa geçen bir kartal saldırmadan bir saniye önce gü-venli bir yere kaçmasına imkân sağlar.

Zihnimiz her saniye 12 bitten yüzlerce kat bilgi içeren algı ile dolar. Deneyler, insan retinasının bir anda tek bir fo-tonu bile yakalayabildiğini ve burnun tek bir koku mole-külüne bile tepki verebildiğini göstermiştir. Bu anlık algılar sürekli beynimize akar, ancak bilinç düzeyine erişmeden önce bastırılır. Bu, belirli hallerde, beyin zedelenmelerinin algı yeteneğini neden olağanüstü derecede artırabileceğini açıklamaktadır. Ters bir etkiyle bu tür doku yaralanmaları “bastırma etkiye” kısa devre yaptırır ve daha fazla algıya

278- Kenneth M. Heilman ve Paul Satz, “*Neuropsychology of Human Emotion*”, Guilford Press, New York, 1983, s. 93.

279- R. Hainer, “*Rationalism, Pragmatism and Existentialism*” içinde, E. Glatt and M. Shelley, “*The Research Society*”, Gor-don and Breech Science Publications, New York 1968.

280- A.g.e.

sebebe olur. Mesela, Addison hastalığı olarak adlandırılan bir nöro-kimyasal dengesizliğin tat alma duyusunu 150 kat artırdığı bilinmektedir.²⁸¹ Benzer tarzda bir kısım beyin hasarına sahip kişilerin finansal yatırım tahminlerinde olağanüstü başarı elde ettiklerine daha önce değinmiştik.

Daha 1911’de nöroanatominin babası sayılan Santiago Ramon Y Cajal, sinaps adı verilen nöronlar arasındaki bağlantıların dehanın gerçek ölçütü olduğunu ve beyin gücünü belirlemede nöronların sayısından çok daha önemli olduğunu bulmuştu.²⁸² Öte yandan, California Üniversitesi Berkeley’den nöroanatomi profesörü Marian Diamond yaptığı deneylerle dehanın fiziksel mekanizmasının zekâ egzersizi ile oluşturulabileceğini göstermişti.²⁸³

n- Başarıya Giden Akış:

“Optimum Tecrübenin Psikolojisi”

Psikolog Mihaly Csikszentmihalyi “Flow: The Psychology of Optimal Experience” (Akış: Optimum Tecrübenin Psikolojisi) adlı kitabında şunları yazıyor: *“Kişinin en iyi anları, genellikle bireyin zor ve gösterilecek gayrete degecek bir şey için vücudunu veya zihnini son sınırlarına kadar zorladığı zaman gerçekleşir... Bu tecrübeler, mutlaka gerçekleştiği anda hoş değildir. En önemli yarışının ardından bir yüzücünün kasları ağrıyabilir, akciğerleri tükenebilir ve yüzücü yorgunluktan bayıl-*

281- *Intact Brain Filters Awareness*”, Brain / Mind Bulletin, Interface Press, Los Angeles, CA, Cilt: 2, Num. 16, 4 Temmuz 1977, s. 2.

282- Jose M. R. Delgado, *“Physical Control of the Mind: Toward a Psycho Civilized Society”*, Harper and Row, New York, 1969, s. 53.

283- Marian C. Diamond ve Arnold B. Scheibel ve diğerleri, *“On the Brain of a Scientist: Albert Einstein”*, *Experimental Neurology*, Cilt: 88, No.1, 1985, s. 198-204.

mak üzere olabilir. Ancak bunlar o yüzücünün hayatının en iyi anlarıdır."²⁸⁴

Bu durumda optimum tecrübenin akış durumu yeryüzünde cennete en yakın durumdur. Mihaly, akışın bizim için ne çok kolay ne de çok zor bir faaliyetle gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Eğer içinde bulunduğumuz faaliyet çok kolay olsaydı, canımız sıkılırdı. Eğer çok zor olsaydı sinirlenirdik. Buna mukabil doğru karardaysa, akış tepkisi payına düşeni öder. Zira bilim insanları, keyif almanın beyin gücünü oluşturmada kilit bir madde olduğunu bulmuştur. Zihin araştırmalarını ne kadar çok severek yaparsak, o kadar çok şey öğreniriz.²⁸⁵

Akış, zihinlerimizdeki sinyal gürültü oranını artırarak zihinsel yoğunluğu artırmaktadır. Çok zor bir finansal karar alma anında kendimizi ve/veya işimizi kaybetme veya yahut adına işlem yaptığımız gerçek ve tüzel kişileri zarara uğratma endişesi içinde hissederiz. Bu ve benzeri olumsuz duygular, bizi yaptığımız işten uzaklaştıran sürekli ve kuvvetten düşürücü zemin gürültüsü yaratır. Benzer şekilde bir iş çok kolay olduğunda insan zihni sıkılır ve kararsız bir biçimde işler. Bir kez daha yaptığınız işin net sinyali gürültü ile kirlenir. Finansal karar alma sürecinde zihinde, ahenk ve odaklanma kazandığında olağanüstü bir güce erişebilir. Yüksek bir hız, yetenek ve dayanıklılıkla akış içinde bulunan insanlar, karar alma sürecinde neredeyse Süperman gibidirler.

Psikolog Dr. Mihaly'nin çalışmaları sonucunda elde et-

284- Mihalyi Csikszentmihalyi, "Flow: The Psychology of Optimal Experience", Harper Perennial, New York 1990, s. 1 ve devamı.

285- Joannie M. Schrof, "Brain Power", U.S. News and World Report, Cilt. 117, Num. 21, 28 Kasım 1994.

tiği bulgulara dayanarak Success dergisinin Haziran 1991 sayısında yayımladığı diyagram, başarılı olmak için yüksek düzeyde bir akış durumuna erişmek ve o durumda kalabilmek için güvenilir ve önemli bir yol sunmaktadır.²⁸⁶

o- Yüksek Başarı Düzeyine Giden Bir Yolu Oluşturan Akışın Bileşenleri

1-Oyunculuk

- Yaptığımız işi, mesela karar verme sürecini, bir oyun gibi görün.
- Erişmeniz gereken hedefler, çözmeniz gereken meseleleri belirleyiniz.
- Yaptığınız işle alakalı kurallar ve mükâfatlar belirleyin.

2-Güçlü hedef

- Tıpkı oyun oynarken olduğu gibi, kendinize sürekli sizi çalışmaya, başarılı analizler yapmaya yönlendiren ruhi, sosyal veya entelektüel gayenizi hatırlatın.

3-Odaklanma

- İç dünyanızdan veya dışarıdan zihninizi dağıtan her şeyden kurtulun. Bütün dikkatinizi “oyuna” verin.

4-Sürece teslim olma

- Dikkatlice başlayın.
- Hedefinize erişmek için sizi strese sokacak bir süreci zorlamayın.

286- Success Dergisi, Haziran 1991.

- Sadece sürecin –normal olanın– tadını çıkarın.

5- Kendinden geçme

- Bu durum, daha önceki dört adımı geçtikten sonra ulaşılan durumun sonucudur.
- Ansızın ve hatta siz farkında olmadan gerçekleşecek, ancak hata olmayacaktır.

6- Zirve ve başarı/ üretkenlik

- Kendinizden geçmeniz, beceri, yaratıcılık ve enerjinin büyük kaynaklarını-kapağını açacaktır. Başarınız ve üretkenliğiniz ve yaptığınız işin niteliği, zirveye ulaşacaktır.

Şunu unutmayın: öğrenmek ve başarmak son derece kişisel bir eylemdir. Süreç kişiden kişiye değiştiği gibi, her birimiz öğrenmek ve başarıya eğlence katmak için kendimize özgü bir hünere sahibiz. Tek bir yöntem, her birey için işe yaramaz.

p- Küresel Finans Dünyasında Hayat

Pek çoğumuz biliriz veya televizyonlarda seyretmişizdir. Şayet bir dişi aslan kendi bölgesinde avlanan bir çitaya rastlarsa, genellikle onu öldürmek için elinden ne geliyorsa yapar. Veyahut eğer dişi aslan çita yavrularını görürse, çenesini yavruların boğazına geçirir ve sistematik bir şekilde yavruların tamamını boğarak öldürdükten sonra cesetlerini anne çitanın bulabileceği yer ve biçimde bırakır.

“*Lucifer*” ezoteriklerin, paganların sembolüdür. Howard Bloom, “*Lucifer Principle*” (Şeytan Prensi) adlı kitabında yukarıdaki vahşi acımasızlık ve sonucun tabiatı temsil etti-

ğini söyler. Onlara göre, insan da tabiatın parçası olduğuna göre, insanlar ve insanlar tarafından yürütülen iş dünyasında da benzer kurallar geçerlidir. Yani genlerin bir seti, her daim diğer gen seti üzerinde tahakküm kurmaya ve onun yerini almaya çalışmaktadır. Gerçekte fert fert yaratıklar, genellikle rekabet içindeki gen havuzları arasındaki güç mücadelesinin gözden çıkarılabilen “kuklalarından” pek fazlası değildir. Güçlü olan ayakta kalır. Bloom’a göre, bu dram dört milyar yıl önce başladı. Yine Bloom’a göre, Hristiyanlığın Roma İmparatorluğu’nda yayılması sadece 300 yıl sürmüş, komünizmin *Das Kapital*’in sayfaları aracılığı ile dünya çapında 1.8 milyar insana bulaşması ise 130 seneden az bir zaman almıştır.²⁸⁷

Günümüzde neoliberalizmin 30 yıllık uygulamasıyla, modern sömürgecilik yeryüzünün hemen her köşesini kaplamış olup bir nevi “*milli gücün azalan verim kanunu*”ndan bahsedilmektedir.²⁸⁸ İstisnası nükleer güç edinebilmiş Çin, Hindistan ve Pakistan’dır.²⁸⁹

287- Howard Bloom, “The Lucifer Principle: A Scientific Expedition into the Forces of History”, *Atlantic Monthly Press*, New York 1995, s. 101.

288- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 31.

289- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 31.

C- NEOLİBERALİZMDE MALİ PİYASALAR VE MANİPÜLE EDİLEN İNSAN TABİATİ

Kapitalizmin geleneksel düzene karşı kazandığı zaferin önemli bir bölümü, insanlara temel değerlerle alakalı düşüncelerini değiştirmekten kaynaklanmaktaydı. Kişilerin zorlanmadan davranış değiştirmelerinin tek şartı, neden değiştirmeleri gerektiğini anlamalarıdır. Bu durumda bile değişim yavaş gerçekleşir. Yeni fikirlerin yerleşip gelişmesi genellikle bir ya da iki kuşak gerektirir. Toplumların yavaş değişmesinin başlıca sebebi yeniliklerin kültür biçimlerine dahil olmasının gereğidir ki, bu da ifade ve tartışmayla oluşur. Kapitalist toplumlarda insanların ekonomileri sadece maddi konularla uğraşır sanmaları ve bunun sonunda bu alanda sadece maddi güçlerin etkili olduğuna inanmalarıdır. Halbuki ekonomiler, zihinlerinde bir fikir olmadan hiçbir teşebbüste bulunmayacak fertlerden meydana gelir.²⁹⁰

1950’lerde ABD toplumunun oturma odalarına bütün zamanların en büyük yeniliği ve psikolojik savaş oyuncağı televizyon girdi. Televizyonun mucidi Philo Farnsworth, mekanik dehanın tesadüfiliğini ispatlar. Çocukluğunu Utah eyaletinde, Beaxer County’de geçiren Farnsworth 12 yaşından itibaren elektrikle deneyler yapmaya başlamıştı. 1927’de televizyon görüntüsü iletmeyi başaran ilk kişi olarak, 60 düşey çizgiyle ileteceği görüntü için ABD dolarını seçmişti. Patent savaşında Radio Corporation of America’ya (RCA) yenik düşmesine rağmen vakum tüpleri, elektrik tarayıcı ve katot ışını dahil, 165 farklı cihaz daha icat

290- Joyce Appleby, “Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi”, Türkçesi: Ali Cevat Akkoyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 88.

etmişti. Farnsworth kapitalizmin yeniliğe bağımlılığının güçlü yönlerinden birinin en güzel örneğini sunar.²⁹¹

Derken 1960'larda pervaneli uçakların yerini jet motorlular aldı. Yenilikler televizyon ve uçak yolculuğu ile sınırlı kalmadı. 1967 yapımı meşhur *"The Graduate"* (Mezun) filminde, bir aile dostu mezuniyet partisinde, *"sana sadece tek bir şey söylemek istiyorum: plastikler"* diyerek filmin kahramanı üzerinden gelecek mesajı verir. II. Dünya savaşından sonra plastik ürünler patlama yaptı.²⁹² Hatta bütün dünyayı etkisi altına alan plastik/naylon çoraplar ve diğer ürünler Türk toplumunda da şöyle bir türküye esin kaynağı olmuştu: *"Evlenmeyin bekâr erkekler, naylon kızlar çıkacak."*

Verileri işlemek ekonomiye egemen olan dev şirketlerin karmaşıklığı sebebiyle, artık büyük önem kazanmıştı. IBM, Tom Watson Jr, bilgisayar iş hayatının günlük işlemleri arasına kattı. Artık kapitalizmin *"yaratıcı yıkım"*ı her alanda geçerliydi. *"Amansız devrim"* yeni dönem için ileri görüşlü bir isim bulmadan devam ederken, ABD yenilikçi şirket ve halka arz gibi şeylerin yeni bir dolar milyoneri kuşağı oluşturduğu yeni bir yer adı kazanmıştı: Silikon Vadisi.

1970'lerin başında, bir zamanlar istikrarlı, anlaşılır ve öngörülebilir olarak tanımlanan klasik kapitalist ekonomik ortam birden akışkan ve anlaşılmaz hale geldi. Sanayileşmiş ülkelerin üretkenliği 1970'lerin başında birden kesilmiş, sermaye *"okkalı"* kârlar edemez hale gelmişti. Chicago Üniversitesi iktisatçılardan Milton Friedman ve eşi Rosa'nın söyledikleri, 1940-1970 arasında bütün Batı dünyasında uy-

291- Joyce Appleby, *"Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi"*, Türkçesi: Ali Cevat Akkoyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul 2012, s. 315.

292- Walter G. Moss, *"An Age of Progress?: Clashing Twentieth Century Forces"*, New York, 2008, s. 2-23.

gulanan Keynesçi politikalardan farklıydı. Değişken enflasyon oranlarının belirsizliği artırması, kreditorlerin ve sabit gelirlilerin aleyhine çalışıyordu. İşsizlik artıyordu. Friedman, piyasanın en iyi bildiğini yapabilmesi için hükümet düzenlemelerinin, regülasyonların kısıtlanmasını önerdi. Böylelikle piyasa fiyatlar üzerinden katılımcılara basit, katkısız bilgiler iletecek, katılımcılar da bu bilgilere dayanarak ve kaynaklarıyla orantılı olarak en doğru kararları verecekti.

Artık klasik kapitalizmin “mantıklı seçici insan” figürünün üzerine Keynes’in düşürdüğü gölge kaldırılmış, Friedman veya monetarizmin “ekonomik insan” figürü piyasanın “görünmez eli”nin yanına oturtulmuştu. “Rasyonel insan”ın seçimlerine piyasa bol kepçe yardım elini uzatacaktı. Friedman’a göre, “rekabet hem tüketicilerin, hem de üreticilerin yararına çalışıyordu.” Bu görüşleriyle 1976 yılında Nobel Ekonomi Ödülü’ne layık görülen Friedman’ın fikirleri önce İngiltere Başbakanı “Demir Leydi” Margaret Thatcher tarafından İngiltere’de, arkasından “Kovboy Başkan” Ronald Reagan tarafından ABD’de uygulamaya kondu. Başkan Reagan, 1981’de “devletin büyüme sürecini durdurup tersine çevirmenin zamanıdır, ancak hükümeti daha işlek hale getirmek de şarttır” diyordu.²⁹³ Friedman mükâfatlara, ikramiyelere, makama, hâsılı servete boğuldu.

Friedman’ın görüşleri sermaye şirketleri başkanları ve siyaset yapıcılar üzerinde büyük etkiler yaptı!? Arkasından 1978 Washington Konsensüsü ile başta Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere dayatıldı. İlk kuralsızlaştırma (deregülasyon) dalgası gerek Cumhuriyetçi, gerekse Demokrat yönetimlerin desteğiyle 1978’den itibaren ABD’de uygulan-

293- Sheldon L. Richman, “The Sad Legacy of Ronald Reagan”, *Free Market*, Sayı. 10, 1988, s. 1.

maya kondu. Uygulama son sürat devam ederken, 1990'larda Japonya'nın durgunluğu, 1997 Güneydoğu Asya-Rusya-Türkiye krizi ve başka krizler birbirini takip etti ve Arjantin ekonomisinin 2000'de çökmesi ve Türk ekonomisinin 2001'de tam bir çöküş girdabına girmesi/sokulması, kamu harcamaları ve sınırlı devlet müdahalesinin fayda ve zararları konusunda Keynes-Friedman tartışmalarını iyice alevlendirdi. Keynes fikir çatışmasından üstün çıkarken, Friedman'ın reçetelerini uygulayan ülkeler –Türkiye dahil– bunun çok acısını çekti.²⁹⁴

Friedman işçi güvenliği, işe alma ve ev kiralamada ayrımcılığı, tüketiciyi korumayı topa tuttu. O toplumsal ve ahlaki faydalarını tartışmadan, bu tür müdahalelerin rekabet üzerindeki olumsuz etkisine dikkat çekiyordu.²⁹⁵

Bu ekonomi, işletme ve iş idaresi eğitimi görmüş MBA diplomalı, hırslı gençlerin bankalarda görev aldığı, bankalar ile kurumsal müşterileri arasındaki ilişkilerin de kırılmaya başladığı bir dönemi başlattı.²⁹⁶ 1980 ve 1981 tarihli iki kanun ABD'de tasarruf ve kredi kurumlarının muhasebe usullerini kolaylaştırdı ve ipoteklerindeki asgari peşinat oranını düşürdü. Yükleri azalınca daha hızlı hareket eden sermaye kuruluşları daha çok kredi verdi ve ABD'nin kişi, şirket, eyalet ve merkezi hükümet borçları 30 yıl sürececek bir akıldışı tırmanışa başladı. Daha 1990'ların başında, deregülasyon politikalarının uygulanmaya başlamasının

294- Joyce Appleby, a.g.e, s. 343.

295- Milton Friedman, "Noble Lecture: Inflation and Unemployment" ve Gary Becker, "After Ward: Milton Friedman as a Microeconomist", *Milton Friedman on Economics: Selected Papers* içinde, Universit of Chicago Press, Chicago 2007, s. 1-22 ve 181-186.

296- Edward Perkins, "The Rise and Fall of Relationship Banking", www.common-place.org.

üzerinden on yıl geçmeden, 700'den fazla tasarruf ve kredi kuruluşu sigortacılarını, yani ABD vergi mükellefi vatandaşlarını 100 milyar dolar zarara uğrattı, ama bu, müdahale karşıtı politikaları yavaşlatmadı.²⁹⁷ Roman yazarı Tom Wolfe, bu gidişat için "*Bildiğimiz kapitalizmin sonuna şahitlik ediyoruz*"²⁹⁸ tespiti yapmıştı, ancak kimse duymak istememişti. Neoliberal iktisat politikaları milyarlık kitleleri öyle bir girdabın içine çekmişti ki, mesele sadece işsizlik değildi. İş sahibi olanlar da geçim derdindeydi. "*Yetişkinlerin günde 2-4 saat çalışarak bütün nüfusu besleyebildiği 'ilkel' toplumlar ile en az 8 saat çalıştıkları halde aç ve evsiz kalanların sayısının her geçen gün arttığı 'ileri' toplumlardan oluşan bir dünya ortaya çıkmıştı.*"²⁹⁹

1- Kapitalizmin İki Bireysel Devrimi:

"Vajinal Ayaklanma" ve Finansal Spekülasyon

Kapitalizmde "*kadın hakları*" adeta vajinal ayaklanmaya dönüştü. Sayısız yeni ilaç ve tıbbi yöntem içinde iki tür ilaç, yani etkin doğum kontrolü ilaçları ve antidepresanlar kadın-erkek bütün fertleri ve topyekûn toplumu etkiledi, değiştirdi. Bunun manası, serbest piyasanın "*refah*" üretmekle meşgul olduğu sırada aynı zamanda, rahim ayaklanması olarak adlandırılabilir bir gelişmeyi başlatması, insanların hayatlarındaki seçenek sayısını çoğaltmasıydı. Batı'da ve Japonya'da kadınların daha az çocuk sahibi ol-

297- Joyce Appleby, a.g.e, s. 344.

298- Andrew Ross Sorkin, "A Bonfire Returns as Heartburn", *New York Times*, 24 Haziran 2008.

299- C. Levi-Strauss, "*Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji*", Türkçesi: Akın Terzi, Metis Yay., İst. Mart 2012, s. Arka kapak.

ması ve bazılarının hiç çocuk sahibi olmamasıyla birlikte, doğum oranları düşüyor. Bu durum kadın tabiatını anladığını düşünenleri sarsmıştır. 1970'lerin cinsel hürriyeti Batı'nın pek çok yerinde evlilik ve hamilelik pratiklerini ve bakış açılarını etkiledi. Mesela, içinde bulunduğumuz dönemde ABD ve Fransa'da doğan bebeklerin yarısı "*evlilik dışı*" olarak nitelendiriliyor.³⁰⁰ Bunun Batı'daki somut sonucu bekâr annelerin yaşadığı travmatik güçlükler iken, çocuklar için baba travması şeklinde tezahür etmiştir.³⁰¹ Institute for American Values'un (Amerikan Değerleri Enstitüsü) kurucusu ve başkanı David Blankenhorn, günümüzdeki babasızlık eğilimi ve bunun sebep olduğu kişisel ve sosyal kâbus hakkında şöyle diyor: "*Babasızlık, bu neslin en zararlı demografik eğilimidir. Toplumumuzdaki gerileyen çocuk refahının başta gelen nedenidir. Aynı zamanda, en acil sosyal meselelerimizi yönlendiren lokomotifdir. Eğer bu eğilim sürerse, babasızlık muhtemelen toplumumuzun şeklini değiştirecektir.*"³⁰² Rutgers Üniversitesi'nden David Popenoe ise şöyle diyor: "*Ulusça artan babasızlığımız, oluşmakta olan bir felakettir.*"³⁰³ Bir başka uzmanın değerlendirmesine göre, "*Baba olmayan ailelerden gelen pek çok çocuk, bir ilişkide yakınlık kurmada, kalıcı bir ilişki kurmada ya da hatta düzenli bir işi sürdürmede daha zorlanıyorlar.*"³⁰⁴

Dünyanın en büyük 20 ilaç şirketinden 12'si ABD'de, ikisi İsviçre'de, ikisi Almanya'da ve birer tanesi de İngiltere,

300- Joyce Appleby, a.g.e, s. 373.

301- Beth M. Erickson, "*Baba Özlemi Kayıp ve Var-Yok Babaların Ömür Boyu Süren Etkileri*", Türkçesi: Serpil Demirtaş, Dharma Yayınları, İstanbul 2004.

302- David Blankenhorn, "*Fatherless America: Confronting Our Most Urgent Social Problem*", Basic Books, New York 1995.

303- David Popenoe, "*Life without Father*", Free Press, New York 1996.

304- Barbara Defoe Whitehead, "*Dan Quayle was Right*", *Atlantic Monthly*, Nisan 1993 s. 55.

İsveç, Japonya ve Fransa'dadır. Bunlar 1980'ler ve 1990'larda sayısız yeni ilaç üretti. Bu ilaçların çoğu dünyanın yaşlanan nüfusunu hedef alıyordu ve depresyon ilaçları melankoliyi artık hayatın bir gerçeği olarak kabul etmek istemeyen kadın ve erkekler arasında son derece başarılı oldu. 1990'da, insan DNA'sındaki genleri belirlemek için milletlerarası bir gayrete dönüşecek olan insan genomu projesi başlatıldı. Proje insan DNA'sını oluşturan üç milyar kimyasal baz çiftinin dizilimini belirledi. Craig Venter adlı özel bir genetikçi rakip dizilim çabalarıyla yarışa tutuşunca, 15 yıl sürmesi beklenen proje 2003'te sona erdi. Genetik bilimi, çok sayıda ticari imkânla birlikte, tabii süreçlere müdahale edilmesine dair korkuları artırıyor.³⁰⁵

İkinci Dünya Savaşı sonrasında doğan sinerjinin 1973'te dağılması Japonya, ABD ve Avrupa'nın mali ve ticari istikrarında akışkanlığa ve dalgalanmalara sebep olmuştu.³⁰⁶

Kapitalizmin tenkitçileri bir sistem olarak kapitalizmin çökmesine yol açacak yapısal değişiklikleri ararlar. Ancak çoğu kez, kapitalizmin iki daimi özelliğini gözden geçirirler: a) yenilikçiliğin teşvik edilmesi, ve b) zenginliğin alıcılar nüfusuna sunduğu yeni zenginler türetme kapasitesi ve hayali. Kapitalizmin gelişmesinde utanılacak olan husus, dünya ülkeleri veya bölgeleri ile insanlar arasındaki kesin eşitsizliktir.³⁰⁷

Küreselleşme, Eylül 2008'den itibaren dünyaya hızla yayılan mali/ekonomik krizle birlikte insanlığa gerçek yü-

305- Joyce Appleby, a.g.e, s. 374.

306- Robert Brenner, *"The Economics of Global Turbulance: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005"*, Verso, Londra, New York 2006.

307- Joyce Appleby, a.g.e, s. 375.

zünü göstermiş oldu. Küresel finans elitleri ve onların "bobo"ları eliyle kurulan yüksek kâr beklentili serbest yatırım fonları ve türev tahvillerinden ABD gayrimenkul ipoteklerine dayalı kolay yıkılabilir bir yapı, 2007'den itibaren mesken fiyatlarının baş aşağı gitmesiyle çökuverdi. Likidite meselesi hızla ödeyebilirlik problemine dönüştü. Üstelik felaket adeta buyur edilmişti. Cleveland şehir meclisi 2002'de tefeci türü borç verme işlemleri sonucu yapılan haciz teşebbüslerinde aşırı faiz ödemelerinin yanı sıra, yüksek komisyon ve geri ödeme cezalarının belirtilerini görmüştü. Meclis bu tür uygulamaları durduracak bir karar çıkardı. Cleveland'ı Toledo ve Dayton takip edince Ohio bankaları harekete geçti. Bir yandan eyalet meclisinde lobi faaliyetlerini sürdürürken, diğer yandan kararnameye itiraz için mahkemeye başvurdular. Meclis lobi faaliyetlerini boşa çıkarmadı. Bu tür kararnameleri yasaklayan bir kanun çıkardı.

Eh! Ohio Yüksek Mahkemesi de çifte standart sergilemekten imtina etmedi. Daha önce onayladığı meclis kararını bu kez geri aldı ve kararnameleri bozdu. Arkasından devreye, ABD'nin bankacılık düzenleme kuruluşu "*Office of the Comptroller of the Currency (OCC)*" girdi. Eyaletlerin bile –bırakınız şehir meclislerini– milli boyutta faaliyet gösteren bankalara yönelik kararlar alamayacağını açıkladı.³⁰⁸

Bu olay, yasama ve yargı organlarının şirketleri ve sermaye kuruluşlarını Amerikan vatandaşlarından koruma yolundaki aşırı istekliliğinin ne ilk ne de son örneğiydi. "*Kapitalizm tarihi kendini tekrarlamaz, ama kapitalistler tekrarlar.*" Göstere göstere gelen felaketi önlemek için hemen hiç-

308- Michael Hirsch, "Mortgages and Madness", *Newsweek*, 2 Haziran 2008.

bir gayret gösterilmemiş olmasına rağmen, kriz patladığında pek az insanın şaşkınlık göstermesi kapitalizmin geliştirdiği bir özelliği ortaya koyar: gerçeği inkâr eden bir iyimserlik. Kapitalizmin Ruhu, çevresine güven yayan iş bilir satıcınınkinden farksızdır. Dümende kimse yoktur ve katılımcıların çoğu para kazanmanın yeni ve mümkün olduğu kadar kolay yollarını bulmaya çalışırken, kriz, panik, cinnet ve iflaslar kaçınılmaz olur.³⁰⁹ Ve daha önce “*serbest piyasaya*” karıştırılmak istenmeyen hükümetler kurtarıcı olarak davet edilir.

Aslında neoliberal iktisat politikaları bir krizden bir başkasına sürüklenmişti. Bu süreç; 1978 Washington Konsensüsü’nün daha onuncu yılı dolmadan, 1987 çöküşüyle başlayıp, çürük tahvil kriziyle, 1989’da tasarruf ve kredi sektörünün batmasıyla, Japon buhranı, 1997 Asya mali kriziyle, 1998 Rusya, 1998 Long-Term Capital Management trajedisiyle, 2000 yılında dot-com balonunun patlamasıyla, 2001’de Enron ve WorldCom’un çökmesiyle, 2001’de Türkiye ve Arjantin felaketleriyle ve nihayet 2008’de ipoteğe dayalı menkul kıymetlerin hızla değer kaybetmesiyle tarihin ilk küresel boyutta ve çok hızlı doruğa ulaşan krizine dönüşmüştü. Bu dönemde küresel finans sermayesinin elitleri ve onların bürokrasisini oluşturan “*bobo*”lar tuhaf kurnazlıklar icat ederek paralarından daha çok gelir elde etmeye odaklanmışlardı. Gerçekte LTCM hadisesi pek çok şeyin habercisiydi. Lehman Brothers’ın batmasıyla da tam anlamıyla bir travmaya dönüştü. Batmasına göz yumulamayacak cesamete ulaşmış olan devasa finansal kuruluşların sahibi elitler adeta meydan okumuştı. ABD’ye “Ya

309- Joyce Appleby, a.g.e, s. 416.

birlikte yüzeriz ya da birlikte batarız” diyorlardı. Bu o kadar açıkça yapılmıştı ki, “*Inside Job*” adlı DVD belgeseli seyretmek, onları anlayıp görmeye yeter. ABD hükümeti hızla müdahale etti. Sırasıyla Bear Stearns’ü ve onun finanse ettiği mesken kredisi şirketleri Fannie Mae ve Freddie Mac’i, sigorta devi American International Group’u (AIG) kurtarıırken, Merrill Lynch’in yangından mal kaçırır gibi Bank of America’ya satılmasına da aracılık etti.

Bankalar ve finans kuruluşları gelirlerini artırmada hiçbir sınır tanımıyordu. Sermaye şirketleri ortakların yerini aldı. Yöneticilerine bireysel sorumluluk almadan daha fazla riske girme izni verdiler. Aslında hikâyenin perde arkasında, Başkan Clinton’ın Monica Levinsky ile Oval Ofis’te yaşadığı gayri meşru ilişkiden dolayı suçlanması ve bu suçlamadan kurtuluşuna giden yol var. Bu yolun en önemli mihenk taşı, ticari bankaları yatırım bankalarından ayıran ve ticari bankaların şirket hissesi sahibi olmasını yasaklayan 1933 tarihli Glass-Steagall Kanunu’nun 1999’da iptalidir.³¹⁰ Netice olarak Başkan Kennedy’nin Amerika’sı çoktan bitmişti. Ülke siyasi ve hukuki düzenlemelerle ve dahası göz yummalarla bir “*hedge fund*” cumhuriyetine dönüşmüştü.

2- 2008 Finansal Krizinin Temelindeki İki

“Beklenmedik” Neden

Birincisi, daha 1970’lerde bir resesyonun 1930’ların Büyük Buhran mirasına şekil veren düzenlemeleri ortadan kaldırma isteği uyandırdığı zaman oluşan psikolojik altyapıdır.

310- Robert O’Harrow ve Brady Dennis, “Credit Ratings Woes Sent AIG Spiraling”, *Los Angeles Times*, 2 Ocak 2009.

Başını küresel finans elitlerinin çektiği iş dünyasının önde gelenleri, bir ekonominin dayanıklı hale gelmesi için katılımcıların hür iradesiyle ve çabuk hareket etmesi gerektiğini iddia ediyorlardı. Neoliberalizmin bu deregülasyon döneminin ABD ayağı, 1999'da Gramm-Leach-Bliley Mali Hizmetler Modernizasyon Tasarısı'nın Başkan Bill Clinton tarafından imzalanıp kanunlaşması ile tamamlanmıştı.³¹¹

Gerek Glass-Steagall Kanunu'nun 1999'da iptali gerekse 1999'da Gramm-Leach-Bliley Mali Hizmetler Modernizasyon Tasarısı'nın Başkan Clinton tarafından onaylanması küresel sermayenin önündeki bütün engelleri ortadan kaldırmıştı. Bir anlamda sonun başlangıcıydı. Her şey manipülasyona açık hale gelmişti. Daha Waterloo Savaşı (1813-1815) ile başlayan süreçte manipülasyon hususunda iyice tecrübe kazanmış olan sermaye çevrelerinin,³¹² bankaların, broker şirketlerinin, sigorta şirketlerinin ve genel olarak yüksekten uçanların elini rahatlatan söz konusu düzenlemeler, bankaların sigorta şirketleriyle birleşmesine izin verdiği gibi, yatırım bankalarını, mevduat bankalarına uygulanan pek çok kısıtlamadan kurtarmıştı.

Daha da önemlisi, yatırımcıların çeşitli tahvillere yatırdıkları paraları korumak için kullandıkları trilyonlarca dolarlık kredi temerrüt takasları gibi olağandışı yatırımları takip edilmekten kurtardığı gibi, banka müşterilerine gizlilik koruması sağladı. Tuhaf olanı, riski asgariye indirip yönetmek için geliştirilen bütün bu araçların, gerçekte SPEKÜLATÖRLERİ sistemle oyun oynamaya teşvik etmesiydi.³¹³ Kredi temerrüt takasları fertlerin yatırımlarını muh-

311- Joyce Appleby, a.g.e, s. 418.

312- David Icke, *"The Biggest Secret"*, Bridge of Love Publications, USA, 1999, s. 11.

313- Joyce Appleby, a.g.e, s. 418.

temel kayıplar karşısında dengelemek için yaptıkları bir sigorta biçimidir. İşte AIG, böyle bir imkânı değerlendiren spekülâtorlerin pek çok fiktif ipotek yatırımlarını sigortalama oyununun içinde yer almıştı. Sonra % 79.999 oranında kamulaştırıldı. Amerikan vergi mükelleflerinin paraları AIG üzerinden spekülâtorlere aktarıldı. Kamulaştırmada bir incelik var. ABD sistemine göre, % 80'in altındaki kamulaştırmalarda, aradan belli bir süre geçtikten, şirket kurtuluşa erdikten sonra mal, sahiplerine iade edilebilir. Açıkçası, *"kârlar şirket ortaklarına, zararlar Amerikan vergi mükelleflerine"* modeli AIG'de de işletilmişti.

İkinci sebep, Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'nun (Securities and Exchange Commission) 2004'te oybirliği ile aldığı karar mucibince, ABD'nin en büyük -aktifleri beş milyarı aşan- bankalarını, üstlenebilecekleri borç toplamını sınırlandıran bir düzenlemeden muaf tutmasıdır.³¹⁴ Sonrası çorap söküğü gibi geldi. Finansçılar bir dizi yeni ama riskli finansal yatırım yöntemleri geliştirdiler. Banka ipotekleri parçalandı ve türev ürünler, yani değerleri başka varlıklardan türetilmiş varlıklar oluşturuldu.

Bu arada yasama organları, yani ABD Kongresi, Wall Street lobicilerinin muazzam para-medya desteğiyle, söz konusu düzenleme sistemini parçalamakla meşguldü. Aynı zamanda küresel pazarın mahfillerine olağanüstü ölçekte bir para akışı oldu. Finansal varlıklar, reel sektör ekonomik faaliyetinden daha hızlı büyüdü. Güneydoğu Asya ülkelerinin tasarrufları Amerikan hazine kâğıtlarına yöneltilince, sonuçta faiz oranları önemli ölçüde -% 2-3'lere- düştü.³¹⁵

314- *New York Times*, "Agency's 04 Rule let Banks Pile Up New Debt and Risk", 3 Ekim 2008.

315- William Greider, *"One World Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism"*, Simon and Schuster, New York, 1997, s.

Wall Street bankerlerinin aradığı fırsat Amerikan mesken sektöründeki hızlı büyüme ile ortaya çıktı. Bir dizi riskli yeni mali yatırım yöntemi geliştirdiler.

2007 yılının sonundan itibaren New York borsasında başlayan aşağı trendde (Bear Market) akla hayale gelmedik hadiseler yaşandı. İlerisini göremeyen liberal politikacıların koyduğu esnek banka kurallarını istismar eden ve sadece kişisel hırsları ile hareket eden yöneticilerin piyasalara sürdükleri yüksek riskli toksik yatırım araçları ile finansal sistem çöktü.³¹⁶ Bütün dünya ülkelerine ve milyar dolarlık şirketlere ekonomi-finans dersi veren, danışmanlık yapan ve yatırım önerilerinde bulunan Wall Street'in dev finans kurumları, kendi kazdıkları kuyuya mı düşmüşlerdi, yoksa olanlar Yeni Dünya Düzeni'ne giden yolda şuurlu bir kurgunun-manipülasyonun neticesi miydi? Bu finansal tsunamide, emeklilik planıyla senelerce para biriktiren insanlar birkaç ayda onca yıllık tasarruflarının erimesine seyirci kalmak zorunda kaldılar.

2008'de bir milyon, 2009 yılı sonunda üç milyon Amerikalı evini kaybetti.³¹⁷

Kefalet anlaşmaları (Credit Default Swap-CDS) 2008 yılının başında 531 trilyon dolara ulaşmıştı. Aynı dönemde yerküredeki ülkelerin yıllık gayri safi hasılasının sadece 62 trilyon dolar olduğunu belirtelim.

316- Yılmaz Erolgaç, *"Küresel Krizi Yaratıcılar"*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2009, s. 11-12.

317- Yılmaz Erdoğan, a.g.e, s. 12.

3- AIG LİDERLİĞİNDE MANİPÜLASYONLAR

Wall Street'in çok tecrübeli milyarder spekülâtörü Carl Ican'ın bile ağzı AIG'den yanmıştı. Zor duruma düşen şirketlerin hisse senetlerini *"ölmüş eşek fiyatına"* alıp rehabilitasyondan geçirdikten sonra satan Ican, AIG'den para kaybetmişti. *"ABD'deki CEO'lar idare heyetine kendi adamlarını getirdiklerinden, hisse senedi sahiplerine karşı hiçbir mesuliyet hissetmiyorlar. Yönettikleri şirketleri her gün golfoynayarak felaketin eşiğine getirseler dahi, daha önceden yapılan sözleşmelerle şirketten milyonlarca dolar tazminat alarak ayrılıyorlar"* diye konuşan Ican'a göre, ABD'deki şirket yöneticilerini değiştirmek devlet yönetimini değiştirmekten daha zor ve Amerikan şirketlerinde demokrasi yok. Nitekim 16 Mart 2009'da AIG'de karmaşık türevleri düzenleyip şirketi batma durumuna sürükleyen dahi üst düzey yöneticilere 165 milyon dolar ikramiye dağıtıldı. Bu durum karşısında, Eylül 2008'den 2 Mart 2009'a kadarki dönemde ABD hükümetinden 180 milyar dolar borç alındı; ilk yardım olan 85 milyar dolarlık borcun da faizini silen Obama hükümeti hiçbir şey yapamıyor.

Oregon Senatörü Ron Wyden *"Amerikan halkının AIG konusunda aydınlatılması gerek. Halk bu adamların neden bu kadar dokunulmaz olduğunu bilmek istiyor"* dedi. AIG bu ve benzeri soruların devamlı sorulması üzerine yaptığı açıklamada, sigortalayıp garanti ettiği türev ürünlerin yükümlülüklerini yerine getirmek için ödemeler yaptığını duyurdu. AIG; Goldman Sachs'a 12.9 milyar, Deutsche Bank'a 11.8 milyar, Barclays'e 5.2 milyar, Merrill Lynch'e 6.8 milyar, Bank of America'ya 5.2 milyar ve diğer finansal kuruluşlara 120 milyar dolar ödemişti.

New York borsasından beş on adım ileride, Pine Street ile Pearl Street'in kesiştiği köşede 290 metre yükseklikteki gökdelenin adı "*American International Building*"dir. AIG'nin genel merkezi burası. Şirketin Asya merkezi Hong Kong'da 40 katlı devasa bir bina iken, Japonya'daki binası Tokyo'da bulunur ve değeri tam olarak bir milyar dolardır. Avrupa operasyonlarının merkezi Paris La Defense Caddesi'nde iken, Londra'daki binası Fenchurch Caddesi'nde bir gökdeldir. Ayrıca Porto Rico'da Marriot Otel'in ve ofislerin, Dubai'de ise ofis binalarının sahibidir.

Aralık 2007 tarihli Forbes dergisine göre, AIG'nin hisse senetleri küresel borsalarda işlem gören en güçlü şirketler arasında 18. sırada.³¹⁸

Cornelius Vander Starr tarafından 1919'da kurulan AIG dünyanın 130 ülkesinde sigorta ve finansal servisler satıyor. Boeing 747'leri kiralayan yeryüzünün en büyük leasing şirketine ve Londra Havaalanı'nın % 50'sine sahip. AIG ve bağlı şirketler, milletlerarası piyasalarda kurumsal ve ferdi müşterilerine ticari emlakta hayat sigortasına kadar her çeşit servisi veriyor. 2007'de satışları 110 milyar dolar ve şirketin net değeri 170 milyar dolardır.

Maurice Greenberg 38 yıldan beri AIG'nin başında ve Forbes'a göre net şahsi varlığı 3.2 milyar dolar civarında. Sigorta endüstrisinin Nostradamus'u olarak anılan Greenberg, bir taraftan dünyanın dört bir tarafında sigorta endüstrisinin lokomotifi olurken, diğer taraftan piyasaya yeni finansal araçlar sürdü.

"*Inside Job*" adlı belge de konuşan New York savcısı Eliot Spitzer, Ekim 2004'te sigorta şirketi Marsch and Mcle-

318- Forbes, Aralık 2007.

an'ın müşterilerini Ali Cengiz oyunları ile dolandırdığını ve iki şirketin primleri fiks ettiğini iddia edince, Greenberg'in şöhretine gölge düştü. Çünkü oğlu Jeffry Greenberg, Marsch and Mclean'ın genel müdürüydü. Sonuçta oğul Jeffry başkanlıktan istifa ettirildi ve Marsch and Mclean 850 milyon dolar ceza ödemek zorunda kaldı. Öte yandan federal ajanların yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, AIG vergi beyanlarında 1.7 milyar dolarlık manipülasyon yapmıştı.

Schumpeter, kamunun koruyucu kurumlarını yıkma eğilimi sebebiyle kapitalizmin kaderinin oldukça trajik olabileceğini ileri sürmüştür.³¹⁹ Gerçekten de, 2008 küresel mali krizine giden süreçte ABD'nin denetleme kurumlarının ve derecelendirme şirketlerinin yatırım bankaları ve ipotek çöküşündeki yolsuzluklar tam da Schumpeter'i doğrulayan örneklerdir. Bir başka örnek ise; son 30 yıldır uygulanan neoliberal kuralsızlaştırma ve aşırı özelleştirmelerin sebep olduğu ekonomik dalgalanmaların piyasanın iyi işlemesi için temel unsur olan disiplini ve hukuka saygıyı öğretecek orta tabaka-istikrarlı aileleri sarsmasıdır.

Bernard Madoff Nasdaq İdare Heyeti ve Aracı Firmalar Derneği'nin başkanı ve birçok şirketin idare heyeti üyesiydi. Oğlu Mark Madoff ise Securities Trading Association of New York'un başkanıydı. 2008 yılında Wall Street merkezli finansal kriz ABD'yi kasıp kavururken, Amerikan sermaye piyasası 12 Aralık 2009 günü Bernard Madoff'un 50 milyar dolarlık Ponzi oyunu ile sarsıldı. Madoff Musevi olduğu için, Yahudi vakıfları da onun fonuna en fazla yatırım yapanlar arasındaydı. Soydaşlarını aldatan Madoff'u Yahudi-

319- Joseph A. Schumpeter, *"Capitalism, Socialism and Democracy"*, 3. Baskı, Harper, New York, 1950, s. 61.

ler yerden yere vuruyorlar. Madoff'un kurbanları arasında Amerika'nın isim yapmış saygın Yahudileri, yönetmen Steven Spielberg, aktör John Malkovich, Ellie Wiesel, Mort Zuckerman gibi isimler var. Nasdaq borsasını kuran ve 1960 yılından beri Wall Street'in en saygın isimlerinden olan 70 yaşındaki Bernard Madoff federal polisler tarafından tutuklandı. Manhattan'da çıkarıldığı mahkemede hakim, on milyon dolar kefalet parası ödemesi ve apartmanından dışarıya çıkmaması şartıyla, deliller mahkemeye ibraz edilip şahitler dinleninceye kadar Bernard Madoff'u serbest bıraktı. Şirkete el konuldu ve mallarına kayyum tayin edildi. Madoff yaptıklarının çok büyük bir Ponzi oyunu olduğunu itiraf etti.³²⁰

Oyun açıktan oynanıyordu. *"Baştan beri kaybediştin bu. Yenik başlanılan ve yenik bitirilen bir oyun. Satranç gibi. 'Kale' dört yöne düz gider, 'fil' çapraz... 'Şah' mat olmamalı. Ya olsa ne olurdu? Oyunun kuralı belli; oyun içinde bin bir oyun: başı sonu belirlenmiş ihtimaller içinde ihtimaller. Değişen ne ki, oyun tahatasını yaratıp karelere bölen, renklendiren, taşların şeklini veren, hamlelerini belirleyen, kurallarını koyan 'oyun kurucu'nun yanında. At şahlansın istediği kadar, fil hortumunu uzatsın... Şah övünsün, vezir dövünsün: Kim kimden, ne neden üstün ki, yenilmeye gebe bir zafersiz savaşta? Oyunu kurgulayan, kurallarını koyan, hamleleri de bilir elbet."*³²¹ Sonuçta devasa kitleler kaybetmiş, bir avuç elit kazanmıştı.

İkincisi, ABD'nin Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu (Securities and Exchange Commission) 2004 yılında

320-Yılmaz Erolgaç, *"Küresel Krizi Yaratıcılar"*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2009, s. 186-188.

321- Tan Doğan, *"Tanrıçanın Biricik Oğlu"*, K Dergisi, Sayı:111, Kasım 2008, s. 30.

oybirliğiyle aldığı bir karar mucibince, ABD'nin en büyük –aktifleri beş milyar doları aşan– bankalarını, üstlenebilecekleri borcu sınırlandıran bir düzenlemeden muaf tuttu.³²² Sonrası, hepimizin bildiği gibi, topyekûn çöküş.

Yasama organları mali düzenleme sistemini göz göre göre lime lime etmekle meşgulken, küresel sisteme olağan-üstü büyüklükte para akışı sağlandı. 2000-2007 arasında ortalama küresel büyüme oranı % 4 civarındayken, FED tarafından aynı dönemde pompalanan para oranı % 15'ten fazlaydı. Küresel sermayenin “bobo”ları % 2-3'lerde dolaşan faizlerden pek hoşnut değildi. Bir dizi yeni ama riskli yatırım kâğıdı türettiler. Banka ipotekleri bölünüp türev kâğıtlarına (değerleri başka varlıklardan türetilmiş varlıklar için kullanılan bir terimdir) dönüştürüldü. Bu kâğıtlar hızla ticari bankalardan, onlar kadar regüle edilmemiş olan yatırım bankalarına aktı. Yatırım bankaları da, varlığa dayalı bu menkul kıymetleri yeniden paketleyip yatırımcılara ya da başka bankalara sattı. Eh, ticari bankalar ipoteklerini sattıktan sonra yenilerini çıkarmakta serbest olunca, büyüme çarklarını döndürmesini bilenler için manipülatif bir sistem tıkr tıkr işlemeye başladı. Öyle ki kriz patladıktan sonra, 2009 yılında gerçekleştirilen haciz işlemlerinden pek çoğunda ipotek alacaklarına belge gösterememişti. Trilyonlarca dolarlık bir piyasa böyle baştan savma kayıtlarla, daha doğrusu var olmayan kayıtlarla yürütülmüştü. Ralph Nader'ın tespitiyle, tam bir “kumarhane kapitalizmi” sistemi kurgulanmıştı. “İpotekler otomobil taksitlerinden kredi kartlarına kadar her türlü krediyi riske karşı sigortalama yolunu gösterdi.”³²³

322- “Agency’s 04 Rule Let Banks Pile Up New Debt and Risk”, *New York Times*, 3 Ekim 2008.

323- Joyce Appleby, a.g.e, s. 421.

Sistem öyle bir yarış “hipodromuna” dönüştürülmüştü ki, ikinci kez bakma, düşünme, resmin geneline bakma gereği duymadan, hayır diyenleri dinleme ihtiyacı hissetmeden yoğun, çok karmaşık, testosteron güdümlü bir rekabet başlatmak, bütünüyle amaçlanmamış bir şey gibiydi. “Amaçlanmamış sonuçlar kavramı neoliberal iktisatçıların çok sevdikleri matematik modellere uymaz. Ancak piyasa sistemi serbestleştikçe, eylemlerinin amaçlanmamış sonuçlarının yükünü çeken girişimci sayısı artar. Risk almak kapitalizmin ayrılmaz parçası olsa da, finans sektörü üzerindeki etkisi, teknolojide bıraktığı etkiden farklıdır. Kimileri bankerlerin risk alma stratejilerinin kurumlarının halka açılmasıyla başladığını, o andan itibaren kumarı kendi paralarıyla değil, başkalarının parasıyla oynadıklarını ileri sürer.³²⁴

Temeli neoliberal-serbest piyasa teorisine dayalı, küreselleştirilmiş finans sisteminin elitleri ve “bobo”larının maddi gerçeği dünyanın muhtelif yerlerindeki 60 bin civarında olan terminallerden yayılan elektronik mesajlardan ibaret bu sisteme SANAL YATIRIM DÜNYASI adını verebiliriz. Teknolojik gelişmeler, mali işlem hacminin artmasını mümkün kılar. Burada ikili bir kandırmacadan da söz edilebilir; ipotek satıcıları insanları ödeyemeyecekleri ipotekleri almaya teşvik ederken, finans şirketleri de emeklilik fonu yöneticilerini ve belediyeleri, risk konusunda bilgilendirmeden, “karşılığı olan” varlığa dayalı menkul kıymetler satın almaya ikna ettiler. 1988-2008 arasında mali hizmetler GSMH’nin % 11’iden % 20’sine yükseldi.³²⁵

324- Joyce Appleby, a.g.e, s. 421.

325- Joyce Appleby, a.g.e, s. 421.

Wall Street dışa kapalı, dar bir kazananlar çevresi meydana getirmişti. Milyon dolarlık gelirlerle, fizikçiler, matematikçiler ve bilgisayar uzmanları asıl işlerini bırakıp finans sihirbazlarına katılmışlardı. 21. yüzyılın başlarında önde gelen ABD üniversitelerinden mezun olanların en az % 40'ı finans sektörüne geçmişti. FED Başkanı Ben Shalom Bernanke de MIT mezunuydu ve Princeton Üniversitesi'nde "monetarist ekonomiler" program direktörlüğünden gelmeydi. 11 Eylül 2001'den sonra FED, 2001 ile 2003 arasında federal fon oranını sistematik olarak % 6.5'ten % 1'e zaten düşürmüştü. Böylelikle yatırım bankacılığı adı altında faaliyet gösteren dolandırıcılara gün doğmuştu. Oynanan oyunun adı, The Economist dergisinin kapağında yer aldığı gibi GLOBALONY idi.³²⁶ Sistem dünya çapında 60 bin terminal üzerinden 7 gün 24 saat çalışıyordu. Spekülatif küresel sermaye emtia, hizmet, üretim ve ticaretin önüne geçmişti. Reel yatırımlar sermayesi ucuz emek gücü olan -Çin gibi- ülkelere götürülerek, ücret farkından dolayı astronomik gizli kaynak transferi yapılmıştı. ABD bankacılık sisteminde kaldıraçın kontrolden çıkarak 12'ye 1'den, 30-40'ta 1'e gelmesine izin veren Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) idi. Batmadan önce 65'e 1 kaldıraç oranındaki Fannie Mae ile Freddie Mac'i denetlemeyen ise ABD Kongresi'ydi.³²⁷

Menkul Kıymetler ve Borsa Komisyonu'nda çalışanlar da "dilsiz şeytan"a dönüşmüşlerdi. İleride kendilerini işe alırlar umuduyla, büyük finans şirketlerinin yöneticilerini kızdırmak istemiyorlardı. Aynı şekilde Türkiye'ye 30 yıldır kök söktüren Standard and Poor's veya Moody's gibi kredi derecelendirme kuruluşları da, bütün riskleri egale eden

326- The Economist, 20-26 Eylül 2008.

327- Newsweek, 12 Nisan 2009, Sayı. 24, s. 28.

banka ve kuruluşların notunu düşürmeye yanaşmamışlardı. Bugün geriye dönüp baktığımızda, onlarca ülkenin ekonomisini etkileyecek kararları alanların, Wall Street ekelelerinin yarın sözünün edilmediği, “*çak dostum*” temalarına dayalı işbirliklerinin kurulduğu sıcak bir “private kulüp” içinde yaşadıklarını görürüz.³²⁸

Bu arada bu tür kaos dönemlerinde sorulması gereken soru şudur: Kim alıyor? Kim satıyor ya da satmak zorunda bırakılıyor? Çalışan sayısı 43 bin kişi, toplam varlığı 307 milyar dolar, toplam mevduat büyüklüğü 188 milyar dolar olan 100 yıllık Washington Mutual (Wa-Mu) Mevduat Bankası, değerinin % 1’i fiyata, diğer pek çok banka da benzeri şekilde bir çırpıda el değiştiriverdi. Sahi kim alıyor, kimler satıyordu? Büyük banka ve finans kuruluşları üzerinde daha da belirgin tekel mi kurulmak isteniyordu?

Küresel finans sistemindeki bu gelişmeler serbest piyasa mavralarına pek uygun değildi. Hele hele neoliberal iktisatçıların tamamen görmezden geldiği PSİKOLOJİK SALGIN unsurları, davranış ekonomisi ve finansı insanları –her neviden yatırımcı– nasıl olmuştu da, bu “subprime” (eşik altı, yani düşük gelirli kesime açılan riskli krediler) kâğıtlara yatırım yapma konusunda kendilerine güvenmişlerdi? Bugünden geriye bakınca, yatırımcıların RİSK’i algılayamaması psikolojik bir salgındır. Tuhaf yükseliş dönemlerinde basiretsizlik bulaşıcıdır. “*Basiret bağlanması*” alır başını gider. İşler tersine döndüğünde –pek çok kimse bunu çok geç fark eder–, yabancı piyasanın beklenenin altında kaldığına dair raporlar kadar, fısıltı gazetesi ve ek-

328-Erik Lipton ve Stephen Labaton, “A Deregulator looks Back, Unswayed”, *New York Times*, 17 Kasım 2008.

santrik resmi açıklamalar da finansal piyasalara duyulan güvenin kolayca baş aşağı dikilmesine sebep olabilir. İster olumlu ister olumsuz olsun, borsa simsarları ile yatırımcıların tepkileri, yeryüzündeki yatırımcıların bu “kârlı işlere” çok kolay erişebilmesinden dolayı dünya ekonomisini etkileyecek derecede risk taşır. Buna bir de şu eklenebilir: Dünya 700 milyar dolarlık ABD ticaret açığına aldırmadığı için, Amerika bu seçici körlükten faydalanıyor.³²⁹

Eğer, paraya tahvil edilebilecek gelecek beklentisi daha çok getiri sunma ihtimali taşıyorsa, o takdirde gelecekte kazançlı çıkmayı bekleyenlerden bazıları kaybedecektir. Vadedeli sözleşmeler piyasası sadece istikrarsız olmakla kalmaz, aynı zamanda bu belirsizliğe uyum da sağlamak zorundadır.³³⁰ Eğer sözkonusu olan varlığa dayalı menkul kıymetler ise, gelecekte beklenenleri psikolojik unsurlarla katlanarak artar.

Sözde sonradan pişman olmuş bir düzenleme-denetim karşıtı olan FED Başkanı Alan Greenspan’ın daha önceki bir balon için söylediği “mantıksız taşkınlık” değildi olup biten. Başta FED olmak üzere kredi derecelendirme kuruluşları da, menfaat çatışmalarını görmezden gelerek ipotek tahvillerine yalandan yüksek not verdiler. Kısacası, riski belirleyecek olanlar ve Wall Street’in küresel finans dilinden konuşan medya dahil, ipotek senetlerinden bir iskambil kulesi kurarak sisteme ihanet ettiler. Bir boa yılanı gibi sistemi sıkıp ezen düzenbazlıklar nakdi kuruttu, para kıtlaştı. Sağlam kuruluşlar bile borç alamaz hale geldi. Morgan Stanley ve Goldman Sachs ticari bankalara dönüşerek ya-

329- Joyce Appleby, a.g.e, s. 422.

330- Michael Lewis ve David Einorn, “The End of the Financial World as We Know It”, *New York Times*, 3 Ocak 2009.

tırım bankacılığının köpekbalığı ile dolu sularını terk etmek durumunda kaldılar ve daha sıkı düzenlemenin olduğu ticari bankacılığa çekilerek devlet yardımı ve borç kaynaklarına erişim imkânı kazandılar.³³¹

150 milyar dolar ile atlatılacağından bahsedilen krizin pek çok kaynakta 20 trilyon doları³³² geçeceği tahmin ediliyor. Bu hercümerçte Wall Street devi Salomon Brothers'ın kurtarıcısı, pek çok medya ve sanayi şirketinin sahibi Warren Buffet –ki ucuz işçi çalıştırmasıyla da meşhurdur– dimdik ayakta ve yere düşenleri topluyor. Bu süreçte satın almalarıyla krizin kazananları tarafında yer alan diğer iki elitten; *"Who's Who of the Global Elite"* (Küresel Elit Kim Kimdir) kitabının yazarı Gaylon Ross'un verdiği bilgilere göre, Rockefeller ailesi 1998'de 11 trilyon dolar, Rothschildlar ise 100 trilyon dolara sahip ve satın almalara devam ediyorlar. Institute of Macroeconomic Research'ten Tatyana Koryagina'nın yaptığı araştırmaya göre,³³³ görebildiklerimiz buzdağının sadece bir parçası.

İngiliz gazeteci, yazar, işadamı ve United Kingdom Independence (UKİP) Partisi'nden 2004 yılında Avrupa Parlamentosu üyesi olan Ashley Mote'a göre, 1990 başlarında kurulan, merkezi Belçika Brüksel'de bulunan Jacob Rothschild kontrolündeki Global Security Fund'ın 65 trilyon doları var. Mote'un *"küresel terörist fon"* dediği bu fon, küresel çapta büyük piyasa aktörlerinin ve lobilerin spekülasyon, terör finansmanı, kara para, mafyamatik bankacılık, *"turuncu devrimler"* vb. her türlü gayesi doğrultusunda kullanılıyor.

331- Joyce Appleby, a.g.e, s. 423.

332- *Inside Job*, DVD Belgesel, 2010.

333- *Pravda gazetesi*, 12 Temmuz 2001, s. 1.

LCF Rothschild Group web sayfasında, grubun dünya genelinde 30 ülkede faaliyet gösterdiğini belirtiyor ve Başkan Baron Benjamin de Rothschild da “*chairman’s message*” bölümünde, “*Dünya çapında her gün trilyon dolarlar transfer ediliyor. Devasa hesaplar sihirli bir şekilde bir görünüp bir kayboluyor*” diyor.³³⁴

ABD’de siyaset aktörlerinin siyasi kampanyalarındaki değişiklikler, ekonomi ve siyaset liderleri arasında gizli anlaşmalar yapılmasına imkân veriyordu. Televizyonun 40 yıl önce başlıca seçim kampanyası aracı olarak ortaya çıkması paraya yepyeni bir önem kazandı. Televizyon spotlarının masrafı, görevdeki siyasetçileri ve muhaliflerini şirket çıkarlarının kucağına itti. Ünlü banka soyguncusu Willie Sutton bir defasında bankaları soymasının sebebinin şu sözleriyle açıklamıştı: “*Çünkü para orada. Destek aramak için her iki adaylarının da zenginlere gitmesinin sebebi buydu. Neoliberal kapitalizmin hayat damarı rekabet, risk alımını amsız bir biçimde destekledi. Daha tedbirli olan bankerler bile aynı furyaya katıldı. Bankaların kredi temerrüt takaslarından girdikleri zarar 2001 yılında 900 milyar dolar idi. 2007 sonunda ise 62 (altmış iki) trilyon dolara çıkmıştı ve kimse görmüyordu.*”³³⁵

Bir diğer husus da şu: Yatırım fonları düzenbazlığı on yılda 375 bin dolardan 2008’de 2 trilyon dolara yükselmişti ve devasa zararlara zemin oluşturdu. Nihayet Yüksek Mahkeme’nin son dönemdeki kararları da Wall Street lehine olmuştu. Buna rağmen pek çok kişi uğradıkları zararın

334- *The Global Volume of Money Transfers Amounts to Trillions of Dollar Every Single Day Colossal Sums Appear and Disappear. As if by Magic.*

www.lcf-rothschild-com/en/g_upe/index.asp

335- Jack Rosenthal, “On Language”, *New York Times Magazine*, 8 Eylül 2008, s. 18.

bir kısmını tazmin edebilir miyim düşüncesi ile avukat bürolarına akın etti.³³⁶

Amerika'da 2009 yılına gelindiğinde, bütün ipotekli evlerin dörtte biri, yani 13 milyon gayrimenkul "*su altında kaldı*". Haciz işlemi sayısı günde beş bine ulaştı. FED ve Hazine "*sorunlu varlıklar*" için başta 700 milyar dolar önerdi. Batan gemi çağrışımı yapan "*kurtarma*" (bailout) terimi saygınlığını yitirdi. Kısa süre sonra Amerikan halkı teşvikten konuşuyordu. Sonrasında Barack Obama yönetimi ile finansal krizin müsebbipleri siyasi karar mekanizmasına terfi ettirildi³³⁷ ve Amerikan tarihinin görülmemiş büyüklükteki, devlet eliyle kurtarma programı yürürlüğe sokuldu.³³⁸

Amerikan halkının % 1'inin sahip olduğu servet ve gelirin 1980'lerden 2008'e giderek yükseldiği ve astronomik bir hal aldığı yönündeki araştırmalar kamuoyunun gündemine geldikçe, çoğunluk % 99'un 17 Eylül 2011 tarihinden itibaren Wall Street'i protesto eylemlerinin fitilini ateşledi. Artık Amerikan halkı ve çalışanları, Amerikan işveren-finans elitlerinden oluşan, yekpare ve güçlü muhalefet bloğu gücüyle başa çıkmak mecburiyetinde.³³⁹

Güney Avustralya Üniversitesi Bankacılık ve Finans Profesörü Mrvyn Lewis, 2008'deki küresel mali krizin, Wall Street'teki bankacıların, kredi derecelendirme kuruluşlarının ve brokerların açgözlülüğünden kaynaklandığını savunarak, "*Maserati ve diğer lüks arabalara binen brokerlar, insanlara ödeyemeyecekleri mortgage kredileri sattılar*" dedi.³⁴⁰

336- Vikas Bajaj, "If Everyone's Finger Pointing, Who's to Blame?", *New York Times*, 22 Ocak 2008.

337- *Inside Job*, DVD elgesel, 2010.

338- Joyce Appleby, a.g.e, s. 425.

339- Peter Dreier ve Kelly Candaele, "Why We Need EFCA", *American Prospect*, 2 Aralık 2008.

340- *Akşam* gazetesi, 14 Nisan 2012.

Ancak felaket uyarılarını kaçırmak, “görmek ile bakmak” arasındaki fark gibi, hele hele bir de medya manipölasyonu ve eksik bilgi devreye girince, insanlar-yatırımcılar bakıyor ama görmüyor. “Çöküş” (Collapse) adlı araştırmasında Jared Diamond, “Bütün başarısız toplumların değer sistemlerini, bu sistemlerin geçerliliklerini yitirmesinden sonra bile uzun müddet koruduklarını gösterir” diyor.³⁴¹ Joyce Appleby, “Piyasanın kendine özgü bir toparlanma sistemi olduğu ısrarı, eski bir insan zaafının taze bir örneği olabilir ve şimdi gece mezarlıktan geçerken ıslık çalmaktan farksızdır” yorumunu yapıyor. 2008 Eylül’ünde hezimete uğrayan dünya çapındaki neoliberal ilk ponzi sahtekârlığıyla küreselleşmenin kemerinde bir delik daha açıldı. Meşhur bir Wall Street yatırım uzmanı olan Bernard Madoff, müşterilerinden 50 (elli) milyar dolar tokatladığını, bunun için şirketlerinden birinin hisselerini ABD, Kanada, Avrupa, Ortadoğu ülkeleri ve Çin dahil olmak üzere, dünyanın dört bir yanına dağıttığını ve sonunda yeni fırsatların hepsini tükettiğini itiraf etmişti.³⁴²

Mali hizmet sektörünün son on beş yıldaki egemenliği klasik bir kuyruk sallama hikâyesidir. 2008’de açıkça görüldüğü üzere, finansal kapitalizmin hedeflerinin genel olarak teşebbüsün hedeflerinden çok farklı olması halkı sıkıntıya sokar. Geçmiş, gelecek için çok kusurlu bir rehber olduğundan, yüksek riskli ipotek felaketi, kapitalizmin amansız devrimini istikrara kavuşturmanın güçlüğüne altını çizer.³⁴³ ABD Mali Hizmetler Komitesi Başkanı Barney Frank, yük-

341- Jared Diamond, “Collapse: How Societies Choose to Fair or Succeed”, Viking, New York 2005.

342- Diana B. Henriques, “Madoff Scheme Kept Shipping Outward”, Crossing Borders, New York Times, 20 Aralık 2008.

343- Joyce Appleby, a.g.e, s. 429-430.

sek riskli borç patlamasının mali piyasaların düzenlenmeden arındırılması için ileri sürülen radikal kuramları sınavan bir nevi *"tabii deney"* olduğunu söylemiştir.³⁴⁴ Neoliberal piyasa modelinde finans sektörünün ve yatırımcıların, tercihen her türlü düzenlemeden muaf, deregüle edilmiş şartlarda yeni para kazanma yöntemleri araması, kapitalizmin ayrılmaz bir parçasıdır. Hemen finansal kriz ertesinde yine klasik bir model küresel kamuoyuna deklare edildi. Tıpkı 2. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi, ortam küresel istikrarsızlıklara milletlerarası çözümler bulmaya uygundu.³⁴⁵ Ama nasıl bir çözüm bulunacaktı? Thomas Friedman *"Dünya düzdür"* derken, insanların, ürünlerin ve paranın dümdüz dünya yüzeyinde serbestçe hareket ettiğini ifade eder.³⁴⁶ Fakat Friedman'ın saydıkları unsurlardan insanlar ve emek için dünya düz değildi ve serbestçe dolaşamıyorlardı. 2008 sonundaki mali çöküş gösterdi ki, 21. yüzyılın ilk on yıllık diliminde, küresel entegrasyonla ilgili IBM'in verdiği iki sayfalık gazete ilanında ifadesini bulan birçok ALDATMACA da üretilmiştir.³⁴⁷ Friedman'ın küreselleşme yandaşlığını paylaşan reklam, sensörlerin otomobillere, elektrikli cihazlara, kameralara, yollara, boru hatlarına, çiftlik hayvanlarına ve ilaçlara akıllı mesajlar ilettiği zeki dünya temasını geliştirmiştir. IBM mesajının altını güçlü çizebilmek için şirketin *"bir taraftan yenilikçilik, esneklik ve teknolojiyle bütünleşme gayesini kovalarken, verimlilik ve etkinliği öne*

344- Paul Krugman, "A Catastrophe Foretold", *New York Times*, 28 Ekim 2007.

345- Alexei Barrionuevo, "Demand for a Say on the Way Out of Crisis" *New York Times*, 10 Kasım 2010.

346- Thomas L. Friedman, *"The World is Flat: A Brief History of the Twenty First Century"*, Farrar, Straus and Giroux, New York 2005.

347- Joyce Appleby, a.g.e, s. 432.

çıkaran bütüncül bir yönetim yaklaşımını” tanımlamaktadır.³⁴⁸ Ne var ki son küresel mali fiyasko olan Eylül 2008’in de ispatladığı gibi, ZEKÂ VE İLETİŞİM YETERLİ DEĞİLDİR, BİLGELİK,³⁴⁹ insani erdemler ve ahlak da gerekir. Nitekim pek çok iktisatçı artık insanlara yanlış teşvikler vermenin sakıncalarını belirtmek için, ahlaki tehlike denilen bir şeyden söz etmeye başladı.

Mesela, hükümetlerin bankaları iflastan kurtarıırken, milyonlarca mortgage mağdurunu kendi başına bırakması ahlaki bir tehlike doğurur. Çünkü bankerler ve finans sektörünün “ekeleri” olan elitler yaptıklarının yanlarına kâr kalcasına inanırlarsa, delice riskler alarak çitayı daha da yükseğe kaldırırlar. Neoliberal kapitalizmin bu durumu bir uzmanın deyimi ile, “*İflassız bir kapitalizm, cehennemi olmayan Hıristiyanlık gibidir*” sözünü hatırlatıyor.³⁵⁰

Son 30 yıldaki mali-ekonomik krizler göstermiştir ki – daha öncekiler de cabası–, günahı denetleyecek sistemli bir yöntem, din için olduğu kadar ekonomi için de gereklidir. “*Ahlaki tehlike*” tabiri serbest piyasa oyuncularının bile kapitalizmin toplumsal normlardan koptuğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Serbest piyasanın talebi ile katılımcılarının istekleri arasında, uygulamada da görüldüğü gibi bir bağlantısızlık vardır. Toplum olarak sıkı çalışmanın ahlaki getirisine inandığımız için, uzun süre bu gerçeğin ayrımına varamadık. Bir haz arayışı etiğinin belirginleşmesi ve finansal hedonizm neoliberal serbest piyasanın finansallaşmasının

348- New York Times, 17 Kasım 2008.

349- Joyce Appleby, a.g.e., s. 432.

350-Dick K. Nanto, “The 1997-98 Financial Crisis”, ABD Kongresi için hazırlanmış Kongre Araştırma Servisi (CRS) Raporu, 6 Şubat 1998- www.fas.org/mam/crs/crs-asin2

ürünüdür ve asıl MESELE de budur. Serbest piyasa ekonomisi bir piyasayı kapatanları, ötekini kandırıp aptalca alış-verişlere sürükleyenleri ve gizli bilgileri kendi çıkarlarına kullananları mükâfatlandırıyor. Ancak bu süreçte bile daha güçlü olan *"yaratıcı yok ediş"* sistematik olarak devrede. Bugün ahlaki temeli çökmüş kapitalizmin insanların çoğunluğuna mutluluk değil, ıstırap verdiği gün gibi ortada. Elbette alternatifi *"öteki dünya ütopyası"* olan Marksizm değil.

Başta kapitalizm olmak üzere insanlığın, finans sektörünün, yatırımcıların *"etkin bir adalet sistemi, güvenilir bir yargı organı, uygulanabilir bir borçlar kanunu, önyargısız bir kamu hizmeti, çağdaş muhasebe, doğru mal kayıtları, akılcı bir vergi toplama sistemi, başarılı bir eğitim sistemi, temiz bir polis teşkilatı, temiz siyasetçiler, seçim kampanyası finansmanındaki şeffaflık, sorumlu bir haber medyası ve yaygın bir vatandaşlık sorumluluğu şuuru"* sağlandığı zaman, kapitalizm sözünü yerine getirme konusunda çok başarılı olabilir.³⁵¹ Elbette hemen şu soru akla gelebilir: Yukarıda saydıklarımızın hepsini kirleten kapitalizm değil mi? Öyle olduğuna göre, kapitalist sistem bu kurumların temizlenmesine müsait mi, izin verir mi? Çünkü kapitalizmdeki çatlakların ve ahlaki buhranların kökenleri; kapitalizmin kendi tarihinde, yani modern öncesi aristokratik toplumlarda çeperde bulunan ticaretin modern toplumların oluşmasıyla merkeze kaymasında bulunabilir.³⁵² Kapitalist ideoloji, insan tabiatı kavramına yaslanmış olmasına rağmen, Eylül 2008'den bu yana ortaya çıkanlar, kapitalist ideolojinin insan tabiatına değil de, seçilmiş / elit bir grup insanın tabiatına yaslandığını gösteriyor.

351- Claire Berlinski, *"What the Free Market Needs"*, Los Angeles Times, 21 Ekim 2008.

352- Joyce Appleby, *a.g.e.*, s. 433.

4- “BU KEZ FARKLI OLACAK” YA DA FİNANSAL ÖTANAZİ

Keynes, iktisat teorisinde, finansal sermayenin milletlerarası hareketliliğinin milli hükümetlerin tam istihdam politikalarının önünü keseceğini öngörmüştü. Ancak finansal sermayenin küresel hareketliliğinin, hükümetleri, milli ekonomik yönetimin ancak dar bir alanda mümkün olduğu bir dünyaya geri götüreceğini öngörememişti. Bugün milli hükümetler artık ekonomilerini savaş sonrası –İkinci Dünya Savaşı– dönemdeki gerilemesinden çıkartacak muazzam karşı-döngüsel politikaları uygulayamıyorlar. Mali tutuculuk –hükümet borçlarının ihtiyatlı yönetimi– küresel finans piyasalarının onlar üzerinde oluşturduğu bir baskıdır.³⁵³

Son 30 yıllık uygulamalar gösterdi ki, şu an yürürlükteki bütün kapitalizm türleri, kaynayan kazana atılmış durumda. 2008 krizinden sonra ortaya çıkan rekabette, toplumsal açıdan altüst olmuş Amerikan serbest piyasasını kontrol altında tutan Wall Street-City merkezli küresel merkez sermaye büyük avantaja sahiptir.

Keynesçi dönemde pek az iktisatçı, finansal sermaye, üretim ve ticaretin dünya çapındaki hareketliliğinin küresel merkez sermayeye egemen elitlerin egemen devletler vasıtasıyla uyguladığı düzenleyici ve sosyal yardım sistemlerinin rekabetçi bir önemsizleştirmeyi harekete geçireceğini öngörebildi. Sovyetlerin çöküşünden sonra merkezi planlama ve kapitalizm arasındaki rekabetin yerini, farklı kapitalizm türleri –ABD, Alman, Rus, Japon, Çin kapitalizmleri–

353- John Gray, “*Sahte Şafak*”, Türkçesi: Gül Çağalı, Om Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 112.

arasındaki çekişme aldı. Ancak bu yeni rekabet içinde Wall Street merkezli neoliberal Amerikan serbest piyasaları hem Avrupa, hem de Asya'nın TOPLUMSAL PİYASA EKONOMİLERİNİN altını oyarak işliyor.³⁵⁴

Egemen devletlerin yapıları ve IMF, WB, WTO gibi milletlerarası kurumların aracılığı ile küresel merkez sermayenin başını çektiği küresel rekabet sonuna kadar ilerledikçe piyasa kurumlarının bütün bilinen modelleri başkalaşıma uğruyor. Bunun mevcut modellerden herhangi birinin kazanabileceği bir yarış olduğunu düşünmek temel bir yanılğı olur. Hepsi de aşınıyor ve yerlerini kapitalizmin yeni ve daha GEÇİCİ tiplerine bırakıyor. Bu yeni rekabetin başlıca sonucu, sözde galip olan neoliberal serbest piyasa ekonomilerini dönüştürürken –bu dönüşümü “elitist devlet kapitalizmi” ve/veya “şirket sosyalizmi” olarak tanımlayabiliriz– toplumsal piyasa ekonomilerini geçersiz kılmaktadır.³⁵⁵

Ekonomi literatüründe mali krizlerden daha çok tartışılan pek az konu vardır. Dünya çapında 1974-75 durgunluğu, 1978 Washington Konsensüsü ve 1980'lerle 1990'ların hareketli mali gerginliklerinden sonra finans sektörü olağanüstü canlandı.³⁵⁶ Finansal krizler devri bunalımların doruk noktalarıyla alakalı olup, son 30 yılda uygulanan neoliberalizm ile daha sık tekrar etmiştir.

Mali krizlerden sonraki gelişmelere baktığımızda, 1873, 1929 veyahut 1987'de mali piyasadan silinen spekülörler ve yatırımcılar yaşadıklarının gerçek olmadığı düşüncesin-

354- John Gray, a.g.e, s. 112.

355- John Gray, a.g.e, s. 113.

356- BIS Politika Tebliğleri Num. 6, “Bank Restructuring in Practice”, Bank for International Settlements, Basel, Ağustos 1999.

den pek de memnuniyet duymamışlardır.³⁵⁷ Ancak 2008 küresel mali krizi diğerlerinden farklıdır. Türlü birleşmeler yoluyla batmasına göz yumulamayacak bir büyüklüğe ulaşan spekülâtörlerin kontrolündeki kurumlar; hükümetler-merkez bankaları destekleriyle adeta krizden daha da güçlenerek çıkmışlardır.

Kapitalizmin “rasyonel insan” ve “rasyonel akıl” miti 20. yüzyılda “rasyonel kapitalizm” mitine dönüşmüştü. 1978 Washington Konsensüsü’nden Eylül 2008’e kadar geçen sürede ise kapitalizm John Bellamy Foster’ın da ifade ettiği gibi üçleme bir karakteristik yapıya büründü: neoliberalizm-küreselleşme-finansallaşma.

Bir yanda IMF ve WB’nin geliştirmekte olan ülkelere dayattığı birbirinin kopyası para ve iktisat politikaları, diğer yanda hem gelişmiş, hem de geliştirmekte olan ülkelerde uygulanan finansal spekülasyonlar...

Bu politikalardan en çok zarar gören ülkelerin başında Türkiye, Meksika, Arjantin vb. ülkeler geliyor. Meksika İnsani Hizmetler Bakanı Blanco’nun şu sözleri trajedinin boyutunu göstermesi bakımından yeterli bir misaldir: “*Birinci dünyaya giden yolda ilerlediğimizi düşünüyorduk. Birden işler tersine gitmeye başladı. Bir ara Dünya Bankası (WB) ve IMF, Meksika’nın en iyi örnek olduğunu söylüyordu. Oysa şimdi biz en kötü örneğiz... Kontrolü kaybediyoruz. Eğer başka bir gelişme/kalkınma modeli bulamazsak sonumuz gelecek.*”³⁵⁸

Finansal spekülasyona gelince; onun kapitalizmin tari-

357- Anna J. Schwartz, “Real and Pseudo Financial Crises”, F. Capie ve G. W. Wood’un derlediği *Financial Crise and World Banking*’de, MacMillan, Londra, 1986, s. 11-40.

358- Enrique del Val Blanca-Kevin Danaher, ed. “*Mexico’s Economic Crisis*”, San Francisco Global Exchange, 1995.

hinde yeni olmadığını biliyoruz. Ancak neoliberalizm-küreselleşme-financeleşme sürecinde, her defasında “bu kez farklı olacak” psikolojik operasyonlarıyla sık sık finansal spekülasyonlara dayalı balonlar oluşmuş ve nihayetinde bunlar patlayarak ekonomik krize dönmüştür.

Nitekim daha 1870’te William Fowler spekülasyon meselesine –ahlaksızlığına demek daha doğrudur– aşağıdaki sözleriyle dikkat çekmiştir:

*“Spekülasyon, başlangıçta bir duygu ya da uygun görürseniz bir lezzet iken alışkanlığa dönüşür, sonra tutku, hükmeden bir tutku halini alır ve tıpkı Aaron’un yılanı gibi diğer tutkuları yutarak kendini bunlarla güçlendirir. Sonunda öfkeden daha hararetli, kıskançlıktan daha sancılı, açgözlülüğten daha tamahkâr, aşkta daha kapsayıcı hale gelir. Borsayı şehvetli bakışlarla spekülâtöre altın ganimetleri işaret eden, sonra da onu kendi enkazının altında bırakarak çöldeki serap gibi hızla gözden kayboluveren, parıltılı, boyalı ve son moda giyinmiş seçkin bir acuzeye benzetebiliriz.”*³⁵⁹

“Liberalizmin çözülmesi” tespiti kapitalizmin en uzlaşmaz düşmanı sosyalist/komünist çevreleri büyük nispette aşmıştı. Klasik liberalizmin yeterince kendine dahil edemediği husus tam olarak şirket olgusuydu; yani şirketin teşkilatlanması, hukuki şekilleri, araçlarının yoğunlaşması ve yeni rekabet biçimleri. Üretim ve satışın yeni ihtiyaçları, kalifiye ve kendini adanmış personel tarafından askeri biçimdeki hiyerarşik bir model üzerinden oluşturulan sanayi ordularını seferber eden bir “bilimsel işletmeyi” (management) çağırıyordu. Kartelleşmiş büyük grupların ortaya çı-

• 359- William Fowler, *“Ten Years on Wall Street”*, New York 1870, s. 450.

kışı küçük birimlerin kapitalizmini marjinalleştiriyordu; satış tekniklerindeki yeni yöntemler, tüketicilerin egemenliğine olan inancı giderek zayıflatıyordu. Oligopollerin ve tekellerin (monopoles) fiyatlar üzerindeki anlaşmaları ile bunların tahakküm kurucu ve manipüle edici uygulamaları, herkesin yararına olan bir rekabet temsilini tahrip ediyordu.³⁶⁰ Öte yandan dünya “*kamuoyunun bir bölümü*” businessman’i (işadamı) ilerlemenin kahramanlarından ziyade, büyük hırsızlıklar yapan bir dolandırıcı olarak görmeye başlamıştı. Politik demokrasi, politik hayatın her kademesinde görülen küresel çürüme olgularının kesin tehdidi altındaydı. Politikacılar özellikle paranın iktidarını ellerinde tutanların kuklası görünümündeydiler. İşletmecilerin, para babalarının ve onlara bağlanmış politikacıların görünmez eli piyasanın görünmez eline olan inancı büyük ölçüde zayıflatmıştı.³⁶¹

Liberalizmin çözülmesine çare olarak neoliberal ajanda devreye sokuldu. W. Lippman, “*La Cite Libre*”de neoliberalizmin sihirli kelimesini uyum (adaptation) olarak zikreder. Neoliberalizmin esası, insanların ve kurumların içkin olarak değişken, genelleşmiş ve sürekli bir rekabet üzerine temellenen bir iktisadi düzene devamlı uyarlanma mecburiyetinin rehberliğindedir. Ayrıcalıklara, tekellere ve rantlara saldırarak bu işleyişi teşvik etmek için neoliberal politikaya ihtiyaç duyulur. Bu politika, rekabetçi sistemin işleyiş şartlarını oluşturmayı ve gelişmeyi hedefler. Bir başka ifade ile neoliberalizm, kapitalizmin iktisadi düzende sürekli bir devrim dönemi açtığı, ama insanların bu

360- Pierre Dardot ve Christian Laval, “*Dünyanın Yeni Aklı-Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*”, Türkçesi: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 387, İstanbul, Temmuz 2012, s. 111-112.

361- Pierre Dardot ve Christian Laval, a.g.e, s. 112.

değişken piyasa düzenine kendiliğinden uyum sağlayamadıkları, çünkü bir başka dünyada şekillendikleri yolundaki ikili (dual) bir tespate dayanır.³⁶²

Öte yandan neoliberal politika “*insan kendisini değiştir-melidir*” tezini ileri sürer. Güçlü devlet tezi, neoliberalleri, demokrasiden ve daha özel olarak halk egemenliği’nden anlaşılması gereken şeyi gözden geçirmeye yöneltir. Güçlü devlet, ancak nitelikleri kitlelerin büyüğü ve sabırsız zihniyetinin taban tabana zıddı olan yetkin seçkinler tarafından yönetilebilir.³⁶³

John Maynard Keynes ve Joseph Schumpeter, bu ikili kapitalizmin kendisini Birinci Dünya Savaşı, 1929 Büyük Buh-ranı ve İkinci Dünya Savaşı ile ifade eden büyük tarihi bunalımına cevap buldular. 1914-1945 dünya tarihinin gör-düğü bir dehşetler serisi dönemidir. İkinci Dünya Savaşı’nın ertesinde kapitalizm hem maddi hem de ideolojik mecbu-riyet bağlamında Keynes ve Schumpeter’in ortaya koyduğu rasyonel bir kapitalizm için zorunluluk ve umuttu.

Keynes, kapitalizmin çelişkilerini hem algılıyor hem de bunların rasyonel yönetime tâbi olduklarına inanıyordu. Bu sebeple Keynes sistemin cisimleşmiş haliydi.

Keynes 1919’da yayımladığı “*Economic Consequences of the Peace*” (Barışın Ekonomik Sonuçları) adlı eserinde, Versailles Barış Anlaşması’nı yenilmiş Almanya’ya dayattığı yağmacı savaş tazminatlarının bir başka dünya savaşına sebep olacağını öne sürerek tenkit etmişti. Büyük Buhran’a bir çare olarak, –arzın kendi talebini yaratacağını ileri süren ortodoks arz merkezli görüşü temsil eden– Say Kanunu’nu tahtından indiren temel eseri “*Genel İstihdam Teorisi*”ni (The

362- Pierre Dardot ve Christian Laval, a.g.e, s. 158.

363- P. Dardot ve C.Laval, a.g.e, s. 165.

General Theory of Employment) kaleme aldı. Keynes'e göre, sistemde işin kilit noktası, devletin tam istihdamı garanti altına almak üzere yeterli efektif talebi garanti altına alacak biçimde müdahale etmesini sağlamaktı. Keynes, 1920'lerle birlikte finans sermayesi egemenliğinin yükselişinin, üretken teşebbüsü "*bir spekülasyon girdabı üzerindeki bir köpüğe*" dönüştürerek, kapitalist rasyonalitenin sonunu getirdiğine inanmaktaydı. Bu durum ona göre "*rantiyenin ötanazisi*"dir. Dönemin küreselleşmeci savunucularına cevap olarak, serbest ticaretin onarımı ile belirli bir öz-yeterlilik derecesini savundu. Özellikle finansal spekülasyonun kapitalist rasyonalitenin sonunu getireceği fikrindeydi. Keynes'e göre, emekle sermaye arasındaki siyasal uzlaşmadan kaynaklanan bir reforma ihtiyaç vardı. Keynes, "*Economic Possibilities for Our Grandchildren*" (Torunlarımız İçin Ekonomik İmkânlar) (1930) adlı makalesinde, zengin toplumlarda yaşayan herkesin geçimlik ihtiyaçlarının karşılanması manasındaki ekonomik meselenin yüz yıllık bir süreç içinde çözülebileceğini dile getiriyordu. Ayrıca Keynes, toplumu "*ekonomik gereklilik tüneline gün ışığına*" çıkartmak üzere yeni bir ahlak kanununun gelişebileceğini iddia ediyordu. Fakat o zamana kadar dünya "*adil olanın çürümüş, çürümüş olanınsa adil olduğu,*" yani finans sermayesi birikimine eşlik eden açgözlülük ve sömürüye dayalı yabancılaşmış bir ahlak kanunuyla birlikte yaşamak mecburiyetinde kalacaktı.

Harvard Üniversitesi'nde bulunan Schumpeter ise muhafazakâr-ortodoks kapitalizme, Keynes'e göre daha fazla inanıyordu. Monopol / oligopollerin daha da büyümesinin kaçınılmaz olduğu, ancak bunun kapitalizmin nihai yıkımı ile sonuçlanabileceği konusunda ısrarcı olmuş ve kapitalizmin özü olarak rasyonel teşebbüsçü kavramını ortaya at-

mişti. Keynes'in fikirlerine karşı olan Schumpeter, kapitalizmin ekonomik sebeplerden dolayı ekonomik bir durgunluk eğilimi içinde olduğu tezine şiddetle karşı çıkmaktaydı. Ona göre, kapitalizmin meselesi sosyolojiktir; yani teşebbüs fonksiyonunun hür olarak gelişmesi için gereken dışsal-harici şartların yıkıma uğraması... 1942'de yayımladığı *"Capitalism, Socialism and Democracy"*de, temerküz etmiş finansal sermaye rejimi şartları altındaki "maddilikten uzaklaşmış, fonksiyonsuzlaştırılmış ve absentee (yönetimde bizzat bulunmayan) mülk sahipliğinin, gelişimin makineleşmesi ile birlikte, teşebbüsçülüğün hayati fonksiyonunun ve bununla beraber de kapitalist sistemin altını boşaltarak, girişimcilik ruhunu nasıl yok ettiğini açıklamaktadır."³⁶⁴

Schumpeter'in ilginç fikirleri de mevcut. 1919'da yayımladığı *"The Sociology of Imperialism"* adlı eserinde şöyle demektedir: "Kapitalizm, tabiatı gereği anti-emperyalisttir... Ondan mevcut oldukları şekliyle bu tür emperyalist eğilimleri hazırca türetemeyiz, açıkça bunları sadece kapitalizmin dünyasına dışarıdan taşınmış olan, modern hayattaki kapitalist olmayan aktörler tarafından desteklenen, yabancı unsurlar olarak görmeliyiz." Schumpeter'e göre, "Hiçbir toplumsal sistem kendi mantığı uyarınca işlemesine izin verildiğinde hayatta kalamayacaktır. Sadece mevcut duruma bakmanız yeterlidir. Kendisine izin verilse birlikte yaşayacak olduğu kurallar altında yaşayabilecek hiçbir şirket, hiçbir sanayi, hiçbir ülke yoktur."³⁶⁵ Schumpeter dev şirketlerin ekonomik temellerini önemli ölçüde savunmuştur.

364- Joseph Schumpeter, *"Capitalism, Socialism and Democracy"*, Harper and Brothers, New York 1950, s. 131-142.

365- Joseph Schumpeter, *"The Economics and Sociology of Capitalism"*, Princeton University Press, Princeton, N.J, 1991, s. 194-301.

Neoliberalizm ile sermayenin hareketliliği önündeki engellerin tamamen kaldırılması, gelirin aşağıdan tepedeki % 1'e doğru yeniden yapılandırılması ve benzeri tedbirlerin dünya çapında uygulanması 1970'lerin ortasından Eylül 2008'e istihdam, sağlık, eğitim, emeklilik, gıda ulaşılabilirliği, çevre vb. gibi hususlarda ceberut kapitalizmin ilkelelerini geçerli kıldı.

Keynes ve Schumpeter gibi iktisatçılarla ve daha önce de kapitalizmi *"irrasyonel bir itici gücün"* RASYONELONARIMI olarak tarif etmiş olan sosyolog Max Weber'le özdeşleştirilen rasyonalite varsayımı, aniden sadece uzak bir hatıra, gelip geçmiş bir çağın retoriği olarak görülmeye başladı.³⁶⁶

İktisadi açıdan finans sermayesinin kendi artığına bir mahreç aramasıyla beraber küresel durgunluk, küresel bir gazino ekonomisine hayat verdi. Keynes'in *"rantiyenin ötanazisi"* yerine, neoliberal kapitalizm sistemi, bir finansallaşma sürecine tâbi olduğu gelişmiş kapitalist ülkelerde üretimin nispi olarak düşüşüne şahit oldu. Bu durum ekonomik durgunluğun sebebinden çok bir etkisi olmakla birlikte, finans sermayesinin egemenliğine ve daha istikrarsız, daha kontrol edilemez bir kapitalizm biçimine bürünen gerçek bir dönüşüm ortaya çıkarmıştır.³⁶⁷

"The Triumph of Financial Capital" adlı eserinde Sweezy'nin dediği gibi, *"eskiden"* Keynes dahil *"hiç kimse"* *"kapitalizmin kendisi kadar eski bir fenomen olan spekülatif sermayenin, bütün dünya bir yana, yani bırakınız küresel bo-*

366- Max Weber, *"The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"*, Charles Scribner's Sons, New York, 1958, s. 17.

367- John Bellamy Foster, *"Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz"*, Kalkedon Yayınları, Türkçesi: Çiğdem Çıdamlı, İstanbul 2008, s. 111.

yutta, bir milli ekonomiye hâkim olabileceğini hayal bile edemezdi. Fakat bu oldu.” Sweezy’ye göre, iktidarı dev şirketlerin toplantı mahfillerinden alıp, (şirketlerin kendilerinin içinde temel aktörler oldukları bir alan olan) finans piyasalarının içine yerleştirdi. Devletler de kendilerini artan bir oranda sermaye piyasalarının tutsakları olarak bulmaya başladılar. Açıkçası Sweezy şöyle diyor: “Adam Smith’in görünmez eli”, “yeni bir şekilde ve daha kaslı bir biçimde yeniden sahnelerdedir.” Fakat sonuç daha rasyonel bir kapitalizmin değil, daha az rasyonel bir kapitalizmin ortaya çıkması olmuştur. Artık GÖRÜNMEZ EL, küreselleşmiş tekelci sermayenin aşırı büyümesi olarak dünyayı hizaya getirmekte olan mali sermayedir.³⁶⁸

a- Beş Temel Salaklık Kanunu

İtalyan iktisat tarihçisi Carlo Maria Cipolla’nın (1922-2000) 1976’da yayımlanan *“The Basic Laws of Human Stupidity”* (Salaklığın Temel Kanunları) adlı eseri İngiltere’de yeniden basıldı ve kitap kısa bir müddet içinde 350.000 adet satılmış durumda.

Cipolla’ya göre salaklar, “yazılı kuralları, liderleri ve manifestoları olmaksızın inanılmaz bir koordinasyon içinde son derece etkili bir grup” olarak tanımlanabilir ve bunlar “sanayi tröstlerinden ve mafyadan daha güçlüdür.”

Cipolla’nın “Beş Temel Salaklık Kanunu” aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

İnsanlar arasında gezen salak sayısı genel olarak herkes tarafından daima ve kaçınılmaz bir şekilde gerçek rakamın çok altında zannedilir.

368-John Bellamy Foster, a.g.e, s. 111-112.

Bir insanın salakça hareket etmesi/ salak olması ihtimali, o kişinin diğer bütün özelliklerinden istisnai bir farklılık taşır. Salak insan, kendisi bir menfaat elde etmeksizin, hatta kendisi de zarar görecektir biçimde başka bir insana ve/veya gruba zarar veren insandır.

Salak olmayan insanlar, her daim salakların zarar verme gücünü küçümserler. Özellikle de, salak olmayan insanlar bir veya birçok salakla çalışmanın ve/veya ortak iş yapmanın her yerde, her şartta ve her zaman sonuçları çok ağır bir hata olduğunu unuturlar.

Yeryüzündeki en tehlikeli insan, salak insandır.

b- Cipolla'nın Dört Tip İnsanı

Wikipedia'da yer alan bilgilere göre, Cipolla'nın dört tip insanını belirleyen iki önemli insan davranışı vardır:

Bir insanın kendi davranışlarının sonucu olarak elde ettiği kazanç veya uğradığı zarar.

Bir insanın davranışları sonucunda, başka biri ve/veya birilerinin kazancı veya zararı.

İktisatçı Cipolla yukarıdaki iki faktörden birincisini x eksenine, ikincisini y eksenine yerleştirerek bir tablo oluşturmuştur. Buna göre insanlar 4 ana grupta toplanabilir.

Akıllı insanlar: Hem kendisine, hem de başkalarına faydası olanlar.

Aciz zavallılar: Başkalarına menfaat sağlarken kendisine zarar verenler.

Haydutlar: Kendisine fayda sağlarken başkalarına zarar verenler.

Salaklar: Ne kendisine ne de başkalarına faydası olan, hatta zaman zaman kendisine ve başkalarına zarar da veren insanlardır.

Cipolla'ya göre, *“asıl mesele, salakların toplumda eşit şekilde dağılmış ve sayılarının sabit ve sanıldığından daima çok daha fazla oluşudur.”*

Elbette salakların başkalarına verdikleri zarar, sahip oldukları güç/iktidar oranında artar.

Cipolla'nın *“toplumda eşit dağılmışlardır”* tespiti, sokaktaki insanın da, bu insanları eğitenlerin de, çalıştıkları şirketleri yönetenlerin de, bürokratların da, milletvekillerinin de, bakanların da, hatta devleti yöneten sivil-asker idarecilerinin de içinde, yaklaşık aynı nispette/oranda TEMSİL EDİLDİKLERİ manasına gelir.

Nitekim *“piyasanın rasyonelliği”* kadar günümüzün dünyasında tamamen manipüle şartlar altında oynanan, gide-rek içi boşaltılan *“demokrasi”* oyununda seçim sonuçlarına *“halkın sağduyusu”* yorumu iliştilir. Ancak manipülasyonlarla seçim sandığının, *“kendileri hiçbir kazanç elde etmeden bütün bir millete zarar vermek için”* mükemmel bir fırsat olduğunu da görüyoruz.

*Neticede ana kural: Salaklığı asla hafife almayınız. Ve İNSAN diye vurgulamayı da unutmayınız.*³⁶⁹

Spartalı Şilon *“Kendini tanı... dilin aklının önüne geçmesin”* der.

Mevlana da insanı şöyle tanımlar:

“İnsanda güzel olan yüzdür,

369-Roger-Pol Droit, *“Salakoloji Dehası”*, *Le Monde des Livres*, 4 Mayıs 2012.

Yüzde güzel olan gözdür,

Ama insanı insan yapan ağızdan çıkan sözdür...”

Ana trendleri savunan iktisatçılara göre, YÜKSELİŞ ve ÇÖKÜŞLERİN ortaya çıkış sebepleri şöyle özetlenebilir:

Bazı iktisatçılara göre, krizler devletlerin piyasaya müdahale etmesiyle ortaya çıkar.

Bir başka grup iktisatçıya göre, krizler devletin piyasaya yeterince müdahale etmemesinden çıkar.

Diğer bir grup iktisatçıya göre ise, balon diye bir şey yoktur. Piyasalar mükemmel derecede etkindir ve mesela mesken fiyatları birkaç sene içinde iki ya da üç katına çıkacak olursa ve sonunda dibe çakılırsa işte bu durum, piyasaların yeni ve farklı bilgiye cevabıdır.

Peki, kriz darbeyi indirdiğinde ne yapılmalıdır? Bu hususta da çözüm önerileri iktisatçılar arasında farklılık gösterir.

Bir grup ekonomiste göre, hükümet derhal müdahale etmeli, son kredi merci olmalı ve özel talepteki düşüşü karşılamak için yaygın ve büyük çapta finansal teşvik sağlamalıdır.

Diğer bir grup ekonomist ise devletin kesinlikle piyasa denen “görünmez el”in düzenleyiciliğine müdahale etmemesi gerektiğini söylemektedir. Bunlara göre devlet müdahalesi kriz sonrası şaşkınlığını uzatmakta, kamu borcunun tehlikeli bir şekilde tırmanışına sebep olmaktadır.

Bir başka iktisatçı grubuna sorarsanız, kriz düşüncesi bir yanılsamadan ibarettir. Bu, piyasaların mallar ve kaynakları “görünmez el” vasıtasıyla etkin bir şekilde paylaş-tırma gücünden şüphe edenlerin uydurmasıdır.

Aslında ekonomik krizlerin babası sayılan finansal krizler dün de, bugün de ve muhtemelen yarın da benzer sebeplerle ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik/finansal krizlerin “babasının” çıktığı ABD’de Amerikan halkının spekülasyona yatkın karakteri büyük ölçüde tarihi sebeplerden, yani koloni girişimlerinden kaynaklanmaktadır.³⁷⁰

ABD’nin Evanjelist Başkanı Ronald Reagan şöyle der: “Bir Amerikalı ile başkaları arasındaki fark, Amerikalı’nın bu toprakların nasıl büyük bir yer olacağını bilmesi, dolaşısıyla da gelecekle alakalı beklentiler içinde yaşamasıdır.”

Amerika’ya gelen göçmenler daima bir hayalin peşinde olmuşlardır. Bu hayal ki, göçmenlerin anavatanları ile olan bağları daha çabuk koparmalarına vesile olmuştur. 19. yüzyıl finans yazarı William Fowler’ın ifade ettiğine göre, “ABD’deki hayaller geçmişten çok gelecekte yaşar.”³⁷¹ ABD fırsatçıların yüksek sosyal statüye sahip olduğu ve nihai aşamada farklılık kıstasını doğumdan ziyade servetin oluşturduğu bir ülkedir.

Fransız aristokrat Alexis de Tocqueville 1830’ların başında ABD’ye yaptığı seyahati değerlendirirken şunları yazar: “... Zenginlik aşkı artık ülkedeki egemen hâle gelmiş: Bu kanalda insan tutkusunun büyük dalgalarıyla karşılaşmaktasınız ve bu dalgalar önüne gelen her şeyi silip süpürüyor.”³⁷²

Michael Chevallier 1834’te, “Herkes spekülasyon yapıyor ve her şey bir spekülasyon nesnesi haline geldi” diye

370- Edvard Chancellor, a.g.e, s. 184.

371- William Fawler, “Ten Years on Wall Street”, New York 1870, s. 171.

372- Alexis de Tocqueville, “Democracy in America”, ed. Philip Bradley, New York 1948, s. 128-130.

yazar. *"Spekülasyonun esas nesneleri Amerikalıların zihinlerinde hesabını yaptıkları başlıca şeylerden, yani pamuk, arazi, şehir ve kasaba hisseleri, bankalar ve demiryollarından oluşuyor."*³⁷³

Amerikan toplumunun genlerine işlemiş olan risk ve spekülasyon iştahı, onların kolayca bir küçük ve organize grup tarafından manipüle edilebilmelerine yol açıyor. Nitekim Eylül 2008 finansal krizine gelen süreçte de benzer hususların yaşandığına şahit oluyoruz.

*"ABD'nin milyonerleri sanki kaybedecekleri hiçbir şey yokmuş gibi piyasayı ele geçiriyorlar. Bırakın bazıları finans işlerini sürdürürken sanki sadece pahalı bir oyun oynuyormuşçasına kendilerini eğlendirsinler. İngilizler, spekülasyonu sevseler de fakirlikten korkarlar. Fransızlar fakirleşmemek için kendilerini vururlar. Milyonluk Amerikalı on kazanmak için spekülasyon yapar ve eğer kaybederse, soğukkanlılıkla tezgâhtarlığa razı olur. Bu utanmazlık övgüye değmekle birlikte, bir milleti dünyanın en dejenere yıldız oyuncularına haline getiriyor."*³⁷⁴

Max Weber'e göre, *"ABD'de servet peşinde koşmak dini ve ahlaki manasından uzaklaşmıştır ve ona genellikle fikri bir spor niteliği kazandıran bütünüyle dünyevi tutkularla ilişkili hale gelme eğilimini taşımaktadır."* Keynes ise şöyle bir tespitte bulunmaktadır: *"Finans alanı dışında bile Amerikalılar neyin ortalama düşünce olduğunu anlamaya gereksiz bir alaka gösterme eğilimindedir ve bu milli zafiyet cezasını borsada bulmaktadır."*³⁷⁵ Yine John Maynard Keynes şunu dile getirir: *"Kendilerinin*

373- Michael Chevallier, *"Society, Manners and Politics in the United States"*, New York 1839, s. 305.

374-Robert Sobel, *"Panic on Wall Street: A History of America's Financial Disasters"*, New York 1968, s. 223.

375-Keynes, *General Theory*, s. 159.

her tür entelektüel etkiden uzak olduğuna inanan pratik adamlar, aslında ölü bir iktisatçının köleleridir.”

Kriz ekonomisi, piyasaların nasıl ve neden başarısız olduğunu inceler. İktisatçıların çoğu ise, piyasaların neden ve nasıl işlediğini –üstelik iyi işlediğini– ispat etmeye çalışırlar. Bu paradoks muhtemelen İskoç iktisatçı Adam Smith’le başlayarak ekonomi alanının ilk günlerine dayanıyor. “*Milletlerin Zenginliği*” (Wealth of Nations, 1776) kitabında, ferdi ekonomik oyuncuların bencil ve birbirinden farklı menfaatlerini bir şekilde istikrarlı, kendi kendini düzenleyen bir ekonomik sistemde birleştiren, görünüşe göre mucizevi süreci yakalamak için ünlü “*görünmez el*” metaforunu öne sürmüştür. Sayısız bireysel tercihin kaostan düzen ortaya çıkmaktadır. Ancak Smith, kapitalizmin pek çok zayıf noktasını itiraf etmemiştir. Çünkü daha önceki iktisatçılar gibi, Smith de kapitalist piyasaların nasıl çalışmadığını değil, nasıl başarılı olduğunu açıklamıştı.³⁷⁶

David Ricardo, Jean-Baptiste Say, Leon Walras ve Alfred Marshall başta olmak üzere 19. yüzyıl iktisatçıları, “*piyasaların daima bir tür mucizevi dengeye yönelerek temelde kendi kendini düzenlediği*” hususunda fikir birliği içindeydiler ve Adam Smith’in iddialarını yeniden düzenleyerek bu hususu ispatlamak için matematiksel bir yapı inşa etmeye yöneldiler.

Piyasaların istikrarına olan temel inanç şöyle bir sonuca sebep oldu: Eğer piyasalar esas olarak kendi kendini düzenliyorsa –elbette görünmez el tarafından– ve ortak aklı da her daim doğru ise, bu durumda piyasalarda alınıp sa-

376- Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, “*Kriz Ekonomisi-Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği*”, Türkçesi: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012, s. 46-47.

tilan varlık fiyatları tam isabet ve doğrudu. 20. yüzyılın başlarında neoklasik iktisatçılar bu teoriyi matematik modellemelerle ispat etmeye çalıştılar. Aslında bu durum iktisat biliminin ikinci ölüm fermanıydı. Söz konusu görüşlerini, Fransız matematikçi Louis Bachelier'in 1900'de tamamladığı ve bir varlığın fiyatının bilinen bütün bilgileri doğru şekilde yansıttığını savunduğu "*Spekülasyon Teorisi*"ne (Theorie de la Speculation) dayandırdılar. Onlara göre, varlık fiyatları, çoğu kez çarpıcı bir şekilde olmak üzere sadece yeni bir bilginin gelişine istinaden rasyonel ve refleks olarak değişebilirdi.

1929 Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Chicago Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nün merkez üssünü oluşturduğu serbest piyasa ekonomisi teorisyenleri ve Eugene Fama adlı bir ekonomi profesörü, "*piyasaların tamamen rasyonel ve etkin olduğunu*" ispatlamaya yönelik detaylı matematiksel modeller kurmaya başladılar. Eski safsatalar cafcacılı "*ispatlarla*" yeniden canlandırıldı.

Bir varlığın CARİ FİYATI doğru fiyattı. Daha düşük veya daha yüksek değil. Üstelik bu varsayım, bütün halka açık bilginin derhal ve isabetli bir biçimde varlık fiyatlarına dahil edildiğini varsayıyordu. Geleceğin muhtemel değişiklikleri ancak şu anda bilinmeyen şeylere dayalı olarak gerçekleşebilirdi. Bu sebeple, fiyatların ne yönde değişeceğini tahmin etmek ihtimal dahilinde değildi. Bu anlayış "*Tesadüfi Yürüyüş*" (Random Walk) teorisini doğurdu. Bu teori, hisse senetlerinin fiyatlarının bağımsız olduğunu, geçmişteki fiyat hareketlerinin gelecekteki hareketleri tespit etmekte kullanılamayacağını savunur.

Yani hisse senetleri yatırımında rastgele seçmek en doğru tercihti. Hisse senetlerinin hareketleri görmezden ge-

linmeliydi. 1970'lerde yine Chicago Üniversitesi Ekonomi Bölümü merkezli olmak üzere, *"Etkin Piyasa Hipotezi"* akademisyenlere, uygulamacılara, basına ve halka ustaca telkin edildi.

Yale Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nün profesörlerinden Robert Shiller daha 1980'lerin başında istatistiki analizlerle Etkin Piyasa Hipotezi'ni delik deşik etmişti. Nihayet Shiller ve benzer düşünceye sahip iktisatçılar, 1980'lerin sonunda, varlık fiyatlarının nadiren bir DENGGEDE kaldığını ve genellikle çılgınca yükselip düştüğünü gösteren yığınla belgeyi ortaya koymuşlardı. Shiller'in ifadesiyle, *"piyasalar tamamen çılgın olmasa da, azımsanmayacak kadar gürültü meydana getirirler, öyle ki bütün piyasadaki hareketlere hâkim olurlar."*

Piyasalar tam olarak hangi sebeple etkin olamıyorlardı? Bu noktada devreye yeni bir alan giriyordu: davranışsal ekonomi ve davranışsal finans. Yani devreye *"finansal piyasalara ilişkin olarak insan psikolojisi modelleri"* giriyordu.

Davranışsal finans alanında son yıllarda yapılan araştırmalar, spekülative balonların gerçekte nasıl şişebileceğini, neticede patlayıp ekonomiye daha büyük çapta zarar vereceğine kadar nasıl kendilerine yetebilecek hale gelebildiğini ortaya çıkardı. Davranışsal ekonomi uzmanları, Shiller'in söylediği *"insan davranışının temel parametreleri"* ne benzer türde bir geribildirim mekanizmasını ateşleyebilecek pek çok faktör belirlemişlerdir. Mesela, bunlardan bir tanesi, spekülative bir balonda yatırımcıların büyüyen kârlarını, kendilerinin ve diğer binlerce kandırılmış aptalın bir balona katılmasına değil, kendi keskin zekâlarına bağlamaları manasına gelen *"önyargılı olarak kendine atfetme"*dir. Pek çok sayıda önyargı, çarpıtma ve diğer AKILDIŞI eğilimler spe-

külatif balonları ve onlara kaçınılmaz olarak eşlik eden –en başta, artık ekonomi yeni bir çağa girmiş olduğu için, eski iş yapma şekillerinin daha fazla geçerli olmadığı gibi–garip gerekçeleri beslemektedir. İrrasyonel ekonomik davranışa verilen bütün bu dikkat, piyasaların nasıl işlediğinin veya işlemediğinin daha az hoş giden bir resmini ortaya koymuştur. Shiller ve diğerlerinin çalışmaları, kapitalizmin kendini düzenleyen bir sistem değil, daha ziyade AKILDIŞI coşkuya ve sebepsiz karamsarlığa yatkın bir sistem olduğunu ileri sürer. Başka bir ifadeyle, olağanüstü istikrarsız bir sistemdir.³⁷⁷

Kapitalizmin krizleri hususunda ilk olarak ve sürekli yazan John Stuart Mill “Politik İktisadın Prensipleri”nde (1848), Shiller gibi çağdaş davranışsal ekonomi uzmanlarından önce bu duruma dikkat çekmiştir. Mill balonların, harici bir şok ya da “*bir tür kaza*” –mesela yeni bir pazar veya buluş– spekülasyon oluşturduğunda, meydana geldiğine inanıyordu. Fiyat artışları diğerlerinin zenginleştiğini gören ötekileri, yani çok sayıda taklitçiyi devreye sokmakla kalmıyor, bir yükseliş için hiçbir objektif dayanağı olmayan varlıklara da sirayet ediyordu. Spekülasyon devreye girince bunlar da diğer varlıklar gibi yükselişe geçmekteydi. Fiyat artışları daha fazla fiyat artışını manipüle ediyor ve giderek kendi kendini besleyen bir balon oluyordu. 2008 krizine giden süreç göstermiştir ki, bu süreç dar bir grup tarafından da –FED, küresel finans ekeleri ve hükümet bürokrasisi– besleniyor, görmezden geliniyor, dahası manipülasyona en azından zemin hazırlanıyor.

Ünlü spekülâtör George Soros şu tespitte bulunuyor: *“1930’lu yıllardan bu tarafa en kötü finansal krizin ortasındayız.*

377-Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, “Kriz Ekonomisi”, s. 49-50.

Bu kriz son 25 yılı aşkın bir süredir meydana gelen diğer krizlere benzese de arada derin bir fark vardır. Şimdiki kriz milletlerarası rezerv para durumundaki dolara bağlı kredi genişlemesi döneminin sonunu gösteriyor. Periyodik krizler, büyük ölçüde dalgalı fonksiyonun birer parçasıydılar. Mevcut kriz ise 25 yılı aşkın bir süper yükselişin en tepe noktasında meydana gelmiştir. Neler olup bittiğini anlamak için yeni bir paradigmaya ihtiyacımız var. Finansal piyasaların denge eğilimine bağlı olan mevcut eski paradigma, hem yanlış hem de yanıltıcıdır.”³⁷⁸

Mill’e göre, bir balon tek başına kriz oluşturmamaktaydı. Kredi ve borç da temel bir rol oynuyordu. Spekülatif balon meydana gelirken “büyük bir kredi bolluğu” bulunuyordu. Daha fazla kredi olağanüstü kârlar elde ediyor gibi bir hava oluşturunuyordu. Bu durum genelde maceraperest bir havanın oluşmasını besliyordu. Sonuçta, değişmez bir şekilde yükseliş bir kısım şirketin beklenmedik batışının piyasada “genel güvensizlik” oluşturmalarıyla sona erer, belirsizlik yayılır, korku ve panik baş gösterir ve kredinin garanti altına alınması hemen hemen imkânsız hale gelir. Borçlarını ödeyemeyen şirketler çöker, iflaslar peş peşe patlar. Krediler buharlaştıkça fiyatlar hızla düşer ve kriz piyasaya hâkim olur. Bütün bunları “aşırı durumlarda da, önceki haddinden fazla güvenilirlilik kadar akıl almaz olan bir panik”, “ticari bir kriz” takip eder. Geribildirim mekanizması nasıl fiyatları yukarı çektiyse, bu kez panik fiyatları aşağıya çeker. Düşen fiyatlar Mill’in ifadesiyle “her zamanki seviyenin altına düşer, önceki spekülasyon döneminde seviyenin üzerine çıktığı gibi”. Çöküntü finans sektöründen reel sektöre yayılarak işletmeleri durdurur. İşsizlik artar ve şu veya bu derece fa-

378- George Soros, “Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma”, Türkçesi: Coşkun Üçüncü, İnkılap Yay., İstanbul 2010, s. 7.

kirleşmeye sebep olur. Mill'in döngüsü oldukça benzer bir şekilde Eylül 2008 krizi süresince gerçekleşti: *"Yükseliş için bir dışsal şok ya da hızlandırıcı; temel göstergeler değil PSİKOLOJİYLE hareketlenen spekülasyonlu bir çılgınlık; fiyatları astronomik derecede yükselten bir geribildirim mekanizması; hemen herkese sunulan kolay kredi ve finansal sistemin sonunda fabrikalar ve çalışanların REEL EKONOMİSİNE dolaylı zararlar sonuçlanacak olan kaçınılmaz çöküşü."*³⁷⁹

Kesin olan, kapitalist sistemde krizlerin gelip geçeceği ama asla kalıcı olmayacağıydı. Bu garip inanç 1929'deki Büyük Buhran'la birlikte yok oldu. Bu olay devlet politikalarıyla beraber ekonomi disiplini de dönüştürdü. Bu sebeple, Büyük Buhran 2008 krizinin nasıl ele alınması gerektiği tartışmasında önemli yer tutuyor. Seksen yıl önce olup bitenler, 2007 ve 2008'de krize ilk tepkileri de şekillendirmişti; bugün de ekonomik ve finansal politikaları şekillendirmeyi sürdürüyor.³⁸⁰ Keynes 1936'da yayımlanan *"Genel Teori, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi"* adlı kitabında ekonomiye klasik ve neoklasik ekolden gelen iktisatçılardan farklı baktığını ortaya koymuştu. Söz konusu ekonomistler kapitalist sistemin kendi kendini düzenleme yeteneği olduğuna inanıyorlardı. Onlara göre, tam istihdam tabii bir durumdu. Ücretlerin yükselip alçalmasına bağlıydı.

Keynes'e göre, istihdam seviyesi fiili ve toplam talebe bağlıydı. Ücretler düşecek ve işsizlik artacak olursa, toplam talep de düşerdi. Talep düştükçe yatırımcılar da yatırım yapmaktan vazgeçecekler, bu durum ücretleri daha da düşürecek, neticede işsizlerin sayısı giderek daha da artacaktı. Bu arada sıradan tüketici kitleler daha az harcayarak tasar-

379- Nouriel Roubini ve Stephan Mihm, *"Kriz Ekonomisi"*, s. 51.

380- Nouriel Roubini ve Stephan Mihm, a.g.e, s. 53.

rufa yönelecek, bu ise talebin daha da düşmesine vesile olacak olan “*tasarruf paradoksu*”na sebep olacaktı.

Keynes sürecin BEYİNLE olduğu kadar YÜREKLE de yönetildiğini fark etmişti. Keynes ekonomik karar verme mekanizmasının sadece hesap işi olmadığını, olaylarla şartlanan, belirsiz, şarta bağlı ve dürtüsel olduğunun da farkındaydı.³⁸¹

Keynes şöyle diyordu: “*Eğer kapitalizmin hayvani ruhu karartılacak ve spontane iyimserlik sarsılacak olursa, dayanabileceğimiz matematiksel bir beklentiden başka bir şey kalmaz ki, teşebbüsler zayıflar ve ölür.*” Keynes’e göre, kapitalist sistemin krizine çare devletti. Devlet müdahale ederek talep meydana getirip aşağı doğru gidişi tersine çevirecekti.

1970’lerde Chicago Üniversitesi ekonomi profesörlerinden Friedman’ın başını çektiği bir grup ekonomiste göre, “*bir ekonomideki istikrarsızlığın para arzındaki dalgalanmalarla açıklanabileceğini savunan monetarist ekonomi görüşü medya vasıtasıyla toplumsal zihniyete zerk ediliyordu.*”

Monetarizm, bir ekonominin para arzı üzerine konulacak kontrole yönlendirilebileceği görüşüne dayanır.

1970’lerden Eylül 2008’e kadar etkili olan Keynes değil, Milton Friedman ve Anna Jacobson Schwartz’ın önderlik ettiği monetarizmdir.

Ekonomi profesörü Hyman Minsky, Keynes’in yolundan giderek “*Dengesiz Bir Ekonomiyi Dengeye Getirmek*” adını verdiği kitabında ve makalelerinde, Keynes’in kapitalizmin kendi tabiatı sebebiyle istikrarsız ve çöküş eğilimli olduğu hususunda güçlü bir argümana sahip olduğunu

381- Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, a.g.e, s. 55.

ileri sürdü. Minsky'ye göre, *"İstikrarsızlık, kapitalizmin tabiatında mevcut olan kaçınılmaz bir kusurdur"*. Ona göre, sistemin istikrarsızlığı, bizatihi kapitalizmi mümkün kılan mali kurumlardan kaynaklanmakta olup, *"birikmiş finansal değişimler finansal sistemi kırılgan hale getirir."*

Minsky, yaptığı analizde, borcun nasıl biriktiği, dağıtıldığı ve değerlendirildiğini temel öge olarak bankalar ve finans kurumlarının birbirlerine daha bağımlı ve karmaşık hale geldikçe, bütün sistemi nasıl çökertebileceğini göstermişti. Minsky de Keynes gibi borcu dinamik bir sistemin parçası ve sisteme istikrarsızlık enjekte eden bir unsur olarak görüyordu.

Minsky'nin *"finansal istikrarsızlık hipotezi"*nin şöyle bir boyutu daha vardı: Herhangi bir ekonomide kredi alanlar kullandıkları finansman cinsine göre üç grupta toplanabilir:

Hedge için kredi alanlar: Bunlar faiz ve anapara ödemelerini kendi nakit akışlarından karşılayabilirler.

Spekülatif maksatlı kredi alanlar: Bunların gelirleri kredinin faizini ödemeye yeter, ancak anaparasını ödemeye yetmez. Eski kredi borçları ancak yeni kredi alınarak ödenabilir.

Ponzi kredi alanlar: Bunların gelirleri ne faizi ne de anaparaı ödemeye yeter. Krediyle aldıkları varlıkların değerinde bir artış beklentisi içinde tek alternatifleri daha fazla borçlanarak gelecekteki muhtemel finansmanlarını rehin vermektir.

Ponzi sistemi, daha sonra gelen yatırımcıların parasını ilk yatırımlara ödeyerek olağanüstü kazançlar elde eden ve

gerçek bir ticari faaliyeti kapsamayan bir nevi kumar sistemidir.

Minsky, spekülâtif bir yükseliş esnasında hedge için kredi alanların sayısında azalma olurken, spekülâtif gayeli ve ponzi kredi alanların sayısında artış meydana geleceğine inanmaktaydı. Bu durumda hedge için kredi alanlar, muhafazakâr yatırımları sayesinde şimdi nakit bolluğu yaşayacakları için, spekülâtif ve ponzi kredi alanlara borç vermeye başlarlar. Spekülâtif yükselişin merkezindeki varlığın -mesela gayrimenkul- fiyatı arttıkça, bütün kredi kullanıcılarını daha çok borçlanmaya teşvik eder. Döndürülemeyen kredi miktarı şiştikçe, sistem mali bir felakete daha da yaklaşır. Minsky'ye göre, tetikleyicinin ne olduğunun hiçbir önemi yoktur: Bir kurumun batışı -2007 ve 2008'deki balonu sona erdiren, hedge fonlar ve büyük banka iflaslarıydı- ya da şok edici bir sahtekârlığın ortaya çıkışı -2008'de açığa çıkan Bernard Madoff üçkâğıdı gibi- olabilir. ³⁸²

Minsky borç piramitleri ufanıp kredi muslukları kurdukça, normalde sağlıklı olan mali kuruluşlar, şirketler ve tüketicilerin nakit sıkıntısı çekmeye başladıklarını ve varlıklarını indirimli satış reyonu fiyatlarından satmadıkça borçlarını ödeyemez duruma geldiklerini fark etmişti. Daha çok insan varlıklarını satmaya koştukça, bu varlıkların fiyatı kendi kendini yenileyen bir döngü -yok pahasına satış, düşen fiyatlar, daha fazla yok pahasına satış- oluşturarak spiral halinde dibe iner. Toplam talep seviyesi mal arzının altına düştüğünde, genel ekonomi fiyat deflasyonunun etkisine girer. Her geçen gün, her dolar bir önceki güne göre daha fazla satın alma gücüne sahip olur. Bu durum borçlu-

382- Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, a.g.e, s. 58.

lar için bir felakettir. Deflasyon borçluların borç yükünü artırdığı gibi, geri ödeyememe ve iflas ihtimalini artırır. Borcu ödeyememe vakaları ve iflaslar çoğaldıkça, aşağı doğru spiral ekonomiyi bir bunalımın içine çekerek devam eder.³⁸³

1929' daki Büyük Buhran benzeri bir krizin tekrarlanması önlemek için, Irving Fisher ve elbette Minsky ve Friedman, bir merkez bankasının nihai kredi merci rolünü oynamak üzere müdahil olmasını ve bankalar ve hatta şirketler ile fertler için finansman sağlamasını tavsiye etmişti. Fisher krizin daha da ağırlaşması durumunda, devletin "reflasyon"³⁸⁴ yönetime müracaat etmesi ve ekonomiyi kolay paraya boğarak canlandırması gerektiği görüşünü savunmuştu. Eylül 2008 krizinden bu yana yapılan da tam olarak budur. Finansal kriz derinleştikçe, Amerikan hükümet yetkilileri ve FED, Amerikan halkına değil, ama başta AIG olmak üzere, Amerikan halkını dolandıran Wall Street ekeleri kumarbazların bankalarına trilyonlarca dolar para aktardı. Dün neoliberalizm adına devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkanlar, kurtuluşu, Amerikan halkının % 99'unun gözlerinin içine baka baka devlet desteğinde bulmuşlardı.

FED 2008 ve sonrasında Amerikan ve hatta dünya tarihinde görülmemiş tutarlarda kredi limitleri tahsis ederek yatırım bankaları, sigortacılar, hedge fonları, para piyasası fonları ve diğerlerine devasa paralar aktararak, hepsini –

383- Nourial Roubini ve Stephen Mihm, a.g.e, s. 59.

384- Relete: Deflasyon içindeki veya deflasyona doğru gitmekte olan bir ekonominin dengeye getirilmesidir. Önceki fiyat düzeyine yeniden ulaşmak için tedavüldeki paranın azaltılması ya da çoğaltılmasıyla sistemi önceki şartlarına döndürme, enflasyona sebep olmaksızın istihdam hacmin artırılmasına yönelik iktisadi-mali tedbirleri kapsar.

açıkçası, iki elin parmaklarının toplamı kadar olan küresel finans elitlerini– hem kurtardı hem de servetlerine servet kattı. Böylece Fisher ve Minsky’nin, FED’in (Federal Reserve) geniş kitlelere yönelik nihai kredi merci rolünü oynaması ve müdahil olması yönündeki tavsiyesine ve tam anlamıyla monetarist Friedman’ın tavsiyelerine uygun olarak elitlere finansman sağlandı. Yetmedi, 2009’da Başkan Obama yönetimi, yeterince vergi indirimini de içeren, ABD tarihinde daha önce görülmemiş büyüklükte bir teşvik kanununu onaylandı. Ekonomi politikaları (hükümetin para arzı üzerindeki çok sayıda kontrol kolu) ile mali politikalar (hükümetin harcama ve vergilendirme araçları) kapsamında yapılması gereken her şey yapılmıştı, ne var ki hatalı bir şekilde yapılmıştı.³⁸⁵

Hâsılı finansal kriz, para birimi çöküşü, bankacılık panîği ve kredilerin temerrüde düşmesi vakaları ayrıntıda farklılıklar gösterse de, finansal krizlerin genel yörüngesinin on yıldan on yıla ve yüz yıldan yüz yıla pek az değişkenlik gösterdiği Eylül 2008 kriziyle bir kez daha görülmüştür.³⁸⁶ Aslında Charles P. Kindleberger 1978’de yayımlanan “*Cinnet, Panik ve Çöküş*” adlı kült kitabında, kapitalizmin finansal krizlerinin hem tarihini yazmış hem de 2008 krizini yıllar öncesinden haber vermişti. Ama görmesi gerekenler olup bitenleri bir türlü görmemişti.³⁸⁷ Sonuçta 2008 kriziyle birlikte küreselleşme bir sonraki aşamasına girerken, küresel serbest piyasanın kendisi şüphesiz ortadan kalkacak.³⁸⁸

385- N. Roubini ve S. Mihm, a.g.e, s. 60.

386- Carmen Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, “*This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*”, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009.

387- Charles P. Kindleberger, “*Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises*”, Basic Books, New York, 1978.

388- John Gray, “*Sahte Şafak*”, s. 79.

Nitekim Schumpeter, *"Kapitalizmin İstikrarsızlığı"* adlı eserinde şöyle der: *"Ekonomik açıdan istikrarlı olmasına, hatta daha da istikrar bulmasına karşın, kapitalizm insan aklını rasyonalleştirme yoluyla, kendi temel şartlarına, güdülerine ve toplumsal kurumlarına zıt olan bir zihniyet meydana getirir."*³⁸⁹ Yaşananlar gösteriyor ki, *"küreselleşme, toplumsal değişimin tek şartı, doğrusal süreci ya da son noktası değildir."*³⁹⁰

c- Fay Hattı: Gölge Bankacılık

Ünlü spekülör George Soros, *"Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma"* adlı kitabında şöyle diyor: *"Tam rekabet ve özellikle kesin bilgi varsayımından oluşan teorik kurguyu sorgulamaya başladım. Piyasa katılımcılarının kararlarını yalnızca bilgiye dayalı olarak almadıklarını ve önyargılı bakış açılarının piyasa fiyatından başka bu fiyatların yansıması gereken ilkelere de etki ettiğini anlamaya başladım."*³⁹¹

Soros'a göre, Eylül 2008'de patlak veren finansal krizin başlangıcı, resmen 2007'nin Ağustos ayı olarak tespit edilebilir. Bu tarih FED'in (ABD Merkez Bankası) likidite sağlamak için bankacılık sistemine müdahalede bulunduğu dönemdir. Krizin gelişi yavaştı fakat birkaç yıl öncesinden beri de beklenmekteydi. 2000 yılı sonlarına doğru internet balonunun patlaması esnasında bu finansal krizin temelleri atılmıştır. FED buna, federal fonların faiz oranlarını sadece birkaç aylık bir dönem için % 6.5'ten % 3.5'e düşürerek

389- Joseph Schumpeter, *"The Instability of Capitalism"*, *Economic Journal*, C. 38, Eylül 1928, s. 368.

390- David Held, David Goldblatt, Anthony McGrew, Jonathan Peraton, *"The Globalization of Economic Activity"*, *New Political Economy*, C. 2, Num. 2, Temmuz 1997, s. 257-277.

391- George Soros, *"Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma"*, Türkçesi: Coşkun Üçüncü, İnkılâp Yaylı, İst. Eylül 2010, s. 78.

cevap vermişti. Daha sonra 11 Eylül 2001 saldırıları geldi. Ekonomi engellenmiş olmasına karşın, FED faiz oranlarını indirmeye devam etti. Temmuz 2003'te % 1'e kadar düşerek son 50 yılın en düşük seviyesine indi ve o düzeyde bütün bir sene boyunca kaldı. Peş peşe 31 ay boyunca enflasyona dayalı temel kısa dönem faiz oranı negatif oldu. Ucuz para emlak balonuna, işletmelerin borçlanarak satın alınmasında patlamaya ve diğer aşırılıklara sebep oldu. Para serbest olduğu zaman mantıklı borç vericiler, borç verecek hiçbir kimse kalmayınca dek borç verirler. İpotek kredisi verenler, standartlarını yumuşattılar ve işi hareketlendirip finans sağlayacak yeni yollar buldular. Wall Street'teki yatırım bankaları, diğer yatırımcılar için kredi riskini düşürmek için emekli aylıkları ve ortak fon gibi kâr etme maksatlı yeni ve çeşitli teknikler geliştirdiler. Aynı zamanda yapısal yatırım araçları oluşturarak kendi durumlarını bilanço hesapları dışında tuttular.³⁹²

Ekonomik danışma konseyi eski başkanlarından Martin Feldstein 1997'den 2006'ya kadar 9 trilyon dolar nakdin mesken kaynaklı tüketim harcamalarından geldiğini belirtmiştir.³⁹³

Mesken piyasasında çift basamaklı fiyat artışları, spekülasyonu teşvik etti. 2005'e kadar bütün mesken alımlarının %40'ı, ikametgâh olarak değil, ikinci bir ev sahibi olma veya yatırım gayesiyle gerçekleşmiştir.³⁹⁴

1930'lardaki Büyük Buhran'dan beri görülmemiş bir fi-

392- George Soros, a.g.e, s. 13.

393- *The Economist*, 10 Eylül 2005, Martin Feldstein, "Housing, Credit Markets and the Business Cycle".

394- Joseph R. Mason ve Joshua Rosner, "How Resilient Are Mortgage Backed Securities to Collateralized Debt Obligation Market Disruption?", Hudson Enstitüsü, Washington D.C. 15.02 2007.

nansal kriz Eylül 2008'den beri bütün dünyayı sarmış vaziyette. Ancak banka sisteminin 1932'deki gibi çökmesine izin verilmeyecektir. Çünkü Büyük Buhran'ın ana sebebi banka çöküşleriydi. Eylül 2008'den beri yaşanan kriz 1980'lerden beri mali sistemin belli kısımlarında probleme yol açan 1982 milletlerarası banka krizi, 1986 tasarruf ve borç krizleri, 1987 portföy sigortası çözülüşü, 1994 Kidder Peabody'nin fiyaskosu, 1997 yükselen piyasalar krizi, 1998 uzun vadeli sermaye yönetimi fiyaskosu ve 2000 teknoloji balonu gibi periyodik krizlerle kıyaslanamaz. Eylül 2008'de patlayan finansal kriz, belli bir şirket veya finansal sistemin belli bir bölümüyle sınırlı değildir. Bu kriz bütün sistemi bir çöküşün eşiğine getirdi ve büyük güçlüklerle –şimdilik– bastırılabilirdi. Bu durum uzun vadeli sonuçlar doğurur. Bu alışıldığı üzere bir iş alanı değil, bir dönemin sonudur.³⁹⁵ Bu finansal kriz yakın tarihlerde meydana gelen diğer krizlere benzemiyor.³⁹⁶

Eylül 2008'de patlayan/patlatılan finansal/ekonomik krizin başta ABD halkı olmak üzere bütün dünyaya anlatılan resmi hikâyesi şöyledir: ABD'deki mesken balonu 2005 ya da 2006 yılının bir döneminde bir şekilde kontrolden çıktı. İnsanlar ödeyemeyecekleri ipotekli mesken kredilerini aldılar ve sonunda da geri ödeyemediler. Fakat bu ipotek kredileri eşik altı menkul değerlere dönüştürülmüş olduğundan, küresel mali sistemi bozarak çöktürdüler.

Yukarıdaki anlatım felaket için sadece birkaç çürük elmayı suçluyor. Evet, kötü kredilerin seküritizasyonu³⁹⁷ gö-

395- George Soros, a.g.e, s. 99.

396- George Soros, a.g.e, s. 108.

397- Sözleşmeye bağlı, vadesi henüz gelmemiş, ipotekli mesken kredisi, taşıt kredisi. Kredi kartı borc benzeri çeşitli borçların bir havuzda toplanarak menkul değer olarak satılması şeklindeki finansal yöntem.

rünen ve objektif başlangıcı oluşturmuştu. Mesken balonu kısmen yüksek riskli ipotek kredilerine dayanıyorsa da, meseleler daha yaygın ve geniş boyuttaydı. Bu meselelerin kökenleri de yeni sayılmazdı; ekonomide yıllar öncesine dayanan, derin yapısal değişikliklerde yatıyordu. Kurumsal yönetim ve çalışanları ücretlendirme planları da bunda rol oynamıştı. Kusurun bir kısmı da hükümetteydi. En çok da Alan Greenspan'ın yürüttüğü mali politikalarda... Aynı şekilde onlarca yıldır mesken edinmeyi teşvik eden hükümet politikalarında... Sonunda hükümet müdahalesi, hükümetin harekete geçmesinden daha önemli hale gelmişti. Senelerdir ABD'deki federal düzenleyici kurumlar, bütün finans sistemini tehlikeli bir şekilde kırılgan ve çöküşe yatkın hale getiren yeni bir GÖLGE BANKACILIK sisteminin yükselişini görmezden gelmişlerdi. Bu yeni finansal kurumlar sadece FED değil, Çin gibi yükselen ekonomilerin sağladığı kolay para ve kolay kredinin de sırtından geçinmişti. Yüksek riskli ipotekli mesken kredileri sistemin bütününü etkileyen ve derin olan çürümenin en belirgin işaretiydi sadece. Yani yüksek riskli ipotek kredileri alanların evleri fay hattında duran tek yapı değildi; sayısız kaldıraç ve borç kulesi de oraya inşa edilmişti. En büyük ve yıkıcı finansal felaketler, yüksek riskli ipotek kredileri ya da birkaç gözü kara, risk alan yatırımcı gibi önemsiz sebeplerden doğmadı. Aynı şekilde, sadece spekülative balonun oluşturduğu bir aşırı coşkudan da kaynaklanmadı.³⁹⁸

398- Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, a.g.e, s. 69-70.

d- “Oluştur ve Elde Tut” Yerine, “Oluştur ve Dağıt”

Formatlı Ninja Kredilerle Seküritizasyon

Kriz 1978 Washington Konsensüsü ile başlamış, yıldıan yıla manipölasyonlar ve küresel para oyunlarıyla Eylül 2008’e gelinmişti.

1990’larda seküritizasyon çoktan olağan hale gelmiş, 2000’lerde yalancı kredi denilen krediler her yıl artarak iş sonunda NINJA (No Income, No Job and No Assets) kredilere gelmişti.

İngilizce “No Income, No Job and No Assets” teriminin ilk harflerinden türetilen kredi türü NINJA’nın Türkçe manası “Gelir Yok, İş Yok, Mal / Varlık Yok”tur.

Halbuki ABD’de 1980 ve 1990’larda “savings and loans” (sanal) krizi yaşanmıştı. Bu kriz ile tasarruf mevduatlarını toplayıp ipotek ve ferdi ihtiyaç kredisi veren 3.232 kuruluş- tan 1.600’ü iflas etmişti. Bu krizde 1.600’den fazla tasarruf kurumu verdikleri ve bilançolarında tuttıkları –OLUŞTUR VE ELDE TUT işlemi– ticari gayrimenkul ve mesken kredisinin geri ödenmemesi sebebiyle iflas etmişti. En azından resmi açıklama ve Wall Street bankalarınca kamuoyuna üf- lenen gerekçe böyleydi. Üstelik ipotek kredileri menkul değer haline dönüştürölmüş olsaydı, bu iflaslar da olmaya- caktı.

İşte bu gerekçe ile 2008 krizine giden yolda OLUŞTUR VE ELDE TUT’un yerini OLUŞTUR VE DAĞIT almıştı. Se- küritizasyonun yolunu sonuna kadar açan bu sistemle ku- rulan mantık gayet açıktı. Kredileri satıp oldukça yüksek getiriyi cebe atmak, kredileri tutup ileride ödenmemeleri riskini taşımaktan çok daha iyiydi. Böylelikle kredilerin riski emeklilik fonlarına, sigorta şirketlerine ve diğer ku-

rumsal yatırımcılara dağıtılmış olup, bütün bankacılık sisteminin riski azaltılmış/ortadan kaldırılmış olacaktı. Neticede “oluştur ve tut” un yerini alan “oluştur ve dağıt” tam anlamıyla Wall Street “ekelerinin” “el çabukluğu marifet” yönlemine dönüşmüştü. Yeni ipotekleri seküritizasyon hattı ile hızla elden çıkardılar. Derecelendirme kuruluşlarından düzmece AAA dereceleriyle kötü ipotek kredileri Amerikan halkını soymanın vasıtası olarak kullanıldı.

Her şey menkul değere dönüştürülebilirdi. Eylül 2008’de kriz resmen patladığında seküritizasyon uçak leasinglerine (finansal kiralama), orman ve maden gelirlerine, ödemesi gecikmiş vergi alacaklarına, radyo kulesi gelirlerine, yat kredilerine, devlet ve eyalet-hükümet gelirlerine ve hatta rock grubu telif haklarına kadar –çılğınca– uygulanmış durumdaydı. Bu menkul değer havuzlarını oluşturan yatırım bankaları bu kredileri satıp böylelikle bilançolarından çıkarmayı hedeflemişlerdi. Teoride rating (derecelendirme) kuruluşlarının –Moody’s, Fitch, Standard and Poor’s– alarm vermesi gerekirdi. Ama rating kuruluşlarına güvenmek, tavuk kümesini koruması için tilkiye güvenmeye benzemekteydi. Krizin hemen öncesinde rating kuruluşları, kârlarının yarısından fazlasını garip bir şekilde yapılandırılmış finans ürünlerine çoğu hak edilmemiş AAA notu dağıtarak elde ediyordu. Ancak Eylül 2008’de patlayan mali krizin hikâyesinde, yozlaşmış rating kuruluşlarından fazlası vardı.³⁹⁹

ABD’de 1980’lerin sonuna gelindiğinde hisse senetleri piyasasında finansın kapitalizasyon, yani sermayeleştirilmiş payı % 14 dolayındaydı. 1990’ların sonunda % 15 ve 2006 sonunda % 23 gibi devasa oranlara yükselmişti.

399- Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, a.g.e, s. 73-74.

14 Mart 2008’de bu oranın % 19 civarında olduğu muhtelif kaynaklarda belirtiliyor.

Sonuçta önümüzdeki 10 yılda geniş bir kitle finansal servet yıkımına uğrarken, küçük bir elit grup ise finansal servet büyümesi ile daha da güçlenecektir.

Nitekim 2008 krizini önceden tahmin ederek “*kâhin*” unvanıyla anılmaya başlayan Nouriel Roubini, Temmuz 2012’de verdiği mülakatta “*kusursuz fırtına*” niteliğini taşıyan yeni bir krizin 2008 krizinden daha yıkıcı olacağını belirterek şunları söylemiştir: “*Çin-Hindistan teklıyor. Euro bölgesinin dağılma ihtimali % 50, ABD ekonomisinin ikinci dip yapma ihtimali mevcut.*” Roubini, ABD’de 2013’te ikinci dip, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu gelişen ülkelerde ise sert iniş yaşanacağını belirtti. Bankacılık skandallarını da değerlendiren Roubini; “*Bankacılar bin yıldır hile yapıyorlar, birileri sokaklarda asılmalı*” diyerek, Barclays’in eski CEO’su Bob Diamond’ın hapse atılması gerektiğini söyledi.⁴⁰⁰

Bir başkası; Avrupa Merkez Bankası baş ekonomisti Peter Praet, Euro bölgesinin küresel ekonomiye 2008’de ABD’de yaşanan finansal krizden çok daha ağır bedeller ödeyebileceğini açıkladı.⁴⁰¹

İngiltere’de patlak veren Libor skandalının faturası 14 milyar dolar. Morgan Stanley analistleri tarafından hazırlanan araştırma raporunda, 350 trilyon dolar tutarında kredi ve türev ürünün fiyatlandırılmasını sağlayan Libor faizinin usulsüz şekilde manipüle edilmesi sebebiyle, 11 bankanın hisse başı kârları bu sene % 2-33 arasında düşüş gösterecek. Usulsüzlük yaptığını kabul eden Barclays 453

400- *Vatan*, Temmuz 2012.

401- *Vatan*, 11 Temmuz 2012.

milyon dolar cezaya çarptırıldı ve bankanın başkanı Bob Diamond 20 milyon sterlinlik priminden de vazgeçerek istifa etti.⁴⁰²

Bir çarpıcı sonuç: *"Sahtekârlık yapmayan bankacı Wall Street'te başarılı olamaz"*. ABD'li avukatlık şirketi Labarón Sucharow tarafından gerçekleştirilen bir anket, Wall Street yöneticilerinin % 25'inin, başarıya ulaşmasının sahtekârlıktan görevi kötüye kullanmaktan geçtiğine inandığını ortaya koydu.

ABD'li ve İngiliz 500 üst düzey yöneticinin cevapladığı anketin sonuçları 10 Temmuz 2012 Salı günü kamuoyuna açıklandı; buna göre, katılımcıların % 26'sı işyerinde şöyle veya böyle bir sahtekârlığa şahit olduklarını belirtmişlerdir. Yine % 25'lik bir kesim ise finansal hizmetlerde görevli uzmanların etik dışı veya illegal bir işe bulaşmadan başarılı olmalarının imkânsız olduğunu düşündüklerini ifade etti. Katılımcıların % 16'sı da *"yakalanmayacağımızı bilsek 'insider trading' yapardık"* itirafında bulundu. Labaton Sucharow ortaklarından Jordan Thomas şöyle diyor: *"Görevi kötüye kullanmak, mali hizmetler uzmanları için alışıl gelmiş ve kabul edilir bir olgu halini aldığı anda, bu durum finansal sistemimizin bütünlüğü ve saygınlığı için yıkıcı bir tehdit oluşturur."*

Öte yandan Temmuz 2012 raporunda OECD, üye ülkelerdeki toplam işsiz sayısının 48 milyona çıktığına dikkat çekerek, Euro bölgesindeki işsizlik oranının % 11.1'e çıktığını, ABD'deki işsizlik oranının ise % 8.25 olarak gerçekleştiğini kaydetti.

Bir başka araştırma sonucu ABD'nin finansallaşmış kapitalizm ile geldiği uçurumu gözler önüne seriyor.

402-Vatan, 14 Temmuz 2012.

"infowars.com" isimli internet sitesi; 2005 yılından beri ABD’de kişi başına düşen gelirin sürekli gerilediğini ve artık 100 milyon Amerikalının fakir olduğunu veya fakirlik sınırında yaşadığını tespit etti. ABD’nin resmi istatistiklerine göre, dört kişilik bir Amerikan ailesinin fakirlik sınırı 22.314 dolar, tek kişininki ise 11.139 dolardır. Bu rakamlar bir haneye iki bin dolardan daha az para girdiğini gösteriyor.

Eylül 2008’de ABD’de bankacılık finans sistemini felç eden *"mortgage krizi"* ve ardından dünyayı saran küresel mali-reel sektör tabanlı küresel buhran 310 milyon nüfuslu ABD’nin üçte birini fakirlik girdabının içine çekti. İşte ABD’nin neoliberalizmle geldiği acı gerçekler:⁴⁰³

- ABD’nin 1980’de toplam borcu iki trilyon dolardı. 2012’de ise 15 trilyonu federal hükümet ve 55 trilyonu eyaletler olmak üzere 70 trilyon dolar.

- Ülkenin kişi başına düşen milli geliri 2005’ten beri hızla düşüyor. Fakirlik sınırı son 50 yılın en yüksek mertebesinde.

- Amerikalı çocukların % 57’si düşük gelirli ailelere mensup.

- Her dört çalışandan biri, hanesine fakirlik sınırı olarak kabul edilen 11.139 dolardan daha az para getiriyor.

- Amerikan ailelerinin % 30’u 1983’te devletten yardım alıyordu, 2012’de bu oran % 49.1 seviyesinde.

- 2010 yılından beri orta tabakadan fakirlik seviyesine inenlerin sayısı 2.6 milyon kişi ile son 50 yılın en yüksek rakamı. Obama başkan seçildikten sonraki dört yılda fakirlerin sayısında altı milyonluk bir artış oldu. Fakirlere dağıtılan

403-Infowar.com/ 26 Temmuz 2012.

gıda pullarındaki artış 14 milyon. Her yedi Amerikalıdan biri, yani 46 milyon kişi gıda pulu kullanıyor.

- Amerikan ailelerinin % 37'sinde 35 yaş altı işsiz bir kişi bulunuyor.

- Genç Amerikalı 25 milyon kişi yeni bir eve yetecek kadar para kazanamadığı için aileleriyle yaşamak zorunda kalıyor.

- ABD'nin en zengin % 1'lik kesimi en az kazanan kesimin % 95'inden daha çok para kazanıyor.

- 1970'te Amerikalıların % 65'i orta sınıftan insanların yaşadıkları mahallelerde ev sahibiydi. 2012'de bu oran % 44'e düştü.

- Amerikalıların 1.5 milyonu iki dolardan daha az bir para kazanıyor. 20.6 milyonu ise tam olarak açlık sınırında yaşıyor. Obama'nın iktidara gelmesinden bu yana eyalet yöneticilerinin halka doğrudan dağıttığı para miktarında % 32 artış gerçekleşti.

- 50 milyon Amerikalının hiçbir sağlık sigortası yok.

- Fakirlik % 22 ile çocuklar arasında en yüksek seviyede. Her dört Amerikalı çocuktan biri gıda kuponu/pulu kullanıyor.

- Fakir çocukların oranı Detroit'te % 53.6, Cleveland'da % 52.6, Atlanta'da % 40.1 ve Philadelphia'da % 36.4; California eyaletinde son beş yılda fakir çocukların oranında % 30 artış var.

- Çocuklu bekâr annelerin oranı % 31.6 iken, çocuklu kadınların % 42'si gıda pulu ile karnını doyuruyor.

- Evsiz çocukların sayısı 2007'den bu yana % 33 arttı.
- 20 milyondan fazla çocuk, aç kalmamak için okulların yemek programından karnını doyuruyor.
- Fakir çocukların ABD hükümetine yıllık maliyeti 500 milyar dolar.

Bütün bu göstergelere eklenecek tek soru şöyle olabilir: "Başta ABD'deki % 1 olmak üzere, zenginler servetlerini hak ediyorlar mı?"

GlobeScan isimli bir piyasa araştırma şirketi, 23 ülkedeki 12.000 kişinin ultra zenginlere ilişkin görüşlerini aldı. Sonuçlara göre, yetişkinlerin % 61'i zenginlerin malvarlıklarını hakkıyla kazanmadıkları görüşünde.⁴⁰⁴ Araştırmaya göre, zenginin serveti arttıkça, malvarlığını hakkıyla kazanmadığı görüşü ağırlık kazanıyor. Araştırmanın Türkiye ayağı verilerine göre, Türk halkının % 80'i zenginlerin hakkıyla kazanmadığı ve zenginleşmediği kanaatine sahip. Aralık 2011-Şubat 2012 dönemini kapsayan araştırmanın sonucu ABD halkının % 45'inin de Türkler gibi düşündüğünü gösteriyor.

"Akıl Oyunları" filmine konu olan Nobel Ödüllü Prof. John Nash, Temmuz 2012'nin son haftasında İstanbul'a geldi. Ünlü dahi bir soru üzerine şunları söylüyor: "*Amerikan seçimleri uyduruk. Amerikan halkını uyutmak kolay. Amerikalılar her şeyi bilmezler, öğrenmek de istemezler. Amerikan Kongresi'ndekiler kadar bilgili değiller. Aynen Romalılar gibi. O devirde halk, Sezar ve senatörleri gibi her şeyi bilmezlerdi.*"⁴⁰⁵

404- GlobScan, Temmuz 2012.

405- Gila Benmayor, "John Nash: Amerikan Seçimleri Uyduruk", *Hürriyet*, Temmuz 2012

5- GERÇEK: FAZLA KİRLİ YA DA KUMARBAZLAR - SPEKÜLATÖRLER - BANKERLER - FİNANSAL MANİPÜLASYONLAR VE DAVRANIŞ EKONOMİSİ

Eylül 2008'deki mali kriz sadece Wall Street'in görüntüsünü değiştirmekle kalmadı, daha önemlisi herkesin parayla ilgili düşünce şeklini değiştirdi. İlk ders: Hisse senedi piyasası ne banka ne de emniyetli bir kasadır. İkinci ders, belki de bütün derslere ders niteliğinde: Chicago iktisatçıları ve takipçilerinin söylediği gibi, *"akılcı iktisat, rasyonel insan"* diye bir şey yoktu. *"Akılcı iktisat, rasyonel insan"* zihniyeti kötü bir büyücü, neoliberal kapitalist dinin en üst mertebesindeki kurban ayinini yöneten din adamından başkası değildir.

Kapitalizm, en nihai aşamasında, salt araçları, yani dünyevileştirici davranışları yakalamaya yarayan devasa bir aygıttan başka bir şey değildir. Bununla beraber, kapitalizmin en iddialı olduğu alanda, hiçbir şey salt ekonomiye ait alanda olduğu gibi kırılgan, istikrarsız ve geçici değildir. Kapitalist sistemde ekonomik oyun –zaten piyasa oyuncusu tabiri boşuna değildir– parçalı ve aralıklı bir niteliğe sahiptir. Oyundan sonra hayat normal seyrini sürdürmelidir. Elbette tilki de avını...

Küresel ekonomik sistem şu denkleme oturmaktadır: Bir tarafta milletlerarası boyutta giderek etkisini artıran küresel sermaye ve bu sermayenin elit gruptan sahipleri, diğer tarafta ise milli kalan (küresel olmayan) devlet, yargı, kontrol ve sivil toplum mekanizması. Bu denklem tabii olarak sermayenin kontrolünü gerçekleştirememektedir. Kü-

resel sistemin ekonomik işleyişinin ana ögesi olan sermaye birikimini ve sermaye sahiplerinin özelliğini anlamadan, sistemi okumak manasız ve eksiktir.⁴⁰⁶

a- 1973-2009 Döneminde ABD’de Finans Sektöründeki Yenilikler ve Türev Piyasaların Yükselişi

- 1970, mortgage temelli menkul kıymetlerin ilk kez görüldüğü yıl.

- 1972, Chicago Vadeli Döviz Borsası açıldı.

- 1973, Chicago Ticaret Borsası Opsiyon Piyasası; vadeli hisse senetleri alışverişi başlar.

- 1975, vadeli hazine tahvili ve mortgage temelli tahvil alışverişi.

- 1977, vadeli hazine bonusu alışverişi.

- 1979, özellikle vadeli dövizde ikinci el ve düzenlemeye tâbi olmayan alışveriş sıradan hale gelir. “Gölge bankacılık sistemi” ortaya çıkar.

- 1980, döviz swapı başlar.

- 1981, portföy sigortalaması başlar; faiz oranı swapı; vadeli avro-dolar, mevduat sertifikası ve hazine enstrümanı piyasaları başlar.

- 1983, döviz, hisse senedi ve hazine enstrümanları opsiyon piyasaları; teminata dayalı mortgage senedi ilk kez kullanılır.

- 1995, opsiyon vadeli piyasaların derinleşmesi ve yaygınlaşması; bilgisayarla dayalı alışveriş ve piyasaların mo-

406- Chrystia Freeland, “The Rise of the New Global Elite -Küresel Elitlerin Yükselişi”, *Ekopolitik Gündem*, Mayıs-Haziran 2011, Sayı. 7, s. 26-27.

delleştirilmesi gerçek anlamda başlar; istatistiki arbitraj modelleri ilk kez kullanılır.

- 1986, big bang: Dünya çapında hisse senedi, opsiyon ve döviz alışverişinin birleşmesi.

- 1987-1988, CDO (Teminata Bağlı Borç Senedi), CBO (Teminata Bağlı Tahvil Senedi) ve CMO (Teminata Dayalı Mortgage Senedi) ilk kez kullanılır.

- 1989, vadeli faiz oranı swapları başladı.

- 1990, hisse senedi endeks swaplarının yanı sıra kredi temerrüt swapları başlar.

- 1991, özel maksatlı birimler ya da özel yatırım araçları olarak bilinen “bilanço dışı” araçlara izin verildi.

- 1992-2009, bütün bu enstrümanlarda alışveriş hacminde hızla büyüme.

- 1990’da ihmal edilebilir tutarda olan alışveriş hacmi, 2008 yılına gelindiğinde yılda 603 trilyon doları aşmıştır. 2008 yılında dünya ülkelerinin yıllık milli gelirinin toplamının sadece 69 trilyon dolar olduğunu belirtelim.

b- ABD’de Neoliberalizm-Büyük Borç Krizleri ve Kurtarma Operasyonları, 1973-2009

- 1973-1975, ABD ve İngiltere’de emlak piyasası çöküşü; Amerika’da federal devlet, eyalet ve mahalli yönetimlerin mali krizi. New York belediyesinin iflasın eşğine gelmesi, petrol fiyatlarında artış ve resesyon.

- 1978-1982, Washington Konsensüsü, enflasyonun fırlaması ve Volcker’in faiz oranı şoku, Başkan Reagan resesyonu getirir. ABD’de işsizlik % 10’un üzerine çıkar,

bunların etkileri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hissedilir.

- 1984, Continental Illinois Bankası, Federal Reserve (FED) ile Hazine ve Federal Deposit Insurance (FDIC) tarafından kurtarıldı. FDIC, Federal Mevduat Sigorta Şirketi. Türk TMSF'nin Amerikan versiyonu.

- 1987, Ekim 1987'de menkul kıymetler borsalarında yaşanan kasırgaya FED ve Bank of England (İngiliz Merkez Bankası) büyük ölçekli likidite ile cevap verir.

- 1982-1990, gelişmekte olan ülkeler borç krizi. (Meksika, Brezilya, Şili, Arjantin, Türkiye, Polonya ve diğerleri) Faiz oranlarını yükselten "*Volcker şoku*" sonucunda ortaya çıkar. ABD Hazinesi ve (Washington Konsensüsü ve monetarist yaklaşımçıların güçlenmesiyle Keynesçilerin uzaklaştırılması temelinde ve "*yapısal uyum*" programı dayatmalarıyla) yeniden canlandırılmış bir IMF tarafından düzenlenen gelişmekte olan borçlu ülkelere daha çok borç verme "*yardıımı*" ile ABD'nin yatırım bankaları kurtarılır.

- 1990-1992, İskandinavya ve Japonya'da emlak piyasası temelli banka krizleri. ABD'de Citybank ve Bank of New England'ın kurtarılması.

- 1994-1995, elinde yüksek riskli Meksika borç kâğıtları bulunan ABD yatırımcılarını korumak gayesiyle Meksika pesosunun kurtarılması. Türev ürünlerde yüksek zararlar sonucu Orange County belediyesi iflas eder, benzer yüksek riskli yatırımları olan belediyeler de büyük zarar görür. Türkiye'de sermaye tabanlı büyük kriz (1994).

- 1997-1998, Güneydoğu Asya para krizi (kısmen emlak piyasası temelli). Likidite yokluğu yaygın iflaslara ve yük-

sek işsizliğe sebep olur. IMF'in cezalandırıcı kurtarma operasyonları (Güney Kore, Endonezya, Tayland gibi) sonrasında bir grup elitin sahibi olduğu yağmacı kuruluşlar için hızlı ve çok büyük kâr fırsatları doğar.

- 1998, ABD'de Long Term Capital Management (LTCM) adlı hedge fon yatırım şirketi FED ve Wall Street'in "eke"lerinin kararıyla kurtarılır. Bilahare LTCM yine batacaktır.

- 1998-2001, Rusya'dan (1998'de iflas eder), Brezilya'dan (1999) ve Türkiye'den sermaye/sıcak para kaçışlarından kaynaklanan krizler. Arjantin borç krizi ile (2000-2002) doruğuna ulaşır. Pesonun devalüasyonunu kitlesel işsizlik ve siyasi krizler takip eder. Türkiye tarihinin en ağır krizine sürüklenir. (2001)

- 2001, 2002, ABD'de Dot.com balonu ve borsa çöküşleri, Enron ve Worldcom iflasları. FED varlık değerlerini yükseltebilmek için faiz oranlarını düşürür ama bu kez gayrimenkul balonu şişmeye başlar.

- 2007-2010, ABD, İngiltere, İrlanda ve İspanya'da emlak temelli krizleri finansal kuruluşlar için mecburi şirket evlilikleri, iflaslar ve kamulaştırma operasyonları takip eder. CDO'lara (Collateralised Debt Obligation-bir tür teminata dayalı borç enstrümanı), hedge fonlarına vb. yatırım yapmış olan kuruluşlar dünya çapında kurtarma operasyonlarına konu olur. Neoliberalizm ve monetaristlerin "hiçbir şeye karışmasın" dediği devlet, "batmasına göz yumulmayacak kadar büyümüş" finansal kurumları kurtarmaya davet edilir. Olan, vergi mükellefi halka olur. Resesyonlar, işsizlik ve dış ticaretin çöküşü küresel ekonomiyi giderek sarar. Keynesgil politikalar, canlandırma politikaları, para basmalar ve mer-

kez bankalarının piyasalara likidite pompalaması ile süreç şimdilik devam eder.

● Ekonomi ve finans politikaları konusunda “akılcı” kararları verenler ve neoliberal iktisatçılar kapitalizmin kriz eğilimli karakterinden bu kadar tasasızca habersiz göründüğünde, ortalık ikaz işaretleriyle çalkalanırken, bunları görmezden gelip 1990’lı yıllardan itibaren yaşanan çalkantı ve hengâme dönemini şen şakrak “büyük ölçeklilik” dönemi olarak nitelendirdiğinde, küresel mali kriz gelip çattığında reel ekonomide faal insanların kendilerini silkeleyenin ne olduğu hususunda kavrayışlarının bu kadar kıt olmasına ve kendilerine sunulan uzman açıklamalarına bu derece az güven duymalarına şaşdırmamak gerekir. Neoliberal iktisatçılar şimdi serbest piyasa kapitalizmine ait “sistemik riskler”i anlamamış olduklarını itiraf etmiş bulunuyorlar, ama bunların ne olduğunu veya bunlarla başa çıkmak için ne yapılabileceğini hâlâ anlamış görünmüyorlar.⁴⁰⁷

Harvey’e göre, sermaye kriz eğilimlerini hiçbir zaman çözmiyor, bunları sadece oradan oraya taşıyor. İkili anlamda: dünyanın bir yerinden başka bir yerine taşımak ve bir tür meseleden başka bir meseleye taşımak. Mesken piyasalarında patlak veren kriz, dünya çapında hemen her yerde finansal faaliyetleri tehdit altına soktu. Küresel finansal sistem devlet müdahalelerinin karmaşık bir bileşimi sonucunda kısmen istikrara kavuşmuş görünüyor. Sonuç mali krizin yükünün bankalardan kamu borcuna aktarılması oldu. ABD’de ve Avrupa’da iyice şişen kamu borcuna cevap, borcun insafsız kemer sıkma tedbirleriyle kamu hizmetlerini kısarak, halkın esenliğini tehli-

407- David Harvey, “Sermaye Muamması-Kapitalizmin Krizleri”, Türkçesi: Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 269.

keye atarak azaltılmasının önce önerilmesi, bilahare uygulamaya konulması oldu. 2008 finansal krizinin REEL sonucunu, adeta pimi çekilmiş bomba gibi, İŞSİZLİK'tir. Diğer taraftan kısmen toparlanma eğilimindeki ekonomilerde "istihdamsız toparlanma-büyüme" adı verilen sürece girilmiş görünüyor. Üstelik büyüme yeni "istihdam kaybı oluşturan" cinsten.

21. yüzyıl, artan postmodern küreselleşme ve neoliberal kapitalizmin iyice merkeze yerleştirdiği bireycilik, önce ben anlayışı, sadece para merkezli bir hayatı düşleyen ve hatta asgari insani değerleri bile hiçe sayan maksimum kâr mantığı ve internet ve telekomünikasyon gibi teknolojik faktörler; bir asırlık paradigmayı değiştirerek neoliberal politikalar eşliğinde, Adam Smith'ten bu tarafa belki de çağın en bencil toplumlarını oluşturarak yeni bir paradigmaya yol açacak ve böylelikle eski kanaatkâr toplum yerini daha çok gelir isteyen bir toplum psikolojisine bırakacaktır.⁴⁰⁸

c- Şartları İçinde Ekonomiler ya da Raf Ömrü Dolan İki Genel Yaklaşım

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ekonominin pek çok insan için, kapitalizm ve komünizm gibi iki büyük ideoloji arasında bir tercih manasına gelmek mecburiyetinde olması pek şaşırtıcı değildir. Sonuç olarak, antropolojinin en büyük meydan okuması –evrensel bir "sağduyuyu" demlemenin parçası olarak– bu dar ve "mecburi" seçimin ardından çekilip küresel ekonominin algılanan zihniyetinin ne kadarının tarihi bir kaza olduğunu göstermek olmuştur. Eğer Sovyet etnologların desteklediği türden ortodoks

408- Haldun Soysal, "Yeni Ekonomi-Kuantum Nöroekonomi", s. 154.

Marksist ekonomiler Sovyet sisteminin açık başarısızlığının ışığında uzun süre fazla deterministik göründüyse, çoğu Batılı ekonomi antropoloğu da, Sahlins ve diğerlerinin ikaz ettiği gibi, “*asıl ideolojik kavramları neoklasik ekonomi teorisini dışavuran ve bu teori tarafından yeniden üretilen bir burjuva kültürünün*” üyesidir.⁴⁰⁹

Bunun, hepsi de antropolojinin üretken pedagojik zorluğunu büyük ölçüde örnekleyen birkaç ciddi dramatik etkisi olmuştur. Birincisi ve en açık olanı; egemen ideolojilerin hiçbirisi tarafından hiçbir zaman etkilenmeyen ekonomik sistemleri anlamanın sarp güçlüğüne rağmen, bu sistemler en azından tarihi olarak dünyanın ekonomik sisteminin çoğunluğunu oluşturmaktadır.

İkincisi, “*sa*” ekonomik sistemler iddiası hakkında ne kadar konuşabileceğimiz (“*şekilciler*” olarak) ya da ekonomik konuları toplumsal ve kültürel diğer boyutların içine yerleşmiş olarak kabul edip etmememiz gerektiği meselesidir. (“*Özselcilerin*” iddia ettiği ve antropolojinin Batı evrenselciliğinden uygun biçimde şüphe duyacağını bekleyeceğimiz gibi)

Üçüncüsü, Sahlins’in deyimiyle hediyeleri ve ticari malları sırasıyla “*Batı ve ötekiler*” arasındaki büyük ayrımın bir karakteristiği olarak görüp görmememiz gerektiği ya da bunların her ikisinin görünüşleri olup olmadıklarıdır.

Dördüncüsü ise, hesaplanamaz olanın nasıl hesaplanacağıdır. Bir taraftan “*diğer gamlık*” gibi (ideoloji olarak ele alınmadığı takdirde –ki o zaman maddesel olacaktır– sos-

409- Louis Dumont, “*From Mandelville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology*”, University of Chicago Press, Chicago, 1977.

yal manadan çok psikolojik anlam meselesi) ağırlığı olmayan kavramların rolünü belirlerken, diğer yandan “2+2=7” işleminin kötü bir hesaplama misali olarak mı, yoksa kapitalizm tarafından iştirilmiş matematiğin sınırları olduğunun belgesi olarak mı daha iyi anlaşılacağına karar verme meselesidir. Netice olarak ekonomide önceleri sergilenen iki genel yaklaşım 21. yüzyılın başında kendi raf ömürlerinin sonuna gelmektedir. Bu tartışma, artık ekonomik antropoloji tarihi tarafından yapılan araştırmanın –özellikle tartışmanın “*rasyonel insana*” yönelik kültürcü ilgiye giden yolun taşlarını nasıl döşediği–, hatta kültürel analizin kendisi için bir analiz konusudur. Artık en gelişmiş yöntemlere sahip ekonomik antropolojinin bir eksenini olarak değerlendirilemez. Bu alan geçen otuz sene boyunca bunun daha çok ötesine gitmiştir.⁴¹⁰

Ekonomistlerin gelecektekileri söyleyecek kişiler olduğu düşüncesi gerçekten de karikatür olabilir. Ancak bu düşünce, tüketicilerin ve spekülörlerin çoğunluğunu oluşturan insanlar arasında aslında son derece revaçtadır. Retoriğin, ahlakın ya da sembolizmin ekonomik hayatta nedensellik rolünü ihmal etmek, ortak bakış açısından bir nakit ekonomisinin somut gerçeklerinin dünyamızda önemli olmadığını iddia etmek kadar budalacıdır. “*Politik ekonomi*” ve “*ahlaki ekonomi*” gibi terimler, basit metafor niteliğinde hayaller değillerdir.⁴¹¹

Sahlins “*The Spirit of the Gift*” (Hediyeinin Ruhunu) adlı makalesinde şunları yazıyor: “*Antropolojiye uygun bir ekonomi-*

410- Michael Herzfeld, “*Antropoloji- Kültürde ve Toplumda Teorik Uygulama*”, Türkçesi: Bülent Toksöz, Say Yayınları, İstanbul 2012, s. 125-126.

411- Michael Herzfeld, a.g.e, s. 129.

nin temel prensipleri arasında özellikle bir tanesi... hiçbir değiş tokuşun, toplumsal şartlardan ayrı olarak maddi şartlar içinde anlaşılamayacağını içermektedir.”⁴¹²

Ekonomi politikası üzerine yapılan çalışmaların büyük bölümü şaşırtıcı derecede donuktur.⁴¹³

Yapısal Marksizm’in genellikle aracılık konularıyla yüzleşmede isteksizken, dünya sistemleri teorisinin bazı yönlerinin paradoksal olarak kurum ve yapı arasındaki ilişkilerdeki gücün rolü üzerine daha çok düşünce ürettiğini öne sürmektedir. Bu önemli ve kışkırtıcı bir gözlemdir. Ancak buradaki tehlike, yine de belli başlı aktörlere gereğinden fazla yetki vermek ve hayatları doğrudan etkilenen kişilerin seslerinin boğulmasına bir kere daha göz yummakta yatmaktadır.⁴¹⁴

Francis Quarles şöyle der: “Zihinden daha hafif olan şey nedir? Düşünce. Peki, ya düşünce? Bu finansal balon dünyası.” Takas ve alışveriş arzusu insana has bir özelliktir. Gelecekle ilgili kehanette bulunma eğilimi de kökleşmiş bir diğer özelliğimizdir. Bu iki özellik bir araya gelerek mali spekülasyon eylemini oluşturur.⁴¹⁵ 19. yüzyılın meşhur ABD’li taciri James R. Kene ise “Hayat spekülasyondan ibarettir, spekülasyon ruhu insanla birlikte doğar” diyor. Latince’de spekülasyon kelimesi, işi, meseleleri “dikkatle takip etmek” (speculare) olan nöbetçi şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak eski Roma’da finansal spekülâtör, arayışçı manasına gelen “quaestor” kelimesi ile ifade edilmekteydi.

412- Marshall Sahlins, “Stone Age Economics”, Aldine, Chicago 1972, s. 183.

413- Richard R. Wilk, “Economies and Cultures: Foundations of Economic Anthropology”, Boulder, Co: Westview, 1996, s. 94-98.

414- Michael Herzfeld, a.g.e, s. 158.

415- Edvard Chancellor, “Şeytan Sofrası-Finansal Spekülasyonların Tarihi”, s. 23.

1637'deki lale çılgınlığı ya da balonu ile 1720'deki Güney Deniz Balonu tarihe mal olmuş önemli spekülasyonlardan ikisidir.

17. yüzyıl Amsterdam borsasına da, daha sonraki yılların borsalarındaki gibi BOĞALAR ve AYILAR arasındaki ebedi çatışma hâkimdir. Batı Avrupa'daki borsa faaliyetlerinin ilk tanımı Yahudilikten Hristiyanlığa geçen Joseph Penso de la Vega'nın İspanyolca yazdığı ve 1688'de Amsterdam'da basılan "Confusion de Confusiones"de (Türkçesi, *Karışıklığın Karmaşası*, Scala Yayıncılık) yapılmıştır.⁴¹⁶

Vadeli işlemler, opsiyonlar ve ducaton (daha düşük değerli, mesela pahalı hisse senedinin onda bir değerindeki hisse senetleri) hisseleri günümüzde türev adı verilen işlemlerin ilk örnekleridir. Bir başka anlatımla, değerleri, esaslarını oluşturan bir varlıktan, mesela bir hisseden türemektedir. Bunlar hisse senedi kredileriyle birlikte finansal güç fırsatı oluşturdu, dolayısıyla da hisse fiyatlarındaki küçük yükselişler spekülâtorlere büyük kazanç yüzdeleri getirdi. Elbette küçük fiyat düşüşleri de tam tersi bir etki meydana getirdi.

Hisse senedi türevlerindeki güçlenmeyi bir hisse senedi opsiyonundan faydalanarak açıklayabiliriz. Bir hissenin 100 ABD dolarından işlem gördüğünü ve o fiyattan bir hisse alma opsiyonunun beş Amerikan dolarına mal olduğunu varsayarsak, hisse fiyatındaki % 10'luk bir artış (10 dolara) opsiyonun değerini 10 ABD dolarına yükseltecektir. Yani alım fiyatına göre % 100 bir artış...

416- Edvard Chancellor, a.g.e, s. 31.

d- “Rüzgâr Ticaretinde” Boğalar ve Ayılar ve Gökdelenlerin Önünde Yatan Cesetleri Unutma

İngilizce’de “fiyatları düşüren spekülâtörü” tanımlayan AYI terimi, “ayıyı yakalamadan postunu satma” -yani daha henüz sahip olmadığı bir varlığı satmak için anlaşma yapmak- diye bilinen ünlü özdeyişten türemiştir. Boğa terimine gelince, daha ileri bir tarihte, Almanca “kükremek” manasına gelen “bülten” kelimesinden türediği varsayılmaktadır. “Spekülatif alımlar yapmaya çalışan veya hisse fiyatlarını yükseltmeye çalışan kişi” olarak, Charles Johnson’ın 1715 yılında yayımlanan “Country Lasses” adlı kitabında ilk kez kullanıldığı tahmin edilmektedir. “Ayılar ve boğalarla işlem yaparsın.”⁴¹⁷

Vega “hiçbir şeyden korkmayan” liefhebbers –fiyat yükseltenler, boğalar- ile “tamamiyle korkunun, dehşetin ve asabiye-
tin etkisiyle hareket eden” contremines’i –fiyat düşürenler, ayılar- karşılaştırmaktadır.

Hollanda’da “windbandel” (rüzgâr ticareti) olarak bilinen vadeli bir lale piyasası oluşturulmuştu. Çılgınlığın ileri safhasında kredi senetleriyle yapılan rüzgâr ticaretinde çoğu işlem, var olmadığı için asla teslim edilmeyen lale soğanlarından oluşuyordu ve bunların bedeli, parasal karşılığı olmadığı için asla ödenmeyecek kredi senetleriyle ödenmişti. Nihayet 3 Şubat 1637’de lale piyasası aniden çöktü.⁴¹⁸ Lale spekülasyonu Hollanda toplumunu altüst etmişti. Çok küçük bir grubu olağanüstü zenginleştirmiş, toplumun geri kalanını daha da fakirleştirmişti. Çılgınlığın nispeten yatışmasından sonra Hollandalı yetkililer, “risalelerde, vaazlarda ve aptallığa karşı yayınlarda didaktik bir kampanya başlatmak

417- Oxford English Dictionary.

418- Edward Chancellor, a.g.e, s. 40.

mecburiyetinde kalmışlardı, çünkü özel bir kötülük insanları doğru yoldan saptırmıştı."⁴¹⁹

Lale spekülasyonunun sebep olduğu çılgınlıklar çok sayıda efsanenin gelişmesine vesile olmuştu. Bunların en meşhuru Alexandre Dumas tarafından kaleme alınan "Siyah Lale" romanıdır:

"Harlemli çiçek yetiştiricilerinin oluşturduğu bir sendika Lalehey'deki ayakkabı tamircisinin siyah bir lale yetiştirmeyi başardığını duyunca onu ziyaret etti ve biraz pazarlıktan sonra soğanı 1.500 florine satın aldılar. Satın aldıktan çok kısa bir süre sonra, onu yere atıp ayaklarının altında çiğnediler. Şaşkına dönen ayakkabı tamircisi itiraz etmeye başladığında, aralarından biri, 'Ahmak!' diye bağırdı; 'bizim de bir siyah lalemiz var ve şans sana bir daha asla gülmeyecek. Eğer isteseydin, sana 10.000 florin verebilirdik.' Zavallı ayakkabı tamircisi kendisinin olabilecek servetin düşüncesiyle kahroldu ve yatağa düşerek hızla öbür dünyaya göç etti."⁴²⁰

Siyah bir lale yetiştirmenin imkânsızlığı ve elde edilebilecek en yakın rengin koyu kahverengi olmasından kaynaklanan bu efsane lale spekülasyonu çılgınlığının kışkırttığı yolsuzluk ve açgözlülüğü yansıtmaktadır.

1720'deki Güney Denizi Balonu, 1830'larda yaşanan Illinois ve Chicago kanalı spekülasyonu da efsanelere konu olmuştur. Dünden bugüne ve yarına efsanelerin spekülâtorlere verdiği mesaj açıktır: *"Siyah laleyi unutma! Gökdelenlerin önünde yatan cesetleri hatırla! Ve dikkatli ol!"*

"Spekülatif çılgınlık" terimi 1636'nın ortalarındaki lale pî-

419- Simon Schama, *"The Embarrassment of Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age"*, Londra 1987, s. 362.

420- Wilfrid Blunt, *"Tulipomania"*, Londra 1950, s. 17.

yasası ile günümüz borsalarının pek çok yönden birbirine benzediğini gösteriyor. Lale soğanlarının çok çeşitli olması ile borsalarda görülen hisse senedi bolluğu örtüşmektedir. Farklı renkler içeren yüksek fiyatlı laleler “*blue chip*” – 1970’lerin başlarındaki cazip elliler (nifty fifty) – adı verilen hisse senetlerinin rolünü oynarken, oldukça yaygın renkleri kapsayan lale soğanları sınırlı araçlara sahip spekülâtörlerin ilgisini çeken “*penny hisselerine*” benzemektedir.⁴²¹

Sağlam şirketlerin hisse senetleri için kullanılan “*blue chip*” tanımı, Monte Carlo kumarhanelerindeki en pahalı kumar fişinin renginden türetilmiştir. “*Penny hisseleri*” terimi ile hissenin ucuzluğu ve fiyatının daha fazla ucuzlamayacağı anlatılır. Bu hisseler gelecek senelere ve torunlara yatırım düşüncesiyle saklanır. Spekülasyon açısından cazip hisselerin kalitesinin çılgınlık ilerledikçe düşmesi, BOĞA piyasalarının ortak özelliklerinden biridir. Yükselen bir dalga en güvenilmez gemileri bile yüzdürmeye başlar. Lale çılgınlığı ve borsa patlamaları, piyasaya yeni bir oyuncu çekmek için, yaygın biçimde belli bir sektöre ait hisse fiyatlarında görülen ve spekülasyona girişmek için oyunun dışındakileri baştan çıkartacak kadar KESKİN BİR YÜKSELİŞ tarafından tetiklenmektedir.

Patlamaları dedikodular –planlı ya da plansız, ancak çoğu kez planlı, hesaplı– tetiklemektedir; vadeli işlemler ve kredi senetlerinin kullanılmasıyla birlikte manivela kuvvetinin hızla artması, spekülâtörler arasında çarpıcı bir tüketim, hızla yükselen fiyatların ardından görülen sebepsiz ani panik ve başlangıçta pasif kalan hükümetin gecikmiş müdahalesi ve nihayet küçük bir grubun kazandığı geniş kit-

421- Edvard Chancellor, a.g.e, s. 47.

lelerin omuzlarına binen “kurtarma”, “tamir bakım” maliyetleri...

Aslında menkul kıymetler borsaları iktisadi hayatın vazgeçilmez öğelerinden biridir. Fakat menkul kıymetler borsaları asla halk dilindeki adıyla “*paradan para kazananların*” mekânı değildir. Menkul kıymetler borsaları yeni yatırımlara kaynak sağlamak için oluşturulmuştur. Sanıldığı gibi parayı aslında borsa değil, borsaya kote şirketlerin yeni yatırımları kazandırır. Meselenin özü işte bu kadar basit ve anlaşılırdır. Ancak Türk borsası olan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası’nda bu temel tanım yerli yerine oturmamıştır mıdır? Yani (İ)pler (M)anipülatörde (K)uklalar (B)orsada.⁴²²

İMKB, New York veya diğer pek çok borsa spekülâtörler tarafından manipüle edilmektedir. James Buchan’a göre, spekülâtörlerin görüş yetenekleri zaman hususundaki yanıltıcı algıları sebebiyle bozulmaktadır: “*İri borsa boğası geleceği birkaç güne sıkıştırmaya, tarihin uzun yürüyüşünü kısaltmaya ve bütün geleceğin bugünkü değerini ele geçirmeye çalışır.*”⁴²³ Neticede gelecek spekülâtörlerin “*rasyonel akıl*” ile kontrol edemeyecekleri kadar sürprizlere ve belirsizliklere açıktır ve öyle olduğu yaşanarak öğrenilir.

Günümüzde, özellikle 1978 Washington Konsensüsünden sonra, küresel finans elitlerinin dünyanın pek çok ülkesine dayattığı kapitalizmin neoliberal versiyonu ile birlikte SPEKÜLASYON KARNAVALI yaşanmaktadır.⁴²⁴

Spekülasyon karnavalının ardından, düzen “*karnaval kra-*

422- Orhan Tekelioğlu, “*İpler Manipülatörde Kuklalar Borsada*”, Doğan Kitap, İstanbul 2009, s. 9.

423- James Buchan, “*Frozen Desire*”, New York 1997, s. 110.

424- Goldon Thomas ve Max Morgan Witts, “*The Day the Buble Burst*”, Londra 1979, s. 152.

lının heykelinin sembolik biçimde yıkılmasıyla sağlanmaktaydı". Nitekim 1720 yılında Mississippi Company'deki John Low ve 1990'larda çürük tahvil kralı Michael Milken gibi öne çıkmış spekülâtörlerin servetlerine el konulmuş, hapse atılmışlardı. Normalleşme için günah keçisi ilan edilmiş ve kurban edilmişlerdi. Ancak insanlık tarihinin en yaygın spekülâtif finans çılgınlığı olan Eylül 2008'in müsebbipleri bırakınız kurban edilmeyi, mali ve iktisadi olarak mükâfatlandırılmışlardır. Vergi mükelleflerinin trilyonlarca doları bu sahtekârlara "*kurtarma*" adı altında, gerek AIG üzerinden gerekse diğer dolambaçlı yollarla aktarılmıştır.⁴²⁵

Spekülasyon ruhu anarjik, saygısız ve hiyerarşi karşıtıdır. Deregülasyona dayalı iktisadi politikaları sever, kısıtlanmaktan nefret eder. Spekülasyon 1636'ların "*Lale College*"larından, 20. yüzyılın sonlarındaki internet yatırım kulüplerine, hakeza 2008'in mortgage bazlı türev ürünlerine kadar her yerde ve her seferinde kendisini ekonomik faaliyetlerin en halkçısı olarak pazarlamıştır. Spekülasyonların tek sebebi açgözlülük değildir. Bir tarafta kısıtlı imkânlarla kapitalist ekonomik sistemin sebep olduğu kaçınılmaz servet eşitsizliğine ve tekdüze rasyonalist materyalizme karşı, ütöpik bir hürriyet ve eşitlik arzusuyla kendini ve çevresini kurtarma iddiasındaki idealist spekülâtörler; diğer tarafta Tanrı İmparatorluğu kurma ütopyası ile yanıp tutuşan, dar, elitist, manipülâtör, esas oyun kurucu spekülâtörler... Kazananlar genellikle ikincilerdir. Spekülâtif çılgınlık, neticede çok sayıdaki dışavurumları boyunca daima kapitalizmin küresel karnavalı, bir "*ahmaklar bayramı*" olmuştur ve günümüzde de böyle olmayı sürdürmektedir.⁴²⁶

425- *Inside Job*, DVD Belgesel, 2010.

426- Edvard Chancellor, a.g.e, s. 51.

Nitekim Edwin Lefèvre, Türkçe'ye "*Bir Borsa Spekülatörünün Anıları*" adıyla çevrilen kitabında şöyle demektedir:

*"Tarih Wall Street dışında hiçbir yerde kendini bu kadar sık ve böylesine tıpatıp tekrar etmemiştir. Patlama ya da paniklere ilişkin güncel değerlendirmeleri okuduğumuzda en vurucu biçimde gözümüze çarpan şey, hisse senedi spekülasyonu ya da hisse senedi spekülörlerinin geçmiştekilerden ne kadar az farklı olduğudur. Oyun aynı olduğu gibi insan tabiatı da değişmemektedir."*⁴²⁷

Öte yandan 1690'lardan günümüze Londra'daki Exchange Alley de (İngiltere'de borsanın bulunduğu caddenin adı) hemen hemen aynı minval üzerinde.

Charles Davenant 1701'de yazdığı "*The True Picture of a Modern Whig*"de (Modern Bir Liberalin Gerçek Portresi) Tom Double adlı bir borsa spekülörünü hicvederek anlatır. Tom Double atlı arabaları, güzel şarapları ve bir impatoriçe kadar güzel metresleriyle kendi çağının yuppisi, bono taciri Sherman McCoy'un şekillendirdiği manada "*evrenin efendisi*"dir. İngiliz borsasının iki dönemi arasında benzerlik vardır. 1980'lerde, tıpkı 1690'lar gibi "*gökten altın ve gümüşün yağdığı*" on yıldır. Bu iki dönem arasındaki benzerlik modern oyun yazarı Caryl Churchill tarafından sahneye aktarılmıştır. Yazar, Shadwell'in 1692'deki "*The Volunteers*"inde yer alan borsa komisyonları sahnesini, neo-liberalizmin "*Demir Leydi*"si Başbakan Thatcher dönemi İngiltere'sinde finans sektöründeki kuralsızlaştırılmayla (deregülasyon politikaları) alakalı "*büyük patlama*"nın yaşadığı 1980'ler İngiltere'sinin para kültürünü hicvettiği

427- Edwin Lefèvre, "*Bir Borsa Spekülatörünün Anıları*", Türkçesi: Şehnaz Tahir, Scala Yayıncılık, İstanbul.

1987'deki *"Serious Money"* adlı oyunun önsözünde kullanmıştır.

17. yüzyılda, yeni finans dünyasının her yönüne bir kumar psikolojisi nüfuz etmiştir. Kumarla finansal yenilik arasında hiçbir çelişki yoktu. Çünkü borsanın özü kumardı veya borsa komisyonculuğu bir oyundu. Weber'in öne sürdüğü açgözlülük ve akıldışı kumar dürtüsü, kapitalizm için ahlakdışı olmaktan çok, kurumların gelişmesine yardımcı olmuştu. Keynes'e göre, finansal yatırım oyunuyla ilgili olarak şu ileri sürülebilir: *"Kumar güdüsünden bütünüyle müaf olan biri için tahammül edilemeyecek kadar sıkıcı ve fazlasıyla zorlayıcı; oysa o güdüye sahip olan biri bu eğilime uygun bedeli ödemek zorunda..."*

Ve bu iddia 20. yüzyılda olduğu gibi, 17. yüzyıl için de aynı şekilde geçerlidir.⁴²⁸ Akılcılık, finansal kapitalizmin köklerinde fazlasıyla ikincil bir unsurdur.⁴²⁹

1690'ların İngiliz finans sektöründe, altına dayalı para yerine arazi değerine dayalı parayı geçirmeyi gaye edinen dönemin arazi bankacıları, GERÇEK kelimesi içsel bir niteliği ifade ederken DEĞER kelimesi daima dışsal bir mana ifade ettiğinden, GERÇEK DEĞER kavramının bir, SÖZLERİ ZITLIKLA GÜÇLENDİRME TARZI (oksimoron) olduğunu fark etmişlerdi. Mesela Nicholas Barbon, *"Nesnelerin kendi içlerinde hiçbir DEĞERİ yoktur, bu onları kullanılır kılan ve değer veren bir kanaat ve modadır"* diyor.⁴³⁰ Bir arazi bankacısı olan John Law daha da ileri bir adım atarak, fiyatın sadece arz ve talebin etkileşiminden kaynaklanan bir netice göstergesi olduğunu söylemiştir. Law'un görüşü

428- J. M. Keynes, *"The General Theory of Employment, Interest and Money"*, Londra 1973 (1936), s. 157.

429- Edward Chancellor, a.g.e, s. 67.

430- James Buchan, *"Frozen Desire"*, s. 105.

dünden bugüne borsaya uygulandığında, hisse senedi fiyatlarının kendi gerçek değerlerinin yansıması olmaktan ziyade, likiditeyle (piyasaya yeni fonların/paranın arz edilmesiyle) belirlendiğini ortaya koymaktadır.

e- Moda-Borsa-Psikoloji

Sir Richard Steele, 1690'ların başından 1695'te İngiliz borsasının çöktüğü yıla kadar yükseklikleri İKİ METRE-NİN üzerinde artan süslü kadın şapkaları ile borsanın yükselişinin paralel gittiğini gözlemlemiş ve şu ifadeyi dile getirmiştir: *"Hisseler süslü şapkalarla orantılı biçimde yükseldi ve düştü."* Bu gözlem daha sonraları, 1920'lerde Wall Street'te *"hisse senedi fiyatlarıyla ilgili KISA ETEK TEORİSİ"*nin gelişmesine ilham kaynağı olmuştur.

New York'taki Columbia Üniversitesi İşletme Fakültesi'nden Profesör Paul H. Nystrom *"The Economics of Fashion"* adlı eserinde, 1919 yılında bir eteğin yerden yukarıda kalan kısmının ortalama olarak bir kadının boyunun % 10'u kadar olduğunu göstermiştir. 1920'de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ilk iyileşme döneminde, etek boyları % 20 civarında kısalmıştır. 1921'deki durgunluk esnasında etek boyları yeniden % 10 dolayına dönmüştür. Boğa piyasasının 1924'ten itibaren kendini hissettirmesiyle birlikte etek boyları yeniden kısaltmaya başlamıştır. 1925 yılında % 25'le diz hizasına gelmiş ve 1929 buhranına kadar etekler kadınların diz hizasında kalmıştır. Etek boyları 1929'dan itibaren uzamaya başlamış ve Büyük Buhran'ın ortalarında iyiden iyiye yere değmeye başlamıştır.⁴³¹

431- Burton Malkiel, *"A Random Walk Down Wall Street"*, New York 1990, s. 143-145.

Edward Chancellor tarafından yapılan değerlendirmeye baktığımızda, bunlara muhtelif yorumlar getirilebilir. Tehlikeli ve ölçüsüz bir moda, borsada elde edilen kârların aşırı bir gösteriş merakıyla harcandığını gösterebilir. Bu da her spekülasyon dönemine çarpıcı bir tüketimin eşlik ettiğine işaret eder. Diğer taraftan paralı adamların metreslerinin taktıkları şapkaların yükselmesi ya da sonra etek kuyruklarının uzaması-kısalması, kişisel menfaat duygusunun ağır bastığı ve daha ciddi meziyetlerin küçümsendiği spekülasyon dönemlerinin ahlaki kaygısızlığının göstergesi sayılabilir. Bununla beraber Richard Steele'in, çok hızlı unutilan, geçici ve ölçüsüz piyasa değerlerinin kadın giysilerinin modası gibi gelip geçici bir modanın yansıması olduğunu öngördüğü anlaşıyor. Borsa da spekülatif bir hareket gibi moda bir tarzda kamuoyunun görüş birliğine tâbidir. Geriye çekileceği bir ölçsüzlük noktasına vardığı ana kadar takip ettiği bir trend vardır.

Nitekim yukarıdaki yorumları, Eylül 2008 finansal krizi öncesinde Wall Street'te yaşananlar doğrulamaktadır. "*Inside Job*" adlı belgeselde, şirketlere masraf yazılan fahişe ödemelerinden, akılları zorlayan lüks harcamalara kadar her şey gözler önüne serilmektedir.⁴³²

Yale Üniversite'sinden Prof. Robert Shiller'in çalışması gösteriyor ki, piyasa psikolojisinde değişimler oluşturma beklentisi içindeki spekülâtörlerle, popüler zevkte öncü değişimler yapan bir moda tasarımcısının faaliyetleri mukayese edilebilir. Hisse senedi fiyatları ile moda arasında bir ilişkiden bahseden makale 1988'de yazılmış.⁴³³

432- *Inside Job*, DVD Belgesel-2010.

433-Robert Shiller, "Fashion, Fads and Bubbles in Financial Markets", *Knights, Raiders and Targets*, der. J. Coffee ve diğerleri, New York 1988 içinde.

Richard Steele 1695’lerde yazdığı “*Spectator*” adlı çalışmasında, kubbesi “fazlasıyla BALONA benzeyen” gösteriş sarayına girişi anlatır. Steele piyasadaki dalgalanmaları ve istikrarlı kredi akışını gözlemleyerek UÇAN ŞATOLAR adıyla bilinen değer teorisini öngörmüştür. “Gösteriş sarayı”na fiyaka, kibir, dalkavukluk, özentî ve moda eşlik etmektedir.

“Uçan şatolar” değer teorisi, hisselerin gerçek değerlerinin olmadığını, hisse senedi fiyatlarının yalnızca yatırımcı psikolojisinin veya spekülâtörlerin manipülasyonlarının ürünü olduğunu göstermektedir.

Jonathan Swift, Güney Denizi Şirketi Balonu’nun çöküşünden sonra 1720’de yazdığı “*The Bubble*” isimli şiirinde bu şirketin sahtekâr yöneticilerini ve saf hissedarlarını şu dörtlükte anlatmaktadır:

“Kimileri uçan şatolar inşa ederken,
Yöneticiler denizlere kuruyor;
Hissedarlar yalnızca orda olduğunu görüyor.
Çünkü aptallar, akıllıların istediği şeyi görür.”

Keynes, gelecek kesin olarak bilinemeyeceği için, borsadaki değerlerin son tahlilde bir güven durumuna bağlı olduğunu, bu güven durumunun ise “çok sayıda bilgisiz ferdin oluşturduğu kitle psikolojisinin” sonucunda geliştiğini ifade etmektedir.⁴³⁴

Kapitalist neoliberalizmin “finansal devrimi”nin özellikle 1978 Washington Konsensüsü’nden bugüne ortaya çıkardığı YENİ EKONOMİK SİSTEMDE artık kayda değer bir ekonomik gerçeklik bulunmamaktadır: Değerler oynak ve

434- Keynes, *General Theory*, s. 154.

önemsiz kitle psikolojisinin ürünü olup, ticaret geçici güven durumuna bağlıdır ve şirketler spekülâtif coşkunun dalgaları arasında “gidip-gelir”. Bu gidip gelmeler ve kitle psikolojisinin oluşturulmasında küresel finansı kontrol eden dar bir elit grubun medya-Hollywood-ulusötesi şirketler üzerindeki etki ve denetimleri en etkileyici/belirleyici unsur olarak gözüktüyor.

Charles Kindleberger, “*Manias, Panics and Crashes*” (Cinnetler, Panikler ve Çöküşler) adlı kitabında spekülasyonun spekülâtif ilgiyi körükleyen bir zihniyet değişikliği ile başladığına dikkat çekiyor. Zihniyet değişikliği, ya bütünüyle yeni bir yatırım nesnesinden ya da mevcut yatırımların kârlılığının artmasından kaynaklanabilir. Bu durum borsada belli bir grubun belli bazı şirket hisselerine yönelik manipülasyonları ile de gerçekleşebilir. Yükselen hisse senedi fiyatları, ciğerin kedileri çekmesi gibi, tecrübesiz yatırımcıları borsaya girmeye teşvik ettikçe, bunu olumlu yönde bir geribildirim takip eder. Neticede yatırımcıların rasyonalitesinin zayıfladığına işaret eden hezeyan görülür. Çılgınlık döneminde spekülasyon yaygınlaşır ve farklı aktif türlerine sirayet eder.

Hezeyandan istifade etmek için yeni şirketler borsaya gelir, yatırımcılar finansal türevleri ya da hisse kredilerini kullanarak kazançlarını yükseltir, kredi fazlasıyla yaygınlaşır, dolandırıcılık ve sahtekârlık hızla artar. Bu sürecin bir yerinde, ekonomik krizin başlangıcını oluşturan finansal sıkıntı başlar. Kindleberger’e göre, her iki spekülâtif çılgınlık birbirinden farklı olmakla beraber, aynı hatta gelişir: “*Detaylar hızla artar; yapı beklemeye geçer.*”⁴³⁵

435-Charles Kindleberger, “*Manias, Panics and Crashes*”, 2. Baskı, New York 1989, s. 24.

Benzer bir husus 19. yüzyılın ortalarında John Stuart Mill tarafından da gözlenmiş olup, Mill *"Principles of Economics"* adlı kitabında şöyle yazıyor:

*"Fiyatların yükseleceğine dair beklentileri tetikleyen bir tesa-düf... spekülâtörlerin işe koyulmalarına sebep olur. Kamuoyu zihniyetinin belirli aşamalarında bu neviden hızla servet artırma örnekleri çeşitli sahtekârları ortaya çıkartır ve spekülasyon sadece meşru bir fiyat artışı beklentisi olmaktan çıkarak, böyle bir beklentinin asla söz konusu olmayacağı alanlara yayılır. Ancak spekülasyon ortaya çıkar çıkmaz bunlar da diğerleri gibi yükselir. Bu tür dönemlerde krediler büyük ölçüde yaygınlaşır."*⁴³⁶

Kapitalist "bireysel çıkar ideolojisi"ni en fütursuzca anlatan eser Bernard Mandeville'in *"The Fable of the Bees"* adlı kitabıdır. Kitap para hırsı, müsriflik, kibir ve lüks gibi kişisel kusurların kamu menfaati ürettiği tezini savunur. İlk baskısı pek dikkat çekmeyen bu kitabın Güney Deniz Balonu'ndan sonra 1723'teki baskısı çok büyük tepki çekmişti.

Diğer taraftan bu kitap Exchange Alley'in publarında oldukça popüler olmasına rağmen, oyun yazarı Susannah Centlive 1718'de sahneye koyduğu *"A Bold Stroke for a Wife"* adlı oyunda Exchange Alley'i "boğaların" "ayılarla" yarıştığı, brokerların müşterilerini "ısırdığı", yani aldattığı ve gerçeğdışı dedikoduların bilerek yayıldığı bir yer olarak betimliyordu.

Dickson, 1719 Güney Deniz Balonu arifesinde İngiltere'nin "eskiden hiç olmadığı kadar cesur ve kendine güvenli" olduğunu yazıyor.⁴³⁷ Bu arada bütün zamanların en büyük

436- J. S. Mill, *"Principles of Political Economy"*, Toronto 1965 (ilk baskı 1848), s. 542.

437- P. G. M. Dickson, *"The Financial Revolution in England"*, Oxford 1967, s. 90.

finansçısı kabul edilen İskoçyalı John Law, Fransa'da kendi "sisteminin" düğmesine basmak üzereydi. Law'un "Ali Cengiz Oyunları" Fransa'da benzeri görülmemiş bir spekülasyonun patlamasına sebep oldu. Elde edilen kazançla milyoner kelimesi konuşma diline girdi.⁴³⁸ Law'un Mississippi balonu Fransa'da 1720'de patladığında yalnız değildi. Aynı tarihte İngiltere'de Güney Deniz Şirketi balonu patlamıştı. John Law, Fransız devlet borcunu şirket hisselerine dönüştürürken, mevcut İngiliz şirketlerini, esasen Güney Deniz Şirketi'ni örnek almıştı. Law'un başlangıçtaki başarısı Güney Deniz yöneticilerini İngiltere'de daha önce hiç teşebbüs edilmemiş, daha ihtiraslı bir dönüştürme gayreti içine sokmuştu. İki büyük balonun zaman olarak yakınlığı, salgının sadece Fransa'dan İngiltere'ye değil, aynı zamanda Amsterdam'a, Hamburg'a ve Lizbon'a da sıçramasına sebep olmuştur.⁴³⁹

f- Güney Denizi Projesi ve Balonu

Proje esas itibariyle John Law'un Fransa'da kurguladığı emsale nispeten daha mütevazıydı. Güney Denizi şirketi yöneticileri muhtelif senelik gelir poliçelerinden oluşan İngiltere devlet borcunu üstlenmeyi ya da özelleştirmeyi önermişlerdi ve ardından bunların kendi hisselerine dönüştürülmesi üzerinde mutabakata varılmıştı. Bunun karşılığında Güney Deniz şirketi, devletten borçları için bir faiz ödemesi alacaktı. Bu projenin çok çeşitli örnekleri mevcuttu. Farklı olan projenin ölçeğiydi. Çünkü İngiliz devleti senelik gelir poliçelerini 30 milyon sterlinin üzerinde bir

438- Antoin E. Murphy, "John Law: Theorist and Policy Maker", Oxford 1997.

439- C.P. Kindleberger, a.g.e, s. 134-135.

sermaye ile desteklemektedir.

Güney Denizi şirketi John Blunt adlı bir entrikacının yönetimindeydi. Onun 1720 yılı boyunca yaptığı işlemlerle alakalı detaylı bir değerlendirme, adı bilinmeyen bir yazarın hazırladığı *"Güney Denizi Projesinin Gizli Tarihi"* adlı risalede yer almaktadır. Bu risaleye göre iki temel düsturu vardı:

Birincisi, her türlü aracı kullanarak hisse senedi fiyatlarını yükseltmekti. İkincisi ise şöyleydi: Kafalar ne kadar çok karışırsa, o kadar iyi olur; insanlar ne yaptıklarını bilmemeli, bu onları tedbirlerimize katılmaya daha istekli kılar. Projenin yürütülmesi bizim işimizdir; bütün Avrupa'nın gözleri üzerimizde.⁴⁴⁰

O dönemde Darphane müdürü Sir Isaac Newton 7.000 sterlinlik Güney Denizi hissesini satmaya başladığında, piyasanın yönü hakkında ne düşündüğü sorulduğunda şöyle cevap verir: *"Gök cisimlerinin hareketlerini hesaplayabiliyorum, ama insanların çılgınlıklarını hesaplayamıyorum."*⁴⁴¹

Güney Denizi şirketinin eski veznedarlarından Adam Anderson, balon patladıktan sonra Güney Denizi ve diğer yükselen hisse sentlerini satın alanlardan çoğunun, uzun vadeli beklentilerinin umutsuz olduğunu bile bile alım yaptığını, çünkü maksatlarının *"bunları, borsanın kalabalığında kendilerinden daha SAF birilerine satarak kurtulmak olduğunu"* söyleyecekti.⁴⁴²

Güney Deniz şirketi balonunu değerlendiren bir uzmanın ifadesi ise şöyle: *"Hisselerin gerçek sermayenin üzerinde*

440-Secret History, s. 429.

441- John Carswell, *"The South Sea Bubble"*, Londra 1933, s. 108.

442- Adam Anderson, *"The Origin of Commerce"*, Londra 1801, III, s. 102.

artması sadece hayal mahsulüdür. Kaba aritmetiğin hangi kuralını uygularsanız uygulayın, bire bir eklediğinizde, asla üç buçuk yapmaz. Sonuçta bütün hayali değerler şu veya bu kişiyi, önce veya sonra zarara uğratmak zorundadır. Kişinin bunu engellemesinin yegâne yolu, zamanında satmak ve SONA KALANIN DONA KALMASINI SAĞLAMAKTIR.”⁴⁴³

Borsalardaki haleti ruhiyeyi en iyi değerlendirenlerden biri, bir ABD-Çin fonunun yöneticisi olan Gerry Tsai’nin 1960’lardaki şu sözüdür: “Kırkta General Motors alırsanız elliye çıkar, ister Ortadoğulu, ister Koreli, ister Budist olun, hiçbir şey fark etmez.”⁴⁴⁴

Güney Deniz şirketi spekülasyonu dönemin İngiltere’inde bütün sosyal sınıflar arasındaki sınırlara nüfuz etmişti. Balonun patlaması “çok sayıda saygın ve o tarihe kadar zengin olan aileyi mahvederek, çok sayıda aşâğılık ve karanlık kişilerle aileleri zengin etti.”⁴⁴⁵

22 Ağustos 1720 Pazar günü, dördüncü ve son halka arz başladığında Güney Denizi şirket binasının önünde büyük bir kalabalık toplanmış ve hisse başına 1.000 sterlinden satışa çıkarılan 10 bin hisse öğleye kadar bitmişti. Ancak Eylül sonunda hisse fiyatı 200’ün altına inmişti.

Güney Denizi balonu ve benzerlerine “altın düş” denilmektedir. Bu balonun patlamasından bir iki yıl sonra, Craftsman “insanların altın düşlerinden uyandıklarını” yazmıştı. Meşhur Alman yazarı Goethe’nin “Faust”u Law’un projesinin hayalperest niteliğini anlatır. Sir James Steuart

443- John Carswell, a.g.e, s. 99.

444- Alıntıl原因 John Brooks, “The Go-Go Years”, New York 1973, s. 132.

445- Adam Anderson, a.g.e, III, s. 92.

Mississippi balonuna “Fransız milleti ve Avrupa’nın bir kesiminin 506 gün gibi kısa bir müddet için dalmış olduğu altın bir rüya” adını veriyor. John Francis 1845’teki demiryolu balonunun sona ermesini anlatırken, “insanlar düşlerinden uyan-dılar ve ürperdiler” diye yazıyor. 1982’de Kuveyt’te bir gazetenin editörü Souq Al-Manakh çılgınlığı hakkında “Souq Al Manakh bir kâbus veya Arap geceleri düşüydü ve ertesi sabah insanlar uyandıklarında, yaşadıkları bir rüyadan başka bir şey olmayan bu büyük kâbusu fark ettiler” diye yazmıştı.⁴⁴⁶

“Spekülatör... yükselen piyasa, hiç gayret sarf etmeden ken-disinin olacak servet dışında başka hiçbir şey düşünmeden dalar. Sanki bir hayalin peşinde yürüyormuş gibidir.”⁴⁴⁷

Spekülatif çılgınlıklar vebaya benzetilir. Güney Denizi balonunun patlamasından sonra “Exchange-Alley’de veba salgını var” diye yazmıştı İngiliz gazeteleri. 1720’den 1853 New York borsa çöküntüsüne kadar benzer tanımlamalar yapılmıştı: “Wall Street sanki kenti veba salgını vurmuş gibi kasvetliydi. Brokerler huzursuz hortlaklar gibi bir içeri bir dışarı girip çıkıyorlardı.”⁴⁴⁸ Gelelim yakınlara. Tayland borsasının 1997 Ağustos’unda çökmesi ile birlikte Güneydoğu Asya ekonomilerini krize sokan finansal “salgın”, “hıyarcık veba-sının” yayılmasıyla mukayese edilmiştir.⁴⁴⁹

Güney Denizi spekülasyonu sonrasında şirket yöneti-minde bulunan dört İngiliz milletvekili parlamentodan ihraç edildi ve Hazine Bakanı Aislabie, muhtelif Güney De-

446- Fida Darwiche, “The Gulf Stock Exchange Crash: The Rise and Fall of the Souq Al-Manakh”, Londra 1986, s. 100.

447-Robert Heilbroner, “The Quest for Wealth”, New York 1956, s. 124.

448- James Medbery, “Men and Mysteries of Wall Street”, New York 1879, s. 308.

449- George Soros, “The Crisis of Global Capitalism”, New York 1998, s. 145.

nizi yöneticileriyle beraber hapse atıldı. İngiliz Parlamentosu 14 yıl sonra Sir John Barnard'ın adıyla anılan bir kanun çıkardı. Açığa satışlar, vadeli işlemler ve opsiyonlar yasaklandı. Bu kanun 19. yüzyılın ortalarına kadar yürürlükte kaldı.

Güney Denizi şirketi çılgınlığını değerlendiren Adam Smith, 1720 felaketini hafife alıyordu: *"Mülk sahiplerinin muazzam sayısı –Güney Denizi şirketinin– veri alındığında... ahmaklık, ihmâl ve israfın işlerin yönetimine egemen olması tabii olarak beklenecektir. Borsa komisyonculuğu projelerinin hileli ve aşırı olduğu yeterince biliniyordu ve bunların yorumlanması şu andaki konumuz dışındadır"* iddiasını ileri sürüyordu.⁴⁵⁰ İrlandalı bir Presbiteryen Hristiyan olan Adam Smith'in bu yaklaşımı, 1720 çılgınlığını pek de kabullenmek istemediğini gösteriyor.

1720 Güney Denizi balonunda devletin oynadığı rolü göz ardı eden her türlü yorum fazlasıyla naif bir düşünce olacaktır. Güney Denizi şirketi hem İngiliz sarayına hem de parlamento üyelerine sistematik bir tarzda rüşvet vermişti. Bu rüşvetin bir kısmı açık –yıllık gelir poliçelerinin dönüştürülmesi karşılığında 7.5 milyon sterlin–, bir kısmı da gizliydi; saray mensupları ve bakanlara bağışlanan yasadışı hisse opsiyonları biçimindeydi.⁴⁵¹

Blunt'ın Güney Denizi şirketinde hisse senedi opsiyonları dağıtması, ABD şirketlerinin 1990'larda bir düğünde konfeti dağıtır gibi opsiyon saçmasına benziyordu. Ölçsüz hisse opsiyonu dağıtmanın spekülâtif bir balonun oluşmasını hızlandırdığı anlaşılıyor: Şirketler *"akıllı muhasebe oyun-*

450- Adam Smith, *"The Wealth of Nations"*, ed. R. H. Campbell ve diğerleri, Oxford 1976, s. 741.

451- Edward Chancellor, a.g.e, s. 117.

ları” ya da daha açık deyimi ile muhasebe hileleri ile opsiyonların maliyetlerini kâr-zarar hesaplarında göstermemişler, opsiyon hileleriyle hisseleri tekrar satın almak için borca girmişler ve kazanç artışları var gibi göstermişlerdir. Hisse opsiyonları karşılığında yapılan geri alımlar bir nevi ponzi oyunu oynanmasına kapı aralamıştır. Mesela, ABD’de bilgisayar üreticisi Gateway 2000, Haziran 1997’de 20 ay önce 14.50 dolardan ihraç ettiği hisseleri 35 dolardan geri satın aldığını açıklamıştır. Açıkçası Güney Denizi şirketinin yöneticisi Sir John Blunt dünyaya erken gelmiş bir finans dâhisidir(!) Eğer günümüzde yaşıyor olsaydı, “his-sedar değeri”nin savunucusu bir Wall Street ekisi olacaktı.

Schumpeter 1720 balonunu son 30 yıldaki finansal yeniliklerden biri olarak değerlendirmiştir: *“1719-1720 çılgınlığı... kendinden önce gelen, ekonomik yapıyı dönüştüren ve her şeyin daha önceki durumunu altüst eden bir yenilik döneminin teşvik ettiği, bu türden daha sonraki çılgınlıkların aynısıdır.”*⁴⁵² ABD’li iktisatçı Larry Neal tarafından Güney Denizi balonu ile alakalı yapılan yorum ise oldukça ilginç: *“İnsanlığın ebedi ahmaklığına dair bir hikâye olmaktan çok, finans piyasalarının yenilikler denizine ayak uydurmakta çektiği zorluklarla ilgiliydi.”*⁴⁵³

Schumpeter ve Neal’in düşüncelerine katılmak mümkün değildir. 1720’de Güney Denizi şirketinin yaptığı dönüş-türme, devlet borçlarının şirket hisselerine dönüştürüldüğü ilk işlem değildi. Bank of England 1697’de devlet borçlarını kendi hisselerine katmıştı ve Güney Denizi bunun benzerini

452- Joseph Schumpeter, *“Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis the Capitalist Process”*, New York 1939, s. 250

453- Larry Neal, *“Stock Market Crashes and Speculative Manias”*, ed. E. N. White, Brookfield, Vt. 1996, s. 155 içinde.

1711 ve 1719'da da yapmıştı. Güney Denizi'nin yaptığı dönüştürme işlemlerinden bu ikisi, gerçekte hisse değerlerinin nominal seviyelerinin altına düşmesine yol açmıştı. Üçüncü dönüştürme işlemi de hisselerin değeri tamamıyla şirketin devletten aldığı/ alacağı gelirden kaynaklanmaktaydı. Fakat öyle bir balon speküle edilmiştir ki, *"Güney Denizi şirketinin hisselerinin potansiyel fiyatının sınırı yoktu."* Artık "rasyonel insan" ve "rasyonel akıl" hak getireydi. İrrasyonel davranışlar, akıl, hâsılı *"davranış ekonomisi"* tam olarak devreye girmişti. O döneme ait sayısız belge de, *"Güney Denizi Yılı"*nda, yatırımcıların *"irrasyonel"* davranışlarını aktarmaktadır. Hollandalı ünlü banker Crellyus'a göre, 1720 Nisan'ında İngiliz borsası Exchange Alley'in vaziyeti, *"sanki bütün delilerin aynı anda tımarhaneden kaçtığı"* bir duruma benzemektedir.

Lale çılgınlığı ve Güney Denizi balonu... Her ikisi de insanların manipüle edilmesine ve çoğunluk kaybederken küçücük bir grubun kazandığı spekülative bir bomba düzeneğinin patlamasına dayanıyor. Gerek Larry Neal'ın Güney Denizi gerek Peter Garber'ın lale çılgınlığı yorumları kapitalist zihniyet ile örtüşüyor. Her ikisi de kapitalizmin ETKİN PİYASALAR ve RASYONEL İNSAN (yatırımcı) merkezli modern kapitalist iktisat teorisi ile aynı. Bu durumda gerek lale çılgınlığı ve gerekse Güney Denizi balonu *"mümkün olan en iyi ekonomik analizlere dayanarak faaliyet gösteren ve fiyatları değişen piyasa esasları görüşü doğrultusunda yukarıya iten bir spekülative vakası olarak görüldüğünde kolaylıkla anlaşılabilir."*⁴⁵⁴ Yukarıdaki teori en ahlaksız ve manipülative, en aşırı şekliyle spekülative balonlarda irrasyonelite,

454- P. Garber ve R. P. Flood, *"Speculative Bubbles, Speculative Attacks and Policy Switching"*, Cambridge, Mass. 1994, s. 50.

davranış finansı, nörofinans vb. bulunma ihtimalini reddetmekte ve insanların/ yatırımcıların, hiç değilse kısa vadede yükselmeye devam edeceği beklentisiyle gerçek piyasa değerinin üzerinde fiyatlarla hisse senedi satın aldıklarında RASYONEL davrandıklarını ve rasyonel akılla hareket ettiklerini iddia etmektedir. Rasyonel yatırımcı, risk ile mükâfatı dengeleyerek servetini optimize etmeye çalışan ve kamuoyuna açıklanmış bütün bilgileri kullanan yatırımcıdır. Bu durumda türlü manipülasyonlarla değeri 1.000 sterline çıkarılmış/ çıkmış Güney Denizi hissesine bu parayı vererek satın alan yatırımcı rasyonel mi davranmıştır? Cevap bin kez hayırdır.⁴⁵⁵

Bu durumu “rasyonel balon” teorisi ile izah etmeye kalkanlar olsa olsa “*daha ahmak*” ile “*daha büyük ahmak*” yatırım stratejisini ifade etmiş olurlar. “Daha büyük ahmak” odaklı yatırım yönetimine 1990’larda Wall Street’te yaşanan boğa piyasasında daha kibar bir isim bulunmuştur: “*hızlı yatırım*”. Bir grup spekülâtör ortalama piyasadaki hızlı yükselen hisseler almaya ve yükseliş yavaşça gerilerken hızla satmaya çalışır/ satar.

Yaşanmış bir misal: Momentum yatırımcıları bir bilgisayar network şirketinin, Ascend Communications’ın hisse fiyatının 1995’teki ihraç fiyatı olan 1.40 dolardan, bir yıl sonra 80 dolara çıkmasına vesile olmuşlardır. Oyuncular tarafından oldukça ilginç bir kod adı verilerek “*ass-end*” (kıçın sonu gibi Türkçeleştirilebilir) adıyla anılan şirketin hisselerinin aşağıya inışı de aynı derecede hızla gerçekleşmiştir. Satışlardaki büyüme trendi 1997 başlarında marjinal ölçüde yavaşladığında, “*hızlı oyuncular*” fiyatları düşürme

455- Edward Chancellor, a.g.e, s.121.

eğilimine girmiş ve 20 milyon hisseden fazlasını bir günde satarak hisse fiyatını 40 dolara indirmişlerdir.

Kapitalizmin *"rasyonel insan"/"rasyonel akıl"* kurgusunu Charles Dickens 1846'da yazdığı *"Dombey and Son"* (Dombey ve Oğlu) adlı eserinde çok iyi tarif ediyor: *"... Kocasını mahvoldu-Kocasını nasıl mahvoldu canım?", "Peri madenlerinde su pompalarken"* diye cevap verdi Bayan Tox. *"Tabii ki kendisi pompacı değil,"* dedi Bayan Chick kardeşine şöyle bakarak; *"Bayan Tox ondan sanki pompanın başında ölmüş gibi söz ettiğinden bir açıklama yapmak gerçekten zorunlu görünüyordu ama spekülasyona para yatırdı ve başarısız oldu."*

6- UYUZ EŞEK YONCASI: EBEGÜMECİ YA DA YÜKSELEN PİYASALAR

MIT'den Prof. Lester Thurow, *"Zenginlik yenilikçiliğin sermayeleştirilmesiyle sağlanmıştır"* derken, Intel şirketi Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü Andrew S. Grove ise şu tespiti dile getiriyor: *"Her şirketin tarihinde bir tane bile olsa, önemli bir an vardır: Bu şirketin bir üst performans seviyesine çıkmak için etkili bir biçimde değişmek mecburiyetinde olduğu andır. O anı kaçırdığınızda inişe geçmişsinizdir."* Ama iş dünyası, Macar Musevi'si, ABD'li finans spekülâtörü George Soros gibi bir finansman dâhisinin bile bir günde, yani 14 Şubat 1994'te 600 milyon dolar kaybedeceği kadar *"irrasyonel"* kararlara ve *"davranış etkilerine"* açık bir dünya.

Artık *"serbest piyasa Tanrısının görünmez eli"* pek işe yaramıyor. Yıkılmaz kuruluşlar devri Enron, Lehman Brothers vb. derken, gerçekten bitti. Fortune 500 şirketler grubu ve eski yöneticileri arasında beklenmeyen çöküşler, milletlerarası iş çevresinin artan finans sektörü tasallutunun altında olduğunun en iyi belgesidir.

Sanayi kapitalizminin bataklıkları önemli ölçüde kurumaya başlarken, 21. yüzyılın finansallaşmış rekabetçi manzarasının ana hatları belirmeye başlamıştır. Bu durum, eski düzende rahatça büyümüş olanlar için pek de hoş bir durum değildir. Böyle irrasyonel inançlar ve bunun beslediği siyaset felsefesine dayalı küreselleşmiş bir finans sektörünün kontrolündeki bir dünya gerçekten tanınmaz hale gelecek ve tamamen farklı hayati beceriler gerektirecektir. Bugünün *"Jurassic Park başkanlarının"* hepsi olmasa bile, çoğu o *"yeni dünya düzeninde"* görev bile alamayacaklardır.

Merck finans müdürü Judy Lewent, Wall Street'e kayıtsız şartsız inananlara yönelik adeta bir uyandırma çağrısı yapıyor: "*Muhasebe sistemi gerçekte hiçbir şeyi göstermez.*"

a- Buzdağı Bilançosu ve Yaratıcı Yıkım:

Finansallaşma-Psiko Ekonomi-İletişim Sermayesi

Avusturyalı iktisatçı Joseph Schumpeter, kapitalizmin dinamiklerinden YARATICI YIKIM RÜZGÂRI terimini 1950'lerde üretmiştir. 1980'lerin sonlarında, 1978 Washington Konsensüsü'nün de tam yol ileri etkisiyle, Schumpeter'in "*yaratıcı yıkım rüzgârları*" neoliberalizmin kasırgasına dönüşerek Fortune 500 listelerine girmek gibi amansız bir "*Katrina*"ya dönüştü. Günümüzde bu rekabet kasırgalarının hızı ve belirsizliği, YARATICI olmaktan çok daha fazla tek kurumsal kriterin olduğu bir noktaya ulaştı: Kapitalizmin "*yaratıcı yıkımı*": FİNANSALLAŞMA.

Eylül 2008 mali krizinden bu yana "*geleneksel kapitalizmin*" yerini "*postmodern kapitalizm*" aldı. Artık "*yaratıcı yıkım güçlerinin*" yerine bir tek "*yaratıcı yıkım*" gücü finansallaşmış durumda. Finansallaşma sanayi kapitalizmindeki rakiplerinin aksine en iyi ürün, hizmet ve teknolojilerinin bile ıskartaya –çok çabuk– çıkması gerektiğine inanmaktadır. Daha da önemlisi, finans kapitalizmi bunu yapmayanları piyasadan tasfiye edeceğini, yani yaratıcı yıkım rüzgârlarını kasırgaya dönüştüreceğini "kör gözüne parmak misali" göstermektedir. Finansal kapitalizm küresel düzeyde hiper-f finansal rekabet devrini başlatmış olup, ticaret savaşları ve kur savaşları 21. yüzyılın ilk yarısının temel "*biyo-f finans*" silahı olacak gibi gözüküyor. Bu süreçte kaos yaşanacağı kesin. Kaostan yapıcı bir mel-

tem rüzgârı çıkar mı? Bu daha ziyade Judeo-Hıristiyan dünyanın başındaki seçkinci/elitist iktidar güçlerine ne kadar direneceğine bağlıdır. Mesela, 17 Eylül 2011’de başlatılan Wall Street eylemleri benzeri uyanışlar gibi.

Sanayi çağında bir şirketin temel değeri kontrol ettiği üretim varlıklarındaydı; yani tabii kaynaklarda, tesislerde, makine ve donanımında, finans sermayesinde ve elbette bünyesindeki işgücünde. Bugün gelinen noktada, günümüzün geleneksel bilançoları ve kâr-zarar tabloları şirketin gerçek değerinin çok az bir kısmını yansıtmaktadır. Hiç abartısız en fazla % 50’sini, abartılı tahminle % 10’unu... Çünkü kalan % 50 ve/veya % 90’ının “gelecek değer” olduğu gerçeğidir. “Gelecek değeri” belirleyen ise “irrasyonel inançlar”, “psiko-ekonomi” ve “iletişim sermayesi”dir. Hemen belirtelim ki, iletişim ve iletişim sermayesi kirlidir ve giderek kirlenmekte olup irrasyonelite ve psiko-ekonomi üzerinde etkilidir.

Anlaşıyor ki “kurumsal değer”in esası buzdağının su altında kalan bileşenlerinden oluşmaktadır. Bunu şöyle formüle edebiliriz:

Toplumsal algı sermayesi = İnsan sermayesi + hissedar sermayesi +/- yapısal sermaye +/- irrasyonel inançlar +/- psiko-ekonomi +/- iletişim sermayesi.

1- *İnsan sermayesi*: Çalışkanların bilgi, beceri ve değerinden oluşur.

2- *Hissedar sermayesi*: Şirketin hissedarları, ortakları, müşterileri, bayileri arasındaki zenginlik sağlama potansiyeli.

3- *Yapısal sermaye*: İnsan sermayesiyle beraber şirketin organizasyon yapısı ve kapasitesine ilave edilebilen SOYUT EĞİLİM VE KANALLARDIR.

a- *İrrasyonel toplum ve grup inançları*: Dini, geleneksel kaynaklardan ortaya çıkar ve beslenir.

b- *Psiko-ekonomi*: Davranış ekonomisi/finansı ve nöro-ekonomi/finansı bu kapsamdadır.

c- *İletişim sermayesi*: Kurumun piyasadaki algısı, medya üzerindeki ve medya üzerinden toplum katmanlarında oluşturduğu değeri.

Hissedarlar sermayesi ve yapısal sermaye birlikte bir kurumun/şirketin STRATEJİK GÜCÜNÜ ve finans sermayesine karşı PAZARLIK GÜCÜNÜ belirler. Ortaya çıkan bu yapıyı ise insan sermayesi tabanının becerileri pozitif ya da negatif yönde kurumsal yapıya ekler veya çıkarır.

Gerçekte bir kurum veya şirketin gelecekteki asıl kaynakları *“toplumsal algı sermayesini”* oluşturan varlıklardan oluşmaktadır. Böyle bir durum bize şu çıkarımı verir: 21. yüzyılın ekonomisinde mikro veya makro ayrımları arasındaki farklarda davranış ekonomisi temel belirleyici etken olacak ve daha fazla belirsizlik altında kararlar alınacak.

İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılı ele alırken baş dönürücü teknolojiyi düşünüyoruz: uzay yolculuğu, internet, genetik ve biyo-teknoloji, robotlar, nano-teknoloji ve paranın gücü. Ne var ki geleceğin yüzü, bizim bu yüzü tasarlamada faydalandığımız teknolojiden ve paranın gücünden daha karmaşık: *“21. yüzyılın en heyecan uyandırıcı atılımları, teknoloji sayesinde değil, insan olmanın ne manaya geldiğinin daha iyi anlaşılması sayesinde gerçekleştirilecektir.”*⁴⁵⁶

456- John Naisbitt ve Patricia Aburdene, *“Megatrends 2000-Büyük Yönelimler”*, Türkçesi: Erdal Güven, Form Yayınları, İstanbul 2000, s. 16.

b- Kitlelerin Obskürantizm (Bilmesinlercilik)

Batağından Kurtuluşu

Karanlık çağların 20. yüzyıl versiyonu neoliberalizmin sanayileşme, totalitarizm, teknoloji ve paraizmin etkisindeki küreselleşmeye rağmen, 21. yüzyılın ilk yarısında ekonomi-din-milliyetçilik alanlarında yeni bir canlanına ve değişim döneminin eşiğindeyiz.

Her ne kadar Kabalist formatlı new age tarikatları ve yine Kabalist formatlı Evanjelist Hristiyan, Yahudi, Müslüman tarikat ve cemaatleri bugün daha ağır basıyor olsalar da, önümüzdeki dönemde samimi dindar Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar dini dayanaklar öne süren neoliberal Judeo-Hristiyan, Müslüman Mesihçi / Mehdiçi YARATICI YIKIM RÜZGÂRLARINI durduracaklardır.

Topyekûn insanlık a- *"bilgi içinde yüzyüyor görünse de bilgi ve bilime aç"*, b- hür ve ekonomik bağımsızlık içinde görünse de, seçkinler demokrasisi ve finansal despotizm altında aç ve sefil, ve c- çoğunluk semavi dinlere mensup olduğunu söylese ve inansa da, dünyevi hayatı ve ruhsal hayatı semavi dinlerin gerçek öğretilerinden oldukça uzak.

Buna rağmen insanlık için bir yapı, bir dayanak noktası her zaman ortaya felaketler silsilesi içinde çıkmaktadır. Yeter ki bütün soruları ele alış biçimimiz, insan olmanın ne manaya geldiğini açıklayacak tarzda olsun.

İnsan için ölüm riskinin en yüksek olduğu saat 04.00'tür. Çünkü bu saatte milyonlarca insan uykusundadır ve en geç bir saat içinde uyanır. Kalp ve tansiyon normale döner. Kadınlar en çok doğumu 04.00'te yapar.

İnsan vücudunda ameliyat esnasında acı hissedilmeyen

tek bölge beyindir. Çünkü beynimizde sinir yoktur. Psikolojik operasyonlar da acıtmadan insan beynine sirayet eder. Hemen belirtelim, insan vücudundaki sinirlerin uzunluğu 65 kilometredir. Kan damarlarının ise 100 bin.

İnsan vücudu gibi beynimiz de gıda ister. Beynimiz, gıdalardan aldığımız enerjinin % 20'sini kullanır. Beynin en önemli gıdası havadaki oksijenin yanı sıra balık, ciğer, yumurta sarısı gibi yiyeceklerdir. Hafızayı kuvvetlendiren ve mutluluk veren maddeler balıklardaki özel proteinden üretilir.

Dr. Deepak Chopra'ya göre, insanlar, günde ortalama 60 bin "*düşünce*" düşünür. Bunların en az % 95'i bir önceki günle aynıdır.

Spekülasyonun her türlüşününün hem yozlaştırıcı hem de etimolojik anlamında tahakkümcü ve aşırı bir kötülük olduğuna ilişkin güçlü ve ortak bir duyarlılık vardır. Ekonomik hayatta spekülasyon, suçluların yanında çok sayıda masum insanın da sıkıntı çekeceğı genel bir kriz tehdidi meydana getiriyor.

1990'larda ABD'de yaşanan boğa piyasasına; Güney Amerika, Uzakdoğı, eski Sovyetler Birliğı ülkeleri ve Türkiye gibi "*yükselen piyasalara*" verilen spekülatif borçlar ve sıcak paradan oluşan doğrudan borsa, tahvil ve forex piyasası yatırımları eşlik etmişti.

"*Yükselen piyasa*" deyimini ilk kez Dünya Bankası'nın alt kuruluşu Uluslararası Finans Kurumu'nda (IFC) bir bürokrat tarafından 1986 yılında kullanıldı. Bu deyim "*üçüncü dünya*" ya da "*az gelişmiş bir ülke*" tanımına göre daha şık, cazip ve cezbedici görünüyordu. 1991-1995 yılları arasında ABD'nin yükselen piyasalardaki emeklilik ve yatırım fonu

yatırımlarının 200 milyar dolardan 500 milyar doların üzerine çıktığını görüyoruz.

*"Finans alanında cehalet sadece kısa süreli bir mutluluktur."*⁴⁵⁷

Daha 1822-1825'ten günümüze, yükselen piyasa spekülasyonlarının, sözkonusu ülkedeki düşen tahvil getirilerinin (DİBS benzeri) yabancı doğrudan yatırımları özellikle cazip kılan sermaye fazlasıyla birleştiği anda oluşan ekonomik döngü içinde ortaya çıktığı görülüyor.

John Stuart Mill'e göre, her balonun tohumları, kredi likidasyonunun aktif fiyatlarının gerçekten kelepİR denilebilecek kadar önemli ölçüde düşmesine sebep olduğu bir önceki krizde atılmaktaydı. Bunun ardından hızla yükselmeleri de spekülasyonun canlanmasına yol açmaktaydı.⁴⁵⁸ Her finansal krizin ardından, finans piyasaları değişmez bir şekilde, geçmişteki ahmaklıklar ve kayıpları önemsiz sayıyor, pırlıl pırlıl bir iyimserlik ve gözlerdeki ışıltılarla taze bir saflıkla geleceği satın almaya başlıyorlardı. Bagehot'un söyleyişle, sermaye *"körleşmekteydi"*. Geçmişİ hatırlamak istemeyen oyuncular *"nerede kalmıştık?"* düşüncesiyle *"tarihi tekerrür ettiriyordu"*. Eylül 2008'den bu yana olanlara bir de bu gözle bakarsak yeni finansal krizlerin çok yakınlarda olduğunu anlayabiliriz.

Joseph Schumpeter, *"yeniliğin kapitalist toplumun ekonomik tarihindeki en önemli olgu"* olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵⁹ Bu durumda spekülātörler kapitalist sistemin öncüleridir. Bir yenilik başarıyla yerleşip muntazam getiriler sağlamaya

457-Financial Times, 6 Ekim 1998.

458- J. S. Mill, *"Principles of Political Economy"*, s. 543.

459- J. A. Shumpeter, *"Business Cycles"*, I, s. 86.

başladığında, spekülasyon yerini sermaye kazançlarından çok sermayenin güvenliği ve gelirin düzenliliğini gözetken yatırıma bırakır. Yatırımcı, spekülasyonların tersine, öncelikle olayların mevcut durumuyla ilgilenir; gelecekte beklenmesi olduğu sürece, onun bugünün doğrudan uzantısı olacağını düşünür.⁴⁶⁰

Avrupa’da, özellikle İngiltere’de demiryollarının getirdiği köklü değişiklikler, günümüzdeki Yeni Dünya Düzeni, küreselleşme ideologlarının savunduğu dini, siyasi, ekonomik vb. hedefleri dile getirmektedir. Mesela bir demiryolu yöneticisi 1800’lü yılların ikinci yarısındaki gelişmeleri hissedarlarına şöyle anlatıyordu: *“Dinden sonra hiçbir şey hızlı ulaşım kadar önemli değildir.”*⁴⁶¹

O döneme ait bir gazetede yer alan sevinçli açıklama ise şöyledir: *“Bilgi edinme ve güç dağılımı noktayı nazarından hayat süremiz ikiye katlanacak ve bütün dünyanın tek bir büyük aileye dönüştüğü, tek bir dil konuştuğu, benzeri kanunlarla, birlik içinde yönetildiği ve tek bir Tanrı’ya inandığı bir zamanın gelmesini beklemekte haklı olabiliriz.”*⁴⁶²

İngilizcede gerek dini algılar, gerek siyaset felsefesi ve gerekse de ekonomi-finance alanında dört kelime var ki, hem Batı toplumlarına hem de insanlığa pahalıya mal olmuştur: *“BU KEZ FARKLI OLACAK!”* (This Time is Different)

Keynes şöyle demişti: *“Kendilerinin her tür entelektüel etkiden uzak olduğuna inanan pratik adamlar, gerçekte ölü bir iktisatçının köleleridir.”*

460- Edward Chancellor, a.g.e, s. 151.

461-Richard S. Lambert, *“The Railway King 1800-1871: A Study of George Hudson and the Business Morals of His Time”*, Londra 1964, s. 62.

462-John Francis, *“History of Railways”*, II, Londra 1850, s. 139.

Ekonomi-finansın günümüzde geldiği nokta; İskoç düşünür Adam Smith'le başlayarak Eylül 2008'e kadar gelen GÖRÜNMEZ EL METAFORU, Robert Shiller'in başını çektiği DAVRANIŞSAL EKONOMİYE dönüşüyor. Artık kapitalist teoriye "YARATICI YIKIM"ı ekleyen Avusturyalı iktisatçı Joseph Schumpeter'e inananların sayısı az; belki de sadece küresel para babaları.

D- ULUSLARÜSTÜ BİR SINIF: FİNANS ELİTLERİ -“BOBO”LAR VE PROZAC KÜLTÜRLÜ MİLYARLIK KİTLELER DÜNYASINDA EKONOMİ

1978 Washington Konsensüsü’nden günümüze son 30 yılda ulus-devletlerden daha çok küresel güce sahip olan devlet dışı-devlet üstü dünya bürokrasisi iyice belirginleşip pervasızlaşmakla kalmadı; aynı zamanda güçlü bir milletlerarası bürokrasi ağı da oluşturuldu. Bu oluşum sayıları milyarları geçen insanlar tarafından seçilmediği halde, dünya nüfusunun büyük bölümünü alakadar eden EKONOMİK OYUNUN kurallarını belirliyor. Günümüzde IMF, Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarının günlük hayatlarını bile iyi veya kötü etkileyebilen iktisadi politikaları dikte etmek ve yönetmek için sınırsız bir siyasi güç elde ettiler ve üstelik bunu bağlı oldukları küresel sermaye elitleri dışında hiç kimseye karşı sorumlu olmadan yaptılar. Esasen hiç de demokratik olmayan bu ulusüstü siyasi güç karşısındaki iddia, ilgili ülkelerin vatandaşlarına bu tür politikaları dayatanların IMF veya DB olmadığıdır. Aksine, bunları kabul edenlerin sözkonusu ülkelerin hükümetleri olduğu söylenir. Teorik olarak böyle gözükebilir. Fakat pratikte hükümetlerin IMF ve DB’nin katı politikaları karşısında hiçbir alternatifleri yoktur. Eğer bir hükümet onları reddederse, bu hükümet dünyadan dışlanmış bir duruma getirilir. Bu ise küresel sermayenin kontrolü altındaki milletlerarası kredilere kesinlikle ulaşamamak anlamına gelir.⁴⁶³

463- Oswaldo de Rivero, “Kalkınma Ekonomisi-21. Yüzyılın Bağımsız Yaşayamayan Ekonomileri”, Çitlembik Yayınları, Türkçesi: Ömer Karakurt, İstanbul 2003, s. 47-48.

Afrikalı liderler ulusüstü elit bir grubun kotardığı bu içinden çıkılmaz duruma TİNA (There Is No Alternative-Başka Yolu Yok) adını vermişlerdir. Zaten dayatılan politikaları kabul etmeyen hükümetler-liderler-ülkeler “*paryalaştırılır*” ve üzerlerine “*manialar*” gönderilir.⁴⁶⁴

IMF, DB ve WTO’nun ulus üstü siyasi gücü en ufak bir milletlerarası kanuni temele dayanmaksızın, 1978 Washington Konsensüsü’nden sonra 1980’lerde oluşmuştur. Bu güç, yine ulusötesi şirketler ve/veya çokuluslu şirketler olarak adlandırılan, Waterloo Savaşı (1813-1815) süreci ve sonrasında etkilerini giderek artıran bankerlerin-bankaların ve alacaklı hükümetlerin dış borçların ödenmesini garanti altına alabilmek gayesiyle oluşturdukları bir “*uluslararası sopa*” işlevi görmektedir. Sonuçta IMF ve Dünya Bankası 1980’lerden itibaren el ele vererek, borçlu hükümetlerin ekonomilerini neoliberal politikalara uygun olarak yeniden düzenlediler ve bu ülkeleri borçlarını ve faizlerini ödemeye zorlayan neoliberal politik düzenlemelerin sıkı bir takipçisi oldular. Bu durum milli egemenliğin yıpranmasını ve kendilerini egemen olarak adlandıran ulus-devletlerin oluşturduğu bütün bir grubun üzerinde ulusüstü bir gücün ortaya çıkmasını açıkça yansıtmaktadır. Böylelikle sözde gelişmekte olan pek çok ülke kendi milli ekonomik ve mali politikaları üzerindeki demokratik egemenliğini yitirmiştir. Bu ulusüstü olgu yayılmaya devam etmekte ve hatta eskiden milli, egemen devletin ayrıcalıklı yetki alanına giren gayeler, yönetim, yozlaşma veya askeri giderler gibi konularla ilgilenmeye başlamaktadır.⁴⁶⁵ Rivero’nun bu tespiti Eylül 2008

464- Ramazan Kurtoğlu, “*Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*”, Sinemis Yayınları, Ankara Kasım 2011, s. IX-XI.

465- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 48.

krizinden itibaren kendisini daha çok hissettirmektedir. Bugün başta bütün az gelişmiş ülkelerin hükümetleri kendi vatandaşları tarafından seçilmemiş ulusüstü teknokratlar tarafından tasarlanan politikalara boyun eğmek mecburiyetinde iken, başta ABD ve Avrupa'nın gelişmiş ekonomilere sahip ülkelerinin hükümetleri de küresel sermayenin ya sahibi ya da ortağı olduğu merkez bankaları vasıtasıyla ve/veya küresel elitlerin bankalarına olan *"mantıksız"* borç yükü sebebiyle kendi ülkelerinin geniş kitlelerini rahatlatacak ekonomi finans politikalarını uygulamaya koyamamaktadır. Eylül 2008'den beri alınan tedbirlerin hiçbir hastalığın tedavisine yönelik olmayıp, pansuman tedbirlerdir. Bu şartlardaki ülkelerde başta borsalar olmak üzere, ekonomiler her türlü manipülasyona açıktır. Bireysel yatırımcılar bu durumlarla ilgili bilgilerin ne kadarına haizdir? Bu şartlardaki bir ekonomi-finance dünyasında YATIRIM ne kadar *"rasyonel düşüncelerle"* yapılabilir?

Diğer yandan Goldman Sachs finans kurumunun 2010 faaliyet yılı sonuçlarına göre, üst düzey yöneticilerine dağıtacağı *"bonus"* ödemelerinin tutarı 50 milyar sterlindir. Haber veren The Guardian gazetesi, bir milyon işsiz okumuş insan var diye başlık atıyor. Bu çılgınlık ve densizliğin sonucu nereye varacak? 2009 Nobel Ödülü'nü kazanan Robert Lucas *"Dünyada gelir dağılımı hiçbir zaman bu kadar eşitsiz olmamıştı"* diyor. Türkiye'de en zengin % 20'nin payı, milli gelirin % 47'si; en fakir % 20'nin payı ise % 6'nın altında. Türkiye 24 Ocak 1980 kararlarıyla ve özellikle son on yıldır uyguladığı *"paraizm"* politikalarıyla bu bataklığa saplandı.

Amerika'nın giderek artan jeopolitik hırslarının temelleri, ülke ekonomisinin hızlı sanayileşmesine dayandırılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar ABD'nin

büyüyen ekonomik gücü, dünyanın lider endüstriyel gücü olan İngiltere'nin önüne geçerek günümüzde küresel GSMH'nin % 33'ünü oluşturdu.⁴⁶⁶ Amerikan mantığını şu şekilde özetlersek abartı sayılmaz: Malı mülkü istiyorum... Hatıralara, dostlara, aşklara, hiçbir kimseye bağlı kalmayı istemiyorum. Çünkü benim ideallerim için tuzak. Yıllarını Ortadoğu muhabirliği yaparak geçirmiş İngiliz gazeteci Robert Fisk Nisan 2002'de sözünü esirgmeden şöyle konuşuyordu:

"11 Eylül, hepiniz kim yaptı diye soruyorsunuz, ama Allah için kimse NEDEN diye sormuyor?"

Amerikan kimliğinin temel taşları kurucu efsanelerinin köklerinde gizlidir. Bunlar, Judeo-Hıristiyan teolojiden beslenen;

a- vahşi Batı,

b- sınır,

c- tepedeki ev,

d- belirlenmiş kader (manifest destiny) olup, ABD'nin dünya ile siyasi-askeri-ticari ilişkilerini belirler. Bunları canlı tutan, yönlendiren ve manipüle edenler ise küresel sermayeyi kontrol eden, FED'e tamamen hâkim olan küçük bir elitist gruptur.⁴⁶⁷

Her iki dünya savaşının ardından Wall Street ve New Yorklu bankerler, dünyanın geleneksel siyaset ve finans merkezi olan Londra ve Kuzey Avrupa'nın önemli ekonomik varlıklarına ve finansal güçlerine sahip veya ortak ol-

466- Z. Brzezinski, "Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri", İnkılap Yayınevi, İstanbul 2005, s. 17.

467- Ramazan Kağan Kurt, "Türkler ve Mesihusa", Truva Yayınları, İstanbul Ocak 2007, s. 108 ve devamı.

muşlardı. Daha sonraki süreçte ABD'deki en büyük yatırımları yapanlar İngiliz vatandaşları olmuştu; çoğunluğu Alman Yahudi kökenli göçmenler ise Amerika'da banker ve sanayici olarak yükselmiş ve ABD'nin büyük güce kavuşmasında başlıca rolü üstlenmişlerdi. Kısacası, bunlar zekâları, çalışkanlıkları ve dayanışmalarıyla Amerika'yı Amerika yapan uyanık müteşebbislerdi.⁴⁶⁸

Ancak hepsinin uzun süreli bir ideali ve kısa süreli bir hedefi vardı: *"Para kazan, eğer becerebiliyorsan dürüstçe kazan, ama her şartta para kazan."*⁴⁶⁹ Veya *"para kazan, durmadan para kazan... sonra bırak, eğer gelirse güzellik arkadan gelsin."*⁴⁷⁰

Yukarıdaki sözü Jonathan Swift, meşhur finans krizi Güney Denizi Balonu hakkında yazmıştır. Elbette yukarıdaki sözleri edenler yalnız değiller. Ben Jonson (doğumu 1573) benzer bir beyit yazmıştı: *"Para kazan; durmadan para kazan oğlum; hangi araçları kullanırsan kullan."* Bir diğeri Alexander Pope da (doğumu 1688) şöyle yazmıştı: *"Servet ve mevki edin, mümkünse güzellikle... Değilse, hangi araçla olursa olsun servet ve mevki edin."*⁴⁷¹

Nitekim Nathan Amschel Rothschild 18 Haziran 1815'te savaş alanına birkaç kilometre mesafedeki Waterloo köyünden İngiliz-Fransız savaşını takip ederken, önce Brüksel'e, sonra Londra'ya ulaşarak⁴⁷² 21 Haziran 1815'te ajanları va-

468- Ersal Yavi ve Necla Yavi, *"Bankerler, Krizler Siyasal Entrikalar ve Paraizm"*, Yazıcı Yayınevi, İzmir 2009, s. 52-53.

469- O.M.W. Sprague, *"History of Crises Under the National Banking System"* (1910), Yeni Baskı, M. Kelley, New York Ağustos 1968, s. 341.

470- Jonathan Swift, Alıntı: Charles P. Kindleberger, *"Cinnet Panik ve Çöküş-Mali Krizlerin Tarihi"*, Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 128.

471- Charles P. Kindleberger, a.g.e, s. 128.

472- Ignatius Balla, *"The Romance of the Rothschild"*, E. Nash, London, 1913, s. 91.

sıtasıyla Londra borsalarındaki hisse senetlerini sessizce toplamıştı. Önce İngiltere'nin savaşı kaybedeceği fısıltı gazetesiyle yayılmış, hisseler toplanmış, sonra Wellington'ın savaşı kazandığı haberi Londra'ya ulaştırılınca hisseler tavan yapmış, Nathan bir günde yaklaşık bir milyon sterlin kazanmıştı.⁴⁷³

Mitoloji kahramanı Herkül, "*Savaş her şeyin babasıdır*" der. Bu sözden yola çıkarak, özellikle Waterloo Savaşı (1813-1815) ile başlayan süreçten günümüze, yaşanan savaşların, komploların, provokasyonların, ekonomik-mali krizlerin perde arkasındaki belirleyicilerin, küçük bir elit grup olan, küresel finansı kontrol altında bulunduran odak olduğunu ve bunların Eylül 2008 krizini göz göre göre çıkardıklarını artık görebiliyoruz.⁴⁷⁴ Başta Londra "*The City*" ve Wall Street olmak üzere, gelişmiş Batı ülkelerinde para yönetiminin ve piyasaların en güçlü aktörler olduklarını, bu fonksiyonlarını icra ederken hangi yöntemlerle gerçekleştirdiklerini ve nasıl başardıklarını anlamadan okunacak iktisat ve finans teorileri bırakınız yatırımcılara-uygulayıcılara, ekonomi ve finans hocalarına ve öğrencilerine masal bile olmaz.

"*Uluslarüstü sınıf*"ın ya da bir başka ifadeyle elitlerin durumu ve kurguladıkları ekonomik model hakkında kısaca bir özetleme yaptıktan sonra, geri kalanların veya ötekilerin, yani milyarlarca insanın "*ekonomik haleti ruhiyesine*" kısaca bir göz atalım.

473- Rothschildler, Nathan Rothschild'in Waterloo'da bulunuşunu ve sonraki olaylarla ilgili yazılanları yalanlamışlar, iftira atıldığını iddia ederek Ignatius Balla'nın yukarıda belirtilen kitabını yasaklatmak için dava açmışlardı. Ancak mahkeme Balla'nın kitabında yazılanların doğru olduğuna karar verdi. *The New York Times*, 1 Nisan 1915.

474- *Inside Job*, DVD film-belgesel-2010.

Etkin maddesi fluoksetin hidroklorür olan Prozac marka antidepresan ilaç, SSRI (Selective Serotonin Reuptake Inhibitor-Seçici Serotonin Gerilim İnhibitörü) grubu ilaçlar arasında yer alıyor. Bu gruptaki ilaçlar bir kimyasal ve nörotransmitter (sinirsel iletici) olan serotoninin beyinde onu algılayan hücreler tarafından geri emilmesini engelleyerek, serotoninin beyindeki sinapslarda daha uzun süre kalmasını, serotonin seviyesinin yükselmesini sağlıyor. Böylece depresyonun temel sebebi olduğu varsayılan serotonin azlığı problemi ortadan kaldırılmış oluyor. SSRI'ların daha önceki antidepresanlardan farkı seçici olmaları, yani beyindeki çok sayıdaki nörotransmitter'dan sadece serotonin üzerinde etkide bulunmaları.

Belki her zaman farkında olmayabiliriz, ama sıradan bir günde ruh halimiz ve davranışlarımız, etrafımızdaki koku-lardan etkilenir. Bu ilginç olgunun aslında günlük hayatta pek çok uygulaması var. Mesela seyahat acenteleri, ofislerine güneş kremlerine özgü Hindistan cevizi kokusu sıkarak, müşterilerinde fark ettirmeden bir seyahat rezervasyonu yaptıрма isteği uyandırmaya çalışır. İnsanoğlunun, burnundaki 400 civarındaki koku reseptörüyle on binden fazla kokuyu nasıl ayırt edebildiği hâlâ tam olarak anlaşılamamıştır. Belçika Leuven'deki NERFI Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalışan Dr. Emre Yaksi şöyle diyor: *"Beynimizde koku ve tatları işleyen bölge beyin kabuğumuzun en derindeki tabakasını oluşturan limbik sistem bileşenlerinin yanındadır. Limbik sistem duygularımızdan ve davranışlarımızdan da sorumlu olan kısımdır."*

1990 ortalarına doğru satış patlaması yapan Prozac, Eli Lilly şirketi tarafından 1987'de ABD'de piyasaya sürüldü. Prozac, psikanalizin yerini biyolojik psikiyatriye bırakmaya

başladığı, depresyonun beyin kimyasıyla açıklanmaya çalışıldığı ve psikoterapistlerin “yaşam koçu olmaya yöneldiği” bir dönemin ürünüydü. Prozac, geçmişteki sakinleştirici ilaçlardan farklı olarak kişileri aktive eden, enerji veren bir ilaçtı. Prozac kullanımı kimi vakalarda kişinin kendini kesmesiyle, intiharla ve cinayetle sonuçlanabiliyordu. Ancak Musevi bir aileye ait dev ilaç firması Eli Lilly, yani Prozac’ın üreticisi olan şirket ilacın olumsuz yan etkilerini kamuoyundan gizlemeye çalışacaktı. Prozac 1990’da Newsweek’te kapak konusu oldu. Peter Kramer’in 1993’te “Listening to Prozac” adlı kitabında, “kozmetik psikofarmakoloji” olarak adlandırdığı Prozac ile tedavi yöntemi, hastaların kişiliklerini değiştirmeyi gaye edinmişti. Kramer’e göre, Prozac, kadınları özgürleştiren ve güçlendiren feminist bir ilaçtı. Prozac 1990’lı yıllarda yeryüzünün –derinliğin aleyhine olarak– tam egemenliğini kurmaya yönelik geç postmodern kapitalizmin ilacıydı. “Derin düşüncenin” ve “derin psikanalizin” devri kapanmaktaydı. Çözümler hızlı, basit, hafif, acısız, zahmetsiz ve ucuz olmalıydı. İki üç hafta sonra etkisini gösteren Prozac, fast food ve viagra kültürünün benzeriydi. Prozac, postmodernliğin geçmişin bugün üzerindeki “yü-künü” ortadan kaldırma gayretlerinin örneklerinden biriydi. Hastanın biyografisi ve geçmişi gereksiz hale geliyor, sadece bir ilacın kullanımıyla beynin nörokimyası değiştirilerek hasta “yeni bir şahsiyet ediniyordu”. Prozac zihinleri biyodeterminist bir temelde terkiplendirme çabalarının bir parçasıydı. Prozac kullananlar derin âşık olamıyordu, ama yüzlerine standart bir gülümseme yerleşiyordu. Prozac, yoğun duyguları engellemekle beraber, “insanın dünyaya pembe gözlüklerle bakmasını sağlıyor.”⁴⁷⁵

475- Yaşar Çabuklu, “Postmodern Toplumdan Kesitler”, Paloma Yayınevi, İstanbul 2010, s. 144-145.

David L. Herzberg'in 2005 yılında *"Designer Consciousness: Medicine, Marketing and Identity in American Culture from Miltown to Prozac"* adlı doktora tezinde belirttiği gibi, mutluluğun yanı sıra tinsellik, bireysel tercihler, hatta biz-zat kişinin kendisi bile bilinebilir ve manipüle edilebilir bir nörokimyanın tezahürleri olarak değerlendirilmeye başlan-mıştı. Yani biyolojik psikiyatri zihnin sonsuza dek tam tek-nik kontrolünü vaat etmekteydi. Serotonin duygulanım üzerinde basit ve etkili bir kontrolü taahhüt eden bir *"ruh hali molekülü"* haline gelmiş, kişilik ısmarlama olarak üre-tilebilen bir şeye dönüştürülmüştü.

Postmodern bir kişiliği dayatan neoliberalizme göre, benliğin en temel öğeleri biricik, varoluşsal bir nitelik taşı-mıyor, sadece nörokimyasalların farklı arajmanlarından oluşuyordu. Önemli olan kişilikte yapılan kozmetik deği-şikliklerdi. Prozac bu maksada hizmet eden tıbbi ve ticari olarak tanımlanmış bir sağlık ve kişilik anlayışının dayat-masıyla sınırları sıkıca belirlenmiş bir *"uyum aracı"* ydı. Rek-lamlarda *"bir hap sayesinde kişiliğinizi değiştirin"* ve *"beyninizi yeniden tasarlayın"* vb. vurgularla tüketiciler bir nevi psiko-farmakolojik plastik cerrahiye yönlendirilmekteydi. Artık hastalar müşteriye dönüşmüştü.

ABD'de ilaç sektörü içinde de antidepresanlar kârlılığı en yüksek ilaçlardı. Elbette finans sektöründen sonra... Önce çok geniş kitlelerin hasta haline getirilmesi gereki-yordu. Bunun için 1952'de 106 olan depresyon belirtilerinin sayısı 1994'te 357'ye çıkartılmıştı. Öyle ki, aynı uzmanlar mahcubiyet ve çekingenliği bile *"sosyal anksiyete bozukluğu"* (sosyal fobi) kategorisine sokmuşlardı. Postmodernizm sos-yallığı bir norm olarak dayatmış, normallığı farmakolojik olarak herkesin emrine amade hale getirmişti. Eskiden me-

ziyet olan, günümüzde ruh hali bozukluğu kategorisine sokulmuştu. Sistemin kurguladığı kültürde normalliğe “*adaptasyon bozukluğu*” teşhisi konuluyordu.⁴⁷⁶ Artık ABD’de “*sosyal anksiyete bozukluğu*” en yaygın üçüncü zihinsel bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde SSRI grubu (Prozac gibi) ilaçlarla insan zihnini biçimlendirmek bir moda dönüşmüş durumda. “İnsanlar, uzmanlar tarafından paketlenmiş bir dünyayla karşı karşıya bırakılmışlardır.” Prozac türü ilaçlarla insanların duygusal tepkileri, mühendislik çabalarıyla şekillendiriliyor. Prozac ve türevleri işin gerektirdiği stresle baş etmek, canlı bir ruh hali kazanmak ya da eğlenmek maksadıyla profesyoneller tarafından yoğun olarak tüketilmekte olup, “viagra’nın cinsel performansını artırmak gayesiyle alınmasına benzer bir şekilde” kullanılmaktaydı.

Prozacın bireyleri çekingenlikten, reddedilme korkusundan, içe kapanıklıktan kurtarıp onları sosyalleştirdiği, dışa dönük hale getirdiği öne sürülmekteydi. Ancak bu sosyallik gerçek kamusal hayatı ortadan kaldıran neoliberal kapitalizmin oluşturmaya çalıştığı, umursamaz, şiddete –şiddeti desteklemeye– açık, hırslı bir dışa dönüklüğe, saldırganca bir girişkenliğe sahip bireylerin oluşturduğu bir sosyallikti. Tasarım ürünü bir gülümseme ve bir bilincin egemen hale getirilmeye çalışıldığı sosyallik... Prozac kültürü hastalığı ve benliği neoliberalizmin değerleri çerçevesinde biçimlendirmek, nörokimyasal kişilikler oluşturmak istiyordu.⁴⁷⁷

Günümüzde artık yüz milyonlarca insan Prozac türü hapların kendi başlarına gerçek karakterler gibi görüldü-

476- Christopher Lane, “*How Shyness Became an Illness: A Brief History of Social Phobia*”, Common Knowledge, 12 Mart 2006.

477-Yaşar Çabuklu, a.g.e, s. 151.

ğüne inanıyor. Depresyon vücuttaki biyolojik, kimyasal bir dengesizliğe indirgenmişti. Biyomedikal çağda bu tür ilaçlar ile insanlar kendini yönetmek, finansal yatırım kararları almak, sözde *"objektif şartlarda işleyen piyasalarda"* kazanmak için *"para oyunu"* oynuyorlar. Ama artık biliniyor ki, Prozac anksiyete, bulantı, cinsel işlev bozuklukları, iştah kaybı, asabiyet, uygunsuzluk, sersemlik hissi, baş ağrısı, ağız kuruluğu, terleme, en önemlisi *"normal insan"* olarak karar verememe gibi yan etkilere sahip.

Neoliberalizmin kurguladığı bir dünyada bir tarafta elit bir grup ve bu grubun emrinde *"bobo"*lardan (bohem burjuva manasına gelir) oluşan, hayli yüksek eğitimli, bir ayağı yaratıcılığın bohem dünyasında, diğer ayağı hırsın ve dünyevi başarının burjuva diyarındaki *"küresel bürokrasi"*, diğer tarafta Prozac kültürlü milyarlık kitleler... Böyle bir dünyada ekonominin ve finansmanın objektif kurallarla işlediğini söylemek mümkün müdür? Hangi kesimden *"bireysel yatırımcı"* borsada *"rasyonel insan"* olarak kazanabilir?

Elitler ve bürokratları *"bobolar"* için, küreselleşmiş dünyada milyarlık sayıları ile öteki insanlar küresel kapitalizmin *"egzotik"* bir tüketim objesi olarak görünüyor.

Dün komplo teorisi denilen bugün aleni gözüküyor. Günümüzde küresel ekonomi insanlığın gerçek sınırlarını yeniden tanımlayarak milli devletlerin sınırlarının manasını ortadan kaldırmaya çalışıyor. Bunun yerine milli egemenliklerinin içine işleyen çokuluslu (ulusüstü) ekonomik bölgelerin varlığı söz konusudur. Başta zengin ekonomilerde olmak üzere bir çeşit küresel ekonomik KABİLECİLİK üremektedir.⁴⁷⁸

478- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 36.

En azından Eylül 2008 krizine kadar Avrupa'da ulus-devletlerin zayıflatılmış işlevleri ile şehir devletlerin yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlanırken; komünist bir devlet olan Çin bile kendi sınırlarında bir dizi özerk ekonomik bölgeye izin vermek mecburiyetinde kalmıştır. Bunlar çokuluslu-ulusötesi alana dahil olmuş ve Çin'in bir milyarlık iç bölgelerindeki fakirlikle bağlarını koparmışlardır. Öte yandan başta Türkiye ve hinterlandında olmak üzere, yeryüzünde ortaçağdaki toplumlar yeniden canlandırılmak isteniyor.

Ulusötesi şirketler terminolojisinde "*TRIAD*" (üçlü takım) olarak adlandırılan bir terim vardır: ABD, Japonya ve AB. Buralar üretime dayalı yatırımların % 70'inin gerçekleştirildiği yerlerdir. İkincil öncelik ise Çin, Singapur, Güney Kore ve Tayvan'dır. Üçüncü sıradaki ülkeler ise aldıkları çok küçük yatırımlar ile Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Venezuela, Rusya, Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti gibi bazı çoğunlukla Latin Amerika ülkeleri ve komünist ülkelerdir.⁴⁷⁹ Latin Amerika, Asya ve Afrika ülkeleri üretime dayalı çok az ulusötesi şirket yatırımı alabilmektedir. Zira onların sözkonusu şirketlerin elde etmek istedikleri kârları gerçekleştirmelerini sağlayan ön şartlardan yoksun oldukları düşünülmektedir.⁴⁸⁰

Faaliyetlerini TRIAD üzerinde yoğunlaştıran ulusötesi şirketler lobicilik yapan yüzlerce kişi ve verdikleri parasal destekler sayesinde sanayileşmiş ülkelerin siyasetçileri üzerinde güçlü bir baskı oluşturmaktadır. Bu, kendi küresel çıkarlarını desteklemek gayesiyle, ABD, AB ve Japonya ekonomik diplomalarına kur yapmanın bir yoludur.

479- Birleşmiş Milletler, *Dünya Yatırım Raporu*, 1995, s. S. 3-41.

480- BM, a.g.e, s. 8.

Uluslararası arenada dünya aristokrasisi bugün dünyanın en zengin yedi ülkesinin oluşturduğu grup tarafından temsil edilmektedir. Sık sık ulusötesi şirketlerin menfaatine diplomasi uygulayıp, yabancı pazarlara bu şirketlerin ürünlerinin, hizmetlerinin ve sermayelerinin geçişi için baskı yapmaktadırlar. Böylece önde gelen şirketler, büyük sanayi ülkelerinin diplomatlarını önemli milletlerarası ekonomik gündemleri kendi küresel çıkarlarının yararına olabilecek şekilde ele geçirmeye ikna etmeyi başardılar. 1980'lerde bu güçler IMF'i Latin Amerika'nın dış borçlarını tahsil etme işlevi gören bir kuruma dönüştürdü. Böylelikle uluslararası alacaklı bankalara olan faiz ödemelerini garantiye aldılar. Artık büyük sanayileşmiş ülke aristokrasilerinin ayrıcalıklı yetki alanı olan dünya iktidarı bu yeni, devlet dışı ulusötesi aristokrasie ait olmaya başlamıştır.⁴⁸¹

Diğer taraftan küreselleşmenin belirlenmiş olan sapkın etkileri karşısında, görünürde başını Birleşmiş Milletler'in (BM) çektiği "*global governance*" fikri çözüm bulmaya yönelik olarak ortada dolaşıp durmaktadır.⁴⁸² Yıllardan beri, dikkatleri sistemli biçimde bir "*global governance*" fikrine çeken öncelikle BM olmuştur. Bu çerçevede 1990'lı yılların ortalarında 26 ülkenin 28 üyesinden meydana getirilen özel bir "*Commission on Global Governance*" (CGG) kurulmuştur. 1995 yılının başında CGG, "*Küresel Komşuluğumuz*" başlıklı ilk önemli raporunu yayınlamıştır.⁴⁸³

CGG'nin en ilginç önerilerinden biri, bir ekonomi güvenlik konseyinin oluşturulmasıyla ilgilidir. Tıpkı siyasi ve askeri meselelere bakan BM Güvenlik Konseyi gibi... Böy-

481- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 41-43.

482- Luciano Gallino, a.g.e, s. 82.

483- L. Gallino, a.g.e, s. 83.

lece tam ve gerçek bir ekonomi guvenlik konseyi olacaktı. Nitekim 2008 mali krizinden sonra başta IMF olmak üzere, pek çok milletlerarası kurum yetkilisi dünya merkez bankasının kurulması gerektiğini sık sık dile getirmektedir.

E- İNANÇLAR VE AÇĞÖZLÜLÜK BAĞLAMINDA "WALL STREET FİLMİ" NDE NEOLİBERALİZM VE PARA

1- Adam Smith'ten Milton Friedman'a Kapitalizm ve "Paraizm"

Adam Smith'ten kapitalizmin hiçbir kural ve etik değer tanımayan "paraizm" krizine girmesinin teorik altyapısını kurgulayan Milton Friedman'a kadar, kapitalist iktisatçılar açğözlülüğü kapitalizmin kaçınılmaz ve bazı yönleriyle arzu edilen bir tarafı olarak görüyor. İyi organize olmuş ve dengelenmiş bir ekonomide açğözlülük sistemin genişlemeye devam etmesini sağlamaktaydı. Ancak geniş kitlelerin sisteme güvenini kaybetmemesi şarttı ve bunun yolu da denetim mekanizmasından geçiyordu.⁴⁸⁴

Ancak kapitalist iktisatçılar grubu içinde yer almakla beraber, Paul Krugman gibi ekonomistlerin görüşü de şöyle:

"Açğözlülük topluma faydalıdır" teorisi ölümcül bir kusuru kapsayabilir. Üst düzey şirket yöneticilerinin başarısını avuç avuç para dağıtarak mükâfatlandıran bir sistem, dışarıya açık olan bilginin büyük bölümünü kontrol eden tepe yöneticileri suni bir başarı görüntüsü kurgulamaya itebilir. 'Yaratıcı muhasebe' teknikleriyle muhasebe hesaplarının şişirilmesi, satışları olduğundan yüksek gösterme, her ne olursa..."⁴⁸⁵

İnsanlık tarihinde Haçlı Seferleri ile başlayan bir finansal çılgınlık devrinden söz edebiliriz. Bu durum günü-

484- J. Cassidy, "The Greed Cycle: How the Financial System Encouraged Corporations to Go Crayz", *The New Yorker*, 23 Eylül 2002.

485- Paul Krugman, "Greed Is Bad", *New York Times*, 4 Haziran 2002.

müzde had safhaya ulaşmış durumda. Halbuki İncil'e göre açgözlülük (greed) Hristiyanlıktaki YEDİ ÖLÜMCÜLGÜNAH'tan biridir. Buda'ya göre, "arzu" olan açgözlülük insanlardaki bütün hayal kırıklıklarının ve acıların kaynağıdır. İslam dini ise zekât (yıllık kazancın kırkta birinin vergi olarak ödenmesi), faiz kavramına getirdiği yasak, sadaka ve merhamet ve Hz. Muhammed'in "*Komşusu açken tok yatan bizden değildir*" hadisi ile tam anlamıyla açgözlülüğü yasaklıyor.

Meşhur İngiliz yazar Charles Dickens'ın, roman kahramanı "*Ebenezer Scrooge*"un karakteri ile açgözlülüğü alaya aldığını görüyoruz.

Faiziyle beraber geri almak üzere borç para vermek, Kutsak Kitap'ın tefecilik yasaklarına karşı gelmekti. Ticaretin yaygınlaşmasına karşı çıkanlar Eski Ahit'te ifadesini bulan, paranın kısır olduğu ve kazanç gayesiyle borç verilemeyeceği yönündeki toplumsal görüşü esas almışlardı.

Yahudiler için Tevrat kanunları Yahudi kardeşliği hedefini açıkça belirtiyordu. Tesniye kitabında yer alan tefecilikle ilgili meşhur dizeler, kazanç maksadıyla borç vermeyi yasaklar: "*Faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr almayacaksın. Kardeşine para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinde ondan faiz almayacaksın.*" Ancak bu hükmün pratikte özellikle Yahudi olmayanlar için geçerli olmadığı iddiası yanında, uygulama da bu yöndedir.

Katolik Kilisesi Hz. İsa'nın gelişinin kardeş ve öteki arasındaki çizgiyi sildiğini, "*kavim kardeşliğinden evrensel ötekiliğe*" gittiğini belirtti.⁴⁸⁶ 14 ve 15. yüzyıllarda Avrupa'da

486- Benjamin Nelson, "*The Idea of Usury: From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood*", University of Chicago Press, 2. Baskı, 1969.

yaşanan ticari gelişmeler, tüccarların zekice manevraları ve kilise babalarının başvurdukları vicdan muhasebesi, faizi yasaklanması güç bir tedbir haline getirmişti.⁴⁸⁷

Luther'den Calvin'e kadar Protestan ilahiyatçılar, Yahudi hukukunu medeni hukuk olarak uygulamak yerine, Hristiyan vicdanların telkinlerine uymayı tercih etti. Her tefecilik mahkûm edilmeyecek, Hristiyanlara hayırseverlik ve Matta İncil'indeki altın prensip olan, "*İnsanların size ne yapmalarını istiyorsanız, siz de onlara öyle yapın*" (7:12) öğüdü yol gösterecektir. İngiltere'de 1488'de yürürlüğe giren tefecilik kanunu her tür tefeciliğin kökünün kazınmasını ve faiz karşılığında borç para verenin borç verdiği tutarın yarısı kadar ceza ödemesini öngörmüştü. Bilahare VIII. Henry ve Elizabeth dönemlerinde hükümler değiştirildi. Faiz % 10 ile sınırlandı. 1652'den yüzyılın sonuna kadar % 6 olarak uygulandı. Müslüman dünyasının her çeşit faizi haram sayması ise –muğlak bir faiz tanımı bugün hâlâ yürürlüktedir– beraberinde pek çok kaçamak yolu getirdi. Tefeciliğin kabul görmesinin hedeflenmemiş bir sonucu da, saklanacakların azalmasıyla birlikte muhasebeye getirilen –nispeten– şeffaflık oldu.⁴⁸⁸ Buna rağmen toplumsal ve dini muhafazakârlar tefecilik konusunu piyasa ekonomisinin tehlikelerinin altını çizecek bir araç olarak gördü. Kaldı ki, faizcilik Hristiyan "*Kayra*"cılığına da aykırı bulunuyordu. Kayra, Hristiyan teolojisinde günahkârların kurtuluşu için Tanrı'nın insanlara sunduğu karşılıksız lütuftur.

487- Benjamin Nelson, a.g.e, s. 229 ve Joyce Oldham Appleby, "*Economic Thought and Ideology in Seventeenth Century England*", Princeton University Press, Princeton, 1978, s. 63-69.

488- Timur Kuran, "*Explaining the Economic Trajectories of Civilization: The Systemic Approach*", Journal of Economic Behavior and Organization, 2009.

Diğer taraftan Eylül 2008 finans krizinden sonra ikincisi de çekilip gösterime giren ve ilki daha önce 1987’de çekilen “Wall Street” adlı sinema filminde şirket avcısı Gordon Gekko karakterini oynayan Michael Douglas, ele geçirmek istediği Teldar Paper adlı şirketin hissedarlarına şöyle bir konuşma yapıyor: “Mesele şu ki, açgözlülük iyi bir şeydir. Açgözlülük işe yarar, açgözlülük doğrudur. Açgözlülük, gelişme ve ilerleme ruhunun esasını aydınlatıp netleştirir, önündeki engelleri kavrur ve ortadan kaldırır. Bütün şekillerinde, hayata, paraya, aşka, bilgiye duyulan açgözlülük insanlığı her zaman yukarı taşımıştır ve açgözlülük –sözlerime dikkat edin– sadece Teldar Paper’ı değil, ABD adı verilen kötü işleyen bir başka kurumu da kurtaracak.”⁴⁸⁹

Gekko’nun bu kurgu gibi gözüken sözlerinin maalesef 1985 yılı eğitim yılının açılışında, ABD’nin ve dünyanın en prestijli üniversitelerinden, California Üniversitesi-Berkeley’de öğrencilere Wall Street arbitrajcısı Bay Boesky tarafından dile getirildiği artık biliniyor. Boesky şöyle demişti: “Sırası gelmişken söyleyeyim, açgözlülük iyi bir şey. Bunu bilmenizi istiyorum. Açgözlülüğün sağlıklı olduğunu düşünüyorum. Açgözlü olabilir ve kendinizi iyi hissetmeye devam edebilirsiniz.” Bay Boesky 1986 yılında federal suçlardan hüküm giyecek ve yine 1986’da işlediği “içeriden ticaret” (insider trading) suçlarının karşılığında, ABD sermaye piyasası kuruluşu SEC’e 100 milyon dolar ceza ödeyecekti.

Meraklı okuyucular için; a) Wall Street-Money Never Sleeps (Para Asla Uyumaz), b) Inside Job, c) Margin Call, d) Freefall, e) Mildred Pierce gibi filmlerin DVD’lerini edinebilirler.

489- Wall Street, DVD film, 1987.

“Açgözlülük” yatırımcılar zaviyesinden bakıldığında; aşırı işlem yapmak, yatırımcılar tarafından genellikle “son vagona binmek” olarak değerlendirilen, çok geç harekete geçmek ve yeterince araştırmadan tercihlerde bulunmak, “pompala ve boşalt” türünden tuzaklara düşmek, aşırı özgüven, denetim yanılması ve “ev parası etkisi” (house money effect) gibi psikolojik önyargı eğilimleriyle aynı biyolojik temeli paylaşıyor.

“Ev parası etkisi” ilk kez Chicago Üniversitesi ekonomistlerinden Richard Thaler tarafından kullanılan bir tanımlama. Kumarhaneye giden insanların genellikle ellerindeki son kuruşuna kadar kumarda kaybetmelerini bazı yatırımcıların borsada sergiledikleri tutumla –durmaksızın işlem yapmak– benzeştiren Thaler borsanın çoğu zaman cılgın bir yer olduğuna dikkat çekiyor.

Stanford Üniversitesi’nden Prof. Brian Knutsan ve arkadaşları karar alma anını görüntüleyebildikleri bir yatırım deneyi gerçekleştirdiler. Bu deneyler beynin yatırım kararları esnasındaki faaliyetlerini gösteren ilk fonksiyonel manyetik rezonans görüntülemesiydi.⁴⁹⁰ “Behavioral Investment Allocation Strategy” (BIAS, Davranışsal Yatırım Dağılım Stratejisi) adını verdikleri bu deneylerde, “pozitif aktivasyon” olarak isimlendirdikleri bir duygu durumunun karakteristik özelliklerini ortaya çıkaran beyin görüntülerini elde ettiler. Pozitif aktivasyon, iyi bir sonucun heyecanla öngörülmesini / beklenmesini ifade ediyor. Huzur, memnuniyet, tatmin gibi bazı olumlu duygular uyarıyla ilişkilendirilmiyor. Heyecan ve coşku gibi diğer olumlu duygular ise hem pozitif duygu hem de psikolojik uyarı (aktivasyon) içeriyor.

490- B. Knutson ve C. Kuhnen, “The Neural Basis of Financial Risk Taking”, *Neuron*, 47 (s), 1 Eylül 2005.

Deneyler, paranın denekler üzerinde pozitif aktivasyon sağlamanın mükemmel bir yolu olduğunu gösteriyor. BIAS deneyinde denekler, bir hisse senedine % 70 ihtimalle emin olmadan para yatırdıklarında “riske girme hatası” yapıyorlardı. Yapılan deney; denekler gereksiz riske girmeden hemen önce mükâfat sisteminin bir parçası olan nükleus akkumbensin faaliyete geçtiğini ve dolayısıyla yapmak üzere oldukları hatayı öngördüğünü gösteriyordu. Yani beyinde yer alan nükleus akkumbensteki aktivasyon olumlu heyecan tecrübesiyle ilişkilendiriliyor ve BIAS deneyinde olduğu gibi risk arama hatalarını bildiriyor. İşlevsel manyetik rezonans taramalarına göre, insanlar para kazanmayı beklerken veya öngörürken nükleus akkumbens faal hale geçiyor.⁴⁹¹ Çikolata, seks, porno resim ve film, lüks ürünler vb. daha başka mükâfatlar da nükleus akkumbensi çalıştırıyor.

Ekonomi dünyasında kimi şirket ve işletmeler müşterilerini daha fazla risk almaya yöneltmek için, ilgili beyin bölgelerini harekete geçirecek bazı işaretler veya tetikleyici unsurlar kullanıyor. Kumarhanelerin bedava içki vermesi ve sürpriz hediyeler vermek gibi... Her ikisi de nükleus akkumbensi harekete geçiriyor ve davranışta değişiklikler meydana getiriyor. ABD’de 1990’ların sonunda aracı kurum reklamları da benzer bir gayeyi taşımaktaydı. Bu tür ipucu ve işaretler yatırımcıların risk alma dürtüsünü harekete geçirmek gayesiyle finans sektöründe de yaygın biçimde kullanılıyor.⁴⁹²

491- B. Knutson ve diğerleri, “Anticipation of Monetary Reward Selectively Recruits Nucleus Accumbens”, *Journal of Neuroscience* 21: Rc 159, 2001.

492- Richard L. Peterson, a.g.e, s. 151.

İki dünya savaşından sonra Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, ulus-devletin bireylerin hayatı üzerindeki hâkimiyeti yavaş yavaş azaltılmaya başladı. Zira ilk kez nükleer silahlardaki dehşet dengesi, en güçlü Leviathanların milli ve ideolojik çıkarlarını korumak adına savaşa sebep olmalarını önledi.⁴⁹³ Yaklaşık 50 yıllık bu süreç neo-liberal kapitalizmin küresel boyutta genişlemesini kolaylaştırdı ve milletlerarası arenaya yeni devlet dışı aktörlerin, yani çokuluslu/ulusötesi ama nesebi belli şirketlerin girmesini sağladı. İlginç olan şu ki, Soğuk Savaş etkisini kaybettikçe, ulusötesi şirketler bütün ulus-devletlerin milli egemenliklerine daha fazla nüfuz etmeye devam ettiler. Bugün gıda, hizmet, finans, eğlence ve yayıncılık sektöründe üretimin neredeyse tamamına yakını bu şirketler gerçekleştiriyor. Bu ulusötesi/ulusüstü devasa şirketlerin faaliyetleriyle küreselleşen modern dünyada, ulus-devletler ekonomik ve kültürel meselelerle ilgili karar alma egemenliklerini yitirirken, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ekonomilere sahip bu ülkelerin bireyleri "*finansal yatırım kararlarında*" manipülasyon ve psikolojik yönlendirmelerle karşı karşıyalar. Küreselleşme bir zamanlar modern ulus-devletlerin temel taşlarından biri olan milli kapitalizmi aşındırmıştır.⁴⁹⁴

Artık günümüzde Leviathan'ın egemenliğini tehdit eden şey yabancı bir ülke askerlerinin gerçekleştireceği bir saldırı ve işgalden ziyade, faiz oranları, mali bilançolar, kur değerleri, temel malların fiyatları, işsizlik oranının belirlenmesi veya bütün sanayinin yerinin değiştirilmesi gibi ka-

493- Paul Kennedy, "*Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken*", Türkçesi: Fikret Üçan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999, s. 126.

494- Oswaldo de Rivero, a.g.e, s. 28.

rarların milli sınırların dışında alınmasına izin veren ekonominin bütün dünyayı kapsamasıdır. Bu olgu Eylül 2008 krizinden itibaren daha da derinleşiyor. Hatta öyle ki, ABD'nin silah sanayii bile küreselleşmiştir. Pek çok ülkenin silah sistemleri kendi toprakları dışında üslenmiş şirketlerin üretim ve teknolojisine bağımlıdır.⁴⁹⁵

Özellikle Eylül 2008 krizinden bu yana, gerek G-7'ler gerekse G-20'ler, yani ekonomisi daha belirgin bir şekilde güçlü devletler bile işsizlik, para kurları ve ticaret imkânlarını korumak için milli politikalarını diğer bazı devletlerle ayarlamaya çalışıyorlar. Onların ekonomik koordinasyonu sağlamaya yönelik teşebbüsleri küresel sermaye sahibi elitler tarafından engellenmiştir. Bütün bu güçlü ülkelerin bile, küresel finans spekülâtorlerine meydan okumaya yetecek miktarda fonları yoktur.⁴⁹⁶

Neoliberalizmin "*insanlar rasyoneldir*" politikası üzerine oturtulan teorisi uygulamada çökmüştür ve finans dünyasının küreselleşmesi gerek ulus-devletlerin milli egemenliklerini gerekse insanların bireysel karar alma yetenek ve tercihlerini en çok zayıflatan, kendi milli para kuru ve mali politikaları üzerinde hâkimiyetlerini kaybetmelerine sebep olan ulusötesi bir olgu ve dayatmadır. Bugün milletlerarası finans sistemi küresel bir kumarhaneye dönüşmüştür. En zengin beş ülkede bir günde spekülasyon piyasasında milyarlarca dolar dönüyor ve bu ülkelerin devletlerinin bunu herhangi bir yolla idare etmesi mümkün değil. Bir döviz kurunun bir başkası karşısındaki değer değişimi iflaslara ve beklenmedik kazançlara sebep olabilir. Döviz kuru ma-

495- R. O. Keohane ve Nye. J. S. Jr, "Transnational Relations and World Politics", *Harvard University Press*, 1966, s. IX-XXIX.

496- Oswaldo de Rivero, s. 28.

liyet fiyatlarını şişirerek rekabeti zayıflatır, işsizliği artırabilir veya ithalatı cazip hale getirebilir. Bütün bu bahisler New York, Londra, Tokyo, Paris, Singapur, Belçika ve İsviçre'deki uluslararası borsa simsarları tarafından bilgisayar ve telekomünikasyon kullanılarak ışık hızında gerçekleştirilmektedir. Bu simsarların gücü Leviathanların ekonomi bakanlarının ve merkez bankalarının gücünün ötesindedir.⁴⁹⁷

Milletleri milli devlet oluşumuna götüren sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

- Dış tehditlere karşı koyabilme arzu ve iradesi.
- Ortak dil ve değerlere dayalı yaşama imkânlarının geliştirilmesi.
- Ortak yaşama maliyetlerinin karşılanması.
- Biz ve öteki olma farklılıklarının tatmin edilmesi.

Yukarıdakileri çoğaltmak mümkündür. Bir diğer husus da *"biz ve öteki farklılıkları"* dır. Bu ayrım elbette tartışılabilir, ama insanlık tarihinin bize gösterdiğine göre, insan fıtratı böyle. Çünkü öteki olmadan biz tanımlanamaz.⁴⁹⁸

Soğuk Savaş'ın bitmesine de vesile olan, Doğu Bloğu'nun dağılmasının ardından ortaya çıkan tek kutuplu-merkezli Yeni Dünya Düzeni için, milli devlet modeli kabul edilebilir bir yapı değildir. Bu çerçevede din-siyaset felsefi-ekonomi formatlı Yeni Dünya Düzeni ve onun ilk siyasi dayatması olan BOP (Büyük Ortadoğu Projesi), Huntington'ın *"Medeniyetler Çatışması"* tezine paralel yeni tehdit arayışları, şaibeli 11 Eylül hadisesi ve İslami terör

497- S. Strange, *"Casino Capitalism"*, Basil Blackwell, 1986, s. 1-24.

498- Mehmet Karagül, *"Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi"*, Nobel Yayınları, Ankara Eylül 2010, s. 164.

tehdidi(!), “ılımlı İslam”, “Arap baharı” gibi anlamlı gelişmeler olarak tedavüle sürülmektedir.

Öte yandan hadiselerin iktisadi/finansal boyutuna ilişkin 1978 Washington Konsensüsü’nden bu yana, Eylül 2008 krizi ve sonrasında yaşananlar, ekonomik sistemdeki dönüşüm, küresel sermayenin ve elbette bu sermayeyi kontrol eden bir avuç seçkin/ elitin hâkimiyetinin artması, nesebi belli çokuluslu/ulusötesi şirketlerin dünyayı yönetmeye talip olmaları –dünya ticaretinin % 70’i şimdiden 500 büyük ulus ötesi şirketin elindedir– bu süreçte ticaret sermayesinin, finans sermayesinin ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının –ki çoğu Türkiye’de DİBS senetleri ve İMKB ile Forex piyasasındadır... Bu olgular milli devlet yapılanmasını kendisi için en büyük tehdit olarak görmektedir. Netice olarak Yeni Dünya Düzeni yapılanması için gerek siyasi gelişmeler, gerekse ekonomik ve finansal dönüşümler milli devlet sistematüğünü pek uygun bir model olarak görmemektedir. Bu sürecin milli devlet sistematüğünü olumsuz yönde etkileyen gelişmelerini şöyle sıralayabiliriz:

- Yeni Dünya Düzeni’nin din (İbn Meymun-Meymonides), siyaset felsefesi (Leo Strauss), ekonomi/finans (1813-1815 Waterloo Savaşı ve 1978 Washington Konsensüsü) temelinde bir “Tanrı projesi”, “Mesihî” bir kurtuluş projesi olması.⁴⁹⁹

- Yukarıdaki “ilahi formatlı” projeye uygun olarak “Pax Roma”, “Kartaca” ve “Atina modeli” devletlerin oluşturularak yeryüzündeki devletçik sayısının en az 2000’e çıkarılması. Bu yapıya önderlik rolü biçilen “merkez” ülkelerin küreselleşme gayretleri.

499-Ramazan Kurtoglu, “Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni”, Sinemis Yayınları, Ankara Kasım 2011.

- İşbölümü ve milletlerarası üretimin “*merkez*” ve “*çevre*” şeklinde bir yapılanmaya doğru organize edilmesi.

- Zengin elitler ve fakir “hiksoslar” ayrımının neden olduğu / olacağı bölgesel ve küresel çatışmalar.

- Etnisite, din, mezhep, tarikat çatışmalarının ve farklılıklarının körüklenmesi.

- Uluslararası finansın ülkeleri ve mahalli idareleri borç batağına sürükleyerek milli bünye ve pazarları tehdit etmesi.

- Milli ekonomilere dayatılan deregülasyon politikalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerin “bebek endüstrilerini” tehdit etmesi.

- Genetik ve biyoteknolojik gelişmelerin gıda ve insan sağlığına yönelik olumsuz etkileri ve tohumculuğun bazı ülkelerin tekeline girmesi.

- Milli devlet vatandaşlarına yönelik psikolojik ve nörolojik manipülasyonlar ile sosyal devletin ortadan kaldırılmaya çalışılması.

2- Milli Devleti Koruyan Unsurlar ve Gelişmeler

- İnsanların mensubiyet, şeref, haysiyet, namus, inanç, töre gibi değerlere düşünüldüğünden daha fazla önem ve değer vermeleri. Unutulmamalı ki, komünist Doğu Bloğu’nun yıkılmasına sebep olan en büyük unsur insanların “*eşit*” ve “*birbirinden farksız olduğu*” ve “*Allah inancına gerek olmadığı*” iddialarının 70 yıl sonra iflas etmiş olmasıdır.

- Küreselleşmenin iktisadi felsefesini oluşturan neoklasik/neoliberal politikaların milli ekonomilerle birlikte küresel ekonomiyi de sık sık krize sürüklediği gözlerden kaçmamaktadır. Bütün bunlara karşılık, ilgili krizlere

çözüm amacıyla IMF ve Dünya Bankası'nın önerdiği politikaların da bu konularda çözüm üretmediği bilinmektedir. Dolayısıyla iktisadi istikrarın tesis edilmesi için de milli devletin gerekliliği kaçınılmaz görünmektedir.⁵⁰⁰

• Beslenme ve güvenlik algısının “biz” ve “öteki” oluşumunda oynadığı rol ile geleceği idame ettirecek nesiller yetiştirme duygusu.

• Küreselleşme-neoliberal iktisat politikaları sürecinde “merkez” ülkeler –yani ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Japonya, İsrail, Rusya ve Çin gibi– milli devlet ve homojen kültür dokusuna yönelik bütünleştirici ve kuvvetlendirici politikalar uygularken, “çevre” ülkelere ait milli devletlerin modası geçmiş manipülasyonlar ile etnik ayrışmalara tâbi tutulması paradoksu / çelişkisi hangi hesabın parçasıdır?⁵⁰¹

Uluslararası/küresel finans modern dünya ekonomisinin bütünleşmesinde temel bir etkidir.

Fuggerler ve diğer Rönesans bankerleri zamanından beri özel sermaye uluslararası ekonomiyi borç vererek ve portföy yatırımları (hisse senetleri ve bonolar) ile beslemiştir. Günümüzde ise çokuluslu-ulusötesi kuruluşlar tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımlar sermaye akışının bu geleneksel araçlarını çeşitlendirmiştir... Liberal ekonomi perspektifinden, uluslararası finansın başat işlevi birikmiş sermayeyi marjinal getirisinin en yüksek olduğu ve dolayısıyla en etkin bir biçimde istihdam edilebileceği yere aktarmaktadır.⁵⁰² Charles Kindleberger'in 1978'de yazdığı gibi, uluslararası finans sistemi muhtevaşı gereği bunalımlara, paniklere ve kazalara eğilimlidir. Sistem dönemsel

500- Mehmet Karagül, a.g.e, s. 167.

501- Mehmet Karagül, a.g.e, s. 168.

502- Robert Gilpin, “Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası”, Kripto Yayıncılık, Ankara Kasım 2011, s. 371.

borç krizlerine ve istikrarsızlaştırıcı milletlerarası yatırım akışına ve güvenli bir sığınak veya yüksek getiri arayan spekülâtif ve uçucu sermaye akışına maruz kalmaktadır.

Bunların yanı sıra, rakip devletler arasında bölünmüş bir dünyada uluslararası finans ayrıca dikkat çekici siyasi sonuçları beraberinde getirmektedir.

Sistem bağımlılık ilişkileri yaratır. Hem yabancı yatırımın hem de hibe bir ekonominin nüfuz alanına girmesine ve birçok durumda iç faaliyetlerinde sürgit bir yabancı etkisine maruz kalmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar ticari ve parasal ilişkilerde bir ekonomi üzerinde baskı oluşturuyorsa da, yabancı yatırım, hibe borç ilişkilerinin ast-üst veya bağımlılık ilişkilerini meydana getirmektedir ve dolayısıyla emperyalist hücumlara yol açması ihtimali daha fazladır. *"Hisse senedi sahiplerinin ve alacaklıların kendi yatırımlarını korumak için hükümetlerini diğer toplumlara müdahale etmeye çalışmaları bildik bir durumdur ve yabancı yatırımın ve uluslararası finansın da siyasi ve milliyetçi tutkuları canlandırdığı sık sık görülmektedir."*⁵⁰³

*"Uluslararası finansta açık-örtülü psikolojik ve siyasi etmenler bugün de ileri boyutlarda hassasiyete neden olmaktadır... Uluslararası finans ile hegemonik gücün milletlerarası ekonomi ve siyasal meseleler üzerinde sahip olduğu etki birbiriyle yakından ilişkilidir. Hegemon hem yöneticidir hem de finansal sistemin temel faydacısıdır."*⁵⁰⁴ Günümüzde hüküm sürmekte olan gerçekten egemen iktidar biçimlerini, yani mülkiyet ve sermayede somutlaşan, hukuka yedirilmiş ve hukuk tarafından desteklenen iktidarı gözlerden gizliyor, bir sır perdesine bürüyor.⁵⁰⁵

503- Robert Gilpin, a.g.e, s. 372.

504- Robert Gilpin, a.g.e, s. 372-373.

505-M. Hardt ve A. Negri, *"Ortak Zenginlik"*, Ayrıntı Yayınları, Türkçesi: Efla Yıldırım, İstanbul 2011, s. 20.

F- HOLLYWOOD FİLMLERİNDE BİLİNÇALTI OPERASYONLARI-KÜRESELLEŞME VE KÜRESEL EKONOMİDE HOLLYWOOD FİLMLERİNİN ETKİSİ*

*"Eğer dikkatli olmazsanız,
basın sizin mazlumlardan nefret etmenizi,
zalimleri ise sevmenizi sağlar."
"Malcom X"*

1- "Yeni Dünya Düzeni"nin En Güçlü Silahı

Günümüz Hollywood sinemasının en özgün yönetmenlerinden David Cronenberg'in 1983 yapımı meşhur filmi *"VIDEODROME"* bilinçdışında geçen postmodern bir başyapıt olup; farklı görüşlere rağmen kesin olan husus, filmin benzersizliği ve şaşırtıcılığı tartışma götürmeyecek bir modern sinema örneği olduğudur. Film özellikle önemli kılan unsur medya, sinema ve televizyon üzerine söyledikleridir.

Sakin yanlış anlaşılmasın, *"Videodrome"* filmi, seks ve şiddetin medya, sinema ve televizyondaki yeri hususunda etik bir tartışmaya girmemektedir. Yönetmen Cronenberg esasında televizyonun, daha geniş kapsamlı bir ifade ile sinema ve film endüstrisi ürünlerinin insanların bilinçaltına etkisi ve hâkim sistem tarafından bireyi yönlendirmek için nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceği ile ilgilenmektedir. *"Videodrome"* da Max Renn karakterinin bilincinin ele geçi-

*) Bu bölümden 15 sayfalık bir özet *"Küreselleşme ve Küresel Ekonomide Hollywood Filmlerinin Etkisi"* başlığı ile Azerbaycan Devlet Üniversitesi İşletme Fakültesi'nin 23-25 Kasım 2012 tarihinde Bakü'de tertiplediği, *"1. İşletme Yönetimi ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk Milletlerarası Bilimsel ve Uygulama Kongresi"*nde tebliğ olarak sunulmuş ve kongre kitabında yayımlanmıştır.

rilmesi için kullanılan, filme adını veren yayınların içerdiği sinyaller, hikâyeye fantastik bir boyut katıyor olabilir. Ancak televizyondaki en sıradan programların bile sayısız görsel kod taşıdığı ve bunların şuuraltımıza ne şekilde nüfuz ettiği, üzerinde düşünülmesi ve tartışılması gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla “Videodrome” gerçek hayattan beslenen fanteziyle, bir modern çağ kâbusu meydana getirmektedir.⁵⁰⁶

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, “Hollywood, ABD özeleştirisi yaptığı filmlerinde bile mutlaka üstün oldukları bir özelliğin altını çizer.”⁵⁰⁷

ABD hükümetinin, Tom Cruise’un “Top Gun”ı ve “Black Hawk Down” (Kara Şahin Düştü) gibi filmlerin yapılması için zaman zaman sipariş verdiği, artık gazetelerde bile haber yapılmaktadır. Hollywood neden birbirinin kopyası filmleri, farklı oyuncularla ve çok az değişiklikle önümüze getirmektedir? Hollywood neden belli konulardaki filmlerin üzerine gidip de, onları adeta başlı başına bir “film türü” haline getirmektedir? Günümüzde Hollywood, bütün dünyanın içinde ilgiyle dolaştığı ve herkesin zevkine hitap eden, şık ambalajlı ürünlerle dopdolu kocaman bir süpermarket olarak varlığını sürdürmektedir. Ne kadar direnirse dirensin, herkes içinde kendisine uygun bir şey mutlaka bulmaktadır ve Hollywood da herkesin sepetini bir anda mallarıyla doldurmaktadır.⁵⁰⁸

Michael Ryan ve Douglas Kellner’ın “Politik Kamera”

506- Engin Ertan, “Kült Filmler 2”, Sinema Merkez Dergisi Eki 2007, s.127.

507- Burak Göral, “Burak’ın Kamerasından Hollywood”, Plato Film Yayınları, İstanbul 2003, s.15.

508- Burak Göral, a.g.e, s.16.

adlı kitabında da yer aldığı gibi, pek çok eleştirmen Hollywood sinemasının ve kullandığı temsil göreneklerinin, ege- men kurumların ve hâkim sistemin geleneksel değerlerini meşrulaştırmak ve ideoloji aşılama yönünde bir işlevi ol- duğunu savunmaktadır.⁵⁰⁹ Dolayısıyla, Amerikan toplu- muna ait olan potansiyeli, Hollywood sineması aracılığıyla değerlendirmeye yönelik her çaba, popülizmin iki farklı kolunu dikkate almak zorundadır. Bunlar; servet sahipleri ile mücadele eden radikal popülizm ve güçlü tekil liderler aracılığıyla kurtuluş hayalleri kuran mesihi diktacı popü- lizmdir. Zira kahraman tapınmacılığı Amerikan psişesinde hâlâ güçlü bir faktördür ve buna eşlik eden ego saplantısı- nın adil olup olmaması da önem teşkil etmemektedir.⁵¹⁰

Özellikle “kriz filmleri” ekonomik ve siyasi hoşnutsuz- luğu dile getirirken, hem ABD hem de dünya kamuoyuna yeni modeller ve lider tanımları sunan filmler olmuşlardır. Mesela, “*Airport*” (Havaalanı) filminde, kapitalizmin sistem dışına ittiği bir işsiz, bir yolcu uçağını bomba ile tehdit etmesiyle meydana getirilen kriz anlatılmaktadır. Sonunda Charlton Heston’ın “*mesihi*” liderliği eşliğinde düzen yeni- den kurulmakta ve mesele halledilmektedir. Hâsılı Holly- wood’un, sosyo-politik olarak buna ihtiyaç duyduğu dönemlerde, bu tip filmler üretmesi şüphesiz bir rastlantı değildir. “*Armageddon*” filmi buna benzer bir diğer örnektir. Evanjelist mesihi mesajlarla yüklü bu filmde, dünyayı kur- taranlar Amerikalılar ve üstelik safkan Amerikalılardır.⁵¹¹

509- Michael Ryan ve Douglas Kellner, “*Politik Kamera-Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası*”, Türkçesi:Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2010, s.17.

510- Michael Ryan ve Douglas Kellner, a.g.e, s.457.

511- Burak Göral, a.g.e, s.19-32.

*"Toplum olarak genellikle saçma ya da akla yatkın olmayan bir şeyle karşılaştığımızda, ona hemen hak ettiği değeri verir, üstünde fazla durmayız. Ama bazen, özellikle de bilimkurgu filmleri söz konusu olduğunda beynimizin KUYTU köşelerine mantık süzgeci işlemez... Bazen kendi kendimize, 'Acaba Hollywood bizi bilim ve teknolojinin geldiği nokta konusunda aldatıyor mu, yoksa her şey sandığımız gibi kurmaca değil mi?' diye sordumuz da olur."*⁵¹²

Hollywood filmleri için, bunlar adı üzerinde sadece film-dir, deyip geçilmemelidir. *"Bu bağlamda Hollywood'un her türlü felaketi önceden haber veren filmler yapma geleneğini hatırlatmakta fayda vardır. Filmleri bile iyi inceleyerek dünyayı bekleyen tehditler üzerine bir döküm yapmak mümkün olabilir."*⁵¹³

Sovyetler Birliği'nin en acımasız diktatörü Joseph Stalin şöyle demiştir: *"Eğer Amerikan sinema dünyasını kontrol edebilseydim, bütün dünyaya komünizmi yaymak için başkaca bir şeye ihtiyacım olmazdı."*⁵¹⁴

Amerikan kültürünün Truva Atı'na, üstelik binlerce kez "evet" dedikten ve bu kültürü şehir kapımızdan içeri, oturma odalarımıza davet ettikten sonra, ABD'nin nükleer denizaltılarına "hayır" demenin anlamı kalmamaktadır. CIA'den de güçlü bir kurum yok mudur? MGM... Hepimiz ve her birimiz yavaş yavaş başka bir toplumun vantriloklarına ait kuklalara dönüşmekteyiz. Kendimize has neyimiz varsa kaybolmaktadır. Artık özgün fertler değiliz, yabancı seslerin yankılarından oluşmaktayız.⁵¹⁵

512- *Bilim ve Teknik*, Ocak 2007, İmkansız Sinema.

513- Serdar Turgut, "Kamçılı Adam ve 2012", *Akşam*, 25 Mayıs 2008.

514- John Trumbour, *"Selling Hollywood to the World: U.S. and European Struggles for Mastery of the Global Film Industry, 1920-1950"*, Cambridge University Press, Cambridge 2002, s. 2.

515- Manjunath Pendakur, *"Canadian Dreams and American Control"*, Garamond, Toronto 1990, s. 16-17.

*"Edward Savage'ın 1790'da Philadelphia'da tamamladığı The Washington Family isimli tablo, imparatorluk tahtı için Washington'ın tasavvur ettiği geleceği, en yalın haliyle gözler önüne sermektedir. Tabloda arkalarına geniş ve haşmetli Potomac Nehri'ni alan aile, federal şehir haritası etrafına yerleşmiştir; Washington'ın bir eli, oğlu George Washington Parke Custis'in omzundadır... Oğul ise elini yanı başında duran yerküre modelinin üzerine yerleştirmiş, bir sonraki neslin yapacaklarını simgelercesine beklemektedir."*⁵¹⁶

*"Seri katiller, tecavüzcüler ve diğer suçlu tiplerinin ampirik kayıtlarını tutmak için FBI'ın DAVRANIŞ BİLİMİ bölümüyle bir çalışma yürüten Bay Loudon, Mc Dermott film listesinin, psikolojik yeniden yapılandırmanın bir parçası olarak kullanışlı olabileceğini söylemiştir. Bütünlüklü bakmak zorundasınız demiştir. Ve bir insanın film tercihleri, bu uzunlukta tasarlandığında yardımcı olacaktır."*⁵¹⁷

Fransa Devlet Başkanlarından François Mitterand, "Ekonomik hürriyet kisvesi altında dünyayı adım adım işgal eden benzer bir kültürün, Anglo-Sakson kültürünün tehdidini bugün kim göz ardı edebilir?" demiştir.⁵¹⁸ Dünya sinema endüstrisinin 2001 yılı toplam bütçesinin 5.6 milyar dolar olduğu ve bunun 4.3 milyar dolarlık kısmının, yani % 77'sinin Hollywood yapımlarına ait olduğu tahmin edilmektedir.⁵¹⁹

Küreselleşmede en kritik öge; hayatın fotoğraf, sinema, televizyon, internet süreçlerinde giderek imajlarla temsil

516- Kenneth Bowling, *"The Creation of Washington, DC: The Idea and Location of the American Capital"*, George Mason University Press, Fairfax, VA, 1991, s. 208.

517- Pamela O'Connor, "Tracking a Suspect on an Online Trail", *New York Times*, 8 Ocak 2001, C4.

518- David Brooks, "Never for GATT", *American Spectator* 21, Num. I: 34-37, 1994, s. 35.

519- Center for Entertainment Industry Data and Research, 2002.

edilmeye başlanmasıdır. Gerçek güçler kadar etkili olan imajlar, dünyada meta ve güç dolaşımında belirleyici olmaktadır. İmaj, giderek sanal bir öğeye dönüşmektedir. Bacası tüten fabrikalar, yerlerini dijital programlara bırakmaktadır. Bugün ABD’de, mavi yakalı üretimin hayal bile edemeyeceği kadar çok sayıda insan, yani 86 MİLYON KİŞİ, eğlence endüstrisinde çalışmaktadır ve bu Amerika’nın en büyük iş koludur.⁵²⁰

Her gün doğrulanan bir gerçek şudur: Amerikan filmleri her kıtada, her inançtan, her kültürden, her ırktan oluşan devasa bir seyirci topluluğu tarafından seyredilmektedir ve seyirci üzerinde çok etkili olmaktadır. İnsanlar umut ve vaat beklentisi içinde oldukları gibi, telaşın ve stresin içindeyken de bu filmleri seyretnmektedirler. Bu şans eseri olmamaktadır. Hollywood’da birçok etkileşimin ve olgunun kesiştiği, en üst düzey stüdyo yetkililerinin verdiği kararlar ile dağıtım ve pazarlama ustalarının gayretleri kesişmektedir.⁵²¹ “Amerikalılar bizim şuurlaltımızı sömürgeleştirmiştir.”⁵²²

Wall Street ve küreselleşmenin en güçlü silahı Hollywood’u anlamak, ancak sosyo-ekonomik bir analiz ile mümkündür. Tarihsel olarak en iyi ekonomi politiğin tenkidi ve en iyi kültürel çalışmalar, kültürel uzay-zaman devamlılığının her noktasında, gücün ve mananın üst üste konulması yoluyla yapılan ve işleyen analizlerdir.⁵²³ Hollywood’a

520- Toby Miller, Nitin Govil ve diğerleri, “Küresel Hollywood Ekonomi-Politik”, Türkçesi: Zahir Atam, Selim Türkmenoğlu ve Yusuf Can Ekinci, Doruk Yayınları, İstanbul Mart 2012, s. 11.

521- Jack Valenti, “Collapse of the Common Wisdom: How Movies Beat the Competition A Recounting of a Very Good Year”, MPA Press Release, 10 Mart 1998.

522- Wim Wenders, “The Logic of Images: Essays and Conversations”, Çev.: Michael Hofmann, Faber and Faber, London 1991, s. 98.

523- Toby Miller, Nitin Govil, “Küresel Hollywood Ekonomi-Politik”, s. 34-35.

göre, “*God’s idea of Money*” (Tanrı’nın Para anlayışı) seçkinlere göredir ve dünyanın “*an ocean of Money*” (Para okyanusu) olarak her köşesi elitler tarafından fethedilmeyi beklemektedir.

“Ekonomi politiğin tenkidi en güçlü safhasına, kimin kiminle konuştuğunu açıklarken ve toplum kültürünün temel mekânları içinde bu sembolik karşılaşmaların aldığı biçimlerin hangileri olduğunu ve neyin bunları biçimlendirdiğini açıklarken ulaşmaktadır. Fakat kültürel çalışmalar, en iyi uygulamalarında, söylem ve zihinde yaratılan imgelerin nasıl karmaşık bir şekilde organize edildiği ve mananın nasıl birinden diğerine kayan türleri olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu anlamların nasıl yeniden üretildiği, müzakereye tutulduğu ve günlük hayatın akışı içinde ve birbiri içinde erirken nasıl birbiriyle mücadele ettiği hakkında konuştuğu zaman asıl değerini kazanmaktadır.”⁵²⁴

Oscar Wilde şöyle demişti: “*They know the price of everything, the value of nothing.*” (Her şeyin fiyatını biliyorlar, hiçbir şeye değer vermiyorlar) Wall Street merkezli finans sermayesinin kontrolündeki Hollywood, tam olarak kapitalizm gibi davranmaktadır. Çünkü “*kapitalizm Tanrı’nın var olduğunu söyleyip, yok gibi davranan bir sistemdir*”. Başta aydınlar olmak üzere, insanlık çöplerde yemek arayan çocuklar ile küresel finans sermayesinin kontrolündeki bankaların parlak tabelaları arasındaki bağlantıyı anlamak mecburiyetindedir. Bunun aksi, dozu her geçen gün artan, orta tabakayı gün geçtikçe daha da fakirleştiren, 1960’lı yıllardaki Wall Street bankalarından birinin reklam spotudur: “*Call the lending man now!*” (Kredi adamı şimdi ara)

524- Graham Murdock, “Across the Great Divide: Cultural Analysis and the Condition of Democracy”, *Critical Studies in Mass Communication* 12, No: 1:89-95.

Başını neoliberal kapitalist küreselleşmecilerin çektiği ve Eylül 2008 felaketine kadar, devletin asla piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini söyleyenler, milli devletlerin devrinin bittiğini avaz avaz bağırırlar... Açıkçası, *"dereyi geçinceye kadar ayıya dayı demek"* pişkinliği içinde, sistemin çökmesiyle ortaya çıkan trilyonluk zararları devlet eliyle vergi mükelleflerinin sırtına yüklemekte herhangi bir ah-laki çelişki görmemektedirler. Devasa kitleler bu noktaya nasıl getirilmiştir? Bir kere özellikle son 30 yıldır siyasetin yerini *"eğlence"* almıştır. CIA, NSA, MOSSAD ve aklınıza gelen, gelmeyen istihbarat teşkilatlarının giremediği, asla sızamadığı ve sızamayacağı yerlere Hollywood yapımı müzik klipleriyle MTV ve DVD filmleri çoktan nüfuz etmiş, haremlerimize sızmış vaziyettedir.

Aslında Hollywood'un pazarladığı Amerika ve küreselleşme ile bizatihi ABD toplumu arasında bir paradoks söz konusudur. Ancak sistem kendi iç çelişkilerini çok mükemmel bir tarzda hem Amerikan toplumundan hem de dünya kamuoyundan kaçırmaktadır. ABD'de 2000 yılında yapılan bir araştırmaya göre, kolej öğrencilerinin % 74'ü Amerikan rüyasına inanmakta ve gelecekte milyoner olmayı hayal etmektedir. Ancak günümüzde 310 milyonluk Amerikan toplumunun 44 milyonunun hiçbir sağlık güvencesi yoktur. 40 milyon Amerikalı her gün bedava yemek veren aşevlerinden üç öğün yemek alarak karnını doyurabilmektedir. Irkçılıktan suç oranlarındaki hızlı yükselişe kadar bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁵²⁵

Radyo 40 yıl sürede 50 milyon eve girebilmişken, televizyon bu ölçüde 13 yılda ulaşmıştır. İnternet ise sadece

525-Ramazan Kurtoğlu, *"Hollywood ve Kabalanın 13. Havarisi Evan-jelizm"*, Sinemis Yayınları, Ankara 2012

dört yılda bu sayıya ulaştı. 2003 yılında dünyanın en büyük 13 internet şirketi ABD’de kurulmuştur. Gerek “*telif hakları*” sayesinde, gerekse “*kontrol etme*” ile sağlanan “*büyük ağa-bey*”in gücü, hızla gelişen ekonomik ölçekleri ile fikirlerin dünyadaki dolaşımını ve maddiyata dönüştürülmesini belirleme hız ve kapasitesi tek merkezli olarak güçlenmektedir. Fransa’nın Cannes Film Festivali müdürü 1998 yılında şöyle bir tespitte bulunmuştur: “*Amerika sadece kendi filmle-rini ihraç etmekle ilgilenmez. Kendi hayat tarzını da ihraç etmek başlıca endişelerinden birini oluşturur.*”

Daha 1912 gibi çok erken bir tarihte Hollywood ihracatçıları şunu biliyorlardı: Kendi filmleri nereye gidiyor ve gönderiliyorsa, diğer ABD metaları için de orada talep meydana getiriyordu. Gerçek şudur ki, dünyanın değişik ülkelerindeki liberal aydınlar ve ABD severler, Hollywood’u büyük oranda yalnızca soyut bir eğlence sektörü ile sınırlayarak tanımlamak istemektedirler. Oysa bizzat Hollywood’un teşkilatlanışı ve zaman içinde güçlenmesi ve güçlendikçe ABD’nin dünya ticaretinde oynadığı kritik rol sebebiyle, ABD başkanları her daim özel bir ilgiye mazhar olmuşlardır. Beyaz Saray’ın Hollywood’daki özel bürosu daha 1940’larda faaliyete geçmiştir. ABD için Hollywood, dünyanın ötekileri ile bir halkla ilişkiler bürosu ve kamu diplomasisi merkezi görevini üstlenmiş durumdadır.⁵²⁶ Büyük şirketlerin sahibi olan Joseph Kennedy’nin ifadesiyle, “*Filmler, diğer ABD endüstri ürünleri için sessiz satış-pazarlama elemanları olarak görev yapmaktadırlar.*”

ABD’nin ve dünyanın en iyi üniversitelerinden olan Harvard İşletme Fakültesi’nden Will Hays daha 1927 yı-

526- Zahit Atam, “*Küresel Hollywood*” içinde-Önsöz, s. 16.

lında, yüksek lisans programındaki öğrencilere şöyle demiştir: *"Hollywood dünyanın bütün milletleri üzerinde devasa bir etkiye sahip... Bana ayrılan bütün zamanı size, filmlerin yabancı ülkelerde her bir Amerikan üreticisinin mallarını nasıl sattırdığını anlatarak geçirebilirim... Ticaret filmin ardından gelmektedir."*⁵²⁷

ABD'nin Wall Street merkezli finans kurumları, yabancı sinema salonları ve dağıtım şirketlerini satın almışlar ve böylece kârı ve riskleri yurtdışından mahalli şirketlerle paylaşmışlardır. Bu gelişme, film endüstrisi ve sermaye arasındaki yakın ve tarihsel ilişkinin devamı niteliğindedir. ABD bankaları, 1960'lardan itibaren kâr edebilecek kaynaklar bulmak için denizaşırı ülkelerde arayışa girdikçe, risklerin ve yatırımların mümkün olduğunca yayılabilmesi için Hollywood'a destek olmuşlardır. 1980'lerin sonlarına doğru, denizaşırı ülkeler Hollywood yapımlarında kullanılacak sermayenin ve kredinin en büyük kaynaklarından biri haline gelmiş ve yatırdıkları sermaye karşılığında yapımların mahalli dağıtım haklarını edinmişlerdir. Diğer taraftan Hollywood yapımcıları Avrupa'nın uydu ve yayıncılık ağlarına yatırım yapmaktadır. Time Warner, Disney, ABC, Viacom, NBC ve daha pek çok şirket, geniş ve hızla büyüyen Batı Avrupa eğlence-medya endüstrisine girmiş ve sektörü bir yapımcılık merkezi olarak değerlendirmeye başlamışlardır.⁵²⁸

Disney, Çin'deki işçileri haftada yedi gün, günde 16 saat

527- Will Hays, *"Supervision from Within, The Story of the Films as Told by leaders of the Industry to the Students of the Graduate School of Business Administration George F. Baker Foundation Harvard University"*, ed. Joseph P. Kennedy, A. W. Shaw Company, Chicago 1927, s. 29-54.

528- Toby Miller, Nitin Govil ve diğerleri, *"Küresel Hollywood"*, s. 242.

ve saat ücreti 0,135-0,36 dolardan çalıştırmaktadır. Bu sayede bir nevi kölelik ücretiyle, maliyetlerini minimuma indirerek dünya çapındaki 660 Disney mağazasında kârına kâr katmaktadır. Disney'in bu acımasız durumu Hong Kong merkezli Christian Industrial Committee tarafından ortaya çıkarılmıştır.⁵²⁹ Haitili işçiler saati 12 sente 101 Dalmatians (101 Dalmaçyalı) tişörtleri imal etmişlerdir.⁵³⁰

Medya yöneticilerinin sahip olduğu milyarlarca dolarlık servetler açıklansaydı, bu, sermayedarlar ve toplum için bir hezeyan olurdu. Herkes artan üretim maliyetlerinin sadece birkaç pahalı aktörden kaynaklanmadığını görürdü. Yüksek komisyonlar, televizyon kanalları, kablolu kanallar, bağlı pazarlar ve yurtdışında dönen dolaplar arasında fırlayan gelirler ve harcamalar sorgulanmaya başlanırdı. Arthur Anderson'ın torunlarını bile şaşırtacak yaratıcı muhasebe oyunlarına alan açmak için yeterli tembellik zaten mevcuttur. Hollywood'un yaratıcı muhasebeciliği, asla yapılmasını veya gösterime girmesini istemeyecekleri bir film olurdu.⁵³¹

2- Kitleleri Yönlendirmenin Sosyo-Psikolojisi

Fertlerin olduğu kadar hedef kitlelerin, toplumların ve milletlerin tutumlarını düzenlemek ve fikirlerini yaymak için de günümüzde örtülü propaganda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Propaganda bir araçtır ve özellikle kısa süreli gayeye ulaşmada son derece etkilidir. Bireyin kendini

529- Hong Kong Hristiyan Endüstrisi Komitesi, 2001.

530- Nick Madigan, "Runaways Inspire Taxing Questions", *Variety*, 23-29 Ağustos 1999, s. 7.

531- Haskell Wexler, "Western Region Residency Requirements Relaxed for Eastern Region Members", *Viewfinder I*, No: 4:7.

unutması için propaganda, sosyo-psikolojik bakımdan en güçlü kaynaklardan biridir. Bu yöntemde bireyler ve kitleler önce umutsuz hale getirilmektedir. Bunun sonucunda da umutsuzlar arasında birlik bağları kalmamakta ve her biri şahsi çıkarlar peşinde koşmaya başlamaktadırlar.

Sosyo-psikolojik yönlendirmenin belli başlı unsurları; inandırmak, yaşanan dönemi küçümsemek, Mesihi umut oluşturmak, doktrin, dogmatizm veya terk edilmişlik duygusunu güçlendirmek, nefret oluşturmak, imitasyon, ayartma ve zorlama, çalışmak ve çalıştırmak, sempatizan idoller oluşturmaktır.⁵³²

Hollywood sineması, toplumsal enerjileri harekete geçirmedeki önemini giderek artırmaktadır. Oluşmakta olan muhafazakâr hareketlenme, aileden orduya ve ekonomik politikaya kadar birçok cephede fiilen desteklenmektedir.⁵³³ Eleştirmenler, Hollywood sinemasının ve kullandığı temsil göreneklerinin, egemen kurumları ve geleneksel değerleri meşrulaştırmak ve ideoloji aşılacak yönünde bir işlevi olduğunu savunmaktadırlar. Bu kurum ve değerler arasında; merkezinde bireysel yeterlilik ve hükümete karşı güvensizlik olmak üzere ferdiyetçilik, –rekabet, dikey hareketlilik ve en iyinin ayakta kalması değerleri ile– kapitalizm, –erkeklerin imtiyazlı kılınması ve kadınların ikinci sınıf toplumsal rollerde konumlandırılması ile– babaerkil anlayış, –toplumsal iktidarın eşitsizce pay edilmesi ile– ırkçılık vb. sayılabilir. Temsil görenekleri, ele alınan konu düzeyinde olduğu kadar biçim düzeyinde de işlerliktedir. Biçimsel görenekler, anla-

532- Osman Özsoy, *"Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma"*, Alfa Yayınları, İstanbul Mart 1998, s. XI.

533- Michael Ryan ve Douglas Kellner, *"Politik Kamera –Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası"*, Türkçesi: Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı 2010, s. 17.

tımın kapanma tarzı, görüntünün devamlılığı, dönüşsüz (nonreflexive) kamera işleyişi,⁵³⁴ karakter özdeşleştirilmesi, dikizcilik yoluyla, nesnelleştirme, ardışık düzenleme, nedsellik mantığı, dramatik güdüleme, kare ortalama, çerçeve uyumu, gerçekçi anlaşılabilirlik vb. – perdede olup bitenin belli bir görüş açısının ürünü bir kurmaca yapı değil de, nesnel olayların tarafsızca kameraya çekilmiş görüntüleri olduğu yanılsamasını oluşturarak savunduğu ideolojinin yerleşmesine katkıda bulunmaktadırlar. Filmler herhangi bir durumu yansıtmaktan çok, o durumun tasarlanan belli bir biçimini oluşturmak üzere seçilmiş ve birleştirilmiş temsili öğeler yoluyla birtakım tezler ileri sürmekte, bunu yaparken, seyirciye belli bir konumu ya da bakış açısını telkin etmektedirler.⁵³⁵

Film yapmada; “Fikir her şeyden önemlidir ve her şeyden önce gelir. Bir film ancak eğer senin fikrini yansıtmanın en iyi yolu ise yapılmalıdır. Yoksa başka bir araç kullan.” Bir film, seyirciyi “şüphe duymaktan” uzaklaştırmamalıdır. Bir filmin yapımı, film sinemalarda gösterilmeye başladıktan sonra sona ermemektedir. Burada başka bir safha başlamaktadır. Seyirci de tıpkı oyuncular ve yönetmen gibi filmin oluşturulmasının bir başka ortağı ve düşüncelerin bir diğer tercümanı olmaktadır. “Gördüğün şey algıladığın şeydir.”⁵³⁶ Açıkçası sinemanın kitleler üzerindeki etkileyici tesiri, diğer kitle iletişim araçlarıyla mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. Çünkü büyük şirketlerin lüks temaşa

534- Dönüşsüz-Nonreflexive-Kamera İşleyişi: Filmi çekilen nesnenin görüntüsünü filmde görüneceği şekliyle gösteren ekranın kullanılmadığı kamera işleyişi.

535- Michael Ryan ve Douglas Kellner, a.g.e, s. 17-18.

536- Şenol Erdoğan, “Sinema Manifestoları-Sinemadan Videoya Görüntünün Yazılı Tarihi”, Altıkkırbeş Yayın, İstanbul, 3. Baskı Eylül 2011, s. 87.

salonlarından televizyonlara, en zenginlerin evlerinden en fakirlerin evlerine kadar geniş bir alana, daha açıkçası yer-yüzündeki çocuk, yetişkin, yaşlı herkese DVD-Blu-ray disklerle ulaşma gücüne sahiptir.

Ne 1929'daki Büyük Buhran'ın, ne de İkinci Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileyebildiği Hollywood sineması, 1950'lerde önemli bir sarsıntı geçirmiştir. Bunun sebebi televizyonun yayına başlamasıdır.⁵³⁷ Televizyon sektöründe ortaya çıkan gelişmeler, sinema salonlarının önemli ölçüde boşalmasına yol açmıştır. Fakat bu durum, son on yılda, sinema lehine yeniden gözle görülür şekilde değişmiş bulunmaktadır.⁵³⁸ Öyle ki, Eylül 2008'deki küresel mali-ekonomik krizden sonra, bütün dünyada sinema seyircisinin artış gösterdiği sık sık basında yer almaktadır.

Sinema, kendinden önceki bütün sanat dallarının özelliklerini, kendi potasında birleştirmeyi başarabilmiştir. Yani sinema, insanlığın bugüne değin her çeşit anlatım aracını birleştirerek kullanma özelliğine sahip olmasından dolayı, insana has olan bütün dünyaları yansıtmada en maharetli anlatım vasıtası olmuştur. Teknolojik gelişmeler, ses ve sözün sinemada yer alması, bu kitle iletişim aracını propagandanın en vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir.⁵³⁹ Sinema yansıttığı sosyo-psikolojik, sosyo-ekonomik, sosyo-politik, sosyo-kültürel mesajlarla küresel çapta kitlelerde ortak bir görüş meydana getirebilme özelliğine sahiptir ve bu yönleriyle de ait olduğu topluma ait bir yansıma-değer-

537- Alev Demirbilek, *"Dünya Sinema Tarihi I. Bölüm"*, İstanbul 1994, s. 89.

538- Tayfun Akgüner, *"Televizyon Sinema İlişkisi"*, Sinema Yazıları, Yaz 93, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, s. 110.

539- Sadri Ertem, *"Propaganda, C.I-II"*, Vakıf Basımevi, İstanbul 1941-1942, C.I, s. 313.

ler sistemi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda "ABD'de, geleneksel finansal destek sisteminin dışında kalarak, serbest filmler üretmek ve montajını yapmak inanılmaz büyük ve zor bir teşebbüstür... Biz de insanların beynini manipüle etme işleminde üstlendiğimiz kısa süreli karıştırıcı rolünden memnun değiliz. Fakat bizim de yemek yememiz gerekiyor ve aslında bu olay bize, film çekme becerimizi artırmak için yardımcı olmaktadır."⁵⁴⁰

Sinema yukarıda sıralanan psikolojik, ekonomik, siyasi, kültürel telkinleri muhtelif şekillerde yapmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Toplumsal seviyeyi artırmak,
- Toplumsal seviyeyi düşürmek, kalitesizleştirmek ve yozlaştırmak,
- Ekonomik ve siyasi politik tandanslara hizmet ederek kültürel bir taban oluşturmak,
- İdeolojik ve Mesihçi kurtuluş telkinleri yapmak.

Hollywood filmleri biçimsel göreneklerde, sinemasal yapaylığa ilişkin işaretleri silip süpürerek, bu konumlarının içselleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Tematik görenekler-eril kahramanlık serüvenleri, romantizm arayışı, kadın melodramı, kurtarıcı şiddet hikâyeleri, ırkçılığa ve suça ilişkin klişeler vb. gerçekliği toplumsal değer ve kurumlarla bağlantılandırarak, bunların değişmez bir dünyanın tabii ve apaçık göstergeleri olarak algılanmasını sağlamaktadır. Söz konusu bu görenekler seyirciyi belli bir toplumsal düzenin temel varsayımlarını benimsemeye alıştırmaktadır. Savaş ya da suç gibi yapısal toplum meselele-

540- Eugene Corr ve Peter Gessner, "Jump Cut: A Review of Contemporary Media, 1974-2004", *Jump Cut*, No: 3, 1974, s. 19-20.

rinin bireysel hayat hikâyeleri temelinde detaylandırılması, mevcut düzenin temsilleriyle ferdi özdeşleşme, sömürü ve tahakküme dayalı bir sisteme gönüllü katılımı hazırlayan psikolojik eğilimi oluşturmaktadır. Hollywood sinemasında olup bitenlerin çoğu, yukarıda özetlenen manada gerçekten ideolojiktir.⁵⁴¹

Yeryüzünde bir grup elitten oluşan zenginler zenginleşmeyi sürdürürken, ABD de en zenginlerin ülkesi olmayı sürdürmektedir. Yeryüzünde, net serveti 8 milyar doların üzerindeki insanların yarısı Amerikalıdır. Geri kalanların yarısı ise yine ABD'ye bağlıdır. Tıpkı petrol şeyhleri gibi, neredeyse herkesin Amerika'da serveti vardır ve çok zenginlerin sürdürdüğü görkemli hayat biçimi Amerikan rüyasını simgelemektedir.⁵⁴² Bankacılık, finans, mülk sahipliği ve diğer iş teşebbüslerinin adeta hiç sınırı yoktur. Kültür, değerler ve görüşler aynı vatandaşlık ya da din yerine, aynı gelir düzeyine sahip olanlar tarafından paylaşılmaktadır. Bu arada Hollywood ultra zengin seçkinleri insanlaştırmak için elinden geleni yapmakta ve dünyanın geri kalan insanlarına, altın yığınlarından oluşan dağların mutluluk manasına gelmediği mesajını sürekli tekrarlamaktadır. Hugh Grant ve benzerlerinin canlandığı yakışıklı ama içi boş karakterler genellikle tezgâhtar, sekreter ya da eskort kızlar tarafından tamamlanmaktadır. Herkes için keyifli bir fantezi, ortalık yere dökülmektedir.

Hükümetlere vergi indirimleri, özel işlemci bankalar, hoşgörölü finans kuralları, hükümet sübvansiyonları ve korumacılık gibi işlemler için baskı yapmaktadırlar.

541- Michael Ryan ve Douglas Kellner, *"Politik Kamera"*, s. 18.

542- John Tirman, *"Dünyayı Sömüren Amerika"*, Türkçesi: Füsun Doruker, Altın Kitaplar, İstanbul 2007, s. 268.

ABD’de en üst elli sırada yer alan ve her biri 8 milyar doları aşan servete sahip olanların arasında; Wal-Mart zincirinin sahibi Walton ailesi, petrol, kimya ve ilaç sektörleri, bankacılar, diğer finansçılar, uzun zamandır halkın parasını emen şirket ve sektörlerin CEO’ları bulunmaktadır. Bu endüstrilerin çoğunun dünya üzerinde çok ters, uygunsuz etkileri vardır. Elitist ultra zenginler bireyselciliği yüceltirken, halkın ekonomiyiyle fazla ilgilenmesini istememişler, ama konu hükümetin kendi şirketlerine yardımı sözkonusu olunca ilgi gösterilmesini istemişlerdir. Hatta bazıları kendilerini öven kitaplar yazıp, serbest piyasa girişimciliğini göklere çıkarmışlardır. Bu durumun ancak bir avuç elit-şanslı insan için geçerli olduğu, sıradan insanlar için uygun bir felsefe olmadığı hiç akıllara gelmemiştir. Belki de servetlerini üzerine inşa ettikleri toplum politikalarının manipülasyonları ve açgözlü çalışma uygulamalarının bir desteği olarak buna ihtiyaçları vardı.

Zenginleşin ve tıpkı bizim gibi yaşayın MANTRASı, özellikle 1978 Washington Konsensüsü ile dünyaya dayatılan neoliberal finansallaşma öncesi Amerika’yı vurmuştur. Çünkü 1990’ların gözle görülen zenginliğine, borsanın canlanmasına, işçi verimliliğinin sürekli artmasına ve düşük enflasyona mukabil 30 yıldır hane halklarının gerçek geliri artış göstermemiştir. Gelir düzeyleri arasındaki eşitsizlik gittikçe genişlemekte; bir avuç elit ultra zengin ekonomik büyümenin meyvelerini toplarken, orta, alt sınıflar, evlerine giren iki maaşa ve çok uzun çalışma saatlerine razı olmak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Japonya’da sıradan bir işçiyle yönetici maaşı arasında sadece 11 kat fark vardır. Neoliberalizmin ilk kurbanlarından İngiltere’de bu fark 22 kattır. ABD’de ise bir CEO, aynı şirketin bir çalışanından

ortalama olarak 475 kat fazla para kazanmaktadır. Yani elitist aşırı zenginler bütün yollardan dünyaya kazık atmaktadırlar. Kötü örnekler oluşturmaktadırlar. Yardım kuruluşlarına destek olmamaktadırlar. Hükümetlerden sürekli iyilik beklemekte, finans sektörünü ve finans konularını etkilemekte, servetlerini gizlemekte, vergi indirimini için baskı yapmaktadırlar. Sonuçta bizler ABD’de “ultra zengin” olgusunu kusursuzlaştırdık ve onlar da geri kalan bizleri temizleyicilere götürdüler.⁵⁴³

3- Hollywood ve Ekonomik İnisiyasyonlar

Hollywood bu “ekonomik inisiyasyonlara” sürekli katkıda bulunmaktadır. Sinema inisiyasyonun belli başlı özelliklerinin çoğunu taklit etmektedir. Seyirciler gündelik dünyanın tanıdık taraflarını arkalarında bırakarak karanlık bir ortama girmektedirler. Karanlıkta perdeye, ekrana yansıyan görüntülerden oluşan farklı bir dünyayı paylaşmaktadırlar. Bu görüntüler, neredeyse gerçek hayattan çok daha büyük, daha yaygın, daha gerçek bir dünya yanılgısı meydana getirmektedir. Sinemanın inisiyasyona kattığı, KOLEKTİF bir boyuttur ve sinema salonu paylaşımlı inisiyasyon ortamıdır. Seyircilerin tepkileri, gösterinin ayrılmaz bir parçası olmaktadır. Böylece film, bir zamanlar mitolojinin üstlendiği psikolojik ve toplumsal işlevleri tam olarak yerine getirmektedir. 21. yüzyılın hızla değişen görüntüsünü yansıtacak çağdaş mitoslar için sinema en ideal yöntemidir.⁵⁴⁴

543- John Zirman, a.g.e, s. 270-271.

544- Ömer Tecimer, “*Sinema-Modern Mitoloji*”, Plan B İletişim, İstanbul, 2. Baskı, Temmuz 2006, s. 197.

Bilimkurgu filmleri insanoğlunun yeryüzündeki konumunu tanımlama anlayışıdır. Sadece ilmi ve teknolojik meselelerle değil, aynı zamanda insanoğlunun iç dünyasıyla alakalı kabalist, new age, Tevrat ve İncil formatlı mesajları ustaca vermektedir.

Mesela, inisiyasyon ve bilimkurgu sinemasının Hollywood örneklerinden biri olan üçleme, yani Wachowski kardeşlerin *"Matrix"* filmi, bu noktada en etkileyici örneklerden birini oluşturmaktadır.

"Matrix" (birinci film), *"Matrix Reloaded"* (ikinci film, 2003) ve *"Matrix Revolutions"* (üçüncü film, 2003) ezoterik Judeo-Hristiyan inisiyasyonlar ile seyircilerin gözlerine, kulaklarına ve kalbine yönelik mesajlarla doludur. *"Matrix"* *"cyberpunk"*ın, yani bilimkurgunun, yozlaşmış ve fakir devasa kentler, olağanüstü güçlü devasa şirketler, sokak çetelerinin oluşturduğu şiddet gibi öğelere, son derece güçlü bilgisayarlar, robotlar ve bilgi teknolojisiyle beraber, fütüristik bir tarzda yer veren bir türüdür.⁵⁴⁵ *"Matrix"* seyirciyi cyberpunk bilimkurgu evrenine sürükleyerek, çok çeşitli film türlerini de kendinde toplamaktadır. Farklı eserlere göndermede bulunan benzetmeler, göz kırpmalar sayesinde seyirciye sayısız mesaj aktarmaktadır. Çeşitli felsefelerden, Kabala, Gnostik, Maniheizm izler taşımaktadır. *"İyiyle kötünün son savaşı"* için *"Matrix"*ten *"uyanmışlar"*, Neo'nun (one-bir) *"seçilmiş"* olabileceğini düşünmektedirler. *"Matrix"* felsefenin temel sorularını sormaktadır: *"Dünyayla arasındaki ilişki gerçekten nasıl bir ilişkidir? Parçası olduğum gerçekliği şuurla kavramam nasıl mümkün olabilir? Bilginin kaynağı ve güvenilirliği nerede aranmalıdır? Bu sorulara daha*

545- Kutlukhan Kutlu, "The Matrix: Anarşit Bilim Kurgu Aksiyonu", *Sinema Dergisi*, Haziran 2002.

önce kim ne cevap vermiş olursa olsun, herkes bunları yeniden sorma hakkına sahiptir.”⁵⁴⁶

“Matrix”te hikâye modern bir ABD şehrinde başlamaktadır. Filmin kahramanı, esas oğlan Thomas Anderson, gündüzleri MetaCortex adlı büyük bir bilgisayar yazılım şirketinde çalışan sıradan biridir. Muhtemelen Thomas adı “kendi gözleriyle gördüklerine bile inanmayan aziz” Saint Thomas’a bir göndermedir. “Anderson” ise Yunanca kökenli bir kelimedir ve “insanın oğlu” manasındadır. Anderson, geceleri Neo takma adıyla hacker olarak hayatını sürdürmektedir. Özel merakı, Matrix adlı, sırlarla dolu bir programı ve efsanevi hacker Morpheus’u bulmaya çalışmaktır. Ancak işler ters yönde gelişmiştir; Morpheus Neo’yu bulmuş ve onu göreve çağırmıştır. Saygın bir işi ve sosyal güvenlik numarası bulunan, vergilerini düzenli ödeyen, teknolojinin esiri olup gerçeğin kendisinden habersiz bir hayat süren Thomas Anderson “beyaz tavşanı” takip etmeye başladığı andan itibaren inisiyasyon süreci, yani kendi kişisel “geçiş ritusu” da başlamıştır. Neo, artık kendisini “kurtarıcı” olmaya götürecek içsel/batını yolculuğuna çıkmıştır ve “o” (the one) için bu andan itibaren başına gelecek her şey, inisiyasyonun (bir nevi manevi yeniden doğuşun) bir parçasıdır. Neo’nun şuurunu hürriyetine kavuşturacak bir safhadır.⁵⁴⁷

“İnisiyasyon, bir varlık durumundan başka bir varlık durumuna geçiştir. Bir nevi ölüm ve diriliştir. Buradaki ölüm, farklı bir kişinin doğuşunu sağlayan etkili bir ölüm seremonisi gibi dü-

546-Veyssel Atayman, “Post-Modern Kurtarıcılar”, Donkişot Yayınları, İstanbul 2004, s. 242.

547- Ake Horsley, “Gnosticims Reborn: The Matrix As Shamanic Journey”, Divine Vir s, - <http://www.divinevir.com/matrix.html>

*şünülmelidir. Bu sebeple inisiyasyon rituslarında/ritüellerinde her zaman bir cenaze töreni yer almaktadır.”*⁵⁴⁸

Bir fertte inisiyasyon, varlığın bir alt safhasından bir üst safhaya geçişini psikolojik olarak gerçekleştirmeye yönelik süreçtir. “*İnisiyasyon*” kelimesi Fransız masonlar tarafından 18. yüzyıl başından itibaren kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁴⁹ Bir kısım tarikat mensubu Müslüman, masonlukta kendisini bulmuş ve aslında masonluğu kendi tarikat teşkilatlarının Batı’daki karşılığı olarak kabul etmiştir.⁵⁵⁰ Şu halde yakından veya uzaktan masonik töreni andıran, onunla herhangi bir akrabalığı bulunan her türlü töreni ifade etmek için bu terim kullanılabilir.⁵⁵¹ Türk ve İranlı para-masonik örgütler, masonluğun tören usullerinin birçok unsurunu korumuş ve masonluk üzerindeki düşünsel çabalarını İslam ve Tasavvuf aracılığıyla yürütürken, masonluk yapısıyla tarikat yapısını birleştirmeye uğraşmışlardır.⁵⁵² Sözle ifade edilemeyen SIR, masonluk ve tarikatın kalıcılığını sağlamakta, hem belirlediği toplumsal ve siyasal eylem programına daha geniş bir çerçeve, hem de metafizik bir başvuru kaynağı sunmaktadır.⁵⁵³

Üç tür inisiyasyon mevcuttur. Bunlar:

a- Kabile inisiyasyonları, bireyi toplumla birleştirme işlevini görmektedir ve her zaman çok az bir ölçüde dinsel özellik içerse ve ritüelleri mitler üzerine yapılandırırsa da,

548- Alain Danielou, “*Shiva et Dionyos*”, Fayard, Paris 1979, s. 43.

549- Yves Hivert Messeca, “Initiation”, Eric Saunder (Ed), *Encyclopedie de la France-Maconnerie* içinde, Paris, La pochotheque, Le Livre de poche, 2000, s. 433-437.

550- Thierry Zarcone, “İslam’da Sır ve Gizli Cemiyetler”, Türkçesi: Ali Berktaş, Alkım Yayınları, İstanbul 2003, s. 156.

551- Thierry Zarcone, a.g.e, s. 157.

553- Thierry Zarcone, a.g.e, s. 160.

genelde profan (dini kurallar dışı) bir geçiş ritüeli niteliğindedir.

b- Ezoterik-tarikat-dini inisiyasyonlar, dini tarikatlara, masonluk türü gizli örgütlere ya da kapalı kardeşlik birliklerine giriş için uygulanan inisiyasyon ritüelleridir.⁵⁵⁴

c- Büyüsel inisiyasyonlar, tabii insani durumdan ayrılarak olağanüstü güçlere sahip olunan bir duruma yükselttiği varsayılan ritüeller manzumesidir. Bu tür inisiyasyon, bireyi toplumdan koparmaktadır.⁵⁵⁵ Her hâlükârda inisiyasyon, tarikatlarda, masonlukta ve kapalı kardeşlik organizasyonlarında, new age tarikatlarda her zaman *“daha aşığı olarak nitelenen bir konumdan, daha yukarı bir konuma psikolojik olarak geçişi sağılayan işlemdir.”*⁵⁵⁶

Ritüellerin, mitosların ve tragedyaların ortak yapısal öğeleri vardır. Mitos kahramanının yolculuğı, inisiyasyondaki geçiş ritüelleriyle aynı adımları takip etmektedir. Bu evrensel yapı ritüellerden başlayarak, mitoslardan, halk masallarından, drama, tragedya ve edebiyattan geçerek, sonunda sinemaya ulaşmaktadır. Hikâye anlatıcılığının modern yolu ve mitos yapıcılığın çağdaş biçimi olan filmler, inisiyasyonların aşamalarından oluşmaktadır ve film kahramanları da aynı yolu takip etmektedir.⁵⁵⁷

“Filmler, hikâye anlatma işlevini üstlenmektedirler; bizleri eğlendirmeyi, esinlendirmeyi ve hatta meselelerle nasıl baş edeceğimizi bizlere öğretmeyi gaye edinmişlerdir. Mitoslar ise varoluşumuzun sırları ve harikaları hakkında bulup verdiğimiz cevapları yine kendimize yansıtmaktadırlar. Ama burada bizi esas

554- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 49.

555- Jean Cazeuue, *“Sociologie du Rite”*, PUF, Paris 1971, s. 34.

556- Serge Hutin, *“Les Societes Secretes”*, PUF, Paris 1993, s. 23.

557- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 118.

ilgilendiren, mitos yapıcılığının çağdaş biçimi olan film yönetmenliğidir. Birçok kez, gerçek bir mitos statüsüne yükselmeyi başaran bir film, bizi alabildiğine etkilemiş; hayatlarımızı dönüştüren, kültürümüzü değiştiren bir anlatım geleneğinin önemli bir parçası durumuna gelmiştir.”⁵⁵⁸

Bugünün filmleri, kahramanlarının temel çizgilerini mitolojinin klasiklerinden ödünç almıştır. Birçok yönetmen filmlerinin özü olarak, Joseph Campbell’ın eserindeki kahraman arketipi (ilk örnek-ilk imge manasındadır) simgeciğini kullanır. Bu hususta “Star Wars” (Yıldız Savaşları, 1977) serisi, “Close Encounters of the Third Kind” (Üçüncü Türden Yaklaşımlar), “Top Gun” ve Disney’in birçok animasyon filmi, son çeyrek yüzyılın önde gelen Hollywood yapımı örnekleridir.⁵⁵⁹

Joseph Campbell “The Hero with a Thousand Faces” adlı kitabında, sanatın, felsefenin ve bilimlerin gayesinden söz etmektedir. “... Ferdin sınırlı ufkunu aşarak, sürekli gelişen bir şuur düzeyine ulaşmasına destek olmak...”⁵⁶⁰ Sinemanın da gayesi tam olarak budur. Hollywood, kendi meşrebine göre, Claude Levi-Strauss’un ifadesiyle, özünde akılcı bir karakteri bulunan mitoslar, topluluğun bütünlüğüne katkıda bulunan önemli toplumsal işlevler üstlenmektedir. Mitsel düşünceyle, akılcı düşünce arasında sadece bir ifade biçimi farkı vardır. Bir topluluk zorlukla üstesinden gelebileceği

558- Stuart Voytila, “Myth and the Movies”, (Mit ve Filmler), Michael Weise Productions, 1999, s. 1.

559- Harry Young, “The Hero’s Journey-Symbols on the Path” (Kahramanının Yolculuğu- Yoldaki Semboller), Sunrise, 1999, Makale- www.theosophical.org.uk/HeroHy

560- Joseph Campbell, “The Masks of God: Primitive Mythology Vol. 1, The Masks of God: Oriental Mythology, Vol. 2, The Masks of God: Occidental Mythology, Vol. 3, The Masks of God: Creative Mythology, Vol. 4,” 1991, s. 123.

meselerle karşılaştığı zaman mitoslar mantıki çıkış yolları önermektedirler. Mitolojik düşünce toplumsal yapıları güçlendirmektedir.

Claude Levi-Strauss, mitosların “*mythemes*” adını verdiği yapısal birimlere bölünebileceğini göstermiştir; bu yöntemle analiz edilen, sınıflandırılan, birbirleriyle ilişkilendirilen mitosların özünde, insan şuurunun evrensel yapılarını harekete geçiren mantık oyunları olduğunu açıklamıştır. Böylece Strauss zaman, mekân ve dil sınırı tanımadan, bilinen bütün mitosları kapsayan genel bir mitos grameri oluşturabileceği sonucuna varmıştır. Hollywood filmlerinde yapılan tam olarak budur.

Christopher Vogler “*The Writer’s Journey*” (Yazarın Yolculuğu) isimli kitabında, Campbell’ın Hollywood’da oluşturduğu etkiyi şu sözlerle değerlendirmektedir: “*Şüphesiz, Campbell’ın çalışmalarından en çok faydalanan Hollywood oldu. George Miller ve George Lucas gibi yönetmenler Campbell’a çok şey borçlu olduklarını ilan ettiler. Campbell’ın etkisi Boorman’ın, Spielberg’ün, Coppola’nın ve daha birçok yönetmenin filmlerinde belirgin olarak görüldü*”.⁵⁶¹

Christopher Vogler mitolojik ve inisiyasyon bir yapı sağlayacak film kurgularının temelini birincisi, SARMAL BİR YOLCULUK ŞEKLİNDE; ikincisi, DÖNÜŞTÜRÜCÜ KİŞİLİK biçiminde şekillendirmekte ve kahramanla eşleştirmektedir.⁵⁶²

Sıralama şu şekildedir:

1- Gündelik dünya: Meselenin sınırlı bir farkındalığı.

561- Cristopher Vogler, “*The Writer’s Journey, Mythic Structure for Writers*”, Michael Weise Productions, 1998

562- Cristopher Vogler, a.g.e,

- 2- Mücadeleye çağrı: Artan farkındalık.
- 3- Çağrının reddi: Değişimden kaçınma.
- 4- Akil (bilge) adamla karşılaşma: İsteksizliğin aşılması.
- 5- Eşiği aşma: Değişime adanış.
- 6- İmtihanlar, dostlar, düşmanlar: İlk değişim tecrübesi.
- 7- Mağaraya yaklaşma: Büyük değişime, dönüşüme hazırlık.
- 8- Ateşten gömlek (orta nokta): Büyük değişime teşebbüs.
- 9- Mükâfat (kılıcı ele geçirme): Teşebbüsün sonuçları.
- 10- Dönüş yolu: Değişime yeniden adanma.
- 11- Diriliş (kriz-doruk): Büyük değişim için son teşebbüs.
- 12- İksirle dönüş (çözüm): Meselenin üstesinden gelme.

Filmdeki kahramanın sarmal ve dönüştürücü yolculuğunun aşamaları, bir hikâyenin neden başarılı ya da başarısız olduğunu anlamamıza yarayan esnek bir analiz aracı sunmaktadır. Fakat asıl önemlisi; bu paradigma, bir hikâyenin nasıl olup da en derin sırlara cevap bulup, evrensel düzeyde yankı bulduğunu anlamamızı sağlamaktadır.⁵⁶³

Mitoslar, kurgusal ve tabiatüstü varlıkları ve olayları içeren geleneksel hikâyelerdir; bir *“mecazi ya da temsili mana”* çağrıştıran konularıyla alegorik ve simgesel anlatılardır. Tabii ve toplumsal olaylar, hayatın çeşitli olguları hakkında toplumda oluşan popüler görüşler mitoslarda dile getiril-

563-Stuart Voytilla, *“Myth and the Movies”*, Michael Weise Production, 1999, s. 1.

mektedir. Filmler de tıpkı mitoslar gibi, kurgulayıcısının kişisel etkisini farklı insanların, kitlelerin zihnine taşıyan kolektif, toplumsal ve de psikolojik işleyişini açıklayan kuramlardan yola çıkarak, sinemayı “modern mitoloji” olarak değerlendirmek mümkündür.⁵⁶⁴

Meşhur yönetmenlerden David Lynch filmleri şöyle değerlendirilmektedir: “Her zaman her şeyin bir yüzeyi vardır, bir de yüzeyin altında olan, bütünüyle bambaşka bir şey vardır. Tıpkı dönüp duran ama bizim göremediğimiz elektronlar gibi. Filmlerin yaptığı şeylerden biri de size bu çelişkiyi göstermektir.”⁵⁶⁵

Mitoslar simgesel anlatılar olup, efsane ya da destan niteliği taşıyan, inanç bağlantılarını da içeren, olağanüstü durum ve olaylara karışan Tanrısal ya da insanüstü varlıklara dair hikâyelerdir. Belirli bir inancı, düşünceyi ya da ideali aktarma gayesini taşımaktadırlar. Mitoslar gibi sinemanın da insanı değiştirici, dönüştürücü bir etkisi vardır.⁵⁶⁶ Günümüzün mitosları kabile aksakallarından veya şamanlardan değil, film yöneticilerinden olup bunun en belirgin örneklerine Hollywood’da rastlanmaktadır. Mitolojik düşünce, kesinlikle insan düşüncesinin “geri-çağdışı” bir aşaması değildir. Hâlâ yaşayan, insanın ontolojik (felsefede varlığın özünün madde mi, mana mı olduğu sorusunun bulunduğu metafizik açılımlar) kavrayışını düzenleyen fikri ve psikolojik bir olgudur.⁵⁶⁷ Ve “mitos, insanoğlunun varoluş, yazgı ve evreni yöneten güçler hakkında sorduğu sorulara cevap vermektedir.”⁵⁶⁸ Diğer yandan Jung, mitosların köke-

564- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 11.

565- David Lynch, “Lynch on Lynch”, Faber and Faber, Londra 1997.

566- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 12.

567- Walter Burkert, “Structure and History in Greek Mythology and Ritual” University of California Press, 1982, s. 36.

568- Yann Brekilien, “La Mythologie Celtique”, Editions Rocher, Paris 1993, s. 37.

nini bilinçdışı psişik olgularda bulmaktadır: *"Düşler psikolojisi, normal ve patolojik psikoloji arasında gerçek bir 'geçiş alanı'dır (terra intermedia). Psikozun sonuçlarında olduğu gibi, düşlerde de yalnızca mitolojik çağrışımlarda benzeri görülebilen sayısız oluşum vardır... Mitoslar hayati bir mana içerirler. Sadece ilkel kabilenin düşünsel hayatını temsil etmezler, o hayatın kendisidirler; o hayat ki mitolojik mirasını yitirdiği anda, tıpkı ruhunu yitirmiş bir insan gibi, hemen parçalanıp çürür. Bir kabilenin mitolojisi onun yaşayan dinidir; mitolojinin yitirilmesi her zaman ve her yerde, hatta medeniyetler arasında bile tinsel bir felakete götürür..."*⁵⁶⁹ Şimdi neoliberalizm ve Yeni Dünya Düzeni için Hollywood filmlerinin misyonunu daha kolay anlayabiliriz. Niçin Wall Street ve küreselleşmenin en güçlü ekonomik tetikçisinin Hollywood olduğunu daha kolay algılayabiliriz.

4- Hollywood Filmlerinin Mono Mitos Formatı ve Neoliberalizme Uygun İnsan Kimliğinin Kurulması

Bugün, günümüz sinemasının giderek daha yoğun bir biçimde kullandığı mono mitos formatı ve muhtevasının inisiyatiflik öz bakımından eski filmlerden ne denli farklı olduğu görülmektedir.⁵⁷⁰ Bir yanda sinema, öbür yanda sinemanın kullandığı dijital (sayısal) teknolojiler insan kimliğinin yeniden kurulmasına ve insan öznelliğinin anlamına yeniden katkıda bulunmaktadır. Dijital teknolojiler, uzun vadeli ve temel bir kültürel ve toplumsal DÖNÜŞÜM sürecine işaret etmektedir. Zeitgeist terimi de, bugünün ya da bu çağın ruhu üzerine düşünmenin başka bir yolunu

569-Junk ve Kerenyi, *"Introduction to a Science of Mythology"*, Londra 1970, s. 98-102.

570- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 388.

sunmaktadır.⁵⁷¹ P2P cemaatler (İtalya ve Vatikan'da skandallara sebep olan mason locası-RK), yalnızca ve özellikle konuşmaya ya da metne dayalı olmayıp, imge ve seslerin mübadele ve etkileşim potansiyellerinden de faydalanabilen esnek iletişim dilleri oluşturma çabalarının kolektif bir misalidir.⁵⁷²

Sinema küresel boyutta, esnek iletişim dilinin en başarılısıdır. Sinema olayı doğumundan itibaren bir “yanılsama” örneği veya daha doğrusu başarısı olarak, yani kanaatin kendine has bir bilinçdışı işleyişi olarak addedilmiştir. Hatta sinema kendi yanılsamalı, şu ya da bu şekilde düşlere-benzet dünyasını daha ötede, kanaatler toplumu ile karşılıklı ilişki içinde, bu toplumun amorf seyirci kitlesine dayanarak inşa etmiştir. Günümüzde hemen hemen herkes sinematografinin, klasik gösteri sanatlarının –tiyatro, dramatik sanatlar ve opera– aksine küresel bir seyirciye, sinema gösterisine sadık bir tür kitle toplumuna sahip olduğu gerçeğinin farkındadır. Sinema başlangıcından bu yana muğlak bir süreç olma eğilimindedir, çünkü estetik-sanat yönünü yüzeysel / sathi, popüler eğlence yönünden ayırabilmek çok daha güçleşmiştir. Sinema “yedinci sanat” haline; sadece Hollywood’un hayal dünyası sayesinde değil, aynı zamanda 1920’lerin başındaki “ilk sosyalist devlet” SSCB’nin siyasi-ekonomik tasarımı sebebiyle de gelmek mecburiyetindeydi. Gerçekliği temsil etmek (başlardaki belgesel film fikri) konusunda başka herhangi bir araçtan çok daha dolaysız bir alet olmakla birlikte, kimileri için kesinlikle bir eğlence endüstrisiydi. Sinema bugün, özellikle Hollywood yapımla-

571- Ron Burnett, “İmgeler Nasıl Düşünür”, Türkçesi: Güçsal Pular, Metis Yayınları, İstanbul 2007, s. 268.

572- Ron Burnett, a.g.e, s. 273.

rıyla, ilk yön ama sadece kanaatlerin oluşumu / oluşturulması ve emperyalistik yayılım kıstasları temelinde ZAFER kazanmış görünmektedir.⁵⁷³

Günümüz sinemasının, Hollywood örneklerinde bolca görüldüğü gibi, imajların, insanların saf, tabii algısının ötesine geçebilmesinde olduğu gibi, düşüncenin bilincin ötesinde olabileceğini uygulamada göstermiş olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Özellikle son 30 yıldır insan imajlarının ve düşüncelerinin üreticisi olduğuna ilişkin kesinliği kaybolmuştur. Bugün gelinen noktada, “insanın” ve “dünyası”nın ayrıştığı postmodern çağda, tehlikede olan husus “düşünme gücü”, düşünme imajı ve düşünme imajını oluşturma sürecidir. Sine-gözün “görsel düşüncesi” imajların otomatikleştirilmiş –fast-food üretimiyle sonuçlanarak, “ruhi otomotlar” olan insanoğluna uygun gelir– hafızalarımızda “fikir döngülerini” kışkırtmakta ve elitlerin projelerine uygun olarak hazırlanmış fast-food düşünceleri “doğrudan ekrandan, beyaz perdeden seyircinin beynine akıtma” imkânını açığa çıkarmaktadır. Düşünceler konuşmanın hilesi olmaksızın, doğrudan 24 kare / saniye tekniği ile beyaz perdeye-ekranlara serpilmektedir. Bu beyaz perde / ekranla canlı bir temastır, beyinden beyine bir iletimdir. Her birimiz bilincimizde bizi kışkırtan fikir döngülerinin içine nüfuz ederiz.⁵⁷⁴ Hâsılı Hollywood sineması bizi gözlerimizden beyinlerimize üç kez öpmektedir.⁵⁷⁵

573-Ulus Baker, “Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru”, Türkçesi: Harun Abuşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2010, s. 236.

574- D. Vertov, “Kino-Eye: The Writings of Dziga Vertov”, Önsöz: Annette Michelson İngilizce Çev: Kevin O’Brein, 1992, Sine-Göz, Türkçesi: Ahmet Ergenç, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007, s. 211.

575- Ramazan Kurtoğlu, “Hollywood ve Kabalanın 13. Havarisi Evanjelizm-Dünya İmparatorluğu ve Türkiye”, Sinemis Yayınları, 3. Baskı, Mart 2012, s. 166.

Kabalist hahamlar tarafından okunmuş su içmesiyle tanınan seksi Kabalist şarkıcı Madonna bir şarkısında şöyle demektedir:

*"Hafızamı kaybettim Hollywood'da,
Milyonlarca düşüm oldu iyisiyle, kötüsüyle,
Hollywood'un havasında bir şey var...
Kaçmayı denedim ama hiçbir zaman yapamadım..."⁵⁷⁶*

Evet, Madonna'nın kaçmak isteyip de kurtulamadığı, nihayetinde hafızasını kaybettiği Hollywood filmleri günümüzde Wall Street ve neoliberal küreselleşmenin hizmetinde politik, kültürel, ekonomik ve askeri büyü sanatının muhteşem örnekleridir. Hedefi önce Amerikan toplumunun, sonra küresel toplumun bütün yaş grubundan bireylerdir. Güç, maddi çıkar ve iktidar için uygulanmaktadır. En önemlisi de, kesintisiz yani sürekli bir büyüdür. Adeta deniz dalgaları gibidir. Çocuğunuzu iki yaşında Tom ve Jerry'ye teslim edersiniz. Pembe Panter, 101 Dalmaçyalı ve Sindirella ile devam eder. İlköğretim okuluna başlayınca da Özgür Willy (Free Willy), Beethoven, Aslan Kral... Liseye başlayınca, *"American Pie"* ile birbirlerini nasıl yatağa atmaları gerektiğini öğrenen yeni yetme gençler... Nihayet evladınız ve siz hep beraber Kabala, Yeni Dünya Düzeni, Kurtarıcı Mesih formatlı Yüzüklerin Efendisi'ni seyreder-siniz.⁵⁷⁷

"Bilginlerin çoğu, Amerikan kültürünü şekillendirenin, diğer bütün araçlardan çok filmler olduğu konusunda aynı fikirdedir. Kahramanlarımızdan çoğunu bize filmler kazandırır. Filmler, değerlerimizi tanımlamamıza imkân tanır. Aşk ve hayatı anlama-

576- Madonna, Hollywood şarkısından.

577- Ramazan Kurtoğlu, a.g.e, s. 170.

mıza, İYİ ÇOCUKLARI ve KÖTÜ ÇOCUKLARI ayırt etmemize yardım ederler. Bize gülmeyi ve ağlamayı öğretirler ve hepsinden önemlisi, bizi düşünmeye iterler. Hollywood filmleri muhtemelen diğer unsurlardan daha çok Amerika rüyasını yaratmış, sonra da dünyanın dört bir yanına ihraç etmişlerdir. Ve mucizelerin mucizesi, sinemanın kurucu ataları ve bu endüstrinin en önemli ustalarının çoğu, Avraam'ın torunlarından başkası değildir. Eski zamanlarda dünyayı, bir mabet inşa etmek için kutusal tahta (HOLLY WOOD) kullanarak etkilemeye çalışan halkın çocukları, artık sadık müritleri ve doymak bilmez müptelalarını cezp edecektir. Filmlerin doğuşunun hikâyesi o kadar ilginçtir ki, filminin çekilmesi gerekmektedir.”⁵⁷⁸

Günümüzde Hollywood’a hâkim olan şu sinema gurularına ve ilginç rastlantı dizisine ne denmelidir?

- Carl Laemmle Almanya doğumlu Musevidir, ABD’ye kaçarak Universal Pictures’ı kurmuştur.

- Adolph Zucker Macar Musevisidir, Paramount Pictures’ı kurmuştur.

- William Fox Macaristan doğumlu Musevidir, ABD’ye göç ederek Fox Film Corporation’ı kurmuştur.

- Louis B. Mayer Rusya doğumlu Musevidir ve film stüdyolarının en büyüğü Metro-Goldwyn-Mayer’ın ortağı ve yöneticisidir. Kendisine 4 Temmuz’u doğum günü olarak seçmiştir. Yahudi tınlı adı Lazar’ı da değiştirmeyi ihmal etmemiştir.

- Benjamin Warner Polonya Musevisidir, Warner Brothers’ın kurucusudur.

578- Rabi Benjamin Blech, “Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü”, Türkçesi: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayın A.Ş., İstanbul 2004, s. 339.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Neal Gabler, Yahudilerin Hollywood üzerindeki etkisini ele alan *"An Empire of Their Own"* (Kendilerine Ait Bir İmparatorluk) adlı çalışmasında şunları yazmaktadır: *"Avrupalı köken, dil ve şive, gelenekler ve din. İnsanın bunları silmesi... ve yeni bir tarz benimsemesi –Amerika için bir tarz– gerekiyordu. ABD, bir arındırma ve yenileme vaftizi idi. Bu kişiler, sadece yeni bir ülkeye asimile olmak (özümsemek) isteyen göçmenler değildi; bu ülkeyi kendi düşüncelerine göre yeniden yaratmak istiyorlardı. Filmler onlara neredeyse Tanrısal bir güç verdi. Dünyayı yaratmak için çok geç kalmış olsalar da, en azından Amerika'yı yaratabilirlerdi: Değerlerini, mitlerini, geleneklerini, ilk örneklerini, umutlarını ve düşlerini... Shtetl ve gettolardan gelen, yoksulluk ve zulümden kaçan Yahudi göçmenler böylece Amerikan rüyasını tasarladı, üretti ve geniş kitlelere pazarladı."*

Rabi Benjamin Blech tarafından kaleme alınan *"Geçmişten Günümüze Yahudi Tarihi ve Kültürü"*, Hollywood başta olmak üzere Amerikan eğlence dünyasının oyuncusuyla, yönetmeniyle, senaristiyle nasıl bir *"Yahudi aile"* tarafından kontrol altında tutulduğunu, isim isim anlatması bakımından bilgilendirici bir çalışmadır. Bu sayede, Steven Spielberg tarafından yönetilen filmlerin hepsinin Yahudi hayatı ve inancıyla alakalı olduğunu öğrenmekteyiz: *"E.T."nin aslında bir Yahudi olduğunu artık bilmekteyiz. "Jurassic Park" ve "Schindler's List" Tevrat'ın Hezekiel bölümündeki "ölü kemikler vadisi"⁵⁷⁹ vizyonuna ve Holokost'a atıfta bulunmaktadır. Tora, sinagog ayinini takiben kutsal dolaba (Aron Akodeş) kaldırıldığında, cemaat şu duayı okur: "Eski günlerimizi yenile." Spielberg tarafından çekilen üçleme *"Back**

579- Hezekiel 37: 1-14.

to the Future" (Geleceğe Dönüş) filmleri bu sinagog duasına göndermedir.

Bu filmler dünyaya, yüzyıllar boyunca yabancı addedilen Yahudi halkının bir üyesinin gözüyle bakmaktadırlar. *"Close Encounters of the Third Kind"* (Üçüncü Cinsle Yakın Karşılaşmalar) gerçekte *"oralarda başka bir şey var"* yönünde bir Yahudi dini inancıdır. *"Raiders of the Lost Ark"* (Kutsal Hazine Avcıları - Kayıp Kutsal Ahit Sandığı Avcıları), kozmik gücü olduğuna inanılan Ahit Sandığı'nı bulmak için Nazilerle yarışan Amerikalı bir arkeoloğu konu almaktadır. Geçmişten gelen Yahudi dini gücünü kontrol etmek ve Yahudilerce çok kutsal olan Ahit Sandığı için kötülerle mücadele eden iyilerin macerasıdır. *"E.T."*, modern bir Yahudi'nin biblik bir melek ile karşılaşmasını anlatma şeklidir. *"Jurassic Park"* hayata geri dönen bir dinazorun –hiç şüphesiz soyu tükenmiş olan bir hayvan üzerinden– sahneye aktarılmasıyla, hayatta kalan yüzlerin-Holokost'tan kurtulan Yahudilerin gelecek nesilde nasıl binlere dönüştürülmek üzere kutsandığını göstermektedir.

Los Angeles Times gazetesi köşe yazarı Joel Stein 2 Ocak 2009 günü yazdığı yazıda *"TV ve film sektörü hâlâ Yahudilerin hâkimiyeti altında"* demiştir. Aslında Stein'in bu yazısı, daha önce yazmış olduğu benzer bir yazıya ADL'nin (Anti-Defamation League - Karalama Karşıtı Cephe) anti-semitizmle mücadele kapsamında gösterdiği tepkiye bir cevaptır. Stein, ADL'nin yaptırdığını iddia ettiği anketin, ABD halkının olup bitenlerden nasıl bihaber olduğunu gösterdiğini söylemiş ve yakın zamanda bizzat yaşadığı bir tecrübeyi anlatmıştı: *"Hollywood'daki stüdyo başkanları birkaç hafta önce gazeteme tam sayfa ilan verdiler. İlan dizi, TV prog-*

ramları ve filmlere senaryolar yazan Senaristler Derneği'ni (Screen Actors Guild) (2008'de grev yaptıkları için bir süre dizilerin çekimlerine ara verilmek mecburiyetinde kalmıştı) kontratlarını imzalamaya çağırıyordu. İlanın altında film stüdyoları başkanlarının imzaları vardı."

"Bu başkanlara bakalım: New Corp. Başkanı Peter Chernin Yahudi, Paramount Başkanı Brad Grey Yahudi, Walt Disney CEO'su Robert Iger Yahudi, Sony Pictures CEO'su Michael Lynton Hollandalı bir Yahudi, Warners Bros. Başkanı Barry Meyer Yahudi, CBS Corp. CEO'su Leslie Moonves büyük amcası İsrail'in eski başkanlarından olan bir Yahudi ve NBC Universal'ın CEO'su Jeff Zucker Yahudi. Doğruyu söylemek gerekirse, Hollywood'da Yahudi olmayan bir patrona rastlamak neredeyse imkânsız. O yüzden ADL'nin anketi bana sadece Amerikan halkının ne kadar APTAL olduğunu gösteriyor. Ayrıca Hollywood'u Yahudiler yönetiyor demenin ne kötülüğü var? Bunu neden kabul etmiyoruz?"⁵⁸⁰

Bu tartışma ile alakalı iki gerçeğin altını çizmek gereklidir. Birincisi, tartışmanın fitilini ateşleyen köşe yazarı Joel Stein da bir Yahudi'dir. İkincisi ise, Los Angeles Times gazetesinin patronu da bir Yahudi'dir. Fakat ne hikmetse Hollywood ile alakalı fikirleri ADL başkanı tarafından esefle karşılanmaktadır. Bu hususta daha detaylı bilgi edinmek isteyenler, http://www.lukeford.net/essays/contentsts/Hollywood_jews.htm adresine bakabilirler.

Bu noktada iki hususun daha kısaca altını çizmek gerekmektedir. "*Ester Bölüğü*" de denen Yahudi Katır Birliği, Romalıların Kudüs'ü ele geçirmelerinden neredeyse iki bin yıl sonra oluşturulan ilk Yahudi askeri gücü idi. İngilizler bu

580- Joel Stein, *Los Angeles Times*, 2 Ocak 2009.

gücü 1915'te Çanakkale'ye göndermişler ve Yahudiler yine iki bin yıl sonra ilk defa bize karşı savaşmışlardır. Yani iki bin sene sonra kurulan ilk Yahudi askeri birliği, ilk kurşunu Türklere sıkmıştır.⁵⁸¹ Diğer husus ise, içerisinde Gazze'de İsrail tarafından kuşatılmış Filistinlilere yardım götüren sivil toplum kuruluşlarının mensupları bulunan Mavi Marmara gemisi, İsrail'in saldırısına uğramış ve çok sayıda sivil hayatını kaybetmiştir. Mavi Marmara, torpillenen Yahudi gemisinin 68 sene sonraki rövanşı mıdır? İstanbul Limanında 1941 Kış'ında 70 gün devam eden bir facia yaşanmıştır. İçinde Romanya'dan kaçan 700'den fazla Yahudi'nin bulunduğu "Struma" isimli geminin limana yanaşmasına İngiliz baskısı yüzünden izin verilmemiş, gemi Karadeniz'e çekilmiş, 24 Şubat 1942'de bir Rus denizaltısı tarafından torpillenmiş ve sadece bir yolcu sağ kalmıştır.⁵⁸²

*"Çağdaş sinemada film karakterlerinin gayelerinin ve yazgılarının belirlenmesinde bir değişim yaşanıyor; bir filmin anlamıyla alakalı gayesinden farklı bir düşünce bu. Erdemli tavırların oluşturduğu etik değerlerin özümsemesi yerini, gündelik hayatın boğuculuğundan kurtuluş umuduna bırakıyor."*⁵⁸³

Günümüz Hollywood filmlerinde Braga'nın deyiimiyle, "Etik temellere dayanan bir akıl yürütmenin yerine olağanüstü tecrübelerin özlendiği bir genel anlayış egemen olmuş, ahlaki yargılar ve vicdan ölçütü giderek zayıflamıştır. Ancak olağanüstü tecrübe beklentisi öylesine yoğun duruma gelmiştir ki, hayatın tabii akışı ya da kendini basit bir hayata adama artık manasızlaş-

581- Yetkin İşcen, Habertürk, Tarih ilavesi, Tarihsiz.

582- Prof. Dr. Vahdettin Engin, Habertürk, Tarih ilavesi, tarihsiz.

583- Paolo Braga, "Without God: Resentment and Utopia in Mainstream Fiction", Notre Dame Üniversitesi Maritain Center'da yapılan konuşma, Indiana, 15 Temmuz 2003

<http://www.nd.edu/Departments/Maritain/ti03/eBraga.htm>

mıştır."⁵⁸⁴ Olağanüstü gelişmeleri özleyen beklentilerin umut edildiği gibi karşılanmamasıysa yoğun küskünlüklere ve hayal kırıklıklarına yol açmıştır. Kişi, keskin bir ikinin ortasında, hayal kırıklığıyla ütopya arasında sallantıda kalmıştır; çünkü mevcudiyetinin / varoluşunun gayesini yalnızca psikolojik terimlerle düşünmektedir.⁵⁸⁵

Teknokrasi ve romantizm, bir zamanlar Gnostisizm'de çileciliğin ve kural tanımazlığın oynadığı rolü sürdürmektedir. Çilecilik ve kural tanımazlık, Gnostisizm'in tabiatı yadsımasının bir sonucudur. Çilecilik, gündelik hayatın sıradanlığını hor görerek mahkûm eder; kural tanımazlıksa hayatın acımasızlığı karşısında gösterilen gururlu bir tepkidir.⁵⁸⁶

Günümüz Hollywood sinemasında çileciliğin yerini sıkı çalışma, kural tanımazlığın yerini duygusal heyecanlar almıştır. Sıkı çalışma, hayatı anlamlandırırken karşılaşılan hüsranı gidermek için bireyin kendisini umutsuzca işe kaptırması demektir. Duygusal heyecan ise, mana yokluğundan kaçıp oylanmak, ya adrenalin salgılanmasına ya da romantik duygusallığa teslim olmaktır. Artık birey için çember kapanmıştır. Zevklerin ve görevlerin üstesinden gelmeyi becerememek sonucunda ortaya çıkan başkaldırı, yani kuralsızlık özlemi varoluşçuluğun melankolisiyle birleşmiş, bu birleşmeden tipik bir romantik melankoli doğmuştur. Duygusallığın idealize edilmesi, Gnostik bir "*kendini yitirme*" özlemi meydana getirmiştir. Diğer taraftan düşlenenlerle yaşananlar arasındaki farkın yol açtığı hüs-

584- Paolo Braga, a.g.k,

585- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 390.

586- Hans Jonas, "*The Gnostic Religion*", Beacon, Boston 1958, s. 266-281.

ran ve küskünlük kendinden kaçışın bir diğer sebebidir. Hollywood filmlerindeki “*Kahramanın Yolculuğu*” modeli, neoliberal kapitalist finans temelli ve yanlış uygulanan bir küreselleşme gayreti ve gemi azıya almış bir tüketim çılgınlığı karşısında, şekli bir uygulama olmaktan giderek uzaklaşıp insan hayatını, tabiatı ve toplumu anlamlandırırken/dönüştürürken, varoluşçu, Gnostik, hatta çoğu kez Kabala temelli mistik bir düşüncenin egemen olmasına yol açmaktadır. Hollywood filmlerinin “*Kahramanın Yolculuğu*” modeli giderek bir araç olmaktan çıkıp, doğrudan hayatın anlamı durumuna gelmektedir.

Son 30 yıldır, neoliberal dönemde artan biçimde görülen bu yönelim gerçeklerden kaçan, ayakları yere basmayan, geçmişin küskünlüğüyle geleceğin düşleri arasında sıkışmış ama şimdiyi anlamlandırmaktan yoksun bir neslin yetiştirmesinin sebeplerinden biridir.

“*Matrix*” üçlemesi filminin dünya çapında oluşturduğu heyecan, geçim derdi-hayatta kalma mücadelesinden boğulan kitlelerin, hayatın gerçeklerinden şüphe duymaktan, bir düşler âleminde yaşıyor olmaktan ne denli hoşlanabileceğini ortaya sermiştir.

Dünya hayatının gerçekleri karşısında kendi hayatını ıskalayanların, kurgusal boyutta yaşanacak Kabalist inisiyasyonlarla “*bilge kişi*”, “*yetkin insan*”, “*insan-ı kâmil*” ya da “*kahraman*” olmaya kalkışmaları fazlasıyla acıklıdır.⁵⁸⁷ Ve neoliberalizmin kontrolsüz, başıboş, paragöz serbest piyasa –belki buna serbestelitler piyasası demek daha doğrudur– sisteminin insanlığı getirdiği perişan durumu görmeye ve uyanmaya bir vesiledir.

587- Ömer Tecimer, a.g.e, s. 392.

Sinema ve televizyon, seyircisini kendisine bağlar. Duygular, düşünceler ve davranışlar üzerinde en güçlü etki, doğrudan yahut dolaylı etki, sinema ve televizyona aittir.⁵⁸⁸ 19. yüzyıldaki krizlerin ve spazmların çerçevesi klasik emperyalizmdi; bugünkülerin çerçevesi ise küreselleş- medir.

Ne biri, ne de öteki yoktan var olmuştur; ikisi de mevcut elitist kapitalistlerce oluşturulmuştur. Judeo-Hiristiyan/Kabalist inanç ve ırkçılıkla yönlendirilmiş, dönemlerinin teknolojileriyle işletilip yeryüzüne pazarlanmıştır.

Neoliberal küreselleşme de klasik emperyalizm gibi seçkin, pervasız, devasa kitlelerde kararsızlık oluşturan birbirini takip eden süreçler manzumesidir. İkisi de Kabalist Tanrı İmparatorluğu, Mesihçi kurtuluş idealinin yeryüzünde gelişmesi için vazgeçilmez nitelikte, alabildiğine yaygın ve eşzamanlı değişimler gerektirmektedir. Değişimler Hollywood önderliğinde filmler ve TV dizileriyle gerçekleştirilmektedir. Yetmediği yerde ekonomik-finansal-askeri müdahaleler devreye sokulmaktadır.

Eylül 2008 mali krizi ABD’de patlatılmadan önce, Latin Amerika, Türkiye, Güneydoğu Asya ve Doğu Avrupa’da 1978 Washington Konsensüsü’nden sonra yaşanan felaket neoliberalizmi tecrübesinin kademlileri olan IMF, WB, WTO gibi “uluslararası” kuruluşlar ve Wall Street, Londra City, İsviçre, Singapur’daki küresel finansın kilit yönetimindeki figürlerin, kuraklık canına tak etmiş çiftçilerin şemsiyesiz yağmur duasına çıkması ve Evanjelistlerin, diğer adıyla Hiristiyan-Siyonistlerin Şükran Günü için dua etmesi gibi, zaten kriz duası okuyan bir Mesihi hareketin parçası olmalarıydı. Uzun zamandır beklenen finansal-ekonomik-top-

588- Douglas Dowd, a.g.e, s. 250.

lumsal-siyasi felaket gelip çatıldığında, günlerinin nihayet gelmiş olduğunu anında bilip seziyorlardı.⁵⁸⁹

Friedman ve neoliberal takipçileri başka ülkelerdeki şok anlarını, ABD halkına karşı tertiplenen 11 Eylül 2001'in muadillerini; Türkiye'de 12 Eylül 1980 ve 28 Şubat 1997 darbeleriyle ve başka ülkelerdeki benzer darbelerle, 1978 Washington Konsensüsü'nü milat kabul edersek 30 yıldır sistemli bir şekilde kullanmışlardır. Hollywood, bu sürece filmler ve TV dizileriyle yeterince katkıda bulunmuştur. Mesihî Yeni Dünya Düzeni "*zayıf ihtimaller üzerinden güçlü küresel şoklar*"la kurulmak isteniyor ve zaten 1871'de ÜÇ DÜNYA SAVAŞI öngörülmüş halde.⁵⁹⁰

1813-1815 yılları arasında İngiltere ve Fransa arasında yaşanan Waterloo Savaşı yeryüzündeki siyasi-ekonomik ilişkiler bağlamında bir dönüm noktasıdır. Waterloo Savaşı'nın gerek İngiltere, gerek Fransa ve müttefikleri açısından finansörü, günümüzde dünyanın en büyük finans gücüne sahip olan Rothschild ailesidir. Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Soğuk Savaş ve nihayet 11 Eylül 2001 ve 15 Eylül 2008 ekseninde olup bitenlerin arkasında küresel boyutta finans spekülasyonları yatmaktadır.

5- Finansal Risk Spekülasyon ile Kumar Arasındadır

"Bugün finans ve ekonomi piyasalarıyla ilgili birçok haberin arkasında --döviz krizleri, borsada yaşanan balonlar ve çöküntü-

589- Naomi Klein, "*Şok Doktrini-Felaket Kapitalizminin Yükselişi*", Türkçesi: Selim Özgül, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010, s. 14.

590- Ramazan Kurtuluş, "*Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni*", Sinemis Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.

ler, türev fiyaskoları ve teknolojik yenilikler– gizli bir spekülâtör bulunduğunu görüyoruz. ABD ekonomisinin 1990’lardaki başa-rısı büyük ölçüde borsaya akan spekülâtif fonlardan kaynaklan-mıştır. Bu, yeni şirketlerin suyun yüzünde kalmasına, eskilerin ise birleşmesine imkân verirken, gözlerimizin önünde büyük bir refah balonu uçurulmuştur ve bunun ne kadar istikrarlı olduğu tabii olarak ciddi endişelere yol açmıştır.”⁵⁹¹

Sonuç zaten Eylül 2008’den beri ortadadır.

Spekülasyon ve spekülâtörler, başta Asyalı politikacı ve iktisatçılar olmak üzere çoğu siyasetçi, akademisyen ve uy-gulayıcıya göre, küresel ekonomiyi rehin almış vaziyette-dir. Onlara göre spekülâtör, açgözlülük ve korkuyla hareket eden, finansal krizleri oluşturan ve bunlardan beslenen asa-lak bir figür olup, bir avuç seçkinden ibarettir: “Tutkularının esiri olan bir egoisttir, hezeyanlı ve depresif ruh halleriyle toplu-mun sınırlı entelektüel görünümünü yansıtır. Bu görüşe göre, milletlerin zenginliği bu azgın canavarın kafese kapatılmasına bağlıdır. Diğerleri, esas olarak da Batılı iktisatçılar, kökten farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu görüşün savunucuları, spekü-lasyonun esas olarak tehlikesiz ve kapitalist sistemin düzgün iş-lemesi için gerekli bir güç olduğunu öne sürmektedir.”⁵⁹² Nitekim İngiliz Kralı VII. Edward’ın bankeri Sir Ernest Cas-sell şöyle söylemiştir: “Gençliğimde insanlar bana kumarbaz derlerdi. İşlerimin boyutu büyüdükçe spekülâtör olarak tanın-maya başladım. Şimdi ise banker diyorlar. Oysa ben en başından beri aynı işi yapıyorum.”

Fyodor Dostoyevski bir dönem kumar bağımlısıydı ve

591- Edward Chancellor, “Şeytan Sofrası Finansal Spekülasyonlar Tarihi”, Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayıncılık, İstan-bul 2007, s. 13.

592- Edward Chancellor, a.g.e, s. 14.

20 Ağustos 1863 tarihinde karısına yazdığı mektupta rulette kazanmasının sırrını anlatırken, “çok saçma ve basittir; insanın oyunun bütün safhalarında kendisini kesintisiz bir biçimde denetlemesi ve heyecanlanmamasından ibarettir” diye yazmıştı. Genel olarak spekülasyon hem “açgözlülük”, hem de “korku”nun kontrolünün sağlanmasını gerektirmektedir. Macar Musevi’si, ABD’li meşhur spekülâtör Soros kendi olağanüstü başarısını, yanılabilceği hususunda engin bir anlayışa sahip olmasına bağlamaktadır. Ancak 1987 yılında şu sözleri dile getirmiştir: “Simya bir tabiat bilimi olarak başarılı olmadığı halde, sosyal bilimler simya olarak başarılı olabilir.”⁵⁹³ Soros’un bu ifadesinin anlamı şudur: Spekülâtörlerin fikirleri piyasa şartlarını fiilen değiştirebilir. Diğer bir ifadeyle, spekülâtörler kendi beklentilerini karşılayacak KEHANETLERDE bulunabilirler.

Kumar ve spekülasyon... Kumarda bir tarafın kazandığını diğer taraf kaybetmek zorundadır. Spekülasyonda ise genellikle böyle olmaz... Kumar tesadüfi bir olayın suni olarak oluşturulmuş riskleri üzerine para yatırmayı içerirken, spekülasyon varlıkların değer değişimlerinin kaçınılmaz ekonomik risklerini varsaymayı içerir ve karşıda daha çok sayıda kaybeden bulunabilir.⁵⁹⁴ Bir başka uzmana göre, spekülâtörü kumarbazdan ayıran şey “kumarbazın spekülâtörün katlanmaya karar verdiği riskten bağımsız olarak üstlendiği risktir.”⁵⁹⁵

Keynes’i oldukça etkilediği bilinen Alfred Marshall’ın

593- George Soros, *The Alchemy of Finance: Reading the Mind of the Market*, New York, 1987.

594- Henry C. Emery, *Speculation on the Stock and Produce Exchanges of the United States*, New York 1996, s. 188.

595- James Grant, *The Trouble with Prosperity*, New York 1996, s. 222.

yazdığı gibi: “Kamuoyu ve ferdi ahlak, bir devlet adamı borsa spekülasyonunu politikasına dayandırdığı takdirde, çok geçmeden politikasını kendi spekülasyonuna dayandıracaktır şeklindeki kuralını geliştirmiştir.” 1720’deki Güney Deniz Balonu ve Japonya’nın 1980’lerdeki BALON EKONOMİSİ tam da bu tür DAVRANIŞLARDAN türemiştir.⁵⁹⁶

Bir diğer husus; finansal oyuncular ve yatırımcılar getiri performanslarını yükseltmek için zaman zaman astrolojik tablolara ya da medyumlara danışmakta veya falcılara başvurmaktadır. Günümüzde bile New York’ta yöneticisinin “*tabii yıldızname getiriler*” vaadinde bulunduğu bir astrolog fonu bulunmaktadır. İnsanlar belirsizlikler arttıkça bu ve benzeri tedbirlere başvurumaktadırlar. Finansal belirsizliğin adı RİSK’tir.⁵⁹⁷

6- Neoliberalizm ve Dünya Bankası – IMF-WTO’nun Bağnaz İlahiyatı

Hisse senedi analisti Benjamin Graham, yatırımın öngörülemeyen olumsuz şartlarda bile, sermayenin değerinin korunmasını sağlayan bir “*emniyet marjı*” gerektirdiğini söylemektedir. Graham borç parayla hisse satın almanın her zaman spekülatif olduğunu belirtmektedir. Son 30 yıllık neoliberal kapitalizmde finansal risk, spekülasyon ile kumar arasında bir yerdedir.

Spekülasyon sadece toplumsal bir bağlamda anlaşılabilir. Spekülasyon tarihi yalnızca ekonomik-finansal olayların tanımından ibaret değildir, aynı zamanda bir nevi toplum-

596- Marco Dardia ve Mauro Gallegati, “Alfred Marshall on Speculation”, *History of Political Economy*, XXIV, No: 3, 1992, s. 591

597- Edward Chancellor, a.g.e, s. 16.

sal tarihtir. Bu noktada Hollywood filmlerinin, TV dizilerinin, basın ve reklamların psikolojik manipölasyonları en önemli unsurdur. Diğer yandan siyasetçilerin ve piyasayı düzenleyici kurumların başındaki üst bürokratların, yargı organlarının spekülasyona yönelik tutum ve davranışları özellikle önem taşımaktadır. Çünkü piyasalarda geçerli olan kanun ve yönetmelikler sözkonusu kurullar tarafından oluşturulmakta ve uygulanmaktadır. Muhtelif hadiselerde politikacıların kendi menfaatleri adına spekülatif çlgınlıkları teşvik ettikleri görölmektedir.

Şimdi kısaca çok ilginç bir doktora tezinden bahsedelim. Kanada'nın Toronto Üniversitesi'nde ilahiyat dalında sunulan doktora tezinin başlığı: *"Dünya Bankası'nın Bağnaz İlahiyatı"*dır. Bu doktora tezine göre, Dünya Bankası'nın takip ettiği yol, İncil'in bağnazca yorumlanmasına benzetilmektedir. Dünya Bankası bir imparatorluğa dönüşmüş olup, artık onun adı Dünya Bankası İmparatorluğu'dur. Bu imparatorluğun kendine has bir *"Tanrısı"*, bir *"dini"*, Evanjelist Judeo-Hıristiyan Siyonistlerin misyonerlerini yetiştirdiği seminerleri hatırlatan eğitimlerden geçirilmiş *"rahipleri"* ve bu rahiplerin *"müminler"* ve *"gayri müminler"* arasında bağ kurmasını sağlayan *"misyonerleri"* vardır.

Yıllar öncesinden adına *"casino capitalism"* (kumarhane kapitalizmi) adı verilen, üretmeyen, iş alanları oluşturmayan, faiz, repo, borsa, döviz ticareti gibi değişik kılıklarda ortaya çıkan, sanal zenginlik ama gerçek soygun yapan spekülatif sermaye, dünyayı küresel bir kumarhaneye dönüştürmüş bulunmaktadır... Türkiye de bu evrensel dönüşüme 24 Ocak 1980 Kararları ile katılmıştır. 1989'daki 32 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (HKH), 01.01.1996'da

yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması ve nihayet 04.06.2003 tarihinde TBMM'den geçirilen, 07.07.2003 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla milletlerarası sözleşme haline getirilen hukuki düzenlemeler... Öyle ki, artık Türk ekonomisi, ithalat ve ihracatı ile 50 şirketin—çoğu yabancı—kontrolü altında iken, altı bankanın toplam kârının Türkiye'nin en büyük 100 şirketinin senelik kârından büyük olduğu gerçeği ile karşı karşıyadır. Türk insanı tam anlamıyla "Ignis Fatuus" idealler ile adeta "*tok esir-aç hür*" olmak tercihiyle karşı karşıya getirilmiştir.⁵⁹⁸

Siyasi ve askeri destek mekanizmalarıyla birlikte küresel ekonomi sistemi devasa bir eşitsizliği bünyesinde barındırmaktadır. 77 ülke üzerinde yapılan bir inceleme 1950'ler ile 1990'lar arasındaki eşitsizliğin, bu ülkelerin 45'inde artış gösterirken, sadece 16'sında azalma eğiliminde olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁹⁹ Dünya nüfusunun en zengin % 10'luk kısmının en fakir % 57'lik kısmı kadar gelir elde ettiği tahmin edilmektedir. ABD'de en zengin % 10'luk kesim, dünya nüfusunun en fakir % 43'lük kesiminden daha fazla gelir elde etmektedir. Yani 28 milyonun kazancı iki milyar insandan daha fazladır.⁶⁰⁰

1978 Washington Konsensüsü ile dünyaya dayatılan neoliberal küreselleşme sonucunda, artık mevcut üretim ve paylaşım sistemi milli değil, küreseldir. Bu sistem sadece mahalli değil, dünya çapında eşitsizlik doğurmakta ve zamanla düşmanlık ve çatışma meydana getirmektedir.

598- Ignis Fatuus: Bataklık gazının patlamasından kaynaklanan ışık, yolcuları tehlikeye atabilir; insanı yanlış yöne sevk eden her neviden hayali ideal.

599- Birleşmiş Milletler, "*İnsani Gelişim Raporu, 2001*", Oxford University Press, New York 2001, s. 17.

600- B.M, a.g.e, s. 19.

Dünya pazarında ticarete, zengin ülkeler ve ulusötesi şirketler hâkimdir. 500 büyük ulusötesi şirket dünya ticaretinin % 70'ine hâkimdir. Neoliberal küreselleşmenin serbest pazar ideolojisi, milyonlarca insanı yerinden etmiş, acıya boğmuş, ekonomik manada güvensizliğin ve şiddetli toplumsal çatışmanın tohumlarını ekmıştır.⁶⁰¹

İktisatçı Michael Tanzer, küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır: *"Küreselleşme, milli sınırları aşp, her yere nüfuz etmiş büyük sermaye birikimlerinin ve dev milletlerarası şirketlerin, geçen 20 ile 25 yıl içinde müthiş gelişmesini ifade etmektedir. Bu küreselleşme olgusu sonuçta büyük ölçüde bilgisayarlar, telekomünikasyon ve hızlı taşımadaki teknolojik gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır."*⁶⁰²

Şüphesiz, küreselleşme yeni bir olgu değildir. Kolombus zamanından beri süregelen bir süreçtir ve yalnızca şirketleri değil, ayrıca ulus-devletleri ve bugün daha çok IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi güçlü örgütleri kapsamaktadır. Ancak küreselleşmenin itici gücü ulusötesi şirketlerdir.⁶⁰³

7- Küreselleşme ve Hollywood

Hollywood'un gücünün kaynağı, sinema tarihinin çok daha ötesine geçmektedir. Kültürel-iletişim kompleksleri 19. yüzyılın sonlarından beri kapitalist mübadelenin en belirleyici ve sistemi tamamlayıcı bileşenlerinden biri olmaya

601- Jerry Kloby, *"Küreselleşmenin Sefaleti, Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma"* Türkçesi: Orhan Düz, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 9.

602- Michael Tanzer, "Globalizing the Economy", *Monthly Review* Eylül 1995: I.

603- Jerry Kloby, a.g.e, s. 111.

başladığında, yeni egemenliğin AYAK İZLERİ de ortaya çıkmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında, üçüncü dünyanın aktivistleri, sanatçıları, yazarları ve siyasal iktisadın tenkidi, ortaya çıkan karmaşık sistemi kültürel emperyalizm olarak göstermişlerdir.⁶⁰⁴

20. yüzyılın sonlarına kadar, bu iktidar ve güç üzerinde düşünürken ortaya çıkan duruma küreselleşme demek, giderek bir beyin yıkama modasına dönüştü; insanı delirtcek kadar arzu, fantezi ve korku yayan ve elbette entelektüel netlikten ve açıklıktan çok uzak anlamda bir terim olarak küreselleşme, kültürel emperyalizmin yerini almaya başlamıştır.⁶⁰⁵ “Hollywood” içinde küreselleşmenin etkileri olarak bilinen bütün tarifleri artık açıkça uygulamaktadır. Sol liberaller, sağ liberaller ve diğerleri, yüzergezer bir tanımlayıcı olarak, bütün yeryüzünü liberal kapitalizmin serbest piyasasına dönüştürmek için ABD merkezli seçkinlerin yönlendirdiği mücadeleden yükselen kültürel duman-finansal duman gibi bütün etkileri insanların hayatına yansımaktadır.

8- Kibritin “Zinasından” Hollywood’un Dönüştürdüğü Kültürel ve Finansal Zina

Hollywood filmlerinin başını çektiği kültürel dönüşüm ve yayılma her zaman milletlerarası boyutlarda olmuştur. Ancak son 30 yılda bu süreçlerin akışkanlığı ve giderek derinleşmekte olduğu gözle görülebilmektedir.⁶⁰⁶ ABD ve Av-

604- Toby Miller, Nitin Govil ve Diğerleri, a.g.e, s. 108.

605- Fredric Jameson, “Globalization and Political Strategy”, *New Left Review* 4, 49-68.

606- Michael Mann, “Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, not Dying”, *Daedalus* 122, No: 3, s. 115-140.

rupalı hükümetlerin 50 senelik dönemi içinde, DÜNYA GENELİNDEKİ İLETİŞİMİN İDEOLOJİSİYLE ŞİRKET KÜRESELLEŞMESİNİN İDEOLOJİSİNİ birbirine bağlayan ve hatta birbirine karıştıran, ayrıştırılması mümkün olmayan bağlar vardır. Hürriyet ve demokrasinin göstergeleri olarak iletişim teknolojileri efsanesini bir mitoloji ürününe ve inisiyasyon ritüeline azimli bir şekilde dönüştürmek için uğraşan seçkinlerin, hizmetlerindeki entelektüeller adına, ulusötesi şirketlerden ayırdıkları fonlar açıkça fark edilmektedir. Öyle ki, iletişim teknolojilerindeki bütün icatlar, *“dünyanın toplumsal ve iktisadi ayrımların mantığı ile yönetilmesini sağlayan icatlar”* olarak nitelenmektedir.⁶⁰⁷ İngiltere eski Başbakanı sol neoliberal Tony Blair’in siyaset vizyonu, küresel ekonomik başarının merkezine medyayı yerleştirmektedir: *“Serbest ticaretin kendisi iktisadi gelişme, siyasal işleyiş ve kültürel değişim için bir motor gibi çalıştığını ispat etmiştir. Modern küresel medyanın gelişmesi bu süreci yoğunlaştırıp sağlamlaştıracaktır.”*⁶⁰⁸

Serbest piyasa-küreselleşme teorileri, gerek analitik gerek ulusötesi şirketlerin iş dünyasının hassasiyetlerinin merkezine MEKÂNİ ve HIZI yerleştirmektedir. Küreselleşmiş sermaye yüksek akışkanlık hızına sahiptir. Hiçbir ahlaki endişeyi gözetmeden ve çekirge sürüsü talanı gibi hedefteki ülkelere hızla yerleşir, maddelerin ve insanların mübadeleye tutulması anlamında eşanlamlı olarak bütün yeryüzüne asimetrik olarak derinden ilerler.⁶⁰⁹ Askeri ege-

607- Armand Mattelart, “An Archaeology of the Global Era: Constructing a Belief”, *Media Culture and Society* 24, No. 5, s. 591-612.

608- Des Freedman, “Who Wants to be a Millionaire? The Politics of Television Exports”, *Information Communication and Society* 6, No. 1, s. 24-41.

609- Edward Sankowski, “Ethics, Art and Museums”, *Journal of Aesthetic Education* 26, No. 3, s. 1-15.

menliğin yerini, finansal sömürüye dayanan ulusötesi şirketlerin egemenliği almaktadır.

Kral 5. Charles'ın 1370'te, Paris'teki bütün insanlardan özel hayatlarını ve iş hayatlarını, kraliyet sarayının saatine göre ayarlamalarını istemesi, mekanik saatin bu dönüşümünün özel tarihi olarak kabul edilmektedir. Paris'teki bütün kiliseler de, kendi saatlerini bir kenara bırakıp saatlerini kraliyet sarayına göre ayarlamak mecburiyetindeydi. Böylece kilise manevi ihtiyaçlara değil de, maddi çıkarlara öncelik tanımak zorunda kalıyordu. Bu olay ortaçağın merkezinde yer alan bir kurumun –kilisenin– otoritesinin bir icat tarafından zayıflatılmasına apaçık bir misaldir. Teknolojinin, Avrupa'nın ortaçağ manevi hayatını ne gibi meselelerle yüz yüze getirdiğine dair başka misaller de mevcuttur. Mesela, çiftçilerin tahıl öğütmek için toplandıkları değirmenler, fahişelerin müşteri aradıkları gözde mekânlar haline gelmişti. Problem öyle bir seviyeye gelmişti ki, Sistersiyen Tarikatı'nın 12. yüzyıldaki lideri olan Aziz Bernard değirmenleri kapatmaya çabalamıştır. Sonuçta değirmenler ekonomi için hayati öneme sahip olduğundan, Aziz Bernard başarılı olamamıştır.⁶¹⁰

Ortaçağ toplumlarındaki örneklerde olduğu gibi, ilkel toplumlarda da teknolojik gelişmelerin ve aletlerin, geleceğin ve dinin hâkimiyetine saldırdığına dair çok garip ancak ilginç örnekler vardır. Hollandalı bir sosyolog Egbert de Vries, Afrikalı bir kabilenin kibritle tanışması sonucu, kabiledaki cinsi alışkanlıkların nasıl değiştiğini anlatmaktadır. Bu kabilenin üyeleri, her cinsel ilişkiden sonra ocakta

610- Neil Postman, *"Yeni Dünya Düzeni Teknopoli-Amerika Düştü Yeni Hedef Tüm Dünya"*, Türkçesi: Mustafa Emre Yılmaz, Gelecek Yayınları, İstanbul 2004, s. 37.

yeni bir ateş yakılması gerektiğine inanıyorlardı. Bu adet sayesinde her cinsel ilişki, toplumsal bir olay haline geliyordu. Zira ilişki sırasında ateş yakmak için, komşu bir kulübeden yanan bir odun parçası alınırdı. Bu şartlar altında zinanın kabile mensuplarından gizlenmesi çok zordu. Ancak kabilenin kibritle tanışması her şeyi sonsuza kadar değiştirdi. Artık yeni bir ateş yakmak için komşu kulübeye gitmeye gerek yoktu ve böylece yüzlerce yıldır süregelen bir adet hızla ortadan kalkmıştı. Alvin Tofler tam bu noktada sormaktadır: “Kibrit değerlerde kaymaya mı sebep oldu? Sonuçta zina daha mı az, yoksa daha mı çok uygun görülür oldu? Kibrit, cinsel ilişkinin gizliliğini kolaylaştırmakla cinsel hayatın mahremiyetine ait değerleri aşındırdı mı?”⁶¹¹ Neticede şöyle veya böyle, asırlardır sürdürülen bir kültürel değer tamamen ortadan kalktı. Kıssadan hisse; yukarıdaki örnekler günümüzde Hollywood sayesinde giderek artan bir hızda küresel ölçekte toplum hayatına nüfuz etmekte, eski yıkılırken yerine konduğu iddia edilen yeniler hiçbir işe yaramamaktadır.

Neil Postman “Teknopoli”de “modern teknokrasilerin kökenleri üç büyük icada sahne olan ortaçağ Avrupa’sında bulunmaktadır” demektedir. Bu doğrudur. Ancak Postman’a günümüzden birkaç ilave daha yapmak gerekmektedir. Bunlar:

1- *Mekanik Saat*: Yeni bir zaman kavramına sebep olmuştur.

2- *Matbaanın Keşfi*: Binlerce yıldır süren sözlü geleneğin epistemolojisine saldırıyı başlatmıştır ve günümüzde internet ile son sürat devam etmektedir.

610- Alvin Tofler, “Value Impact Forecaster: A Profession of the Future”, Derleyenler: Baier and Rescher, “Values and the Future: The Impact of Technological Change on American Values”, Free Press, New York 1969 İçinde, s. 3.

3- *Teleskop*: Hristiyan teolojisinin temel örneklerine hücumun önünü açarak bugün Mars'a inen uzay mekiklerinin öncüsü rolünü üstlenmiştir.

4- *Sinema ve Televizyon*: Hiç şüphesiz insanlık tarihinde kültürel, ahlaki, ekonomik ve siyasi algıları en hızlı değiştiren psikolojik savaş silahlarıdır. İnanç, inançsızlık, ümit ve ümitsizlik ne isteniyorsa...

5- *Genetik ve Biyoteknoloji*: Gelecekte savaş ve barışın – eğer olacaksa– temelini genetik ve biyoteknolojik ürünler ve silahlar belirleyecektir. Önleyici-iyileştirici ilaçtan, “pre-ölüm”e kadar...

Postman'ın da belirttiği gibi, teleskobun keşfi gökyüzü hakkında bilgilere kesinlik kazandırmış ve tabiri caizse Batı'nın ahlaki merkezinde bir çöküş yaşanmıştır... Yakın gelecekte sinema-TV ve genetik-biyoteknoloji topyekûn yeni ahlaki çöküşlere sebep olacaktır.

“Kopernik, Kepler ve özellikle Galileo'dan sonra dünya karanlık bir galaksi içinde evrenin gizli bir köşesinde başıboş dolaşan bir şey haline gelmiştir. Bu anlayış yüzünden Batı dünyası, Tanrı'nın insanlığa karşı olan ilgisinden şüphe etmeye başlamıştır.” Galileo'nun *“Massanger from the Stars”* adlı kitabının basım tarihi olan 1610'da henüz bir bebek olan John Milton yıllar sonra, sırrına erişilmez evrenin –evrenin sırrına erişemeyeceğimiz inancı Galileo'nun teleskobunun bir sonucudur– ruhsal terk edilmişliğini betimleyecektir. *“Paradise Lost”* (Kayıp Cennet) adlı eserinde Milton şöyle seslenmektedir.⁶¹²

612- Neil Postman, a.g.e, s. 39.

*"Gözlerinin önünde bir anda vücut bulan
Ağarmış enginlerin esrarı-bir kasvetli
Uçsuz bucaksız okyanus, sınır yok
Bulut yok..."*

Kapitalizmin neoliberal serbest piyasası ile insanlık gerçekten cennetini kaybetmiştir ve ruhsal terk edilmişlik içinde kıvrınmaktadır.

Son 30 yıldır bu sürecin en büyük tetikçisi "Küresel Hollywood" semavi inancın yerine Kabala temelinde "varlıkta birlik" metaforu ile insanı yaratıcıya ortak yapmaya çalışmaktadır. Kuantum fiziği bulguları köküne kadar istismar edilerek Kabalist felsefeye uygun çıkarımlar yapılmaya çalışılmaktadır. Arthur Koestler Kopernik, Kepler ve Galileo'yu uyurgezerler olarak adlandırmış ve kutsal göğe değil de, gökyüzüne bakmayı tercih etmekle suçlamıştı. Elbette gökyüzünde bula bula sadece matematiksel eşitlikler ve geometrik modeller bulmuşlardı.

Galileo Tanrı'nın alfabesinin "üçgenlerden, dörtgenlerden, dairelerden, kürelerden, koniklerden, piramitlerden ve diğer matematiksel figürlerden" oluştuğunu söylemiştir. Yerkürede son 30 yıldır onlara baktığımızda, neoliberal küreselleşmeye göre Tanrı'nın alfabesi: Seçkinler-Hiksoslar, bir avuç iyi-milyarlarca kötü insan, mutlak yaratıcı yerine yaratıcıya ortak "seçilmiş" insanlar, acıma ve hayırseverlik yerine acımasızlık ve toptan yok et kurtul, ahlak yerine ahlaksızlık, biz yerine ben diyen robotik insanlar, manevi zevkler yerine hedonist zevkler, hâsılı paranın satın alamayacağı hiçbir şeyin olmadığı bir dünya. Hollywood'un Tanrısı filmler, televizyon dizileri, müzik klipleri, basın ve her türlü iletişim teknolojisiyle sürekli bu alfabeyi tekrarlamaktadır.

*"Kopernik, Kepler ve Galileo ortaçağ teknolojisine ve metafiziğine dinamik yerleştirmiştir. Newton da fitili ateşlemiştir. Meydana gelen patlamada Aristo'nun Physics adlı eserindeki hemen her şeyle birlikte animizmi de zarar görmüştür. İnciller otoritesini büyük oranda kaybetmiştir. Hristiyan teolojisi tahtından indirilmiştir. En kötüsü de VARLIĞIN MANASI, çözüme kavuşturulmamış bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bütün bu olup biten ne kadar da ironiktir. Ortaçağ geleneği otorite, amaç ve mana edinmek için kutsal göğe bakarken, uyurgezerler ise kutsal göğe değil, gökyüzüne bakmayı tercih ettiler ve gökyüzünde buldukları sadece matematiksel eşitlikler ve geometrik modellerdi."*⁶¹³

Günümüzde de "küresel ekonomi"- "küresel Hollywood" yedi milyarı geçmiş insanlığa bir avuç elitin meşrebine uygun olarak, Kudüs merkezli bir Kabalist, Tanrı imparatorluğu kurma projesini dayatmaktadır. Elbette böyle bir proje Mesihidir. "Kurtarıcı Mesih" in bir an önce gelmesi için de insanlık bir yandan "günahta arınma teknolojisi" ne uygun ahlaksızlık çukuruna itilirken, diğer taraftan "turbülasyon teolojisine" uygun olarak açlık, fakirlik, terörizm ve savaşlar bataklığına sürüklenmektedir.

Serbest piyasa düzeninde artık ticaret işi sahte-terapi halini almıştır. İnsanlar sadece tüketicidir ve tüketici, psikodrama sayesinde endişeleri geçici bir süre giderilen müzmin bir hastadır.

Başka bir anlatımla, küresel ekonomi-küresel Hollywood el ele ticari menfaatlerini artırma adına insanlığın mevcut bütün kutsallarını, tüm maddi sembollerini hoyratça kullanma ruhsatına haiz bir endüstri halinde olup insanların ruhlarını tüketmektedirler. Hz. İsa'nın sözde doğum günü,

613- Neil Postman, a.g.e, s. 43.

Hıristiyanlığa ait semboller repertuvarının hemen hemen tamamını tüketecek bir ticaret fırsatı olarak kullanılmaktadır. Diğer taraftan “*Matrix*” üçlemesi ile –çok sayıda benzer film vardır– insanlığın zihninde Mesihi kurtuluş için sanal “bir” neo/one sinemadan televizyonlara ve DVD’ler ile insanların mahremlerine kadar pazarlanmaktadır.

Bugün gelinen noktada sorulan soru şudur: Para-teknoloji-Hollywood üçlemesine dayanan veya bu üçlü tarafından oluşturulan bir düşünce dünyasının egemenliğine tamamen boyun eğen bir millet ve/veya insanlık, tarihini, özgünlüğünü, geleceğe yönelik nesillerini ve insanlığını muhafaza edebilir mi?

Kapitalizmin eşitsiz ve istikrarsız gelişimi Londra, Paris, Washington ve Berlin’de çizilen, şiddeti, daha çok çatışmayı çağıran, yeniden çizilmiş bölgesel ve milletler haritalarıyla paralellik göstermektedir. 1800’lerdeki hızlandırılmış dönüşümler güzellik ve doğruluk vaat eden dini, emperyalist, ekonomik ve devrimci ideolojiler marifetiyle kendi ütopyik ispatları ve doğruları ile çelişkilerini bağrında taşıyordu.⁶¹⁴ Sinema teknolojisi ve anlatı aynı zamanlarda ortaya çıkmıştır. ABD tam da 20. yüzyıla dönüşün eşiğinde, geniş bir kültürel mana üreten makineleri icat etmiştir ve bunları –uçak, daktilo, elektrik ışığı ve telefon gibi– iktidarın ideolojilerinin yayıcısı haline getirdiği zaman, bunlar bakış açınıza ve dünyayı yorumlarken durumunuza göre mekanik bir hülyanın –bugün dijital– ya da kâbusun hakiki imgesini oluşturmuşlardır.⁶¹⁵ Sonuçta sömürgeci politikalarda dönüşümleri baş-

614- Armand Mattelart, a.g.e, 2002, s. 594-595.

615- Bill Grantham, “*Some Big Bourgeois Brothel: Contexts for France’s Culture Wars with France*”, University of Luton Press, Luton 2000, s. 13.

latmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar, milletlerarası ticaret, egemen devletlerce kontrol edilen milli sermaye odaklıydı. 1945-1973 dönemi, liderliğin İngiltere'den ABD'ye geçtiği bir nevi fetret devriydi. Bu dönem aynı zamanda küresel finans-ekonominin yayılmasına hazırlık evresiydi. 1970'lerin krizi stagflasyon idi. Yani hem enflasyon hem de ekonomik durgunluk vardı. Bu durum öncelikle gelişmiş ülke ekonomilerini vururken, küresel sermaye için gün doğmuştur. Kapitalist gelişmiş ülkelerde seçmenler hükümetlerden iki temel talepte bulunmaktadırlar. Bunlardan biri biçimsel egemenliğin ve demokrasinin devam ettirilmesi; diğeri ise finansal pazarların kontrol edilmesi ve toplumsal refahın sürdürülmesidir.

Ancak yukarıdaki, geniş kitlelere ait iki temel talep neoklasik ve ortodoks neoliberal iktisat teorisiyle uyuşmamaktadır. Serbest piyasanın doğruları ve prensipleri şunlardır:

1- Milli hükümetler kendi vatandaşlarının ekonomik refahını garanti edemezler.

2- Sermaye milletlerarası piyasalarda serbestçe dolaşabilmelidir. Bunun adı da küreselleşmedir.

Ancak küreselleşmenin Eylül 2008'den bu yana açıkça ortaya dökülen kirli çamaşırları göstermektedir ki, küreselleşme zaman, mekân ve millet ile alakalı pek çok kategorinin RİSK altına girmesi ve bunların uzlaşması durumunun yıkıcı adıdır. Bugünün egemen neoliberal Washington Konsensüsü, geçen 50 yılın temel ekonomik-siyasi meselelerini değiştirmiş, geçersiz hale getirmiştir. 2001 ve 2008 zayıf ihtimalleri ve güçlü şokları ile dünyaya, başta ABD hükümeti olmak üzere Batılı hükümetlere, kendi milli güvenlik stratejisi yoluyla, insanı iliklerine kadar titreten direktiflerini

bildirmiştir. Medeniyetin düşmanlarını tenkit ederken, milli başarı için milliyetçi bir modelin önünü de açmıştır. Buna rağmen kendileri “*Pax Roma*” olma iştiağını sürdürürken, başta Müslüman ve Konfüçyüsyan-Budist ülkelere “*Atina modeli*” dayatılmaya çalışılmaktadır. Hem de pis pis sırttan bir paradoks ortada iken.

Başta “*Medeniyetler Çatışması*” ve “*Biz Kimiz*” adlı çalışmaları ile Samuel P. Huntington olmak üzere, ABD’de şimdilerde pek çok entelektüel, ironik bir şekilde kendi öz kültürlerini kaybetmekten kurtulduklarını dile getirmektedirler. Daha önce de, Ford Motor şirketinin amentüsü olan “*Çok milletli bir grup olmak için, her yerde milli olmak zorunludur*” sözü, 1970’lerde Hollywood sineması içinde yayılmış ve metinler yabancı tüketimlere göre özel olarak yeniden tekrarlanmaya başlamıştı.⁶¹⁶

Sony, Warners, Disney ve diğerleri her sene yabancı pazarlar için sinema-televizyon metinlerinden binlerce saatlik yayın üretmektedir. Bunlar mahalli seyirciler için tasarlanmaktadır. Yan karakterler, mesela Yahudi’yi Sicilyalı ya da Türk yapmak için dublajlanmaktadır. Bundan dolayı yan roldeki biri esas karaktere eklenmiştir. Ancak bu karakter baskın kültür içinde marjinal kalmaktadır.⁶¹⁷ Haber kanallarında durum farklıdır. CNN gibi sınır ötesi diğer yaygın şebekelerde, mahalli karakter usuletle silinmekte ve yerküreye “*tek merkezden*” mesajlar verilmektedir.

616- Armand Mattelard, “*Multinational Corporations and the Control of Culture: The Ideological Apparatuses of Imperialism*”, Harvester Press, Brington 1979, s. 218.

617- Denise D. Bielby ve C. Lee Harrington, “*Markets and Meanings: The Global Syndication of Television Programming, Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization*”, Ed. Diane Crane, Nabuko Kawashima ve Kenichi Kawasaki, Routledge, New York 2002, s. 220.

Yukarıdaki misaller ulusötesi küresel şirketlerin ürün faaliyet döneminin –ürünün imalattan nihai tüketiciye ulaşma sürecinde– bir ara döneminde, milli olmak-milli mesajlar vermek ve küresel düşünmek-mahalli oynamak stratejisi bir paradigma oluşturmaktadır. Neticede ürünün son aşamasında satış, mahalli olarak yapılmaktadır. Yapılan yorumlar da mahalli karakterler taşımaktadır. Hırslı ulusötesi küresel şirketler ve aktif-sinema televizyon seyirci eleştirileri benzer bir çatı altında birleşmiş fikirlerden oluşmaktadır.⁶¹⁸

1982’de kültürel üretim üzerine Meksiko City dünya konferansında zamanın Fransız Kültür Bakanı Jack Lang, Hollywood merkezli kültürel emperyalizm hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır: *“Umut ediyoruz ki, bu konferans milletler için kendi hükümetleri aracılığıyla gerçek bir kültürel direniş için çağrı yapılmasına vesile olacaktır. Bu egemenliğe karşı gerçek bir haçlı seferi yapmak, bu finansal ve entelektüel emperyalizme karşı –kazma kürekle kaza kaza– gerçek bir haçlı seferi yaparak kültürel direniş çağrısını hedefliyoruz.”*

Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çinli film eleştirmenleri, 2003 yılında Hollywood’un güçlü bir kültürel saldırı ile Çinli gençliğin zihnini bulandırdığını ve insanlığın bir tür yağmalanmasından duydukları endişeleri dile getirmektedirler. Yunanistan’da Yunan Yönetmenler Birliği 2003 yılında Hollywood’a yönelik bir boykot organize etmiş ve Joel Zwick’in 2002 yılındaki *“My Big Fat Greek Wedding”* filminin DVD’sinin yayınlanmasına karşı çıkmıştır. Mısır, 2003 yılında *“Matrix”* üçlemesinin ikinci filmi olan *“The Matrix Reloaded”*’ı kutsal değerlere saygısızlık sebebiyle yasaklamıştır.

618- Toby Miller, Nitin Govil ve Diğerleri, a.g.e, s. 164.

Bütün bunların ışığında, kültürel emperyalizme karşı kendi kendini tatmin eden Yanki önermesi doğruluktan uzak, boş ve manasız olmaktadır. Küresel endüstri ve finans şirketleri sadece iş dünyasının meseleleriyle ilgilenirken, görülmektedir ki, Hollywood'a karşı hizaya sokulan *"kötü adamların oluşturduğu düzenli saflar"* yerkürede o kadar yaygın ve sessiz çoğunluğa nüfuz etmiş haldedirler ki, başka bağlamlarda bu kadar farklı kesimleri bir araya getirmek imkânsızdır ve onların önerdiklerinin başka bir şey olduğu hakikattir. Bu da farklı Hollywood karşıtlarını tipik Amerikan indirgeme modeliyle / tarzıyla anti-Amerikancı sınıflamasına sokmanın gerçeklerle bağdaşmadığını, iddiaların yalan olduğunu göstermektedir.⁶¹⁹

Hollywood merkezli film/televizyon yapımcılığı ve seyirciliğinin bu derece küreselleştirilmiş olduğu bir dönemde, insan zihnini her açıdan etkileyen işitsel ve görsel alanın mahalli seyircilerle de buluşturulması gerektiği fikri olağanüstü güçlenmiştir. Tarihte ilk kez, miladı 1978 Washington Konsensüsü olan son 30 yılda:

- Ulusötesi şirketler arası ticaret hacmi devletler arasındaki ticaret hacmini geçmiştir.

- Küçük bir grup elitin kontrolündeki küreselleşmiş sermaye, özellikle serbest fiyat ortamında, işbirliği ve birleşmelerle batmasına izin verilemeyecek büyüklükte şirketler oluşturmuştur.

- Hollywood önderliğinde hazırlanan görsel ve işitsel yapımlar, milli dillere, semavi dinlere ve milli kültürlerle ait sınırları aşarak tek tip –kararsız– ‘kimliksiz insan tipini dayatmaktadır.

619- Toby Miller, Nitin Govil ve Diğerleri, a.g.e, s. 167

•Metin çeşitliliği ve her türlü inanç ve düşünceye saygı, söylemin ötesine geçememektedir. Tek dünya dini, tek dünya para birimi, tek dünya polis ve askeri gücü Mesihî kurtarıcı ve kurtuluşu dayatmaktadır.

•Dünya nüfusunun kahir ekseriyeti, vatandaşlık ve tüketicilik taleplerinin hor görüldüğü bir dünyada yaşarken, gelişmiş Batı ülkelerinde de –buna ABD’de dahildir– insanlar karınlarını doyurmak ve başlarını sokacak bir meskene sahip olmak için her şeye boyun eğen sürülere dönüştürülmektedir.

Küresel sanayi-finans şirketleri ile küresel Hollywood kültürel, ekonomik, siyasi ve toplumsal hedef birliği içindedirler; birlikte ortak ticari ve psikolojik operasyonlar yürütmektedirler. Öyle anlaşılmaktadır ki, piyasanın “görünmez eli” Hollywood filmlerindeki sanal dünyalardır. Mevcut haliyle küreselleşme kutuplaşmanın; yani gelir, zenginlik ve siyasi gücün giderek küçük bir seçkinler grubundan oluşan bir uçta, fakirliğin ve ezilmişliğin diğer uçta toplandığı bir bölünmenin asıl sebebidir.⁶²⁰

Dünya Bankası’nın eski kıdemli yardımcısı müdürü ve baş ekonomisti ve üstelik Nobel Ödülü sahibi bir seçkin olan Joseph Stiglitz bile neoliberal küreselleşme hakkında bakın ne diyor: “Günümüzde küreselleşme, dünyadaki yoksulların çoğunun lehine işlemiyor. Çevrenin büyük kısmının lehine işlemiyor. Küresel ekonominin istikrarı lehine de işlemiyor.”⁶²¹

620- Jerry Kloby, a.g.e, s. 11.

621- Joseph E. Stiglitz, “Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı”
Türkçesi: Arzu Taşçıoğlu- Deniz Vural, Plan B, İstanbul 2002.

9- Merkez-Çevre-Seçkinler-Hollywood ve Manipülasyon

Yeni Dünya Düzeni teorisyenleri, milletlerarası gelişmeleri ele alırken MERKEZ ve ÇEVRE kavramlarını kullanmaktadırlar. Bu kavramlar ekonomik-kültürel-siyasi küreselleşme anlamında ulusötesi endüstri-finans komplekslerinin ve Hollywood'un, merkez olarak çevrenin içine doğru genişleyip yayıldıkları ve yerli toplumları her şeyleriyle istila ettikleri anlamını taşımaktadır. Dünya nüfusunun 2.5 milyardan fazlası, temel sağlık hizmetinden mahrumdur. Her sene beş yaşın altındaki çocuklardan 11 milyonu, yani her gün 30 bin çocuk, önlenebilir sebeplerden dolayı ölmektedir.⁶²² İşin enteresan tarafı, yukarıda atıfta bulunan kaynağın yazarı ve enstitüsüyle "tek dünya devleti" ütopyasına bir başka nokta-i nazardan hizmet etmekte olanlar 1990'larda küresel ekonomiye senede yaklaşık 10 trilyon dolar eklemiş, ekonomik büyümeye rağmen yoksulluk içinde yaşayan insanların durumu pek değişmemiştir.⁶²³ Bir milyar 200 milyon insan günde BİR dolardan daha az parayla geçinmektedir; 2.8 milyar insan günde iki dolardan daha az parayla yaşamaktadır. En gelişmiş ülkelerde bile 130 milyondan fazla insan yoksulluk içinde yaşamaktadır.⁶²⁴ Bunların 40 milyonu ABD vatandaşıdır.

Bugün siyaset sosyolojisinin ana meselesi; yönetici elitlerin konumlarının sağlamlanması, küresel şirket gücünün artması, şirket çıkarlarıyla medyanın ve Hollywood'un neredeyse tekelleşmesi ve fikir alışverişinde kitle iletişim

622 Gary Gardner, *"The Challenge for Johannesburg: Creating a More Secure World"*, Worldwatch Institute, State of the World, 2002, s. 7.

623- Christopher Flavin, *"State of the World, 2002."*

624- B.M. İnsani Gelişme Raporu, 2001, s. 9-10.

araçlarının muazzam etkisi ışığında demokrasinin sonuçlarının yeniden değerlendirilmesidir.⁶²⁵

Amerikalı sosyolog C. Wright Mills (1916-1962) ABD'deki iktidarı çok zekice ve doğru analiz etmiştir. Mills'e göre, devletin üst kademeleri, endüstri-finans-medya şirketleri ve askeriye arasında derin bağlantılar vardır. Bu örtüşen iktidar üçgenini iktidar elitleri diye adlandırmıştır. Bunlar Mills'in görüşüne göre, milli önceliklere ve politikalara karar verirler ve onların gücü diğer kurumlar, özellikle de medya tarafından desteklenip artırılır. Mills medyayı analiz ederken dünyanın sosyal gerçeklerine dair bildiğimizi sandığımız şeylerin çok azının ilk elden bilgiler olduğunun ortaya çıktığına⁶²⁶ dikkat çekmektedir. Gazete, dergi, TV ve sinema, kısaca medya ürünleri kamuoyunun dünya görüşünün oluşmasında, muhtelif olaylar hakkında fikir sahibi olmasında ve kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan en önemli nokta, iktidar seçkinlerinin, kamuoyu oluşturma- nın önemine yeterince vakıf olmaları sebebiyle, imajlarını korumak ve hedeflerine ulaşmak amacıyla halkın görüşünü şekillendirmek için çok çalışmalarının ötesinde, manipülasyon dahil her yönüne başvurmalarıdır. Mills şunları söylemiştir: *"Elitlerin yanında ya da hemen altında, propagandacı, halk uzmanı ve halkla ilişkiler görevlisi biri vardır. Bu kişi, etkin iktidar, artan itibar ve daha emniyetli zenginlik hesaplarına pasifleştirilmiş bir unsur olarak kamuoyunu katabilmek için onun oluşumunu kontrol etmektedir."*⁶²⁷ Mills'in ifadesiyle sosyolojinin vaadi, bireysel tarih ve toplumsal konular ara-

625- Jerry Kloby, a.g.e, s. 15.

626- C. Wright Mills, *"The Power Elite"*, Oxford University Press, New York 1956, s. 311.

627- C. Wright Mills, a.g.e, s. 315.

sındaki ilişkilerin kavranmasını sağlamak, “geniş tarihsel manzaranın, çeşitli fertlerin meslekleri ve hayatları için ifade ettiği mananın anlaşılmasına yardım etmektir.”⁶²⁸

Mills yapılması gerekeni “*The Sociological Imagination*” da şöyle ifade etmektedir: “*Kişisel sıkıntıları ve ilgileri, kamusal akla açık sosyal meselelere ve problemlere dönüştürmek ve gerçek halkı yok edip, kitle toplumu meydana getiren güçlere karşı savaşmak.*” Daha açık bir ifadeyle, insanların propaganda ve yönlendirmenin kapsamlı nüfuz edici sistemiyle şekillendirildiği bir toplum, hatta bütün bir dünya, onu oluşturan güçlere karşı savaşmaktır.⁶²⁹ Max Weber (1864-1920), iktidarı “*bir ya da birden fazla insanın toplu bir eylem içinde, eyleme katılan başkalarının direncine rağmen kendi isteklerini gerçekleştirme şansı*” diye tanımlamaktadır.⁶³⁰

Manipölasyon iktidarın, kazancın, hâsılı elde edilmek istenenlerin meşru olmayan yollarla kullanımı ve/veya elde edilmesidir. Mills manipölasyonu, etkilenen insanların bilmeyeceği şekilde iktidarı vb. gizlice uygulamak diye tanımlamaktadır.⁶³¹ Elitlerin kontrolündeki baskıcı sosyal-ekonomik kurumlar ve bunlara karşı geniş kitlelerin düşük düzeyli dayanışması, gerek ABD’de gerekse küresel çapta yürürlüktedir. Yeryüzündeki neoliberal kapitalist ekonomi, dünyanın her köşesine sızmıştır ve insanlığın kahir ekseriyetini genellikle öz-yıkıma sürükleyen kararlar almaya zorlamaktadır.

628- C. Wright Mills, “*Toplumbilimsel Düşün*”, Türkçesi: Ünsal Oskay.

629- C. W. Mills, a.g.e, s. 166.

630- Max Weber, “*Class Status, Party*”, *From Max Weber: Essays in Sociology*, Ed. H. H. Gerth ve C. Wright Mills, Oxford University Press, New York, s. 180.

631- Mills, “*The Power Elite*”, s. 316.

İktidar milletlerarası piyasaları, finans, medya ve mahalli üretimi kontrol edebilmek ve barajları, hidroelektrik santralleri, otoyolları, tarımsal projeleri ve benzeri işleri yoluna koymak için milyonlarca insanı harekete geçirmektir. Seçkinler için iktidar; kitleleri edilgenleştirmek, umutsuzluk duygusu içinde pasif ya da yanlış bilgilendirilmiş halde tutmaktır.⁶³²

İktidar, nüfusun nispeten küçük bir grubu tarafından tutulduğunda ve bu grup –politik, ekonomik elitler– aynı zamanda baskın ekonomik ve finans sınıfı olduğunda, daha genel çıkarlar adına hareket etme yetisi ciddi ölçüde tehlikeye girmektedir. Bir milletin üst sınıfının ekonomik çıkarlarının, milli ve milletlerarası programları rotasından saptırması felakete yol açabilir. Bundan korunmak için başta ABD’deki finans-Hollywood iktidarının sonuçlarını ve dönüştürölme durumlarını anlamak gereklidir.

1995 yılında sinema 100. doğum gününü kutlamıştır. Sinema durağan kareleri canlandırdığı gibi, başta büyük yıldızların /starların ölmüş olanları dahil, kaydettiği herkesi ve her şeyi hayata geri döndürmektedir. Sinemada mekanik ve kimyevi teknolojinin yerini adım adım elektronik ve dijital teknoloji almıştır. 1997 yılı, filmin ilk kez dijital/sayısal formatta pazarlanmasına tanıklık etmiştir.⁶³³ Bu tarihte, yeni DVD formatında, Warner’a ait stüdyolardan 32 film piyasaya sürölmüştür. Bu filmlerden bazıları The Mask, Batman, Space Jam, Twister ve The Wizard of Oz’dur.

Sinemanın dolambaçlı yollardan geçip geçmişe dönmesinin siyasi bir gayesi vardır. Jean-Luc Godard’ın

632- Jerry Kloby, a.g.e, s. 25.

633- *USA Today*, 25 Mart 1997.

“*Histoire(s) du Cinema 1998*” adlı eserindeki sinema tarihi üzerine, 20. yüzyıl tarihiyle iç içe geçmiş etkileyici düşünceler bu tür bir teşebbüsün simgesidir. Godard’ın 1980 ve 1990’ların geçiş döneminde, farklı teknolojileri ve estetikleri kullanarak oluşturduğu bu eser, sanat ve popüler kültür, politika ve endüstri olarak sinemayı ele almaktadır. *Historie(s)*’daki tarih, sinemayı sadece ve basitçe bir tarih olarak değil, düşünmenin ve tartışmanın zemini olabilecek bir hammadde olarak ortaya koymaktadır.⁶³⁴

10- Hollywood ve İnsan Zihninin Kandırılmaya Hazır Olması ile Ticari-Ekonomik ve Finansal Teşebbüsün Tetiklenmesi

Historie(s)’dan alınması gereken temel ders şudur: Görsel müze, aynı zamanda bir oluşum müzesidir. Yani sinema, yüzyılın tarihine etiyile ve kemiğiyle insanı katmıştır. Yüzyılın insanının düşünmesini sağlayacak fikirler, göndermeler, eserler ve kavramlar getirmiştir. Sinema bir gövde ve iskelettir. Yüzyıl için sinema, tarihi ve onun görkemli seslenişini aydınlatan, elle tutulur, gözle görülür bir aynaydı ve hâlâ da öyledir.⁶³⁵ Çünkü görme ve görme teknolojisindeki değişimler, insan algısını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. Sinemanın hareket özelliği, insan gözünün zihni yanıltma kabiliyetini kullanan optik illüzyon geleneğinin bir parçasıdır. Bu atasının soyunda gözü, optiği ya da ışığı anlamaya dönük bilimsel dürtü vardır. Bu bi-

634- Laura Mulvey, “*Saniyede 24 Kare Ölüm-Durağanlık ve Hareketli Görüntü*”, Türkçesi: Selin Dingiloğlu, Doruk Yayınları, İst. 2012, s. 35.

635- Antoine de Baecque, “Godard in the Museum”, *Forever Godard*, Ed. Michael Temple, James S. Williams ve Michael Wiu, Londra 2004, s. 123.

limsel dürtü, popüler eğlencenin yeni türlerini beslemektedir. 19. yüzyıldan itibaren, popüler bir kültürün ekonomik ve sosyal şartları ortaya çıktıkça, büyücüler ve illüzyonistler, insanların merak duygusuna tabiatüstü, imkânsız ve nihayet Kabala, Tevrat, İncil metinleriyle ya doğrudan ya da dolaylı atıflar ile seslenerek “*yanıltma sanatını*” geliştirmişlerdir. Bu seslenişin ideolojik biçimi zaman içerisinde değişmiştir. Sinemada, şeytanı ve onun oyunlarını kışkırtmaya dönük tehlikeli, yasaklı hareketler, yerini türlü türlü hurafelere ve ölüm sonrası hayatla ilişkili inançları kapsayan farklı inanışlara bırakmıştır. Tabiatüstü illüzyonlar, tipik olarak, insan gözünün ve zihninin kendine has özelliklerini oyuna getirmektedir. Optik veya diğer türde illüzyonlarla iyice sersemlemiş ve kendi gözleriyle gördüğü gerçeklikten şüphe eden bir zihin, tabiatüstünden sızan her tür şeye inanmaya hazırdır. Normal şartlarda dünya ile kurulan kendinden emin ve ehil kişi, aniden bir belirsizlik duygusuyla karşılaşmaktadır. İşte tam da bu noktada, bu olguyu hangi ideoloji ya da ticari-ekonomik-finansal teşebbüs tetiklerse tetiklesin, hepsinde ortak bir yanıltma estetiği vardır. Bu; insan zihninin illüzyondan aldığı hazza ve her an kandırılmaya hazır olmasına seslenmedir. Yanıltmanın makineleri ile onları fonksiyonel hale getiren farklı ideolojiler arasında karmaşık bir ilişki vardır. Bu ilişki, akıldışı inançla suç ortaklığı ve onun kirli çamaşırlarını ortaya çıkarma arasında gidip-gelmektedir.⁶³⁶

“*Batı aydınlanması*”nın etkisinde Judeo-Hıristiyan kutsal evreni gerilerken, hurafe ve dinin önemli bir kısmı, 19. yüzyılın ilk dönemindeki gotik kültürde olduğu gibi, Judeo-Hıristiyan dini metinlerden kültüre doğru kaymıştır.

636-Laura Mulvey, a.g.e, s. 45-46.

Sihirbazlar illüzyonların nasıl işlediğini ortaya döktüklerinde, insanların her şeye inanmaya açıklığını istismar eden yöntemlerin üzerindeki “mistik örtüyü” kaldırmışlardı. Sinema özellikle son 30 yıldır, illüzyonun, büyücülüğün ve yanıltmanın kendinden önceki tarihini “tabii büyü” aracılığıyla kendinde toplamıştır. Modern dünyaya ve tereddütler âlemine sürüklenen insanlığa, gerçekliğin süregelen oyunlarını ve Kabala, Tevrat, İncil metinlerine, geleneklerine dayalı bir hayatı, şuursuzluğu ve hayal gücünü sonuna kadar sahneleyebileceği kusursuz bir zemin sunmuştur ve insan zihni “postmodern” bir dönüşüme tâbi tutulmuştur. Bu evre, sinemanın “üçüncü evresi” olup, tekinsizliğin kaynağı haline gelmiştir. Sinemanın dünden bugüne geçirdiği üç evrede teknolojik gelişim belirleyici rol oynamıştır. Teknolojik durum, bir kurum olarak sinemanın onu çevreleyen siyasi-iktisadi ideolojilerle ve hitap biçimleriyle ilişkisinin başkalaştığını göstermektedir. Sinemanın ikinci evresi olan gündelik eğlence ve modernite evresinde kurmaca, onun yönünü psişik yapılara doğru çevirmiştir. Mesela Christan Metz, askıya alınmış inançsızlığın mekanizmalarını faşizmle özdeşleştirmiş veya feminist film teorisi cinsellik söylemlerini ve görsel hazzı analiz etmiştir. İşte bu sinemadır ki, hem popüler bir eğlence hem de modernist avangard olarak, modernitenin alameti farikasına dönüşmeye çalışan o marazi Viktoryen ruhu, aynı 20. yüzyılın yaptığı gibi, toprağa gömmüştür. Şüphesiz film kültürünün bütün bu boyutları, kendilerine has yöntemlerle, tekinsizlik geleneklerini geri döndürebilirdi ve döndürmüştür. Sinemanın ilk dönemlerinin hatırlattığı hayaletlerin, günümüz sinemasına musallat olan ve sayısı giderek artan ruhlara yetişip onları yakalamasında ironi vardır.⁶³⁷

637- Laura Mulvey, a.g.e, s. 49.

Tom Gunning'e göre, fotoğrafın icadı, algı ve onun bilgi veya inanışla ilişkisi hakkındaki araştırmalara yeni bir boyut kazandırmıştır. Özellikle spiritüalist hareket elektrik, telgraf, kimya ve benzeri yeni teknolojilerden ilham almaktaydı. Zira bu teknolojiler ilk ortaya çıktıklarında, paradoksal olarak, dünyaya görünmez güçlerin can verdiği inancına itibar kazandırmış görünmekteydiler.⁶³⁸ Teknolojik bir değişim, bilim ile batılın çatışması içinde, teknolojik tekinsizliği güçlendirir. Elektrik gerçeği tabii hayatta görünmez olanın, görülebilir güçlü efektleri olabileceğini göstermiştir. Spiritüalistler bir taraftan bu yeni "*animizm*"den, en sonunda görünür hale gelen ruhlarla dolu bir dünya duygusundan destek almakta; diğer taraftan ise insan zihninin ölümle yüzleşmesine karşı gönülsüzlüğünü okşamaktadırlar.⁶³⁹

Temelini Yahudi mistisizmi Kabala'nın oluşturduğu spiritüalizm, Hollywood üzerinden sinema-gösteri dünyasına girmeye başladığında, Gunning'in ifadesiyle "*geleneksel inanca meydan okuyarak, seyirciyi şaşkınlığa uğratan görsel olaylara dönük derin bir heyecan ve merak kazandırmıştır.*" Gerçekte tam manasıyla "*sinema idealistik bir fenomendir.*" Bu alandaki bilimsel, ekonomik ve endüstriyel değişimlerin tamamen tarihi tesadüfler sonucu olduğunun, hiç kimse tarafından iddia edilemeyeceğinin bir kez daha vurgulanması gerekmektedir.⁶⁴⁰

Yeni Dünya Düzeni-Küreselleşme Stratejilerinin unsurları şunlardır:

638- Tom Gunning, "Phantom Images and Modern Manifestations", *Fugitive Images: From Photography to Video*, Ed. Partice Petro, Bloomington, IN, 1995, s. 43-70.

639- Laura Mulvey, a.g.e, s. 57.

640- Andre Bazin, "*Sinema Nedir?*", Türkçesi: İbrahim Şener, Doruk Yayınları, İstanbul 2011, s. 25.

a- Wall Street, New York ve Londra “City” merkezli ulusötesi finans şirketleri.

b- Pentagon esas “oğlan”, yardımcıları İngiliz ve İsrail ordusu. Washington, Londra, Tel Aviv...

c- Hollywood merkezli sinema, televizyon, kısaca medya endüstrisi.

d- İstihbarat ve gizli servisler. Başta NSA, CIA, MOS-SAD ve MI6 olmak üzere diğerleri.

e- Judeo-Hıristiyan (Evanjelist) ya da Yahudi-Hıristiyan Mesihçiliği, ki küreselleşmenin teolojik altyapısını oluşturmaktadır.

Bu çalışma içerisinde Wall Street ve Hollywood üzerinde durulmaktadır. Diğerleri başlı başına kitap olabilecek kapsamdaki unsurlardır, ki gerçekten de haklarında çok sayıda kitap yayınlanmış bulunmaktadır.

Küreselleşme stratejisinde ve bu stratejinin uygulamaya konulmasında, Hollywood önemli görevler üstlenmiştir. Temeli “*milli güvenlik sineması*”⁶⁴¹ olarak adlandırılan özel bir sinematografik üretimin ayrılmaz parçasıdır. Milli güvenlik sinemasının esas olarak siyasi, ekonomik ve askeri ayağından söz edilebilir.

Bu hedefe yönelik filmler dünyada eşi benzeri olmayan mali, teknolojik ve insani vasıtaların bir araya getirilmesiyle adeta efsaneleştirilmiş, abideleştirilmiştir. Kendisi bile adını “*sanayi*” diye zikreden Hollywood; bütçeleri 20 ila 400 milyon dolar arasında olan, “*Zor Görev*” (2000) gibi bir savaş filminden “*Başkan ve Bayan Wade*” (1995) gibi roman-

641- Jean-Michel Valantin, “*Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood, Pentagon ve Washington*”, Türkçesi: Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006, s. 8.

tik bir dramaya kadar çeşitli milli güvenlik filmlerinden ibaret dev yapımların kaynaklarını tek başına harekete geçirebilen ve endüstriyel olduğu kadar kültürel kimlik de taşıyan tek ve büyük bir kurumun adıdır.⁶⁴²

Fakat “Eski Kudüs” görevi devralıncaya kadar “Yeni Kudüs”ün ABD merkezli küreselleşme strateji tartışmaları eksenindeki mevcut temaları işleyen Hollywood yapımı filmlerin uyarlanmış sahnelerine ihtiyacı vardır. Çünkü ya insanlığın, ya milletin, ya Amerikan ekonomisinin, ya askerinin ya da ajanların tehlikede olduğunu işleyen filmler sözkonusudur. Ve bu tehditler tabiatıyla “şeytanın emrindeki” rakip ülke ordularından, ya “Müslüman teröristlerden”, ya uzaylılardan, ya kontrolden çıkan makinelerden ya da hatta tabiatın kendisinden gelmektedir. Olabildiğince dramatik ve heyecan verici bu sinema türü, Hollywood sinemasının tamamı gibi sosyolojik bir gerçeği de beraberinde getirmektedir. ABD’nin “milli kader” veya “belirlenmiş kader” meselesi Hollywood sinema geleneğinin ana konusudur ve bunun iki ayağı vardır:

1- *Vahşi Batı*: Amerikan milli kimliğinin temel taşlarından birini temsil etmesi, Eski Kudüs’ün, misyonu devralıncaya kadar “Yeni Kudüs”ün görevini ifa etmesiyle sinemaya aktarılmaktadır.

2- *Milli Güvenlik Sineması*: Romantik drama, polisiye, savaş, casusluk, siyasi-ekonomik kriz, bilimkurgu, korku, felaket filmleriyle ABD’nin bekasına dair endişeleri ve ordusunun bugünün ve geleceğin dünyasındaki gücü, bu gücün kullanılmasına dair meşruiyeti sorgulamaktadır. Strateji üretimi merkezi devleti olduğu gibi askeri ve sivil

642-Jean Michel Valantin, a.g.e, s. 8.

sanayii, finans sektörünü, bilim çevrelerini, üniversiteyi, medyayı ve geniş ölçüde sivil toplum kuruluşlarını da harekete geçiren devasa bir ortak faaliyeti temsil etmektedir. Bu strateji üretimi Beyaz Saray, Wall Street, Kongre, Pentagon, istihbarat servisleri, silah fabrikaları, devasa ilaç şirketleri ve sivil sanayi arasında sürüp giden iktidar mücadelesinden ileri gelmektedir.⁶⁴³

Milli güvenlik sinema sanayii ile milli güvenlik devletinin ortak noktası TEHDİT ALGILAMASIDIR. Bu algı MASSALLAR ile MİSALLERDEN oluşturulmaktadır. Amerikan halkının büyük kesiminin desteğini arkasına almıştır ve esasen Wall Street kaynaklı hâkim fikirlerin veya resmi ideolojinin/görüşlerin lehinde –bazen de aleyhinde gibi- tavır alır ve oynanan oyunda rolünü yerine getirmektedir. ABD ve strateji arasındaki ilişkilerin tarihi, aynı zamanda Washington ile Amerikan strateji pratiklerini sürekli olarak sinemaya aktaran Hollywood arasındaki diyalogun da tarihidir.⁶⁴⁴ Hollywood sineması, stratejik gündemin öncelikle Amerikan halkına yönelik olmak üzere ve küresel boyutta pozitif yönde sözkonusu edilmesine ve/veya mükemmelleştirilmesine yardımcı olacak zihni dünyanın oluşumunu, sinema salonlarından televizyonlara ve DVD’ler ile evlerin oturma odalarında seyir yoluyla gerçekleştirilmektedir.

“Kurtuluş Günü” (1996), “Armageddon” (1998), “Kara Şahin Düştü” (2001), “Başka Bir Gün Öl” (2002) ve diğerleri... Birbirinden farklı gibi görünseler de, hepsi “Yeni Kudüs”ün milli güvenliğine ve “belirlenmiş kader”ine ait siyasi-ekonomik-kültürel vs. temaları sürekli işlemektedir.

643- Jean-Michel Valantin, a.g.e, s. 9.

644- Jean-Michel Valantin, a.g.e, s. 10.

“Belirlenmiş kader” efsanesi ABD’nin dünya ile siyasi-ekonomik-askeri ilişkisini belirleyen kurucu efsanelerin köklerindedir. Judeo-Hıristiyan teolojiye dayanan bu temel efsane; 17. yüzyılın başlarında püriten/Evanjelist⁶⁴⁵ göçmenlerin Yeni-İngiltere’ye (New England), diğer adıyla “Yeni Kudüs”e gelmesiyle birlikte,⁶⁴⁶ Eski Ahit ve Yeni Ahit’e atıfta bulunan “Tepedeki Ev” ile tamamlanmıştır.

Aslında bu efsane kendilerini Rab’leri tarafından “seçilmiş millet” olarak addedenlerin ve kendilerinden sonra gelecek olan “oğullarının” da “seçilmiş millet” olarak kalacaklarına dair taahhüdün yenileneceği inancındaki bu göçmenlerin itikadına tam uymaktadır. Ve bugün, bu efsane ve sergilenen türevleri Amerika’nın stratejik düşüncesinde, bireysel ve kurumsal temsilcilerinin zihniyetinde aktif bir biçimde yaşamaktadır. Bu efsanenin temsilcileri ABD’nin çıkarlarına veya temsilcilerine karşı yapılan her saldırıyı neredeyse büyük bir günah olarak kabul etmektedirler.⁶⁴⁷ Yukarıdaki tanımlamasında Valantin, “İsrailoğulları”na dikkat çekmektedir. Gerçekten de günümüzde gerek Wall Street, gerek Hollywood “seçilmiş millet”in çocuklarının tam anlamıyla kontrolü altındadır.

Washington Konsensüsü 1978’de ABD ve diğer G-8 ülkeleri tarafından kabul edilen IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü tarafından dayatılan neoliberal ekonomi politikalarıdır. 24 Ocak 1980 kararlarıyla Türkiye’ye

645- Ramazan Kurtoğlu, “Hollywood ve Kabalanın 13. Havarisi – Evajelizm-Tanrı İmparatorluğu ve Türkiye”, Sinemis Yayınları 3. Baskı, Ankara 2012.

646- Ramazan Kurt, “Türkler ve Mesihusa –Armagedon Savaşının Yecüc ve Mecüc Türkler, Amerikan Gücünün Zayıflıkları,” Truva Yayınları, İstanbul 2007.

647- Jean Michel Valantin, a.g.e, s. 15.

de dayatılmış, iyi-kötü işleyen bir parlamenter sistemde yürümeyeceği anlaşılınca da, zamanın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren komutasında ordu tarafından darbe yapılarak yönetime el konulmuştur. Darbecilerin ilk işi neo-liberal ekonomi politikalarını, yani IMF, DB ve DTÖ'nün istediği kanuni düzenlemeleri yapmak olmuştur. Darbe sonrasında sağdan ve soldan çok sayıda masum genç idam edilmiş, Kenan Evren *"Ne yani, asmayıp da beslese miydik?"* diyebilecek kadar ellerini kana bulamış, yüz binlerce insan da yıllarca Yusufiye Medreselerinde çile çekmiştir.⁶⁴⁸

Esasen küresel sermayenin serbestçe dolaşabilmesi, ne-sebi belli ulusötesi şirketlerin önündeki her türlü ulus-devlet engeli ve korumacılığının kaldırılması, özel mülkiyetin korunması ve düşük devlet-kamu harcaması gibi esaslara dayanmaktadır. Öte yandan gelişmiş hiçbir ülke tarafından uygulanmayan, devletin ekonomik kalkınmadaki rolünü minimize eden ve/veya yok eden deregülasyon, mutlak bir ticaret serbestisi, finans sektörü üzerindeki kontrolü neredeyse sıfırlayan neoliberal ekonomi politikaları, hukuki düzenlemeleri ve siyasi uygulamaları kapsamaktadır. Özet olarak başlıca temel kriterler:

- Küresel sermayenin serbestçe dolaşımına kapı aralayan mali reform ve disiplin.
- Kamu harcamalarının kısılması, sosyal devlet fonksiyonlarının yok edilmesi.
- Kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve üst gelir gruplarından daha az vergi alınmasına yönelik vergi reformu.

648- Ramazan Kurtoğlu, *"Türkiye Ekonomisi 1838-2010"*, Sinemis Yayınları, Ankara 2012.

• Ulusötesi veya diğer adıyla çokuluslu şirketlerin önündeki ticari engellerin kaldırılması ve ticaretin tamamen serbestleştirilmesi.

• Hollywood yapımı filmlerin ülkelere serbestçe girişinin sağlanması. Toby Miller, Nitin Govil, John McMurria, Richard Maxwell ve Zing Wang tarafından kaleme alınan *"Küresel Hollywood"* adlı kitapta şu tespite yer veriliyor: *"Evet, Hollywood küreseldir, giderleri en aza indirmek ve geliri en üst seviyeye çıkarmak için NICL'i (New International Division of Cultural Labour) kullanan bir telif, reklam ve dağıtım sistemi sayesinde her millete fiilen satış yapar."*

• Israrla emek ve tüketimin ayrı tabakaları görüşüne sahip olması ile üretim, dağıtım ve gösterimin *"Amerikanlaştırılması"*.

• Milli politikanın bürokratikleşmesi ve küresel politikanın özelleşmesi.

- Devlet denetiminin olmadığı pazarların etkisi.
- Washington Konsensüsü'nün dayatmacı baskınlığı.
- Dirençli milli kültürel politikanın, seçkinler ve bizzat Hollywood tarafından atanması.
- Telifin neoliberal Evanjelizm altında uyumlaştırılması.
- ABD yurtiçi seyircisinin gücü, vatandaşlık ve tüketimin DEM/Gem⁶⁴⁹ mantığının baskısı.

Meşhur New Yorker dergisi şu gözlemini okuyucularıyla paylaşmıştır:

649- The DEM/GEM complex has been "devoted to showing how TV affected other people's behavior (the masses, women, children and so forth...) by those who pathologized, feared or opposed TV" - Hartley 2005:102, also see Hartley 2008:70-1, Television Studies:Basics, s.122.

*"Hollywood, kapitalizmin en sevimsiz yönlerine örnek teşkil ediyormuş gibi görünmektedir. Kendisine hitap etmekte ısrar ettiği şekliyle, ENDÜSTRİ, sanatsal fikir ve görüntüleri ticari ürünler olarak paketlenmekte ve sonra da bu mallara, pazarlara nasıl nüfuz ettiğine göre değer biçilmekte, yan ürün platformlarını desteklemektedir. Mesela, Burger King oyuncaklarıyla ilişkilendirilmekte ve benzer ürünlerin güvenilir bir tedarikçisi olarak bir şirket markalaştırılmaktadır."*⁶⁵⁰

Wall Street ve Hollywood adına küreselleşme dedikleri modelle önce Amerikan halkını dönüştürmeye, sonra da dünya üzerindeki insanları dönüştürdükleri *"Americannite"*ye benzetmeye çalışmaktadırlar. Americanite; çokkültürlü etkileri, kültürel melezliği ve Avrupa'dan, Afrika'dan ve Asya'dan getirilen kökleri reddederek, Kabala ve Evanjelist temelde yeni ve bağımsız bir kültürün öncüsü olmayı benimseyen bir Amerika meydana getirme stratejisidir. Zevk, seçilmiş ulus ve ihracat ideolojisi ile filmlerdeki cinsellik ve şiddetin Mesihî bir anlam taşıması... *"Günahtan arınma"* teolojisine ve *"türbülasyon dönemi"* teolojisine dayalı, TEK KURTARICI/KURTULUŞ YOLU'nun Mesih olduğu fikrini Amerikan ve dünya kamuoyunun zihinlerine işleyen kültürel, psikolojik, ekonomik, siyasi politikaların yürütülmesi...

Başta Amerikan toplumu olmak üzere, hippî ideolojisinin kalıntısı olan *"savaşma sevisi"* ile seçkinci bireyciliği harmanlayan sanal hürriyetçi (cybertarian) bir söylemin geliştirildiği görülmektedir. Kaliforniya'daki new age (yeniçağ) tarikatlarının önderlik etmesinden dolayı, bazıları

650- Tad Friend, "Remake Man", *New Yorker*, 2 June 2003, s. 41.

buna “*Kaliforniya İdeolojisi*” (Californian Ideology) demektedir.⁶⁵¹

Girişte değindiğimiz bir David Cronenberg filmi olan “*Videodrome*”dan önce, Sidney Lumet’nin “*Network*” (Şebeke) filminde ve daha sonra çekilmiş olan “*The Truman Show*” ve “*Requiem for a Dream*” filmlerinde açıkça “*Videodrome*” etkisi görülmektedir. Bu filmler de benzer bir yaklaşımı sergilemektedir. Diğer taraftan pek çok film sayılabilsede, David Lynch’in “*Kayıp Otoban*”ı veya Kathryn Bigelow’un “*Tuhaf Günler*”i de doğrudan şuuraltına itilen kimi görsel kodları benzer bir anlayışla sinemaya aktarmaktadır. Bu tarzın taşıdığı siyasi boyut açısından bakıldığında detaylı bir sistem eleştirisiyle karşılaşılmaktadır. Mesela, her ne kadar “*Videodrome*” yeraltı kaynaklı, gizli bir proje olsa da, sahip olduğu güç akla çok daha fazlasını getirmektedir. Bu tür filmler günümüzde de sık sık örneklerine şahit olduğumuz şuurlu veya şuursuz birey ve toplu beyin yıkama projeleridir. “*Videodrome*”da bir gözlük şirketinin paravan olarak kullanılması da manalı bir tercihtir. Ne de olsa bu projenin ardındakiler, bireyin zihnine görüntüler yardımıyla ulaşmaktadırlar.⁶⁵²

ABD başkanlarından Franklin D. Roosevelt, Amerika’yı 1929’daki Büyük Buhran’dan kurtaran liderdir. “*New Deal*” onun eseridir. Ancak New Deal’da yer alan ve finans sektörünü sıkı bir kontrole tâbi tutan mekanizma, 1999’da Başkan Clinton tarafından, Monica Lewinsky “*komplo*”sundan kurtulmanın diyeti olarak kaldırılmıştır. Bu ilk adımdan sonra Başkan Oğul George W. Bush, Wall Street’in bütün

651- Richard Barbrook ve Andy Cameron, “*The Californian Ideology*”, *Science as Culture* 6, No: 1, 1996, s. 44-72.

652-Engin Ertan, a.g.e, s.128

kontrol mekanizmalarını etkisiz hale getirmiştir. Sonrasında; *“Amerika’nın Büyük Buhran’dan sonra, 2008 Sonbahar’ında yaşanan en büyük krizi, başlangıçta bir konut balonunun çöküşüyle meydana geldi ve mali kurumlara zarar vererek borsanın düşmesine neden oldu.”*

Oyunun sonu veya resmi sözün finali: *“AIG ve Goldman Sachs gibi devasa şirketler ‘batamayacak kadar büyük’ kabul edildiler ve ekonomik çöküşü engellemek amacıyla federal hükümetten milyarlarca dolarlık kurtarma paketleri aldılar.”*⁶⁵³

ABD başkanlarından Theodore Roosevelt’in 1895’te Amerikan halkına söylediğinin⁶⁵⁴ benzerini, 1934 yılında aynı aileden Başkan Franklin D. Roosevelt şu kelimelerle dile getirmiştir: *“İnsanlar özel iktidarı, demokratik devletin kendisinden daha güçlü olduğu bir noktaya ulaşmasına müsamaha ederlerse, demokrasinin özgürlüğü emniyette olmaz. Bu özünde hükümetin bir birey, bir grup veya denetleyici bir özel iktidar tarafından Faşizm temelinde mülk edinilmesidir.”*⁶⁵⁵

Hollywood yapımı filmler ve televizyon dizileriyle gerek Amerikan toplumu gerek küresel çapta insanlık, beyin yıkama operasyonlarıyla dönüştürülüp neoliberalleştirilirken, 1978-2012 döneminde küresel finans sistemine ABD federal hükümeti 15.5 trilyon dolar, Amerikan eyalet hükümetleri 66 trilyon dolar borçlanmışlardır. Tam bir borç fiyaskosu yaşayan Amerikan toplumu⁶⁵⁶ bu süreçte yalnız da değildir. AB, Türkiye ve Güney Amerika ülkeleri, Mek-

653- Jesse Ventura ve Dick Russell, a.g.e, s.164.

654- Roosevelt alıntı: *Forum*, February 1895, Mem. Ed. XV, 10; Nat. Ed. XIII, 9.

655- Jesse Ventura ve Dick Russell, a.g.e, s.11.

656- Thomas E. Mann ve Norman J. Ornstein, *“It’s Even Worse Than It Looks”*, Basic Books, New York 2012, s.81-106.

sika ya da Hollywood sizi gözlerinizden kalbinize üç kez öpmektedir.

Sanal hürriyetçiler neoliberal ekonominin kurumsal, yönetsel, seçkinci, mali, akademik ve askeri temelini reddetmekte ve bunun yerine, sanal bir refah ve ticaretten varsayıma dayanan bir bağımsızlığı yüceltmektedirler. Bu kozmik fantezi hem 2000 yıl sonra kurulan ulus-devletin tarihinden hem de ırkçılığın Amerikan halkına ve insanlığa dayattığı yoksulluğun ve yağmacılığın küreselleştiğinden habersizdir. “Görünmeyen el” yalanıyla kör edilmiştir.

“Teknoloji gözle görülebilir, kölelik ise görülmez.” İşte Hollywood istismarcı psiko-kültürel, psiko-ekonomik, psiko-sosyal ve psiko-politik ürünleriyle, Wall Street merkezli finans sermayesine hizmete devam etmektedir.

Wall Street firması Cantor Fitzgerald’ın bir biriminin sahibi olduğu, internet araştırma şirketi Hollywood Stock Exchange (HSX), 2004 senesi itibariyle filmlerin hisse senetlerini ve yıldızların bonolarını alıp satan, çoğunlukla zengin genç erkeklerden oluşan yaklaşık bir milyon kayıtlı kullanıcıya sahipti.⁶⁵⁷ Sanal âlemden gerçek vurguna yönelik tahminler çıkarılmakta, halk manipüle edilmektedir. Bir Los Angeles Times gazetesi muhabirinin merak ettiği gibi, elit-zengin gençler gerçekten Hollywood merkezli popüler kültürü yönetmektedirler.⁶⁵⁸

Seçilmiş elitler, finans sermayesi yoluyla serbest piyasada üretim araçlarını, bunlar üzerinden üretim-tüketim ilişkilerini ve böylelikle toplumsal ilişkilerin tamamını sü-

657- Toby Miller, Nitin Govil ve Diğerleri, *“Küresel Hollywood”*, a.g.e, s. 514.

658- James Bates, *“Site Hopes to Put Profitable Spin on Hollywood Fame Game”*, Los Angeles Times, 19 Mayıs.

rekli bir şekilde altüst ederek ulus-devletleri istikrarsızlığa sürüklemektedirler. Toplumun eski değer yargıları süpürülüp atılırken, yeni oluşanlar daha şekillenmeden hükümsüz kalmaktadır. Katı olan ne varsa çözülüp dağıtmakta; kutsal olan ne varsa aşağılanmakta; ve nihayetinde insan, yüz yüze gelmek mecburiyetinde kaldığı hayatın şartlarını ve hemcinsleriyle ilişkilerini kavramakta zorlanmakta ve kararsızlık ile karar verme arasında gidip gelen bir ikilemde yaşamaktadır.

Neoliberalizmin en vahşi uygulandığı ülkelerden biri, belki de birincisi ABD'dir. William Domhoff'un "*Power and Politics in the Year 2000*" adlı çalışmasından öğrenmekte olduğumuz gibi, ABD'de 22 milyon civarında işletme vardır. Bunun yüzde BİR'i kadar küçük bir oranı Amerikan iş dünyasındaki varlıkların % 59'una sahiptir. Bu, Amerikan toplumunda neoliberalizmle ortaya çıkan servetin bireyler ve hane halkı itibariyle küçük bir grubun elinde yoğunlaşması olgusunun, şirketler arasında da mevcut olduğunu göstermektedir.⁶⁵⁹

ABD tarihinde çok sayıda "komplo"ya yer verilmektedir. Bunlardan biri de Wall Street darbesidir. ABD Başkanı Franklin D. Roosevelt, 1934'te Wall Street patronları tarafından askeri bir darbeye devrilmek istenmiştir. Resmi görüşe göre, her şey sadece Tümgeneral Smedley Butler'ın o sene Kongre'ye verdiği ifadedeki iddialardan ibaretti. Wall Street "ekte"lerinin kontrolündeki ABD basını dalga geçti. Devlet soruşturma açmaya gerek görmedi. Fakat olay, gerçekte ABD'yi bugünkü FEMA benzeri bir oluşumla diktacı

659- William Domhoff, "*Power and Politics in the Year 2000*", Oxford University Press, New York 1998.

bir rejime dönüştürüp, bütün kontrolü finans ve sanayiye kontrol eden bir avuç elitten oluşan Wall Street patronlarına verme teşebbüsüydü.⁶⁶⁰

Aynı eserde yer alan “*ekonomi komplosu*”na göre, ABD 2008’de Büyük Buhran’dan beri tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Resmi görüşe göre, AIG ve Goldman Sachs gibi sigorta ve finans kurumları batmamak için devletten büyük yardımlar almışlardır. Ancak aslında hükümeti yöneten büyük şirketler, böyle bir karışıklığı kendileri oluşturmuş ve vergi verenlerin paralarını çalmışlardır. Aynı oyunu oynamaya bugün de devam etmektedirler.⁶⁶¹ Hollywood da küreselleşme ve küresel ekonominin elitlerine, zaman zaman sureti haktan görünen “Wall Street–Money Never Sleeps” (Borsa-Para Asla Uyumaz), “*Margin Call*” (Oyunun Sonu) ve “*In Time*” (Zamana Karşı) gibi filmlerle, başta Amerikan toplumu olmak üzere küresel toplumun “gazını alan” ve küresel köyün halkının rahatlamasını sağlayan “kusursuz fırtına”larla tam yol ileri düşüncesiyle hizmette kusur etmemektedir.

11- “*Mesihi Kurtuluş*” ve Hollywood Filmleri

Hollywood bir şeyleri bize o kadar düzenli ve üstü kapalı “gönderiyor” ki –özellikle de bize çok kolay ulaştırılan o devasa Hollywood filmleriyle–, bunların farkına varalım. Seyirci psikolojisini sömürmek, özellikle ticari Hollywood sinemasının çok iyi başardığı bir yöntemdir. Bunun da en sağlam yolu iyi kurgulanmış bireysel bir intikam hikâyesi-

660- Minnesato Eski Valisi Jesse Ventura, Dick Russell, “*American Conspiracies*”, Skyhorse Publishiing, New York, 2011, s.11-22.

661- *Inside Job*, DVD Film, 2010.

dir. Bu tür filmlerin beylik formülü dört basamaktan oluşur: Seyirciyi hazırlama, üzme, kızdırma ve rahatlatma. Çünkü seyircinin sinema salonunu tatmin olmuş bir şekilde terk etmesi şarttır.⁶⁶²

Seyircinin tatmini test edilir. Film vizyona girmeden önce değişik gelir gruplarından oluşan tipik seyirci grubuna “*test gösterimi*” (test screening) yapılır. Bu ‘gösterime katılan seyirciler koltuklarında kurulu mekanizmalarla filmin beğendikleri ve beğenmedikleri yerlerini işaretlerler. Filmi seyreden test seyircileri bir form doldururlar. Şayet filmin finalinde bir tatminsizlik mevcutsa, tam tatmin için gereken tedbirler alınır, film vizyona girmeden önce çekilmiş ancak kurguya konulmamış birtakım alternatif sahneler ilave edilir.

Bazılarımızın burun kıvırdığı, bazılarımızın eğlendiği, bazılarımızın da çok sevdiği aksiyon filmlerinin altındaki mesajları alabiliyor muyuz veya ne kadarını alıyoruz?

Oldukça meşhur bir filmidir. Türkiye’de sinemalarda “*Hız Tuzağı*” (Speed) adıyla gösterilen, esas oğlanın Keanu Reeves, esas kızın Sandra Bulluck olduğu bu filmde gözünüzü “*hız göstergesi*”nden ayırabildiğinizde bakın neler görürsünüz. Polis memuru Keanu Reeves’in film boyunca infilak etmesini çok zor şartlarda engellemeye çalıştığı otobüsün içindeki insanların ABD’de yaşayan bütün azınlıklardan oluştuğunu ve yeryüzünde yaşayan bütün milletlerin temsilcilerini barındırdığını görürsünüz. Ayrıca yaşlı, genç, işçi, yuppie gibi toplum kesimlerinin temsilcilerinin de otobüste olduğunu görürsünüz. Dikkatlice ba-

662- Burak Göral, “*Burak’ın Kamerasından Hollywood*”, Plato Film Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11-12.

kınca, manyak bir eski polis-teröristin havaya uçurmaya çalıştığı otobüs bütün Amerika'dır ve hatta bütün dünyayı temsil eder.

Bu durumda ABD'nin ve dünyanın kurtulması için güçlü, cesaretli ve yakışıklı bir polisin genç ve güzel bir kadının da yardımıyla Mesihi liderliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

"*Hız Tuzağı*"nda Mesihi lider Keanu Reeves'e güzel kadın destekçisi Sandra Bulluck şu soruyu sorar: "*Ne yaptık? Otobüse bomba koyan adamın ülkesini mi bombaladık?*" Elbette adamın ülkesi bombalanmamıştı ama ortada bir de gerçek vardı: "*F-16 olmadan McDonald's olmaz.*" Demek ki birilerinin ülkesini bombalamak da ihtimaller dahilinde.

Bir başka husus; belli bir hızın altına düşünce patlayacak bir bomba düzeneği yüklü, can pazarı yaşanan otobüsün arkasındaki reklam panosunda büyük harflerle şöyle yazıyor: "*Money is not everything*" (Para her şey değildir). Bunun altında parantez içinde, bu sözle dalga geçercesine aynen şöyle yazıyor: "*Yeah right*" (Ya tabii). Bu çok küçük detay ile yüz milyonlarca insana mesaj verilir. Birileri de her şey olmayan parayı götürmeye devam eder.

"*Armageddon*" ve "*Derin Darbe*" filmlerinde ise daha açık-tan Mesihi, tek kurtarıcı mesajı verilir. Bu filmlerde tehlike dünya dışından gelmektedir. Yani ilahi bir mana taşır ve bariz bir "*dünyanın sonu*", "*kıyamet*" ve kurtarıcı "*beklenen Mesih*" ince ince insanların şuuraltına sokulur. Dünyaya yönelik felaket krizlerini anlatan filmlerde her zaman Amerikalılar bulunur. Bu durum ABD'nin süpergüç ve dünya devleti sıfatlarına vurgu yapar. Bu tür filmlerde ABD bayrağı açık ve seçik olarak müteakip defalar gösterilir.

Bir başka filmnden, dünyanın sonu filmleri kategorisinde olan *“Terminatör-2”*’den bahsedelim. Hemen hep insan ile teknolojinin karşı karşıya geldiği veya nükleer savaş dahil, büyük bir savaşın ardından, yeni bir insanlığın son kalıntılarını kurtarma mücadelesinin sergilendiği filmlerden farklı olarak, bu film toplumsal çelişiklere cevap vermek için Hollywood sinemasının Mesihi kurtarıcı mitosunu, kurtarıcıya duyulan özlemin ruhundan, dönemin *“beklentilerinin”* içinden elde edilen verilerle meydana getirme sürecini de yansıtır.

“Terminatör-2” gibi filmler salt Amerikan bütçesine katkılarıyla ve büyük gişe başarılarıyla açıklanabilecek kadar KOLAY filmler olmasa gerek. Bu filmler çoktan bir toplumun inançlarını, düşünme tarzını ve zihinsel tercihlerini temsil edecek düzenlemelere tırmanmış gibidirler.

Hükümetlerin halklarına ve dünyaya yönelik açıklama ve tehditleri, bu filmler üzerinden yüksek sesle ilan edilir. Bildiriler içerir bu filmler, kiliselerin vaazları duyulur. Okulun işlevini üstlenmişlerdir; ders verip dururlar. *“Demek ki Terminatör-2 gibi bir film mümkün olduğunca, bir toplumun başarılı olabilmek için neye inanıp neye inanmaması gerektiğini gösterir ve toplum kendisine inandığı ölçüde başarılıdır.”*⁶⁶³ Yönetmen James Cameron tarafından 1984’te yapılan *“Terminatör”*’de Arnold Schwarzenegger oynamıştı. Dönemin en çok ilgi gören konusu *“zaman yolculuğu”* –ki bu temanın kuantum fiziği ve kara delikler tezi üzerinden Yahudi mistisizmi Kabala ile ilintili olduğunu hatırlatalım– fantezisi üzerine kuruluydu. Gelecekte bir CYBORG, bir makine-

663- Veysel Atayman, *“Postmodern Kurtarıcılar”*, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2004, s. 34.

insan, bir kadını öldürme göreviyle “Terminatör” olarak yeryüzüne iniyordu.

Terminatör’ün öldüreceği kadın, gelecekte dünyanın tek bir devlet-topluma dönüştüğü aşamada –Kudüs merkezli Tanrı İmparatorluğu’nu, Mesih’in yeryüzüne ineceğini öngören Yahudi ve Evanjelist Hristiyan inancını hatırlayınız– bir isyanın başına geçecek kişiyi doğuracaktır. “*Bu devrimci ile manevi kurtarıcı (Mesih) karışımı görev insanını korumak ve Terminatör’ün görevini engellemek için gelecekte bir insan günümüze inmekteydi*”. Gelecekte gelen bu adam, henüz doğmamış kurtarıcı çocuğun da babasıydı. (Burada Hz. İsa’nın babasız olarak Hz. Meryem tarafından doğurulmasını ve Hristiyan inancındaki Tanrı’nın oğlu İsa Mesih figürünü hatırlayınız.)

Zamanın doğrusal akışının ortadan kalkması ve tarihi bir süreç duygusunun, dolayısıyla da ilerleme düşüncesi- nin yok edilmesi postmodern sinema fantezisinin özünü oluşturan anlayışlardandır veya bir başka ifadeyle prensiplerdendir. Filmin sonunda Mesih’in annesini öldürmekle görevli Terminatör engellenir ve kurtarıcı Mesih geleceği kurtarmaya hazırdır. Babası ise devamlılığını iyice kaybetmiş zaman boyutunun içinde bir yerde yitip gider.⁶⁶⁴

“Terminatör-2”de üç safhadan oluşan bir film örgüsü vardır. Birinci safhada özel efektlerden oluşan korkunç bir çatışmalar zinciri yer alır. İkinci safhada, birbirini nihai olarak alt etmesi mümkün değilmiş gibi görünen güçlerin her kapışması, teknolojik çağda, en azından büyük savaşların kazananının olmayacağına ilişkin bir göndermedir. Nihayet son safha, Judeo-Hristiyan ve medyatik imajlarla / gö-

664- Veysel Atayman, “Modern Kurtarıcılar”, s. 35.

rüntülerle dolup taşan yeni-mitolojik bir tasarımı andırmaktadır. Gelecek, insan ile makine arasındaki bir kıyamet savaşını akla getirmektedir.⁶⁶⁵

Terminatör'e makinenin verdiği "Öldürmeyeceksin artık" emri Tevrat'tan alıntı hissini verir. "Mesih" in annesinin tarihi geçen bir özne olma inadı aslında Hz. Meryem'e bir göndermedir. Hollywood filmlerinde küçük burjuva aile tipolojisinin temsilcisi genellikle siyah insanlardır. Bu filmde süper makinelerin kalbini oluşturacak bilgisayar çipini geliştiren adam siyahtır. Ve çipi geliştiren şirket, bir gökdelemin katlarına yayılmıştır. "Şiddetin Mitolojisi" ve "Matrix" te yer alan finans kapital-yüksek mimari/gökdelen ilişkisi burada da mevcuttur. "Babil Kuleleri" neoliberal dünyanın kutsal mabetleri olup kutsaldırlar. Bu kutsal binalarda insanlığın geleceğini ne yönde etkileyeceği belli olmayan ya da zaten olan bir çipin korunuyor olması, kutsal mabedin kirletilmesi demektir. Öyleyse filmin kahramanı mabedi kirletenleri öldürerek cezalandırmalıdır. "Mesih" in annesi "Sarah"nın (Sara) İsrail halkının atası çağrışımını kolayca yaptırabileceğini ileri sürmek de entelektüel bir zorlama olmasa gerekir.⁶⁶⁶

Amerikan toplumunun paranoyaklığa varan korkusu olan, neoliberal kapitalizmin mabetlerinin tehlikede olduğu saplantısı –daha doğrusu kurgulanmış saplantı–, ilginç bir şekilde bir başka filmde alınan sahnelerle –Kod Adı Kılıçbalığı (Swordfish)– benzer bir tarzda 11 Eylül 2001'de gerçekleşmişti. Amerika'nın anaakım medyası, bu olayı kör göze parmak misali Kabalist-Evanjelist bir tarzda dini "kehanetlere" dayandırmıştı.

665- Veysel Atayman, "Modern Kurtarıcılar", s. 35-37.

666- Veysel Atayman, a.g.e, s. 43-44.

*"Terminatör-2"*de bilimkurgu filmlerindeki gibi dışarıdan gelen bir düşman yoktur. Kötü, Tevrat ve İncil'e uygun olarak, dünyamızda ve insanlar arasındadır. Sadece başka bir zamanda, ancak pek yakındaki *"ahir zaman"*da /sonun zamanında ortaya çıkmak üzere beklemektedir. Filmin yönetmeni *"Cameron'ın burada ortaya attığı düşünce ya da tasarrım bir savaş sonrası toplumunun kurtuluş mitosundan başka bir şey değildir."*⁶⁶⁷ Elbette buradaki savaş *"Armageddon Savaşı"* olup, sonrası ise *"Mesih"* liderliğindeki kurtuluş mitosudur.

*"Terminatör-2"*nin alt başlığı *"Judgement Day"*dir: Malum, İncil'e göre ilahi mahkemenin kurulacağı gündür bu. Ancak düz çeviride *"hesaplaşma günüdür"*. O son duruşmada, öteki dünyada, kimin cennete kimin cehenneme gideceğine karar verilecektir. Dikkatli bakıldığında Cameron'ın *"Terminatör-2"*si Kabala-Tevrat ile İnciller arasında da gider gelir. Mesela, Yahudi inancında öbür dünya inancı yok iken, Hristiyan inancında oldukça güçlüdür.

ABD'nin ünlü ekonomi-finans okulu Wharton'da pazarlama profesörü olan Christophe Van den Bulte, şirketlere yeni ürünlerin kabul görme hızını belirleyebilme imkânı veren bir model geliştirdi. Üstelik bu matematiksel modeli kullanmak için matematik dâhisi olmaya da gerek yok. Bu modelin sıradan filmlerden Hollywood yapımlarına sıçramayı hedefleyen yönetmen ve oyuncuların tanıtımlarında da araç olabileceği belirtiliyor.⁶⁶⁸

Hollywood'un sürekli beslediği popüler kültürü durmadan yeni Tanrıların, yarı Tanrıların, daimonia'ların, cin-

667- Veysel Atayman, a.g.e, s. 47.

668- knowledge@wharton.

lerin, melek ve şeytanların üretildiği bir Olimpos Dağı fabrikasına benzeten Veysel Atayman, Terminatör-2'yi imha ve sıvılaşıarak moleküllerini yeniden karşısındaki şekle göre düzenleyebilen bir medyatik/taklit makinesi olarak yorumladı.

Hollywood bir taraftan bireyselleştirilirken, bir taraftan da bireyi tükettiği kadar dikkate alan bir sistemin parçası olarak değerlendiriliyor. Onun için Hollywood filmleri modern "pazarlamanın" sembollerinden biri olarak görülüyor. Tıpkı popüler sinema tarihinin hafızalarda en derin iz bırakan simgesi, Zorro'nun "Z"si gibi... Yani Zorro'nun biz-zat tezahür etmediği yerde "Z" simgesinin onun yerini tuttuğu haller...

Neoliberalizmin kalesi "*Wharton ekonomi ve finans okulu*" bile, artık "*etkileyiciler ve taklitçiler*" için yeni ürünlerin sürümünün daha iyi tasarlanmasında adres olarak Hollywood filmlerini gösteriyor.

Hollywood'dan bu kadar söz etmişken, bu devasa sektörün son yıllardaki gelir durumuna da bir bakalım. 2011 yılında Hollywood'un yıllık geliri 33 milyar dolar olarak gerçekleşti. Bunun 10 milyar doları ABD içinden, 23 milyar doları, yani % 70'i ise milletlerarası pazardan gelir. Bu gelir seviyesi 2010 yılına göre % 7 artış anlamına geliyor.

Hollywood yapımlarında bolca kullanılan "*subliminal*", yani şuurlu/bilinçaltı mesajları çıplak gözle fark edemiyoruz. İnsanlar bir sinema filmi veya televizyon dizisini seyrederken, onlar arkadan akıp gidiyor. Fakat insanların bilinçaltı bunlardan önemli ölçüde nasipleniyor.

Subliminal mesajların gayesi, hedef kitle ve kitlelerde bir tutum değişikliği meydana getirmektir. Bu mesajlar

1900'lerden beri kullanılıyor. İnancı kendi ideolojilerine yönlendirmeye çalışıyor veya kâr amacı güdüyor olabilirler. Siyasi bir parti tarafından da kullanılabilirler; çizgi filmlerde ya da başka filmlerde de karşımıza çıkabilirler.⁶⁶⁹

Akademisyen Sefer Darıcı'ya göre, "subliminal işgal"e karşı devletin mutlaka tedbir alması gerek. Bir denetim mekanizması şart. Mesela, "*milli algı kanunu*" çıkarılabilir. Türk milletinin milli, manevi değerlerinin korunması için zaruret. "*Ramazan soframızın vazgeçilmesi Amerikan pirinci*" gibi reklamların olmaması gerekiyor.

Subliminal işgal veya psikolojik harpte kullanılan en etkili yöntem TERS mesajdır. Hedef kitlelere vermek istediğiniz mesaja uygun bir melodi yazıyorsunuz. Bilahare ters çevirip dinlendiğinde ortaya çıkan melodinin üzerine yeni sözler yazıyorsunuz. İnsan beyni tersten söylenen ve esas söylemek istediğiniz mesajı duyabiliyor.

Bir film veya dizide subliminal mesajların var olduğundan oyuncuların haberi olmayabilir. Esasen film çekildikten sonra mesajlar üzerine işleniyor. Bu yapımcının ve yönetmenin bilgisi dahilinde olan bir şeydir.

"Prozak" filmini hatırlayın. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, 2020'de dünyadaki bütün sağlık meseleleri arasında depresyon ikinci sırada yer alacak. Günümüzde depresyonun 350 milyon insanı etkilediği tahmin ediliyor. 2011 yılında 17 ülkede yapılan Dünya Ruh Sağlığı taramasında her 20 insandan birinin 2011 yılı içinde en az bir depresyon atağı geçirdiği belirtilmiş.

669-Sefer Darıcı, "Apartmanınıza Girmeyen Zihninize Giriyor.", Röportaj: Pınar Erbaş, *Haber Türk*, 11 Kasım 2012.

Depresyon intihara kadar gidebiliyor. Her sene intihar sebebiyle bir milyon insan ölüyor. Bu her gün üç bin ölüm manasına geliyor. Her intihara karşılık en az 20-30 intihar teşebbüsünün olduğu da biliniyor. Alkol, madde, endişe bozuklukları depresyonda tetikleyici... Finansal problemler, yalnızlık duygusu, sevilenin ölümü, strese sebep olan her durum bunlar arasında. Suçlu ise SEROTONİN ve DOPAMİN maddesi... Nörotransmitter denilen serotonin, dopamin, norepinefrin gibi bazı haberci moleküllerle ilgili farklı bir seyir, hormonlarda değişiklikler... Bu süreçte çizgi filmlerden müzik parçalarına, hemen her yerde insanlığın bilinçaltını gizli mesaj bombardımanına tâbi tutan Hollywood yapımlarının neoliberal küreselleşmeye yönelik insan devşirme çalışmasının büyük payının olduğunu da hatırlamak gerekiyor.

Ünlü yönetmen Oliver Stone, 2012'nin son çeyreğinde gösterime giren belgeseli "Untold History of the United States" vesilesiyle Milliyet gazetesine verdiği bir röportajda şunları dile getiriyor:

*"Yaptığımız şey, Amerikan tarihine dışarıdan bir göz olarak bakmak, ki bu, Amerika'da zor yapılan bir şey. Mesela, Soğuk Savaş döneminde Rusların üzerimize geldiği hipotezinin etkisi altındaydık. Onları kolayca düşmanımız haline getirdik. Kuşaklar boyunca DÜŞMAN YARATMAK iç ve dış politikamızın parçası oldu. Ve bu saçmalıklara tonlarca para harcandı... Bir şekilde öldürüleceğimi biliyorum. Ama yaptığım işle gurur duyuyorum ve bu dosyanın bir yerlerde hayat bulacağını düşünüyorum."*⁶⁷⁰

Yönetmen Stone'un dikkat çektiği "düşman yaratmak", Hollywood'un uzmanlık alanlarından biridir.

670-Tülin Açıkbaş, *Milliyet Cadde*, 18 Ağustos 2012.

Dünya, uluslarüstü küresel güçlerin elinde gittikçe küçülürken, dilden dine, kültürden cinsiyete kadar her şey satılabilir birer metaa dönüştürülmüştür. Büyük paralar harcanarak çekilen filmler, küresel bankerlerin emrinde olan sinema sanayi, özellikle çocuklara ve gençlere yönelik yapımlar, çizgi filmler, bilgisayar oyunları ve diğer ürünler... Hepsi temelde *"masum"* görünürler. İlk anda fark edemediğimiz alt mesajları da yavaş yavaş ruhumuza işlemeye başlarlar. Bu, bir kanser hücresinin sessiz sedasız vücutta yayılmasına benzer.⁶⁷¹ Orman kanunlarıyla yönetilen dünyamızda özellikle kültürel sömürü yoluyla bireyler üzerinde çok derin tahribatlar oluşturmaktadır, küresel bir robotlaştırma faaliyeti güdülmektedir. Hızla aynılaşılan kitleler çok daha kolay yönetilir. Çünkü aynı özelliklere sahip olanların beklentileri ve tepkileri ölçülebilir.⁶⁷² Bu yöndeki çalışmaların başını Hollywood yapımı çizgi filmler, sinema filmleri ve televizyon dizileri çekmektedir. Bilinçaltı/subliminal hipnoz siyasi alanda ve reklamcılıkta kullanılır.⁶⁷³

671- Ömür Kurt, *"Küçük Adamlara Büyük Oyunlar"*, s. 13.

672- Ömür Kurt, a.g.e, s. 151.

673- Yurdaer Kılıç, *"Subliminal Hipnoz"*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011, s. 26-29.

SÖZÜN SONU

Sosyal-İktisadi ve Siyasi Manipölasyonlar Dünyasında İnsanlığın Geleceği İle Türkiye'nin Yarını

*"Atlar her daim kullanılacaktır. Otomobil ise ancak geçici bir moda olabilir..."*⁶⁷⁴ Finans ve bankacılık dünyasının ne derece "ileri" öngörülere kaynaklık ettiğini en iyi, herhalde yukarıdaki söz açıklar.

ABD'de bir banka müdürü 1903 yılında önüne gelen bir kredi talebini, kredinin istenme gerekçesini okuyunca reddetti.

Kredi talebi reddedilen kişi meşhur Ford otomobilleri fabrikasının sahibi Henry Ford soluğu banka müdürünün odasında aldı: *"Nasıl böyle devasa bir projeyi geri çevirirsiniz?"* diye sordu. Banka müdürü kendinden oldukça emin bir tavırla: *"Otomobil ancak geçici bir moda olabilir. Bu tarz geçici işlemlerle uğraşacak zamanım yok"* dedi. Bunun üzerine Henry Ford odadan çıkarken şöyle seslendi: *"Gün gelecek yollarda at arabaları kalmayacak, bütün ulaşım otomobillerle sağlanacak."*

Henry Ford otomobil sektörünün kurucusu ve bir numaralı ismi olmayı başardı, ama bu sonuca ulaşınca kadar beş kez iflas ederek her şeye yeniden başlamak mecburiyetinde kalmıştı. Yani inanmış bir insan için hedefine ulaşmak, *"Nereye gittiğini bilen bir yelkenin önünü kesecek bir rüzgâr yoktur"* düsturundadır.

1865'te basılan *"Alice Harikalar Diyarında"* adlı kitabı Lewis Carroll takma adıyla yazan papaz, matematikçi ve

674-Scientific American, 2 Ocak 1909.

fotoğrafçı Charles Lutwidge Dodgson'dan başkası değildi. Herkesin masal kitabı olarak bildiği bu kitap, gerçekte bir çocuk masalı değildir.

Mantık ve matematik kavramlarının metin aralarında tartışıldığı bu kitap, derin manasıyla günümüze dahi ışık tutmaktadır. Özellikle hedefler ve hedeflerin insan hayatındaki değeri hususunda sözkonusu kitapta pek çok kısadan hisse yer alıyor. Kitabın ana karakterlerinden Cheshire kedisi ile Alice arasında geçen her diyalog birer ders niteliğindedir. Mesela, *"Nereye gideceğini bilmiyorsan, hangi yoldan gittiğinin hiçbir önemi yok,"* cümlesi hedef koyma hususunda tam anlamıyla bir ders veriyor.

İnsan neticede inandığı ve ortaya koyduğu şey neyse odur. Bir müzik efsanesi olan Beethoven'ın keman tutuşunu gören hocası, kendisine daha ilk derste müziği bırakmasını söylemişti. Bütün zamanların en çok satan kitaplarından *"Martı"*nun yazarı Richard Bach tam 18 yayınevinden ret cevabı almıştı. ABD'nin kitapları en çok satan yazarlarından William Saroyan, ilk kitabı basılmadan önce, çok sayıda yayınevinden yüksekliği 75 santime ulaşan ret mektupları almıştı. Bir başka örnekte, filmi de yapılan *"Rüzgâr Gibi Geçti"* kitabının yazarı, kitap yayımlanmadan önce 38 kez reddedilmişti. Başarıların boyutlarını belirleyen en önemli kriterlerden biri HEDEFLER'dir.

Japon sazan balıkları cam fanusta üç santim, akvaryumda beş santim, küvette 20 santim ve denizde bir metreye kadar büyüyebiliyorlar. İnsanlar da *"hedefleriyle"* bir nevi Japon sazan balıklarına benziyorlar. Amerika'nın Yale Üniversitesi öğrencilerinden bir gruba, özel bir hedefleri ve hedeflerine nasıl ulaşacaklarına dair planları olup olmadığı sorulmuş. Bu grubun % 3'ü yazılı bir hedef ortaya koymuş.

20 sene sonra Yale Üniversitesi'nin araştırmacıları bu öğrencilerden hayatta olanlar ile görüşmüş. Bu öğrencilerin hedefleri olmayanlara göre çok daha varlıklı ve başarılı oldukları görülmüş. Psikiyatlara göre, *"insanların yaşadığı boşluk duygusu, özellikle hedef sahibi olmayan fertleri daha olumsuz etkiliyor."*

Akıllara ziyan "Mesihi" emellerle ve bu doğrultudaki projelerle aklını bozmuş, merkezi küresel sermayeyi kontrol eden bir avuç "seçilmiş" elit, "Tanrı İmparatorluğu" kurmak için bir yandan "günahta arınma teolojisi"ni, bir yandan da "kaos" temelli ekonomik-siyasi-sosyal türbülasyonları küresel hayata dönüştürmek için sürekli mahalli-bölgesel yangınlara benzin pompalıyor. Üstelik bunlara körü körüne itaat eden, aklını peynir ekmekle yemiş ve Basel merkezli B.I.S. kontrolündeki City, Wall Street, Brüksel ve Singapur'u merkez edinmiş "eke"ler ve "bobo"lar var. Bunların sayısı topu topu üç sıfırlı binler civarında. Öte yandan "Tavistock" ve HAARP benzeri kurumların önderliğindeki psikolojik harbin kurbanı/mağduru olan milyarlık kitleler, her türlü medya unsuru kullanılarak, özellikle Hollywood yapımı televizyon dizileri ve sinema filmleriyle özgüvenleri ortadan kaldırılan ve iman ve akılla bütün bağları koparılan/koparılmaya yüz tutmuş "küresel tebaa" durumuna dönüştürüldü. Başta Amerikan toplumu olmak üzere, insanlık ya borç batağında ya da geçim derdinde. Ulus-devletler, eyalet devletler ve belediye idareleri ise tam manasıyla borç PARA ile her geçen gün "paralanarak" yetki ve egemenlik kaybına uğramakta. Tarihte insanlığı kırbaça tanıştıran kölelik ve bunu yöneten egemen güç, şimdi de modern kölelik için kırbaçtan daha can yakıcı olan işsizliği insanoğlunun önüne "şah-mat" tavrıyla koyuyor.

Kapitalizmle ve son 30 yıldır neoliberal kapitalizmle “siyam ikizi” olan ekonomik krizlerin, 2008 finansal krizinin de açıkça ortaya koyduğu gibi, kullanım-tüketim ve/veya değişim değeri üretiliyormuş gibi sözde paranın da üretilmeye çalışıldığı “finans sektörüne” dönüştürülerek para piyasaları adı altında her neviden manipülasyona açık FAİZ-DÖVİZ-BORSA piyasası oyunlarından beslendiğini artık dağdaki çobanın bile bildiği bariz bir gerçek. Başlı başına para piyasalarına/finans sektörüne dönüştürülmüş para, ilk etapta “tefecilik ekonomisini” küreselleştirmiş ve bu haliyle siyasi ve sosyal altyapıyı adeta bir kanser gibi sarmıştır.

“Wall Street’in hızlı para gelenekleri kültürümüzü istila ettikçe, imalat genç girişimciler arasında cazibesini kaybetti. Küreselleşme dünyaya hâkim olmaya devam edecek. Fakat artık yedek bir plan yapmanın zamanı gelmedi mi? Kontrolsüz serbest piyasaların ve finansallaşmanın büyük zararlara yol açtığını gördük. Şimdi ise soru şu: Toplumun iyileşmesini destekleyen daha çeşitlendirilmiş ve daha dirençli bir ekonomiyi oluşturmaya nasıl başlayabiliriz? Sermayeyi bir değere sahip şeyler yapan ve istihdam yaratan inovatif girişimcilere yeniden nasıl yönlendirebiliriz? Bu oyunda hepimizin bir rolü var.”⁶⁷⁵

“Homojen milli ya da küresel para biriminin etkilerinden biri KÜLTÜRÜN HOMOJENLEŞMESİDİR. Para alanı maddi ve toplumsal hayatın giderek daha fazlasını içine alacak derecede genişledikçe malzemelerimiz ve ilişkilerimiz standartlaşmış ticari mallara dönüşür, paranın erişebildiği her yerde aynulaşır. Aynı mağazaların, aynı restoranların, aynı mimarının her yöreye egemen olduğu, ÇIKIŞ RAMPASI PANORAMASI olan ABD

675- Amy Cortese, a.g.e, s. 29.

bunun en çok göze çarptığı yerdir. Ve her yerde, uzaktaki ekonomik güçlerin KÖLESİ olarak yaşayan aynı çalışanlar ve tüketiciler oluruz. Mahalli/milli özellikler, bağımsızlıklar ve ekonomik fırsatlar ortadan kalkar. İşletmelerin/şirketlerin kârları uzaktaki şirket merkezine ve sonunda WALL STREET'e akıtılır. Kendi milli özelliklerini taşıyan canlı, ekonomik çeşitlilik içeren toplumlar yerine, her yerin aynı olduğu bir MONOKÜLTÜRÜ-MÜZ olur.”⁶⁷⁶

Aslında bu durumlar, serbest piyasanın toplumsal yapısının yalnızca kadife eldivenlerle kurulduğu 1970 sonrası serbestleşmenin on yıllarında olduğu gibi, geçmişte de nadir görülür. Ve hiçbir zaman, ağır da olan ekonomik ve siyasi güdümlülük biçimleri olmadan somutlaşmamıştır. Bu aynı sürecin bazen üst üste binen çeşitli biçimleri ayırt edilebilir. 20. yüzyılın ilk yarısından sonra, ABD gibi dünya ölçeğinde serbest pazarın bayraktarlığını yapan ülkeler, uzun dönemler boyunca ciddi bir ithalat yasakları ve yüksek gümrük tarifeleri siyaseti uygulamışlardır ve hâlâ da sık sık uygulamaktadırlar. Gerçekten de, öncelikle kendi iç pazarlarını geliştirmek gayesiyle, sınırlarını öteki ülkelerin mallarına karşı neredeyse aşılmaz hale getirmişlerdir. ABD ve Batı Avrupa ülkelerini bir kenara koyalım. Mesela kendi açısından Japonya'nın, dünya pazarlarına şiddetli girişiyle 19. yüzyılın son on yıllarında başlayan modernleşmesi köylüler, işçiler, küçük teşebbüs erbabı ve bizzat hükümet üstünde mutlak yetkilere sahip çok büyük kapitalist müteahhit kartelleri olan ZAIATSULAR tarafından yönlendirilmiştir. Günümüzde yeryüzü ölçeğinde pazarın top-

676- Charles Einstein, “Kutsal Ekonomi-Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum”, Türkçesi: Sinem Gül, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2012, s. 241-242.

lumsal yapısı –yani küreselleşme terimiyle tanımlama alışkanlığında olduğumuz şey– her düzeyde ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan, G-7’nin (dünyanın en sanayileşmiş yedi ülkesinin oluşturduğu grup) yönergeleri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü’nün anlaşmaları, Milletlerarası Para Fonu’nun (IMF) kuralları, Dünya Bankası ile Uluslararası Yönetmelikler Bankası’nın bonoları ve Dünya Ticaret Örgütü’nün (WTO) siyasetleri tarafından yönlendirilir ve çeşitli açılardan dayatılır.⁶⁷⁷

Batı edebiyatı; mali yükümlülüklerini şeref meselesi olarak gören, ama ödeme sözü vermekte, taahhütlerini yerine getirmekten daha başarılı olan asil kumarbazları ve içeridekileri kınayan çok sayıda eserle doludur.⁶⁷⁸

Alexander Pope 18. yüzyılın başında şu dizeyi yazmıştı: *“Servet ve mevki edin, mümkünse güzellikle. Değilse, hangi araçla olursa olsun servet ve mevki edin.”*⁶⁷⁹

Neoliberal küreselleşme ile birlikte, özellikle 1978 Washington Konsensüsü sonrasında hızla dünya ekonomisinin kalbine yerleşerek bütün insanlığın kaderini ele geçiren finans sektörü veya para piyasaları, *“kumarhane kapitalizmi”* tanımına uygun olarak tıpkı barbut masasında olduğu gibi, yeryüzünün belli merkezlerinde –Basel, Wall Street, City, Brüksel, Singapur– oluşturulmuş 60 bin terminalin sağladığı 24 saat kesintisiz bilgi akışı sayesinde para hareketliliğini süper bir hız döngüsüne ulaştırmıştır. Buna mukabil

677- Luciano Gallino, *“Küreselleşme ve Eşitsizlik”*, Türkçesi: Durdu Kundakçı, Dost Kitabevi, Ankara, 2012, s. 10-11.

678- John Carswell, *“The South Sea Bubble”*, Cresset, Londra, 1960, s. 176.

679- Charles P. Kindleberger, *“Cinnet Panik ve Çöküş-Mali Krizler Tarihi”*, Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 128.

gerek emtia, gerek üretim ve gerekse de tüketim paranın hızına ayak uyduramadı. Yani finans sektörünün parası piyasalarda reel sektör unsurlarından tamamen koptu. Bir başka ifadeyle, finans sektörünü kurgulayan elitler, parayı tabii dolaşım ağı olan pazar ekonomisinin emtia-üretim-tüketim dolaşım sisteminin içinden çekerek para piyasaları oluşturduklarında, para yerine getirmesi gereken işlevini yapamaz oldu. Artık paradan para kazanan sanal bir para piyasası oluşturulmuştu.

2008 mali kriziyle birlikte foyası ortaya çıkan türev ürünler benzeri, para değeri rakamlar taşıyan çok sayıda “yatırım kâğıdı”nın adı birer kâğıt parçası olduğu anlaşıldı. Artık para kendi başına hiçbir şey değildi. Buna rağmen merkez sermayenin ruhbanları, boş durmayıp “para ilahiyatı” adına saçmalıklar icat ederek ve ekonomik kriz sırasında sıradan kâğıtları, diğer bir ifadeyle çöldeki seraptan farksız, zaten hiç var olmamış sözde parayı bu kez buharlaştırıp, ekonomi finans bilimine yeni hurafeler ekleyerek FED-AIG operasyonlarıyla Amerikan halkının parasını hiç etmekle meşguller. Bugünkü haliyle menkul kıymet borsaları finans sermayesinin av alanına dönüşmüş durumda. Bir başka söyleyişle, finans sermayesinin/para piyasalarının “Vatikan”ı borsalar artık ajite edilmiş tutarsız rakamların deli danalar gibi sağa sola savrulduğu devasa bir arenaya benzemektedir.

Planlı bir sürecin sonunda patlayan finansal kriz ve bu süreçte artan enflasyon –bir başka “oyun içinde oyun” enflasyon–, tıpkı evinize gece giren bir hırsız misali satın alma gücünüzün değerini çalıyor. Bütün bu kişiler, Amerikan halkına ve değerlerine yaptıkları ve onun emeğini elinden

çaldıkları için “hırsız” olarak tanımlanabilirler. “Paranın efendileri ve politikacılar tarafından yüzyıllardır kullanılan bu tüyo, halk tarafından pek anlaşılmaz ve çoğu da bunun nasıl işlediği ve nihai sonuçlarını idrak edemez. Bütün bunlar ise ilave borç meydana getirir. Bu trendi, bir yarış halinde bulunan diğer ülkelerin merkez bankaları da takip eder. Sonuç itibariyle bütün milletler borçlarını ödeyemezler ve temerrüde düşerler.”⁶⁸⁰

“Her ne kadar en azından birkaç yıl daha dizginsiz şekilde ilerleyen kaldıraçlı bir spekülasyon (leveraged speculation) beklenirse de, er ya da geç o da sona erecek. Alan Greenspan ve Ben Bernanke’nin savunuculuğunu yaptığı parasal politika açısından bu, önemli bir etmen halini aldı. Wall Street ve bankacılık sektörü buna bayılıyor; çünkü pozisyonları, şirket içinden bilgi temin etmeye ve az ya da hiç risk almadan para basmaya imkân tanıyor. Bütün bunlar ise bir balon yaratıyor ve bu balon patlamak üzere. Patlama nedeni de mali ve parasal teşvik politikaları. Sadece ABD, İngiltere ve Avrupa’da değil, bütün dünyada geçerli bir durum bu...”

Küresel sisteme olan güvenin kaybedilmesinin bir sonucu, bir nevi bono ve tahvil piyasalarındaki “boğa bahislerinin” (bullish bets) kaldıraç oranının azaltılması gündemde. Ne ironiktir ki, bu spekülâtörlerin ellerinde ne altın, ne gümüş, ne de hisse senedi var. Kaldıraçlı spekülasyonun karşımızdaki riski azalttığına hangi ekonomist inanır? Bütün bunların sonucunda ise dünya çapında borç krizi tırmandı ve şu anda hükümet içi ve dışındaki uzmanların, bu durumu nasıl düzeltereklerine dair ellerinde herhangi bir çözüm bulunmuyor. Devlet borç krizi, 1970’lerin başların-

680- Bob Chapman, “Paralar Nereye Gitti-Küresel Mali Krizin Derininde Yatan Sebepler”, Aydın, Ekim-Kasım 2011, (06).

dan beri gündemde. Bu tecrübe size, kötü şeylerin ne denli uzun süre devam edebileceğini gösteriyor. Trilyonlarca dolar temerrüde düşülecek... Her türlü korkunç olayla karşılaşmak mümkün; ancak görünen o ki, elit tabaka, prizden çekmeye niyetlenmeden önce bu süreci olabildiğince uzatmaya çalışacak. Bunun bir başka anlamı daha var. Mali kazanç ve avuntu yaşamak için sınırlı savaflara devam edeceğiz. Strateji her zaman para basmak, kredi yaratmak ve para akışı sayesinde borç oranını azaltmak olageldi ve bu şekilde olmayı sürdürecektir. ABD hükümetinin temerrüde düşmemesi için bu zamana dek yapılan şey; sürekli para basmak, kredi yaratmak ve böylelikle ekonominin iflasını önlemek oldu.⁶⁸¹

Türkiye'nin en büyük altın mücevher üreticilerinden FAVORİ'nin Başkanı Selami Özel, *"Merkez bankaları altın alıyorsa huzur dünyaya uzak. Bu ürkütücü. Nerede ne zaman güven yoksa orada altına talep artar. Demek ki huzur hâlâ dünyaya uzak"* diyor.⁶⁸²

ABD başkanlarından Bill Clinton ünlü gazeteci Bob Woodward'ın bir sorusu üzerine sinirlenerek şöyle demişti: *"Bana (ekonomik) programın başarısını ve yeniden seçilmemi sağlayanın FED (ABD Merkez Bankası) ve bir avuç kahrolası hisse senedi taciri olduğunu mu ima ediyorsunuz?"*⁶⁸³

ABD'nin tarihinde, Amerika'nın finans elitlerine yönelen öfke sadece iki kez –1907 bankacılık paniğinin ardından ve 1929 hisse senedi piyasası çöküşünü takiben– bugünkü

681- Bob Chapman, *"Paralar Nereye Gitti-Küresel Mali Krizin Derininde Yatan Sebepler"*, Aydın, Ekim-Kasım 2011 (06).

682- Ayşegül Akyarlı Güven, *Habertürk*, 4 Kasım 2012.

683- Bob Woodward, *"The Agenda"* Simon and Schuster, New York, 1994, s. 73

(2008) büyük mali krizinin ardından olduğu kadar şiddetlenmişti. Ekim 2009 sonlarında Time tarafından yapılan anket, Amerikan halkının % 71'inin Wall Street ekelerinin kazançlarına sınırlamalar getirilmesi gerektiğine inandığını, % 67'sinin hükümetin federal yardım almış Wall Street şirketlerinin yöneticilerinden kesinti yapmaya zorlanmasını istediğini ve % 58'sinin ise Wall Street'in hükümetin iyileşme politikası üzerinde çok fazla etkisi olduğunu kabul ettiğini ortaya koymaktadır.⁶⁸⁴

Öte yandan Wall Street'in devlerinden Goldman Sachs ile ilgili bir makalede yer alan cümleler şöyle: *"Goldman Sachs hakkında bilmeniz gereken ilk şey onun her yerde olduğudur. Dünyanın en güçlü yatırım bankası insanlığın gözleri önünde para kokusu aldığı her şeyi durmaksızın kan süzgecine tıktıran dev bir vampir mürekkep balığıdır."*⁶⁸⁵

Bir başkası, IMF'nin eski baş ekonomisti Simon Johnson ise şöyle diyor: *"Amerikan finans oligarşisi federal hükümetteki stratejik konumları ele geçirerek kamusal politikaları veto etmektedirler."*⁶⁸⁶

2008 mali krizinden sonra federal hükümet, *"batmasına göz yumulamayacak"* cesamete ulaşmış Wall Street bankalarına sermaye aktarımı, borç garantisi, toksit varlık alımı gibi yollarla AIG benzeri metotlarla trilyon dolarlar aktararak bankaları kurtarma programına tam yol ileri devam ediyordu. Bu süreçte 2009 yılında Washington D.C.'de kurulan

684- Henry Kaufman, *"The Road to Financial Reformation"*, Hoboken, NJ: Wiley, 2009 ve *"What is Still Wrong Wall Street"*, *Time Magazine*, 29 Ekim 2009.

685- Matt Taibí, *Rolling Stone Dergisi*, 13 Temmuz 2009.

686- Simon Johnson, *"The Quite Coup/Sessiz Darbe"*, *Atlantic*, Mayıs 2009.

Finansal Kriz Araştırma Komisyonu, “ABD’deki finansal ve ekonomik krizin mahalli ve küresel sebeplerini araştırıyordu.”

Komisyon Başkanı Paul Angelides bir açıklamasında, Wall Street’in spekülâtif aşırılıkları ve suiistimallerini, bunları 1930’lu yıllarda açığa çıkaran Pecora duruşmalarına benzer bir çalışma ile sorguluyordu.⁶⁸⁷

“Bütün bunlar, bir finansal iktidar elitinin yeşermesi meselesini de beraberinde getirdi. Finansal çıkarların Amerikan toplumu içindeki gücü arttı mı? Wall Street’in büyümekte olan nüfuzu ABD devletini de etkiledi mi? Bunun mevcut krizle ilişkisi nedir? ABD kapitalizminin son 40 yıl içindeki finansallaşmasına artık büyük bir kısmının zenginliğini üretimden ziyade finansman sağlayan elit sermayedar kesimin dramatik ve muhtemelen uzun soluklu bir konum/pozisyon değişiminin eşlik ettiğini öne süreceğiz. Finansın artmakta olan bu hâkimiyeti bugün devlet iktidarının iç koridorlarında bile hissedilir.”⁶⁸⁸ Esasen ABD ekonomisini yöneten bir “para tröstü”nün varlığına duyulan öfke 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında üst seviyelere ulaşmıştı.⁶⁸⁹ Woodrow Wilson 1911’de şöyle diyordu: “Bu ülkede en büyük tekel, para tekeldir.” 1912’de Louisiana’dan Arsena Pujo’nun başkanlığını yaptığı Beyaz Saray Bankacılık İşlemleri ve Para Birimi Komitesi tarafından, para tröstünün ardındaki gerçeği ortaya çıkarmayı hedefleyen bir soruşturma başlatıldı. Arkasından finansal mülkiyet ve denetim eksenini gösteren bilgiler yayınlandı. Bunun için özellikle JP Morgan’ın uzun adımlarla ilerlemiş finansal-endüstriyel imparatorluğuna odaklandı ve bu denetimi kullanan birbirine ke-

687- Paul Angelides, “Opening Remarks”, *Financial Crises Inquiry Commission*, Washington D.C. 17 Eylül 2009.

688- John Bellamy Foster, “Tekelci Finans Sermayesi”, s. 210.

689- John Bellamy Foster, a.g.e, s. 211.

netlenmiş yönetim kurulları zincirlerine dikkat çekti. Gördüğü manzara bir “finansal merkezi grup” olarak tanımladı. Bu merkezi grup 100’den fazla şirkette 300 kadar idare kurulu üyeliğini elinde tutmaktaydı. Pujo başkanlığındaki komite bunun yatırım değil, ABD finansı ve sanayisi üzerinde yaygın holdingler ve idare kurulları ağının hedeflediği biçimde denetim elde etme uğraşı olduğu suçlamasını yöneltti.

Sonuç olarak, “hisse senedi mülkiyeti; ortaklık, ortak hesap aktarımları, bankalar, tröst şirketleri, demiryolları, kamu hizmetleri ve endüstriyel şirketler üzerine başka hâkimiyet biçimleri kurmak gibi yollarla bir avuç finans lideri arasında yerleşik ve sınırları belirgin bir ortak kimlik ve çıkar birlikteliği oluşmuş ve bunun sonucunda paranın ve kredinin kontrolü bir avuç insanın eline bırakılmıştır.”⁶⁹⁰ Ancak nihai aşamada Pujo komitesinin ABD Kongresi üzerinde çok az etkisi olmuş, buna mukabil “para tröstü” ve “yatırım bankacılarının” Wall Street üzerindeki etkisi akademik-bürokratik çevre ile Amerikan halkı üzerinde gerçeklerin ortaya çıkması yönünde etkili olmuştur.

Pujo komitesinin bu araştırmaları sonucunda merkezi finans elitlerine yöneltilen en sert suçlama, Louis Branders tarafından 1914 yılında “Other People’s Money”de şu şekilde aktarılmıştır:

“Finansal oligarşimizin en hâkim ögesi yatırım bankacıdır. Birleşmiş bankalar, tröst şirketleri ve hayat sigortası firmaları onun araçlarıdır... Bizim finansal oligarşimizin gelişimi, siyasi despotizmin tarihi dolayısıyla bildiğimiz çizgileri izlemiştir: Şiddet kullanarak değil, aşamalı olarak ele geçirme; farklı fonksiyonların incelikli ve ustaca gizlenmiş bir şekilde yoğunlaştırılması

690- John Bellamy Foster, a.g.e, s. 212.

yollarıyla gasp etmek... Bu Caesar Augustus'un, Roma'nın hâkimi olmak için takip ettiği yolun aynısıdır."⁶⁹¹ Nitekim 2008 mali krizini anlatan "Inside Job" adlı belgesel de, benzer suçlamaları belgeleriyle yaklaşık 100 yıl sonra adeta yeniden yazıyor ve benzer suçlamaları Wall Street'e yöneltiyor.⁶⁹²

Kapitalizm 1970'lerden bu yana, hassaten 1978 Washington Konsensüsü'nden beri her geçen yıl hızını ve etkisini artırarak finansallaşmıştır. Bu hususu çok iyi takip ve analiz eden iki iktisatçıdan Hyman Minsky'nin "*para yöneticisi kapitalizmi*", Paul Sweezy'nin ise "*finansal sermayenin zaferi*" şeklinde tanımladığı dönüşüm neoliberalizm olarak adlandırıldı.⁶⁹³

Başkan Clinton ile Beyaz Saray stajyeri Monica Lewinsky arasındaki seks skandalı bütün detayları ile ortaya dökülmüştü. Başta Amerikan kamuoyu olmak üzere, Kanada halkı –ki 1998'de Kanada'nın Vancouver şehrindeki British Columbia Üniversitesi'ndeydim– ve dünya kamuoyu Clinton'ın işinin bittiğine inanıyordu. Ancak 1998'in sonuna doğru durum aniden tersine dönüverdi. Başkan Clinton 1933'ten beri yürürlükte olan ve yatırım bankaları başta olmak üzere Wall Street'i kontrol altında tutan Glass-Steagall Kanunu'nu sessiz sedasız yürürlükten kaldırdı. Artık neoliberalizmin istediği finansal deregülasyon sürecinin önündeki en büyük engel kalkmıştı. Sonrası

691- Louis Brandeis, "*Other People's Money*", Frederick A. Stokes Co. New York 1914, s. 1-4.

692- *Inside Job*, DVD Film Belgesel, 2010.

693- Hyman Minsky, "*Financial Crises and the Evolution of Capitalism*", içinde M. Gottdiener ve Nicos Kominos, "*Capitalist Development and Crisis Theory*", Macmillan, Londra 1989, s. 391-402; Paul M. Sweezy, "*The Triumph of Financial Capital*", *Monthly Review* 46, No: 2, Haziran 1994.

çorap söküğü gibi geldi. 2008’de patlayan/patlatılan büyük mali kriz ile birlikte karşılığı asla olmamış türev ürün ya da egzotik finansal ürün denilen adi kâğıtlar “kayıp para” sayıldı ve böylece ya FED-AIG işbirliğiyle ya da doğrudan FED tarafından dolar basılarak yapılan ödemelerle, yeni bir “batmasına asla göz yumulamayacak devasa finans/bankacılık şirketleri” devri başlatılarak daha büyük ve yeni bir küresel krizin kapısı aralandı.

ABD’de Kansas’taki Missouri Üniversitesi ekonomi profesörü Michael Hudson –ki kendisi aynı zamanda “Uzun Vadeli Ekonomik Trendler Çalışmaları Enstitüsü”nün (ISLET-The Institute for the Study of Long-Term Economic Trends) başkanlığını da yürütüyor– 2008 mali krizi ve sonrasını şu sözlerle değerlendiriyor:

“Şu anki mali emperyalizmin tarihte eşi benzeri yok. Tabiatı gereği istikrarsız bir yapı bu, çünkü dünya ülkeleri buna daha fazla katlanamayacaklar. Kendi milli menfaatleri doğrultusunda döviz spekülasyonunu, özelleştirmeyi ve şirketlerin kredili satışını reddedecekler. Şirketler kredilerle satıldığında, kazanç vergi indirimine tâbi olduğu için ve şirketler transfer fiyatlandırması yoluyla vergiden kaçındığı için devletler bu şirketlerden vergi bile toplayamıyorlar. Bu tür yıkıcı finansal yöntemler ve bu yöntemlerin meydana getirdiği krizler ve bugünün dolar merkezli finans sistemini ve bunun da ötesinde Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile IMF’nin kabul ettirmeye uğraştığı milletlerarası yatırım ve mülkiyet sistemini sona erdirecektir diye düşünüyorum.”⁶⁹⁴

Prof. Hudson’ın “Süper-Emperyalizm: Amerikan İmparatorluğunun Ekonomi Stratejisi 1968-2003”, “Ticaret, Gelişme ve

694- Michael Hudson, “Finansal Emperyalizmin Sonu Mu?”, Röportaj yapan: Hüseyin Esen, *Ekopolitik Gündem*, Mayıs-Haziran 2011, Sayı: 7.

Dış Borç 1992-2009” ve “Yardım Efsanesi: Gelişim Raporlarının Gizli Ajandası 1971” gibi ilginç kitapları mevcut. Bunlardan “Süper Emperyalizm” adlı kitabında, IMF, WB ve WTO gibi ulusüstü kurumların Amerika başta olmak üzere küresel merkezi finansı kontrol eden bir avuç elit grubun hegemonyasını sürdürmeye yardımcı olduğunu anlatıyor. Hudson 2008’de patlak veren mali krizin halen başlangıç aşamasında olduğunu belirttikten sonra sözlerini şöyle sürdürüyor: “Bir sonraki safha, şu anki gibi sistem dahilinde meydana gelen değişimler şeklinde değil, milletlerarası sanayi ve finans yapılanmalarının değişmesi şeklinde gerçekleşecek. Eski, modası geçmiş bir sistemin çöküşüne şahit oluyoruz.”⁶⁹⁵ Yani Profesör Hudson’a göre, en azından kapitalizmin finansallaşmış neoliberal versiyonu ömrünü tamamladı.

Konuya Türkiye açısından baktığımızda ise tam anlamıyla tarih tekerrür ediyor. 1838 Balta Limanı Antlaşması’ndan itibaren, 1839 Tanzimat Fermanı, 1854’te alınan ilk dış borç, 1856 Islahat Fermanı, 1876’da Osmanlı Türkiye’sinin tam manasıyla temerrüde düşmesi, 1881 Düyun-u Umumiye ve Reji İdaresi ve nihayet 1908’den itibaren tam bir felakete düşüş ve parçalanma... Benzer bir durum Cumhuriyet Türkiye’sinde de mevcut. “Karşı Devrim 1945-1950”⁶⁹⁶ ile başlayarak, 24 Ocak 1980 Kararları, 1989’da çıkarılan 32 sayılı kanun hükmünde kararname ile Türk sermaye piyasasının libere edilmesi, 1 Ocak 1996’da yürürlüğe giren Gümrük Birliği Antlaşması, özellikle çıkartılan 2001 krizi ve Kemal Derviş’in IMF tarafından Türkiye’ye “kurtarıcı Mesih” olarak gönderilmesiyle başlayan “15

695- Michael Hudson, a.g. röportaj.

696- Çetin Yetkin, “Karşı Devrim 1945-1950”, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafa-i Hukuk Yayınları, 4. Baskı, Antalya, 2006.

günde 15 kanun" ve 4 Haziran 2003'te TBMM'den geçirilen kanun... Osmanlı Türkiye'si 1838-1914 liberalizmi ile iktisadi ve siyasi olarak paramparça oldu. Cumhuriyet Türkiye'si ise özellikle 1980'den günümüze uyguladığı Wall Street, IMF, WB, WTO patentli neoliberalizm ile giderek hem ekonomik, hem siyasi, hem de toplumsal olarak çözülmekte, ayrışmakta ve Türk toplumunun kahir ekseriyeti giderek daha da fakirleşmektedir. Türkiye için bir dejavu söz konusu.⁶⁹⁷

1980' den günümüze uygulanan deregülasyon, hâsılı neoliberal politikalar ile Türkiye'de de orta sınıf tasfiye edilmiştir. Küreselleşen seçkin/bireysel kapitalistler kendi "özel kulüp" üyelerini oluşturarak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin rejimlerini, hukuk, eğitim ve sağlık sistemlerini değiştirmektedirler. Ucuz emek ve hammadleden faydalanarak hem bizi yönetmekte hem de bizden nemalanmaktadırlar.⁶⁹⁸ Sonuçta devşirilen aydın, siyasetçi ve medya ile birlikte mankurtlaştırılan bir Türkiye...

Neoliberal küresel sistemin veya Yeni Dünya Düzeni'nin DİN-SİYASET FELSEFESİ-EKONOMİ/FİNANS işleyişinin ana ögesi SERMAYE/KAPİTAL birikimi olup, bu sermayeyi kontrol eden bir avuç "seçilmiş" klanın özelliğini anlamadan sistemi okumak manasız ve eksiktir. "Gerçek şu ki, finansal ve politik sistemimiz küçük işletmelerin aleyhine bir biçimde inşa edilmiş. Menkul kıymetler piyasası, üretken amaçlara sermaye tahsisi ile bir alakası kalmamış olan geniş, elektronik bir kumarhane haline gelmiş. Küçük işletmelere fon aktarımının

697- Ramazan Kurtuluş, "Türkiye Ekonomisi 1838-2010", Sinemis Yayınları, Ankara 2012, s. 790-839.

698- Küresel Elitlerin Yükselişi, Ekopolitik Gündem, Mayıs-Haziran 2011, Sayı. 7, s. 26-27.

temel dayanak noktalarından biri olan yerel bankalar ise BAT-MAK için FAZLA BÜYÜK olan finans dünyasında nesli tükenen bir tür. Fakat devletin küçük işletmeleri desteklemesini beklemeyin: Federal, eyalet ve yerel düzeydeki politikacılar, zengin büyük şirketlerin etkisi altında. Bu arada, Main Street'ler (reel sektör) ve şehir, kasaba merkezleri yavaş yavaş ölüyor."⁶⁹⁹ Öte yandan "bütün dünyada basın, siyaset ve ekonomi gizli örgütlerle iç içedir. Dünyanın en büyük basın-yayın organları, birkaç aileye aittir."⁷⁰⁰

"Yaratıcı yıkım" tabirini ilk kullanan kişi Avusturyalı-Alman iktisatçı Joseph Schumpeter'dir. Bu iktisatçı, "Bir ekonomik sistemin eski moda, gereksiz bileşenlerinin inovatif, yeni ekonomik üretim ve tüketim formlarına yer açmak gayesiyle ortadan kaldırıldığı süreci YARATICI YIKIM ifadesiyle" açıklıyordu.⁷⁰¹ 2008 mali krizinden bu yana, "Schumpeter'in çizdiği tablonun yıkıcı aşamasındayız. Küresel finansal ve ekonomik sistemler, ekonomik, politik ve sosyal konularda İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirlenmiş kural ve yapılarla dolu. ESKİ DÜNYA'DAN 21. yüzyılın ilk yarısında geçerli olacak standartlara doğru bir geçiş sürecinde bulunuyor. Şu anki meselemiz, kimsenin yeni küresel yapının nasıl bir şey olacağını bilmemesi. Kesin olarak bilinen tek şeyse eskisinden çok farklı olacağı... Uzun vadede (10-20 yıllık bir süreçte) tablo ne şekilde oluşursa oluşsun, bizi bekleyen hiç hoş şeyler yok ufukta."⁷⁰²

Neoliberal küresel ekonomik sistem şu denkleme oturmaktadır: Bir tarafta ulusötesi bir kimlik kazanmış olan ve

699- Amy Cortose, a.g.e, iç kapaktan.

700- Ömer Kurt, "Küçük Adamlara Büyük Oyunlar", Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 35.

701- John Casti, "Her Şey Bir Gecede Çökebilir", Türkçesi: Levent Göktem, Optimist Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 264.

702- John Casti, a.g.e, s. 264.

İsviçre-Londra City-Belçika Brüksel-New York Wall Street-Singapur merkezli olmak üzere 60 bin terminal üzerinden 24 saat 365 gün bilgi akışının sağladığı bilgi ve kontrol ağı ile milletlerarası boyutta ışıık hızı ile hareket kabiliyeti sağlanmış *"küresel merkez sermaye"* ve bu sermayenin bir avuç *"seçilmiş elit"*ten oluşan sahipleri... Diğer tarafta ise milli /yerli kalan –küresel olmayan– geniş kitleler, devlet, yargı, kontrol mekanizması... Dayatılan deregölasyon politikaları ile bu denklem tabii olarak, küresel merkez sermaye ve bunların temsilcisi durumundaki mahalli sermayenin kontrolünü gerçekleştirememektedir.

Japonlar güzel bir yaz gecesi, kırlara iki şeyi fark ederek dinlenmek için giderler. Birincisi, böceklerin müziğini... Orada saatlerce sessiz kalırlar. İkincisi, mangallarındaki kömür yanarken içine değişik ağaçlardan küçük odun parçacıkları atarlar. Bilahare bu odun parçacıklarını bir tepsiye koyarak orada bulunan herkese koklatırlar. Böylece insanlar yazın gelişinin ilk kez orada şeftali, çam, meşe, kiraz ve daha başka ağaçların odunlarının müzik notaları gibi koku nüansları olduğunu farkına varırlar...

İnsanlığın kurtuluşu da, bir nevi mevcut sistemin yaydığı koku ve çıkardığı sesin notasını anlamada yatıyor olabilir mi? O takdirde, neoliberal postmodernizmin şekillendirdiği ekonomi-finans dünyasında bahis oynamanın daha egzotik yollarını aramaktansa, *"yaratıcı muhasebe"* ile değil, gerçek fon oluşturma doğrultusunda çözümlere yönelmeliyiz. İnsanlık son 30 yılda kontrolsüz piyasa sisteminin eşitsizliği artıran ve istihdamı azaltan elitistliğine ve başarısızlığına şahit oldu. Öyleyse ilk adım: *"Yerli ye, yerli olanı satın al ve mahalli-milli yatırım yap!"*

KAYNAKÇA

"Agency's 04 Rule Let Banks Pile Up New Dept and Risk", New York Times, 3 Ekim 2008.

A. Few, "States Spearhead the Crackdown on Day Trading, but Is It Warranted", Money.CNN.com, 1 Eylül 1999.

A. Lutz, L. Greischar, N. Rawlings, "Proceedings of the National Academy of Sciences 101" (46), 16 Kasım 2004.

A. Sanfey, G. Loewenstein ve diğerleri, "Neuroeconomics: Cross-Currents in Research on Decision-Making", Trends in Cognitive Sciences, 10:3, 2006.

Abraham Pais, "Subtle Is the Lord, The Science and Life of Albert Einstein", Oxford University Press, New York, 1982.

Adam Anderson, "The Origin of Commerce", Londra 1801, III.

Adam Smith, "The Wealth of Nations", Der. R. H. Campbell ve diğerleri, Oxford 1976.

Akın, Z. ve Urhan, B., "İktisat Deneyisel Bir Bilim Olmaya mı Başlıyor?" TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ekonomi Bölümü Yayınları, Çalışma Num.: 09-04, Ekim 2009.

Akşam gazetesi, 14 Nisan 2012.

Alain Danielou, "Shiva et Dionyos", Fayard, Paris 1979.

Alan Rugman, "Globalleşmenin Sonu", Kapital Medya A.Ş.-Medikat Kitapları, İstanbul-Ankara 2004.

Alev Demirbilek, "Dünya Sinema Tarihi I. Bölüm", İstanbul 1994.

Alexei Barrionuevo, "Demand for a Say on the Way Out of Crisis" New York Times, 10 Kasım 2010.

Alexis de Tocqueville, "Democracy in America", Der. Philip Bradley, New York 1948.

Alıntılayan, John Brooks, "The Go-Go Years", New York 1973.

Ali Rıza Güngen, "Finansallaşma: Sorunlu Bir Kavram ve Verimli Bir Araştırma Gündemi", Praksis 22, 2010.

Alvin Tofler, "Value Impact Forecaster: A Profession of the Future", Derleyenler: Baier and Rescher, "Values and the Future: The Impact of

Tecnological Change on American Values", Free Press, New York 1969 içinde.

Amos Tuersky ve Daniel Kahneman, "*Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases*", Science 185, 1974.

Amy Cortese, "*Lokayatırım-Yerel Yatırım Devrimi ve Bundan Faydalanmanın Yolları*", Türkçesi: A. Müge Karan, Modus Kitap, İstanbul, 2013.

Andre Bazin, "*Sinema Nedir?*", Türkçesi: Ebrahim Şener, Doruk Yayınları, İstanbul 2011.

Andreas Huyssen, "*Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*", Türkçesi: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul.

Andrei Sgleifer, "*Inefficient Markets: An Introduction to Behavioral Finance*", Oxford, 2000-Richard H. Thaler and Cass R. Sunstein, "*Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*", New Haven, 2008.

Andrew Lo, "*Quants Adapting to a Darwinian Analysis*", Financial Times, 19 Mayıs 2008.

Andrew Ross Sorkin, "*A Bonfire Returns as Heartburn*", New York Times, 24 Haziran 2008.

Anna J. Schwartz, "*Real and Pseudo Financial Crises*", F. Capie ve G. W. Wood'un derlediği Financial Crisis and World Banking'de, MacMillan, Londra, 1986.

Antoin E. Murphy, "*John Law: Theorist and Policy Maker*", Oxford 1997.

Antoine de Baecque, "*Godard in the Museum*", Forever Godard, Ed. Michael Temple, James S. Williams ve Michael Wiu, Londra 2004.

Armand Mattelart, "*Multinational Corporations and the Control of Culture: The Ideological Apparatuses of Imperialism*", Harvester Press, Brighton 1979.

Armand Mattelart, "*An Archaeology of the Global Era: Constructing a Belief*", Media Culture and Society 24, No. 5.

Arthur Asa Berger, "*Daydreaming*", Whole Earth Review, Num. 75, 1992.

- Arthur Schlesinger Jr, "Are we Trapped in Another Vietnam", Independent, 2 Kasım 2001.
- Ayşegül Akyarlı Güven, Habertürk, 4 Kasım 2012.
- B. Knutson ve C. Kuhnen, "The Neural Basis of Financial Risk Taking", Neuron, 47 (s), 1 Eylül 2005.
- B. Knutson ve diğerleri, "Anticipation of Monetary Reward Selectively Recruits Nucleus Accumbens", Journal of Neuroscience 21: Rc 159, 2001.
- B.M. İnsani Gelişme Raporu, 2001.
- Barbara Defoe Whitehead, "Dan Quayle was Right", Atlantik Monthly, Nisan 1993.
- Barber, B.M ve T. ODEAN, "Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment", University of California, Davis, 2000-Yayımlanmamış çalışma.
- Barber, B.M ve T. Odean, "Trading Is Hazardous to Your Wealth: The Common Stock Investment Performance of Individual Investors", Journal of Finance, 55 (2) Nisan 2000: 773-806.
- Ben Finkelstein, "The Politics of Public Fund Investing", Simon and Schuster, New York 2006.
- Benjamin Nelson, "The Idea of Usury: From Tribal Brotherhood to Universal Otherhood", University of Chicago Press, 2. Baskı, 1969.
- Benjamin Nelson, a.g.e, s. 229 ve Joyce Oldham Appleby, "Economic Thought and Ideology in Seventeenth Century England", Princeton University Press, Princeton, 1978.
- Bertrand Benoit ve James Wilson, "German President Complains of Financial Markets Monster", Financial Times, 15 Mayıs 2008.
- Beth M. Erickson, "Baba Özlemi Kayıp ve Var-Yok Babaların Ömür Boyu Süren Etkileri", Türkçesi: Serpil Demirtaş, Dharma Yayınları, İstanbul 2004.
- BIS Politika Tebliğleri Num. 6, "Bank Restructuring in Practice", Bank for International Settlements, Basel, Ağustos 1999.
- Bilim ve Teknik, Ocak 2007, İmkânsız Sinema.

Bill Grantham, *"Some Big Bourgeois Brothel: Contexts for France's Culture Wars with France"*, University of Luton Press, Luton 2000.

Birleşmiş Milletler, *"İnsani Gelişim Raporu, 2001"*, Oxford University Press, New York 2001.

Birleşmiş Milletler, *Dünya Yatırım Raporu*, 1995.

Bob Chapman, *"Paralar Nereye Gitti-Küresel Mali Krizin Derininde Yatan Sebepler"*, Aydın, Ekim-Kasım 2011 (06).

Bob Woodward, *"The Agenda"*, Simon and Schuster, New York, 1994.

Brain Knutson, O. M. Wokowitz ve S. W. Cole, *"Selective Alteration of Personality and Social Behavior by Serotonergic Intervention"*, American Journal of Psychiatry 155, 1998.

Burak Göral, *"Burak'ın Kamerasından Hollywood"*, Plato Film Yayınları, İstanbul 2003.

Burton Malkiel, *"A Random Walk Down Wall Street"*, New York 1990.

C. Ben-Del, M. Deakin, *"The Effect of Citalopram Pretreatment on Neuronal responses to Neuropsychological Tasks in Normal Volunteers: An FMRI study"*, Neyropsychopharmacology, 13 Nisan 2005.

C. Lee ve B. Swaminathan, *"Price Momentum and Trading Volume"*, Journal of Finance 55(5), Ekim 2000.

C. Wright Mills, *"The Power Elite"*, Oxford University Press, New York 1995.

C. Wright Mills, *"Toplumbilimsel Düşün"*, Türkçesi: Ünsal Oskay, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

Carmen Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, *"This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly"*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 2009.

Cengiz Kahraman, *Haber Türk*, Kopenhag, 27 Ekim 2012.

Center for Entertainment Industry Data and Research, 2002.

Charles Eisenstein, *"Kutsal Ekonomi-Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum"*, Türkçesi: Sinem Gül, Okuyan Us Yayınları, İstanbul 2012.

Charles P. Kindleberger, *"Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises"*, Basic Books, New York, 1978.

Charles Kindleberger, *"Manias, Panics and Crashes"*, 2. Baskı, New York 1989.

Charles P. Kindleberger, *"Cinnet Panik ve Çöküş-Mali Krizler Tarihi"*, Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayıncılık, İstanbul, 2004.

Charles Mackay, *"Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds"*, New York, 2003 (1841).

Charles Perrow, *"Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies"*, Princeton University Press, Princeton, NJ, 1999.

Charles R. Schwenk, *"The Essence of Strategic Decision Making"*, Lexington Books, Lanham, MD, 1988.

Chris Argyris, *"Teaching Smart People How to Learn"*, Harvard Business Review, Mayıs-Haziran 1991.

Christopher Flavin, *"State of the World,"* 2002.

Christopher Lane, *"How Shyness Became an Illness: A Brief History of Social Phobia"*, Common Knowledge, 12 Mart 2006.

Chrystia Freeland, *"The Rise of the New Global Elite-Küresel Elitlerin Yükselişi"*, Ekopolitik Gündem, Mayıs-Haziran 2011, Sayı 7.

Claire Berlinski, *"What the Free Market Needs"*, Los Angeles Times, 21 Ekim 2008.

Claude Levi-Strauss, *"Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji"*, Türkçesi: Akın Terzi, Metis Yayınları, İstanbul Mart 2012.

Christopher Vogler, *"The Writer's Journey, Mythic Structure for Writers"*, Michael Weise Productions, 1998

Çalık, Ü. ve Düzü, G., *"İktisat psikoloji"*, Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi, ISSN: 1694-528x, Sayı 18, 2009.

Çetin Yetkin, *"Karşı Devrim 1945-1950"*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Yayınları, Antalya, 4. Baskı, Nisan 2006.

D. Hirshleifer ve T. Shumway, *"Good Day Sunshine: Stock Returns and the Weather"*, Journal of Finance, Haziran 2003, 58 (3).

D. Morgan, K. Grant, H. Gage, "Social Dominance in Monkeys: Dopamine D2 Receptors and Cocaine Self-Administration", *Nature Neuroscience* 5: 2002.

D. Vertov, "Kino-Eye: The Writings of Dziga Vertov", Önsöz: Annette Michelson İngilizce Çev: Kevin O'Brein, 1992, Sine-Göz, Türkçesi: Ahmet Ergenç, Agora Kitaplığı, İstanbul 2007.

Dan Ariely, "Predictably Irrational – The Hidden Forces that Shape Our Decisions", Harper Collins, New York, 2008.

Daniel Fisher, "Küçük Avcısı", Forbes, Aralık 2010.

Daniel Kahneman ve Amos Tversky, "Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk", *Econometrica*, 47, 2, Mart 1979.

David Eagleman, "Incognito-Beynin Gizli Hayatı", Türkçesi: Zeynep Anık Tozar, Domingo Yayıncılık, İstanbul 2013.

David Blankenhorn, "Fatherless America: Confronting Our Most Urgent Social Problem", Basic Books, New York 1995.

David Brooks, "Never for GATT", *American Spectator* 21, Num. 1: 34-37, 1994.

David Harvey, "Sermaye Muamması-Kapitalizmin Krizleri", Türkçesi: Sungur Savran, Sel Yayıncılık, İstanbul 2012.

David Held, David Goldblatt, Anthony McGrew, Jonathan Perton, "The Globalization of Economic Activity", *New Political Economy*, C. 2, Num. 2, Temmuz 1997.

David Icke, "The Biggest Secret", Bridge of Love Publications, USA, 1999.

David Lynch, "Lynch on Lynch", Faber and Faber, Londra 1997.

David M. Kotz, "Financialization and Neoliberalism", University of Massachusetts, Amherst, 2008.

David Popenoe, "Life without Father", Free Press, New York 1996.

Denise D. Bielby ve C. Lee Harrington, "Markets and Meanings: The Global Syndication of Television Programming, Global Culture: Media, Arts, Policy and Globalization", Ed. Diane Crane, Nabuko Kawashima ve Kenichi Kawasaki, Routledge, New York 2002.

Derleyen: Hayri Kozanoğlu, "Uç(ur)amayan Balon: Finans" içinde, Alev Dilek Aydın, "Finansallaşma ve Hayatımıza Kattıkları", Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2011.

Des Freedman, "Who Wants to be a Millionaire? The Politics of Television Exports", Information Communication and Society 6, No. 1.

Diana B. Henriques, "Madoff Scheme Kept Shipping Outward", Crossing Borders, New York Times, 20 Aralık 2008.

Dick K. Nanto, "The 1997-98 Financial Crisis", ABD Kongresi için Hazırlanmış Kongre Araştırma Servisi (CRS) Raporu, 6 Şubat 1998-www.fas.org/mam/crs/crs-asin2.

Douglas Dowd, "Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı", Türkçesi: Cihan Gerçek, Yordam Kitap, İstanbul Mayıs 2008.

E. Angner ve George Loewenstein, "Behavioral Economics," 2006.

E. Fama ve K. French, "The Cross-Section of Expected Stock Returns", Journal of Finance 47 (2), 1992.

E. S. Browning, "Keeping Cool Amid Global Strife", Wall Street Journal, 17 Temmuz 2006.

Edvard Chancellor, "Şeytan Sofrası Finansal Spekülasyonlar Tarihi", Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayıncılık, İstanbul 2007.

Edward Perkins, "The Rise and Fall of Relationship Banking", www.common-place.org.

Edward S. Herman ve Robert W. McChesney, "Rich Media, Poor Democracy", Londra 1999.

Edward S. Herman ve Robert W. McChesney, "The Global Media: The New Missionaries of Global Capitalism", Cassell, Londra, 1997.

Edward Sankowski, "Ethics, Art and Museums", Journal of Aesthetic Education 26, No. 3.

Edwin Lefevre, "Bir Borsa Spekülatörünün Anıları", Türkçesi: Şehnaz Tahir, Scala Yayıncılık, İstanbul.

Eliezer Yudkowsky, "Cognitive Biases Potentially Affecting Judgement of Global Risks", s. 91-119, Ed. Nick Bostrom ve Milan Cirkovic "Global Catastrophic Risks," Oxford University Press, 2008 içinde.

Engin Ertan, "Kült Filmler 2", Sinema Merkez Dergisi Eki 2007.

Enrique del Val Blanca-Kevin Danaher, Ed. "Mexico's Economic Crisis", San Francisco Global Exchange, 1995.

Eren E., "Yeni İktisatta Ortak Noktalar", Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü, Çalışma Raporları, No: 13, 2009.

Eric Hobsbawm, "Aşırıliklar Çağı: Yirmibirinci Yüzyıl", Türkçesi: Yavuz Alogan, Everest Yayınları, İstanbul.

Erik Lipton ve Stephen Labaton, "A Deregulator looks Back, Unswayed", New York Times, 17 Kasım 2008.

Ersal Yavi ve Necla Yavi, "Bankerler, Krizler Siyasal Entrikalar ve Paraizm", Yazıcı Yayınevi, İzmir 2009.

Eugene Corr ve Peter Gessner, "Jump Cut: A Review of Contemporary Media, 1974-2004", Jump Cut, No: 3, 1974.

Fırat Demir, "Capital Market Imperfections and Financialization of Real Sectors in Emerging Markets: Private Investment and Cash Flow Relationship Revisited", World Development, 37 (5), 2009.

Fida Darwiche, "The Gulf Stock Exchange Crash: The Rise and Fall of the Souq Al-Manakh", Londra 1986.

Financial Times, 6 Ekim 1998.

Floyd Norris, "To Rein in Pay, Rein in Wall Street", New York Times, 30 Ekim 2009.

Forbes, Aralık 2007.

Fortune, 3 Eylül 2007, "The Most Dangerous on Wall Street."

Frank H. Knight, "Risk Uncertainty and Profit", Boston 1921.

Fredric Jameson, "Globalization and Political Strategy", New Left Review 4, 49-68.

Fredric Jameson, "Postmodernism and Consumer Society, Postmodern Culture", Pluto Press.

Fritjof Capra, "Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası", İnsan Yayınları, İstanbul 1992.

G. Belsky ve T. Gilowich, "Why Smart People Make Big Money Mistakes and How to Correct Them?" Simon and Schuster Paperbacks, 1999.

Gary Gardner, "The Challenge for Johannesburg: Creating a More Se-

cure World", Worldwatch Institute, State of the World, 2002.

George Soros, "Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma", Türkçesi: Coşkun Üçüncü, İnkılap Yayınları, İstanbul 2010.

George Soros, "Soros on Soros", John Wiley, New York, 1995.

George Soros, "The Alchemy of Finance: Reading the Mind of the Market", New York, 1987.

George Soros, "The Crisis of Global Capitalism", New York 1998.

George Soros, "The New Paradigm for Financial Markets: The Credit Crash of 2008 and What it Means", New York, 2008, s. 91 – Türkiye’de "Finansal Piyasalar İçin Yeni Paradigma" adıyla İnkılap Yayınları tarafından yayımlandı.

Gila Benmayor, "John Nash: Amerikan Seçimleri Uyduruk", Hürriyet, Temmuz 2012.

GlobScan, Temmuz 2012.

Goldon Thomas ve Max Morgan Witts, "The Day the Buble Burst", Londra 1979.

Graham Murdock, "Across the Great Divide: Cultural Analysis and the Condition of Democracy", Critical Studies in Mass Communication 12, No: 1:89-95.

Gretchen Morgenson, "There's No Superhero in the Wings", New York Times, 11 Kasım 2007.

Gülten Kazgan, "Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen", Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul 2000.

Güran Tatlıoğlu, "Ekonomik Sistem Sorgulanmaya Başladı", Haber Türk, 14 Ekim 2012.

H. Erkan ve C. Erkan, "Bilgi Ekonomisinde Paradigmat Arayışlar: Ekonomide Bilişsel, Connectionist ve Computationalist Yaklaşımlar", Journal of Knowledge Economy and Knowledge Management Volum I-I, I-II, Özel Sayı 2006.

H. Usul, "Mental Muhasebe-Rasyonalite ve Mantık Yanılgıları", SOBE Dergisi, Sayı 4-5, Eylül 2006, Nisan 2007.

Ha-Joon Chang, "Kapitalizm Hakkında Size Söylenmeyen 23 Şey", Türkçesi: Bilgin Topal, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Ha-Joon Chang, *"Sanayileşmenin Gizli Tarihi"*, Türkçesi: Emin Ak-
çoğlu, Epos Yayınları, Ankara, Şubat 2012.

Haldun Soydal, *"Yeni Ekonomi-Kuantum Nöroekonomi"*, Devlet Ya-
yınları, Konya 2010.

Halide Edip Adivar, *"Hayat Parçaları"*, Remzi Kitabevi, İstanbul,
1963.

Hans Jonas, *"The Gnostic Religion"*, Beacon, Boston 1958.

Harry Young, *"The Hero's Journey-Symbols on the Path"* (Kahrama-
nının Yolculuğu- Yoldaki Semboller), Sunrise, 1999, Makale-
www.theosophical.org.uk/HeroHy.

Haskell Wexler, *"Western Regın Residency Requirements Relaxed for
Eastern Region Members"*, Viewfinder I, No: 4:7.

Henry C. Emery, *"Speculation on the Stock and Produce Exchanges
of the United States"*, New York 1996.

Henry Kaufman, *"The Road to Financial Reformation, Hoboken,"* NJ:
Wiley, 2009 ve *"What is Still Wrong Wall Street,"* Time Magazine, 29
Ekim 2009.

Hernando De Soto, *"Sermayenin Sırrı"*, Türkçesi: Murat Aygen,
Liman Kitaplar, Ankara 2005.

Hezekiel 37: 1-14.

Hong Kong Hıristiyan Endüstrisi Komitesi, 2001.

Howard Bloom, *"The Lucifer Principle: A Scientific Expedition into
the Forces of History"*, Atlantic Monthly Press, New York 1995.

Howard Margolis, *"Selfishness, Altruism and Rationality"*, Cam-
bridge University Press, Cambridge, 1982.

Hugh Stretton, *"Economics: A New Introduction,"* Pluto Press, Lon-
dra 1999.

Hülya Eser ve Davletkan Toigonbaeva, *"Psikoloji ve İktisadın Bir-
leşimi, Davranışsal İktisat"*, Yıldız Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü
Araştırma Yayınları, İstanbul 2010.

Hyman Minsky, *"Financial Crisis and the Evolution of Capitalism"*,
içinde M. Gottdiener ve Nicos Kominos, *"Capitalist Development and
Crisis Theory"*, Macmillan, Londra 1989, s. 391-402; Paul M. Sweezy,

"*The Triumph of Financial Capital*", Monthly Review 46, No: 2, Haziran 1994.

Hyman P. Minsky, "*John Maynard Keynes*", Columbia University Press, New York, 1975.

Hyman P. Minsky, Ed. C. P. Kindleberger ve J. P. Laffague, "*Financial Crisis: Theory, History and Policy*", Cambridge University Press, Cambridge 1982, içinde: The Financial Instability Hypothesis: Capitalistic Processes and the Behavior of the Economy.

Ignatius Balla, "*The Romance of the Rothschild*", Publisher: E. Nash, Londra, 1913.

Intact Brain, "*Filters Awareness*", Brain/Mind Bulletin, Interface Press, Los Angeles, CA, Cilt: 2, Num. 16, 4 Temmuz 1977.

Irving Kirsh ve G. Sapirstein, "*Listening to Prozac but Hearing Placebo: A Meta-Analysis of Antidepressant Medication*", Prevention and Treatment, Haziran 1998.

İnfowar.com/ 26 Temmuz 2012.

Inside Job, DVD Belgesel, 2010.

J. A. Shumpeter, "Business Cycles, I.

J. Cassidy, "*The Greed Cycle: How the Financial System Encouraged Corporations to Go Crazy*", The New Yorker, 23 Eylül 2002.

J. Cohen, "*The Vulcanization of the Human Brain: Neural Per-Spective on Interactions between Cognition and Emotion*", Journal of Economic Perspectives 19, 2005.

J. Le Goff, "*History and Memory*", Columbia University Press, New York.

J. M. Keynes, "*The General Theory of Employment, Interest and Money*", Londra 1973 (1936).

J. S. Mill, "*Principles of Political Economy*", Toronto 1965 (İlk baskı 1848).

J.M. Graham ve E.R.Harvey, "*Expectation, Optimism and Overconfidence*", Working Paper, 12 Nisan 2005.

Jack Rosenthal, "*On Language*", New York Times Magazine, 8 Eylül 2008.

Jack Valenti, "Collapse of the Common Wisdom: How Movies Beat the Competition A Recounting of a Very Good Year", MPA Press Release, 10 Mart 1998.

Jake Horsley, "Gnosticims Reborn: The Matrix As Shamanic Journey", Divine Virus, - <http://www.divinevirus.com/matrix.html>.

James Bates, "Site Hopes to Put Profitable Spin on Hollywood Fame Game", Los Angeles Times, 19 May 2000.

James Boswell, "Life of Johnson", ed. George Birkbeck, Norman Hill, The Clarendon Press, Oxford, 1887, II.

James Buchan, "Frozen Desire", New York 1997.

James Grant, "The Trouble with Prosperity", New York 1996.

James Medbery, "Men and Mysteries of Wall Street", New York 1879.

James Rickards, "Currency Wars: The Making of the Next Global Crisis", Portofolio/ Penguin Group, New York, 2011.

James W. Kalat, "Introduction to Psychology", Thomson Wardsworth, Belmont, CA, 2005.

Jared Diamond, "Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed", Viking, New York 2005.

Jason Zweig, "Paramız ve Beyniniz", Türkçesi: Necdet Ünal Elbeyli, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Jean Cazeneuve, "Sociologie du Rite", PUF, Paris 1971.

Jean Ziegler, "Utanç İmparatorluğu-Yoksulluk ve Baskıya Karşı Savaş", Altın Kitaplar, İstanbul 2011.

Jean-Michel Valantin, "Küresel Stratejinin Üç Aktörü: Hollywood, Pentagon ve Washington", Türkçesi: Ömer Faruk Turan, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2006.

Jeff Swicord, "İşgal Gösterileri ABD Siyasetini Ne Derece Etkiler", Aydın, Mayıs-Haziran 2012.

Jeffrey Pfeffer ve Robert I. Sutton, "Hard Facts, Dangerous Half-Truths and Total Nonsense: Profiting from Evidence-Based Management", Harvard Business School Press, Boston 2006.

Jerry Kloby, "Küreselleşmenin Sefaleti, Eşitsizlik, Güç ve Kalkınma", Türkçesi: Orhan Düz, Güncel Yayıncılık, İstanbul 2005.

Joannie M. Schrof, "Brain Power", U.S. News and World Report, Cilt. 117, Num. 21, 28 Kasım 1994.

Joel Stein, *Los Angeles Times*, 2 Ocak 2009.

John Bellamy Foster ve Fred Magdoff, "The Great Financial Crisis-There Years On", Monthly Review, Ekim 2010.

John Bellamy Foster, "Kapitalizmin Malileşmesi ve Kriz", Kalkedon Yayınları, Türkçesi: Çiğdem Çıdamlı, İstanbul 2008.

John Bellamy Foster, "Tekelci Finans Sermayesi", Kalkedon Yayınları, İstanbul Eylül 2011.

John Bellamy Foster, "The Financialization of Capitalism", Monthly Review, Nisan 2007.

John Carswell, "The South Sea Bubble", Cresset, Londra, 1960.

John Cassidy, "How Markets Fail", Penguin Books, 2009.

John Francis, "History of Railways," II, Londra 1850.

John Gray, "Sahte Şafak", Türkçesi: Gül Çağalı Güven, Om Yayın-
evi, İstanbul, 1999.

John Maynard Keynes, "The General Theory of Employment", Economic Journal, 51, 2, 1937.

John Naisbitt ve Patricia Aburdene, "Megatrends 2000-Büyük Yö-
nelimler", Türkçesi: Erdal Güven, Form Yayınları, İstanbul 2000.

John Tirman, "Dünyayı Sömüren Amerika", Türkçesi: Füsun Doru-
ker, Altın Kitaplar, İstanbul 2007.

John Trumbour, "Selling Hollywood to the World: U.S. and Euro-
pean Struggles for Mastery of the Global Film Industry, 1920-1950", Cam-
bridge University Press, Cambridge 2002.

Jonathan Guthrie, "How the Old Corporate Tortoise Wins the Race",
Financial Times, 15 Şubat 2007.

Jonathan Swift, Alıntı: Charles P. Kindleberger, "Cinnet Panik ve
Çöküş-Mali Krizlerin Tarihi", Türkçesi: Neşenur Domaniç, Scala Yayın-
cılık, İstanbul 2004.

Jose M.R. Delgado, "Physical Control of the Mind: Toward a Psycho-
Civilized Society", Harper and Row, New York, 1969.

Joseph A. Schumpeter, "Capitalism, Socialism and Democracy", 3. Baskı, Harper, New York, 1950.

Joseph A. Scumpeter, "Capitalism, Socialism and Democracy", Londra 1987 (1943).

Joseph Campbell, "The Masks of God: Primitive Mythology Vol. 1, The Masks of God: Oriental Mythology, Vol. 2, The Masks of God: Occidental Mythology, Vol. 3, The Masks of God: Creative Mythology, Vol. 4", 1991.

Joseph E. Stiglitz, "Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı" Türkçesi: Arzu Taşçıoğlu-Deniz Vural, Plan B, İstanbul 2002.

Joseph R. Mason ve Jashua Rosner, "How Resilient Are Mortgage Backed Securities to Collateralized Debt Obligation Market Disruption?", Hudson Enstitüsü, Washington D.C. 15 Şubat 2007.

Joseph Schumpeter, "Business Cycles A Theoretical, Historical and Statistical Analysis the Capitalist Process", New York 1939.

Joseph Schumpeter, "Capitalism, Socialism and Democracy", Harper and Brothers, New York 1950.

Joseph Schumpeter, "The Economics and Sociology of Capitalism", Princeton University Press, Princeton, N.J, 1991.

Joseph Schumpeter, "The Instability of Capitalism", Economic Journal, C. 38, Eylül 1928.

Joshua Foer, "The Adderall Me: My Romance with ADHD Meds" – state.com.www.statecom/id/2118315, 26 Şubat 2012.

Joyce Appleby, "Amansız Devrim-Kapitalizm Tarihi", Türkçesi: Ali Cevat Akkoyunlu, Alfa Yayınları, İstanbul Ocak 2012.

Julie A. Nelson, "Hayatımızdaki Ekonomi", Türkçesi: Didem Kizen, YKY İstanbul, 2011.

Junk ve Kerenyi, "Introduction to a Science of Mythology", Londra 1970.

Karl Polanyi, "The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time", Beacon Press, Boston, 1944.

Karl R. Gegenfurtner, "Beyin ve Algılama", Türkçesi: Barış Konukman, İnkılap Yayınları, İstanbul 2005.

Kenneth Bowling, *"The Creation of Washington, DC: The Idea and Location of the American Capital"*, George Mason University Press, Fairfax, VA, 1991.

Kenneth J. Stiroh ve Jennifer P. Poole, *"Explaining the Rising Concentration of Banking Assets in the 1990s"*, Federal Reserve Board of New York, Current Issues in Economics and Finance 6, No: 9, Ağustos 2000.

Kenneth M. Heilman ve Paul Satz, *"Neuropsychology of Human Emotion"*, Guilford Press, New York, 1983.

knowledge@wharton

Kutlukhan Kutlu, *"The Matrix: Anarşist Bilim Kurgu Aksiyonu"*, Sinema Dergisi, Haziran 2002.

Küresel Elitlerin Yükselişi, Ekopolitik Gündem, Mayıs-Haziran 2011, Sayı. 7.

L. Bruni ve R. Sugden, *"The Road not Taken: How Psychology Was Removed From Economics and How It Might Be Brought Back"*, The Economic Journal, Haziran 2007.

Larry Neal, *"Stock Market Crashes and Speculative Manias"*, der. E. N. White, Brookfield, Vt. 1996, s. 155 içinde.

Laura Mulvey, *"Saniyede 24 Kare Ölüm-Durağanlık ve Hareketli Görüntü"*, Türkçesi: Selin Dingiloğlu, Doruk Yayınları, İstanbul 2012.

Leslie Hannah, *"Marshall's Trees and the Global Forest: Were Giant Redwoods Different?"*, Ed. N. R. Lamoreaux, D.M.G.Raff ve P. Temin, *"Learning by Doing in Markets, Firms and Countries"*, Cambridge, MA, 1999, içinde.

Li Feng, *"Do Stock Market Investors Understand the Risk Sentiment of Corporate Annual Reports?"*, 21 Nisan 2006, -Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=898181>

Louis Brandeis, *"Other People's Money"*, Frederick A. Stokes Co, New York 1914.

Louis Dumont, *"From Mandelville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology"*, University of Chicago Press, Chicago, 1977.

Luciano Gallino, *"Küreselleşme ve Eşitsizlik"*, Türkçesi: Durdu Kundakçı, Dost Kitabevi, Ankara, 2012.

Luiz Machado, *"The Brain of the Brain"*, Cidade do Cerebra, Brazil, 1990.

Lynn Turgeon, *"Bastard Keynesianism: The Evolution of Economic Thinking and Policymaking since World War II"*, Greenwood Press, Conn, 1996.

M. Shudson, *"Advertising The Uneasy Persuasion"*, Routledge, Londra, 1984.

M. B. Karan, *"Yatırım Analizi ve Portföy Yönetimi"*, Gazi Kitabevi, Ankara 2001.

M. Baç, *"İktisadi Analizin Disiplinlerarası Uygulamalarında Durum ve Öngörüler"*, Sabancı Üniversitesi, 2007.

M. Carhart, *"On Persistence in Mutual Fund Performance"*, Journal of Finance 52, 1997.

M. Cook, *"What Makes A Trader Successful"*, Technical Securities Analyst of San Francisco Annual Conference, 2006.

M. Hardt ve A. Negri, *"Ortak Zenginlik"*, Ayrıntı Yayınları, Türkçesi: Efe Barış Yıldırım, İstanbul 2011.

M. Kamstra, L. Kramer ve M. Levi, *"Winter Blues: A SAD Stock Market Cycle"*, American Economic Review 93 (1), Mart 2003.

M. Lewis, *"Liar's Poker"*, Penguin, New York, 1990.

M. Rabin, *"Psychology and Economics"*, Journal of Economic Literature, Volume 36, 1998.

M. Talbot, *"The Placebo Prescription"*, New York Times, 9 Ocak 2000.

Madonna, Hollywood şarkısından.

Mahmut Sancak, Haber Türk, 13 Ekim 2012.

Manjunath Pendakur, *"Canadian Dreams and American Control"*, Garamond, Toronto 1990.

Marco Dardia ve Mauro Gallegati, *"Alfred Marshall on Speculation"*, History of Political Economy, XXIV, No: 3, 1992.

Marian C. Diamond ve Arnold B. Scheibel ve diğerleri, *"On the Brain of a Scientist: Albert Einstein"*, Experimental Neurology, Cilt: 88, No.1, 1985.

Mark Buchanan, *"The Social Atom: Why the Rich Get Richer, Cheater Get Caught and Your Neighbour Looks Like You"*, New York, 2007.

Marshall Sahlins, *"Stone Age Economics"*, Aldine, Chicago 1972.

Matt Taibi, Rolling Stone Dergisi, 13 Temmuz 2009.

Matthew Miller ve Duncan Greenberg, ed., *"The Richest People in America"* 2009, Forbes, <http://forbes.com> – Arthur B. Kennickell, *"Ponds and Streams, Wealth and Income in the U.S, 1989 to 2007"*, Federal Reserve Board Working Paper 2009-13, 55.63 – Ajay Kapur, Niall Macleod ve Narendra Singh, *"Plutonomy: Buying Luxury, Explaining Global Imbalances"*, Citigroup Research, October 16, 2005 – Plutonomy Report, Part I ve *"Revisiting Plutonomy: The Rich Get Richer"*, Citigroup Research, March 5, 2006.

Max Weber, *"Class Status, Party"*, From Max Weber: Essays in Sociology, Ed. H. H. Gerth ve C. Wright Mills, Oxford University Press, New York.

Max Weber, *"The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism"*, Charles Scribner's Sons, New York, 1958.

Mehmet Karagül, *"Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi"*, Nobel Yayınları, Ankara Eylül 2010.

Mektubun metni için bakınız: <http://media.ft.com/cms/3e3b6ca8-7a08-11de-b86f-00144feabdco.pdf>

Mesela, Halide Edip Adıvar, *"Akile Hanım Sokağı"*, 2. Baskı, Atlas yayınları, İstanbul, 1972.

Mevlüt Uluğtekin Yılmaz, *"Osmanlı'nın Arka Bahçesi"*, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Michael Chevalier, *"Society, Manners and Politics in the United States"*, New York 1839.

Michael Herzfeld, *"Antropoloji-Kültürde ve Toplumda Teorik Uygulama"*, Türkçesi: Bülent Toksöz, Say Yayınları, İstanbul 2012.

Michael Hirsch, *"Mortgages and Madness"*, Newsweek, 2 Haziran 2008.

Michael Hudson, *"Finansal Emperyalizmin Sonu mu?"*, Röportaj: Hüseyin Esen, Ekopolitik Gündem, Mayıs-Haziran 2011, S: 7.

Michael Lewis ve David Einhorn, *"The End of the Financial World as We Know It"*, New York Times, 3 Ocak 2009.

Michael Mann, *"Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, not Dying"*, Daedalus 122, No: 3.

Michael Ryan ve Douglas Kellner, *"Politik Kamera"*.

Michael Ryan ve Douglas Kellner, *"Politik Kamera – Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası"*, Türkçesi: Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı 2010.

Michael Talbot, *"The Holographic Universe"*, Harper Perennial, New York, 1992.

Michael Tanzer, *"Globalizing the Economy"*, Monthly Review Eylül 1995: 1.

Mihaly Csikszentmihalyi, *"Flow: The Psychology of Optimal Experience"*, Harper Perennial, New York 1990.

Milliyet, 2 Mayıs 2012.

Milton Friedman, *"Noble Lecture: Inflation and Unemployment"* ve Gary Becker, *"After Ward: Milton Friedman as a Microeconomist"*, Milton Friedman on Economics: Selected Papers içinde, University of Chicago Press, Chicago 2007.

Minnesato Eski Valisi Jesse Ventura with Dick Russell, *"American Conspiracies"*, Skyhorse Publishing, New York, 2011.

Monsieur de Blainville, *Travels Through Holland*, 1743.

N. Jegadeesh ve S. Titman, *"Return to Buying Winners and Selling Losers: Implications for Stock Market Efficiency"*, Journal of Finance 48 (1), 1993.

Nail Ferguson ve Oliver Wyman, *"The Evolution of Financial Services: Making Sense of the Past, Preparing for the Future"*, Londra, New York, 2007.

Naomi Klein, *"Şok Doktrini-Felaket Kapitalizminin Yükselişi"*, Türkçesi: Selim Özgül, Agora Kitaplığı, İstanbul 2010.

Napoleon Hill, *"Think and Grow Rich"*, Fawcett Crest, New York 1964.

Nassim Nicholas Taleb, *"Fooled by Randomness: The Hidden Role Chance in Life and in the Markets"*, Random House, New York, 2004.

Nassim Nicholas Taleb, *"The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable"*, Random House, New York 2007.

Neil Postman, *"Yeni Dünya Düzeni Teknopoli-Amerika Düştü Yeni Hedef Tüm Dünya"*, Türkçesi: Mustafa Emre Yılmaz, Gelenek Yayınları, İstanbul 2004.

New York Times, *"Agency's 04 Rule let Banks Pile Up New Debt and Risk"*, 3 Ekim 2008.

New York Times, *"Worries About Loans Revive Ghost of 1980s Debacle"*, 15 Temmuz 1998.

New York Times, 17 Kasım 2008.

Newsweek, 12 Nisan 2009, Sayı. 24.

Niall Ferguson, *"Paranın Yükselişi – Dünyanın Finansal Tarihi"*, Türkçesi: Barış Pala, YKY, İstanbul 2011.

Nick Madigan, *"Runaways Inspire Taxing Questions"*, Variety, 23-29 Ağustos 1999.

Nomi Prins, *"It Takes a Pillage"*, John Wiley and Sons, New Jersey-Hoboken, 2009.

Nouriel Roubini ve Stephen Mihm, *"Kriz Ekonomisi-Dünya Ekonomisinin Çöküşü ve Geleceği"*, Türkçesi: Işıl Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul 2012.

O.M.W. Sprague, *"History of Crises Under the National Banking System"* (1910), Yeni Baskı, M. Kelley, New York Ağustos 1968.

Orhan Tekelioğlu, *"İpler Manipülâtörde Kuklalar Borsada"*, Doğan Kitap, İstanbul 2009.

Osman Çutsay, *"Açlık İsyanları Yolda"*, Cumhuriyet, 19 Ağustos 2012.

Osman Özsoy, *"Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma"*, Alfa Yayınları, İstanbul Mart 1998.

Oswaldo de Rivero, *"Kalkınma Ekonomisi-21. Yüzyılın Bağımsız Yaşamayan Ekonomileri"*, Çitlembik Yayınları, Türkçesi: Ömer Karakurt, İstanbul 2003.

- Otto, M. C, *"The Economic Psychology of Adolescent Saving"*, University of Exeter, Doktora Tezi, Aralık 2009.
- Oxford English Dictionary.
- Ömer Kurt, *"Küçük Adamlara Büyük Oyunlar"*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ömer Tecimer, *"Sinema-Modern Mitoloji"*, Plan B İletişim, İstanbul, 2. Baskı, Temmuz 2006.
- P. G. M. Dickson, *"The Financial Revolution in England"*, Oxford 1967.
- P. Garber ve R. P. Flood, *"Speculative Bubbles, Speculative Attacks and Policy Switching"*, Cambridge, Mass. 1994.
- Pamela O'Connor, *"Tracking a Suspect on an Online Trail"*, New York Times, 8 Ocak 2001, C4.
- Paolo Braga, *"Without God: Resentment and Utopia in Mainstream Fiction"*, Notre Dame Üniversitesi Maritain Center'da yapılan konuşma, Indiana, 15 Temmuz 2003- <http://www.nd.edu/Departments/Maritain/ti03/eBraga.htm>
- Paul Angelides, *"Opening Remarks"*, Financial Crises Inquiry Commission, Washington D.C. 17 Eylül 2009.
- Paul Carroll-Chunka Mui, *"Milyar Dolarlık Dersler"*, Yakamoz Yayınları, İstanbul 2011.
- Paul Connerton, *"Modernite Nasıl Unutturur"*, Türkçesi: Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul Mart 2012.
- Paul Kennedy, *"Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken"*, Türkçesi: Fikret Üçcan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 1999.
- Paul Krugman, *"A Catastrophe Foretold"*, New York Times, 28 Ekim 2007.
- Paul Krugman, *"Greed Is Bad"*, New York Times, 4 Haziran 2002.
- Paul Krugman, *"The Third Depression"*, New York Times, 28 Haziran 2010.
- Paul Ormerod, *"Why Most Things Fail: Evolution, Extinction and Economics"*, Londra 2005.

- Paul, Mason, *"Meltdown"*, Verso, London 2009.
- Peter Bernstein, *"Capital Ideas Evolving"*, New York, 2007.
- Peter Dreier ve Kelly Candaele, *"Why We Need EFCA"*, Amerikan Prospect, 2 Aralık 2008.
- Peter Keefe, *"Creator of Cartoon, VOLTRON, Dies at 57"*, New York Times, Retrieved, 11 Haziran 2010.
- Peter Kramer, *"Listening to Prozac A Psychiatrist Explores Antidepressant Drugs and the Remaking of Self,"* Viking, New York, 1993.
- Phil Rosenzweig, *"The Halo Effect and the Eight Other Business Delusions That Deceive Managers"*, Free Press, New York, 2007.
- Pierre Dardot ve Christian Laval, *"Dünyanın Yeni Akli-Neoliberal Toplum Üzerine Deneme"*, Türkçesi: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 387, İstanbul, Temmuz 2012.
- Pravda gazetesi, 12 Temmuz 2001.
- Prof. Çetin Yetkin, *"Toplumsal ve Siyasal Açılardan 13 Yazar Üzerine Notlar"*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996.
- Prof. Dr. Vahdettin Engin, Habertürk, Tarih ilavesi, tarihsiz.
- Pump and Dump CBS News, 60 Minutes, New York, 19 Ekim 2000.
- R. Hainer, *"Rationalism, Pragmatism and Existentialism"*, içinde, E. Glatt ve M. Shelley, *"The Research Society"*, Gordon and Breech Science Publications, New York 1968.
- R. L. Johnson, *"Day Trading: An Analysis of Public Day Trading at a Retail Day Trading Film"*, 1998- www.nasaa.org/searchable-rires/1405/day.trading/analysis.pdf
- R. Loewenstein, *"When Genius Failed: The Rise and Fall of Long Term Capital Management"*, Random House, New York, 2000.
- R. O. Keohane ve Nye. J. S. Jr, *"Transnational Relations and World Politics"*, Harvard University Press, 1966.
- R. Thaler, *"Mental Accounting and Consumer Choice"*, Marketing Science, Cilt 4, Sayı: 3, 1985.
- R. Thaler, *"Mental Accounting Matters"*, Journal of Behavioral Decision Making, Cilt 12, 1999.

R. Wermers, "Mutual Fund Performance: An Empirical Decomposition into Stock-Picking Talent, Style, Transactions Costs and Expenses", *Journal of Finance* 55(4), Ağustos 2000.

Rabi Benjamin Blech, "Geçmişten Günüme Yahudi Tarihi ve Kültürü", Türkçesi: Estreya Seval Vali, Gözlem Yayın A.Ş., İstanbul 2004.

Ramazan Kağan Kurt, "Türkler ve Mesihusa-Armagedon Savaşının Yecüc ve Mecüc Türkler, Amerikan Gücünün Zayıflıkları," Truva Yayınları, İstanbul 2007.

Ramazan Kurtoğlu, "Hollywood ve Kabalanın 13. Havarisi - Evajelizm-Tanrı İmparatorluğu ve Türkiye", Sinemis Yayınları 3. Baskı, Ankara 2012.

Ramazan Kurtoğlu, "Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni", Sinemis Yayınları, Ankara 2012.

Ramazan Kurtoğlu, "Türkiye Ekonomisi 1838-2010", Sinemis Yayınları, Ankara 2012.

Randolph Nesse, "Is the Market on Prozac", *The Third Culture*, 28 Şubat 2000.

Rich Karlgaard, "Peter Drucker on Leadership", *Forbes.com*, 19 Kasım 2004.

Richard Barbrook ve Andy Cameron, "The Californian Ideology", *Science as Culture* 6, No: 1, 1996.

Richard Dawkins, "The Selfish Gene", 2. Baskı, Oxford, 1989.

Richard H. Thaler ve Cass R. Sunstein, "Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness", New Haven 2008.

Richard J. Heuer Jr, "Psychology of Intelligence Analysis", Government Printing Office, 1999.

Richard L. Peterson, "Aklın Para Üzerindeki Gücü - Karar Anı", Türkçesi: Caran Feyyat, Scala Yayıncılık, İstanbul 2012.

Richard R. Wilk, "Economies and Cultures: Foundations of Economic Anthropology", Boulder, Co: Westview, 1996.

Richard S. Lambert, "The Railway King 1800-1871: A Study of George Hudson and the Business Morals of His Time", Londra 1964.

Richard Seaford, "Money and the Early Greek Mind", Cambridge University Press, Cambridge 2004.

Robert Heath, “Bilinçaltımızdaki Reklamlar – Reklamlar Bizi Nasıl Etkiler” Türkçesi: Emrah Bilge, MediaCat, İstanbul 2013.

Robert B. Dilts, “Strategies of Genius”, Cilt. II.

Robert Brenner, “The Economics of Global Turbulance: The Advanced Capitalist Economies from Long Boom to Long Downturn, 1945-2005”, Verso, Londra, New York 2006.

Robert Gilpin, “Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası”, Kripto Yayıncılık, Ankara Kasım 2011.

Robert Heilbroner, “The Quest for Wealth”, New York 1956.

Robert J. Barro ve Jose F. Ursula, “Macroeconomic Crises since 1870”, Brookings Papers on Economic Activity.

Robert J. Barro, “Rare Disasters and Asset Markets in the Twentieth Century”, Harvard University çalışma belgesi, 4 Aralık 2005.

Robert O’Harrow ve Brady Dennis, “Credit Ratings Woes Sent AIG Spiraling”, Los Angeles Times, 2 Ocak 2009.

Robert Shiller, “Fashion, Fads and Bubbles in Financial Markets”, Knights, Raiders and Targets, der. J. Coffee ve diğerleri, New York 1988 içinde.

Robert Sobel, “Panic on Wall Street: A History of America’s Financial Disasters”, New York 1968.

Roger-Pol Droit, “Salakoloji Dehası”, Le Monde des Livres, 4 Mayıs 2012.

Ron Burnett, “İmgeler Nasıl Düşünür”, Türkçesi: Güçsal Pusar, Metis Yayınları, İstanbul 2007.

Roosevelt quote: Forum, February 1895, Mem. Ed. XV, 10; Nat. Ed. XIII, 9.

Rosser, JB, Jr., “On The Complexities of Complex Economic Dynamics”, Journal of Economic Perspectives, 1999.

S. Döm, “Yatırım Psikolojisi”, Değişim Yayınları, İstanbul 2003.

S. Durusoy, “İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Neden Sorgulanıyor?”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303 ve devamı, Cilt: 5, Sayı: 2, 2008.

S. İ. Aralov, “Türkiye Anıları”, Birey-Toplum Yayınları, Ankara, 1985.

S. Lane, D. Cherek, "Acute Marijuana Effects on Human Risk Taking", Neuropsychopharmacology 30, Nisan 2005.

S. Lane, D. Tcheremissine ve diğ erleri, "Acute Effects of Alprazolam on Risky Decision Making in Humans", Psychopharmacology, Berlin, 14 Nisan 2005.

S. Strange, "Casino Capitalism", Basil Blackwell, 1986.

S.Y. Kandır, "Türkiye'de Yatırım Duyarlılığının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi", Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Adana, Mayıs 2006.

Sadri Ertem, "Propaganda, C.I-II", Vakıf Basımevi, İstanbul 1941-1942, C.I.

Scientific American, 2 Ocak 1909.

Sefer Darıcı, "Apartmanınıza Girmeyen Zihnimize Giriyor", Röportaj: Pınar Erbaş, Haber Türk, 11 Kasım 2012.

Serdar Turgut, "Ekonomide Fakirin Önemi", Haber Türk, 9 Eylül 2012.

Serdar Turgut, "Kamçılı Adam ve 2012", Akşam Gazetesi, 25 Mayıs 2008.

Serdar Turgut, Haber Türk, 9 Eylül 2012.

Serge Hutin, "Les Societes Secretes", PUF, Paris 1993.

Sheldon L. Richman, "The Sad Legacy of Ronald Reagan", Free Market, Sayı. 10, 1988.

Simon Johnson, "The Quite Coup/Sessiz Darbe", Atlantic, Mayıs 2009.

Simon Schama, "The Embarrasment of Riches: An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age", Londra 1987.

Sorin, V., "Chaos Models in Economics", University of Suceava, Economic Sciences and public Administration Faculty Papers, 2008.

Spotlight Pictures ve film Medici-Kanal D Home Video DVD

Steven Drobny, "Inside the House of Money", Türkçesi: Para Palas, Scala Yayıncılık, John Wiley and Sons, Hoboken, N.J., 2006.

Stuart Voytla, "Myth and the Movies", Michael Weise Productions, 1999.

Ekinci, Doruk Yayınları, İstanbul Mart 2012.

Tom Gunning, "Phantom Images and Modern Manifestations", *Fugitive Images: From Photography to Video*, Ed. Partice Petro, Bloomington, IN, 1995.

Tony Judt ve diğerleri, "The Past is Another Country: Myth and Memory in Postwar Europe, The politics of Retribution in Europe: World war 2 and its Aftermath", Princeton University Press, NJ.

Tülin Açıkbaz, Milliyet Cadde, 18 Ağustos 2012.

Ulrich Beck, "Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru", Türkçesi: Bülent Doğan ve Kazım Özfoğan, İthaki Yayınları, İstanbul.

Ulus Baker, "Kanaatlerden İmajlara Duygular Sosyolojisine Doğru", Türkçesi: Harun Abuşoğlu, Birikim Yayınları, İstanbul 2010.

UNCTAD-BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı, 85 bin ulusötesi şirketi sıralıyor - Ulusötesi bir şirket en az beş ülkede faaldir.

USA Today, 25 Mart 1997.

Ü. Çalık ve G. Düzü, "İktisat ve Psikoloji", Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN: 1694-528X, Sayı 18, 2009.

Ünal, Ü. Övenç, "Bir Rezerv Para Birimi Olarak Dolar: Dünyü, Bugünü, Yarını", Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Derneği, 2009.

Vatan, 11 Temmuz 2012.

Vatan, 14 Ocak 2012.

Vatan, 14 Temmuz 2012.

Veyssel Atayman, "Postmodern Kurtarıcılar", Donkişot Yayınları, İstanbul, 2004.

Vikas Bajaj, "If Everyone's Finger Pointing, Who's to Blame?", New York Times, 22 Ocak 2008.

Vilem Flusser, "The Shape of Things: A Philosophy of Design", Reaktion Books, New York

W. De Bondt ve R. Thaler, "Does the Stock Market Overreact?", Journal of Finance 40, 1985.

Success Dergisi, Haziran 1991.

Şenol Erdoğan, “Sinema Manifestoları-Sinemadan Videoya Görüntünün Yazılı Tarihi”, Altıkkırkbeş Yayın, İstanbul, 3. Baskı Eylül 2011.

Tad Friend, “Remake Man”, New Yorker, 2 June 2003.

Tan Doğan, “Tanrıçanın Biricik Oğlu”, K Dergisi, Sayı:111, Kasım 2008.

Tayfun Akgüner, “Televizyon Sinema İlişkisi”, Sinema Yazıları, Yaz 93, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını.

The Economist, 10 Eylül 2005, Martin Feldstein, “Housing, Credit Markets and the Business Cycle”.

The Economist, 15 Ekim 2009.

The Economist, 20-26 Eylül 2008.

The Global Volume of Money Transfers Amounts to Trillions of Dollar Every Single Day Colossal Sums Appear and Disappear. As if by Magic. www.lcf-rothschild-com/en/grupe/index.asp

The Guardian, 03 Ekim 2012.

The Journal of Evolutionary Economics ve A. A. Alchian, “Uncertainty, Evolution and Economic Theory”, Journal of Political Economy, 58, 1950.

The Top 300 Prescriptions for 2005 by Number of US Prescriptions Dispensed, 2006, RxList: The Internet Drug Index, www.rxlist.com/top200.htm

Thierry Zarcone, “İslam’da Sır ve Gizli Cemiyetler”, Türkçesi: Ali Berktaş, Alkım Yayınları, İstanbul 2003.

Thomas E. Mann ve Norman J. Ornstein, “It’s Even Worse Than It Looks”, Basic Books, New York 2012.

Thomas L. Friedman, “The World is Flat: A Brief History of the Twenty First Century”, Farrar, Straus and Giroux, New York 2005.

Timur Kuran, “Explaining the Economic Trajectories of Civilization: The Systemic Approach”, Journal of Economic Behavior and Organization, 2009.

Toby Miller, Nitin Govil ve diğerleri, “Küresel Hollywood Ekonomi-Politik”, Türkçesi: Zahir Atam, Selim Türkmenoğlu ve Yusuf Can

- Walden Bello, "A Primer on Wall Street Meltdown", mrzine.monthlyreview.org/bello031008html
- Wall Street Journal, 26 Temmuz 2005.
- Wall Street Journal, "Lessons from the Brain-Damaged Investor", 21 Temmuz 2005.
- Wall Street, DVD film, 1987.
- Walter Burkert, "Structure and History in Greek Mythology and Ritual" University of California Press, 1982.
- Walter G. Moss, "An Age of Progress?: Clashing Twentieth Century Forces", New York, 2008.
- Warren Buffett, Berkshire Hathaway Annual Report, 2002.
- Wikipedia entry for milgram experiment.
- Wilfrid Blunt, "Tulipomania", Londra 1950.
- Will Hays, "Supervision from Within, The Story of the Films as Told by leaders of the Industry to the Students of the Graduate School of Business Administration George F. Baker Foundation Harvard University", Ed. Joseph P. Kennedy, A. W. Shaw Company, Chicago 1927.
- William Domhoff, "Power and Politics in the Year 2000", Oxford University Press, New York 1998.
- William Fowler, "Ten Years on Wall Street", New York 1870.
- William Greider, "One World Ready or Not: The Manic Logic of Global Capitalism", Simon and Schuster, New York, 1997.
- Wim Wenders, "The Logic of Images: Essays and Conversations", Çev: Michael Hofmann, Faber and Faber, Londra 1991.
- Wood, A ve Grant, T, "Aklın İsyanı, Marksist Felsefe ve Modern Bilim", Tarih Bilinci Yayınevi, 2004.
- Yann Brekilien, "La Mythologie Celtique," Editions Rocher, Paris 1993.
- Yaşar Çabuklu, "Postmodern Toplumdan Kesitler", Paloma Yayınevi, İstanbul 2010.
- Yetkin İşcen, Habertürk, Tarih ilavesi, Tarihsiz.

Yılmaz Erolgaç, *"Küresel Krizi Yaratanlar"*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2009.

Yurdaer Kılıç, *"Subliminal Hipnoz"*, İkinci Adam Yayınları, İstanbul, 2011.

Yves Hivert Messeca, *"Initiation"*, Eric Saunder (Ed), Encyclopedie de la France-Maconnerie içinde, Paris, La pochotheque, Le Livre de poche, 2000.

Z. Brezezinski, *"Büyük Satranç Tahtası-Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri"*, İnkılap Yayınevi, İstanbul 2005.

Zahit Atam, *"Küresel Hollywood"* İçinde-Önsöz.

RAMAZAN KURTOĞLU

KÜRESEL PARA SAVAŞLARI VE DAVRANIŞ EKONOMİSİ

NÖROFİNANS

“Küresel Para Savaşları”, 2008 Wall Street merkezli küresel mali krizin küresel ekonomiyi getirdiği noktayı en iyi anlatan tanım. Amerikan ordusu Mart 2009’dan itibaren 60 ekonomi ve finans uzmanının rehberliğinde küresel finans savaşı tatbikatı yapıyor. Gelecek 20 yılda önce kur savaşları, ticaret savaşları ve topyekûn küresel bir finans savaşı ile birlikte konvansiyonel silahların kullanıldığı bir savaş ihtimali hayli yüksek.

Vahiy dinleri, mitolojik dinler ve seküler dinlerin inananları ütöpik Yeni Dünya Düzeni projesi için para oyunları ile dönüştürülmeye çalışılıyor.

Bilime dayandıkları iddiasındaki Komünizm ve Nazizm ile başarılamayan, “dünyanın tek bir yönetim biçimi ve ekonomik düzende evrensel demokrasi ya da küresel serbest piyasa ile birleşeceğini öne süren soldan sağa evrilen yeni muhafazakâr teoriler ile varlığını sürdürüyor.” John Gray’in dediği gibi:

“İnsanlığın yeni bir çağın eşiğinde olduğu yolundaki bu inanç, her ne kadar sosyal bilimlerin kisvesi altında sunulduysa da, basbayağı çok eski çağlara dayanan apokaliptik inançların en son biçimidir.”

Açıkçası “finansal Armagedon” ile post-apokaliptik bir cennet vaat ediliyor.

₺ 30

www.asikitap.com

facebook.com/asikitap

twitter.com/asikitap

ISBN: 978-605-9331-02-9

online satış

www.asikitap.com

